

Gudmundas Hernes ir Knudas Knudsenas

LIETUVOS GYVENIMO SALYGOS

Sociologinis tyrimas

FAFO - SOTECO

Gudmundas Hernes ir Knudas Knudsenas

**bendradarbiaujant su Kalle Bilstadu,
Vytautu Žiūku ir Rasa Žiburkute**

LIETUVOS

Gyvenimo sąlygos. Sociologinis tyrimas

FAFO-SOTECO apžvalga

© Norvegijos Profesinių Sąjungų
sociologijos mokslo ir tyrimo centras

Apžvalga nr. 129

ISBN: 82-7422-075-7

Originalo pavadinimas: Lithuania. Living Conditions. A Sociological Study

Į lietuvių kalbą išvertė: Rasa Žiburkutė

Viršelio dailininkas: Toras Berglie

Spausta: **Falch** Hurtigtrykk

Turinys

Pratarmė	5
1 skyrius Kaimynai Šiaurės Europoje	7
Lietuva ir Norvegija prieš ir po 1940	9
Šio tyrimo trūkumai	22
Kaip sudaryta apžvalga	24
Literatūra	26
2 skyrius Gyventojai	27
Gyventojai ir jų skaičiaus augimas	28
Gyventojų struktūra	32
Tautybės	37
Šeimos ir jų nariai	38
3 Skyrius Sveikata	45
Ilgalaikių ligų vyravimas	47
Susirgimų pasekmės	60
4 skyrius Išsilavinimas	64
Lietuvos gyventojų pasiskirstymas pagal išsilavinimą	68
Socialinė kilmė ir pasiekimai išsilavinime	72
Išsilavinimo išdavos	74
5 skyrius Užimtumas ir darbo sąlygos	81
Dalyvavimas apmokamame darbe	83
Darbo sąlygos ir aplinka	90
Aiškinamieji faktoriai	95
6 skyrius Pajamos ir ekonominiai resursai	99
Darbo pajamos	102
Pajamų skirtumai	104
Kas yra neturtingiausi?	109
Natūralinis užmokestis: priedėliai, lengvatos	111
Visuomeninio vartojimo prekės ir nuosavybė	115
Požiūris į nelygų pajamų pasiskirstymą	116

7 skyrius Namų/butų sąlygos	119
Gyvenamasis plotas: pagrindinės kryptys ir įvairovė	119
Nuosavybės ir butų/namų tipai	122
Sąlygos butuose/namuose ir aplinka	127
8 skyrius Socialinis kontaktas ir laisvalaikio organizavimas ..	135
Socialinis kontaktas	137
Laisvalaikio veikla	143
9 skyrius Asmens saugumas, konfliktai ir visuomeninė nuomonė	148
Prievarta ir baimė nukentėti nuo jos	149
Galimi etniniai konfliktai	153
Akcijos paveikiant politinius nutarimus	155
Požiūris į politinius klausimus ir vyriausybę	158
10 skyrius Pagrindiniai gyvenimo sąlygų tyrimo klausimai ir sociologinės apžvalgos	164
Kodėl ir kaip auga susidomėjimas socialiniais rodikliais bei apskaita	165
Aprašomoji apskaitos sistema	168
Bendra sociologinės apskaitos sistema ilgesniam laikui	171
Šios apžvalgos veiksmingumas	173
11 skyrius Pagrindinis informacijos šaltinis: gyvenimo sąlygų tyrimas 1990	175
Kaip atlikta atranka	175
Klausimynas	176
Apklausa	179
Nedalyvavimas/išvykimas ir galutinė atranka	180
Literatūra	185
Priedas: Klausimynas	187

Pratarmė

Ūkanotą 1989-ų metų rugsėjo rytą Norvegijos sociologų grupė atvyko naktiniu traukiniu iš Maskvos į Vilniaus geležinkelio stotį.

Mus, kartu su neseniai įkurtos Sovietų-Norvegijos bendros įmonės direktoriumi Olegu Šachnazarovu, pasitiko stotingas mūsų šeimnininkas - Vytautas Žiūkas. Anktyvą ryto valandą jis, kaip tikras žinovas, vedė mus slidžiomis gatvėmis, apvaliomis kalvomis, supančiomis Lietuvos sostinę, rodė nuostabų senamiestį.

Norvegams tai buvo patys pirmieji įdomūs vaizdai Pabaltijo respublikoje Lietuvoje. Po to sekė pokalbiai su politikais ir Profesinėmis Sąjungomis, kurių išdava buvo pirmasis visuminis gyvenimo sąlygų tyrimas, numatytas vykdyti dar tuomet buvusioje geografinėje - politinėje teritorijoje, vadinamoje Sovietų Sąjunga.

Lietuvos Respublikos atsiskyrimas nuo Sovietų Sąjungos ir didžiuliai pasikeitimai, įvykę šioje Pabaltijo respublikoje neįtikėtina greitai, iliustruoja istorinę naujo vystymosi dramą, kuri dar tebevyksta Rytų Europoje.

Kaip pradinis tautos gyvenimo apžvalgos etapas, ši knyga yra bendrų reiškinių Lietuvoje atspindys, pasakojantis apie šalies vystymąsi iš senos santvarkos į naują. Tyrimas yra pagrįstas atrinktų suaugusių piliečių duomenimis. Jis apima socialinio ir ekonominio gyvenimo sąlygas bei įvairovę tokiose srityse, kaip: gyventojai, sveikata, išsilavinimas, užimtumas ir darbo sąlygos, pajamos ir ekonominiai resursai, gyvenamosios sąlygos, socialiniai kontaktai ir laisvalaikio veikla, nusikalstamumas, socialiniai konfliktai ir visuomeninė nuomonė.

FAFO nori padėkoti visiems Lietuvos ir Norvegijos mokslininkams, politikams, Profsąjungų vadovams ir civilinės tarnybos

darbuotojams už jų visų nuoširdų indėlį ruošiant tyrimą ir šią knygą. Ši knyga nebūtų nei sumanyta, nei sukurta be daugybės kontaktų, diskusijų, derybų ir nemažai malonių bendravimo akimirų su šiais žmonėmis kelių metų laikotarpyje.

Ypatinga padėka skiriama E. Kliučinskui ir A. Kvedaravičiui, kurie, šalia vertingo savo indėlio į šį darbą, taip pat lietuviškosios pusės vardu pasirašė sutartį apie tyrimą. V.Safjan dėkojame už aktyvų dalyvavimą, ruošiant duomenis analizei.

P. Øyvindui Nordslettenui, Norvegijos Užsienio Reikalų ministerijos darbuotojui, dėkojame už neįkainojamą paramą. Užsienio Reikalų ministerija nuoširdžiai sutiko apmokėti visas šio projekto išlaidas iš Norvegijos pusės.

FAFO darbuotojui Jonui Lahlumui dėkojame už neįprastą kantrybę profesionaliai dirbant su rankraščiais, paruoštais trimis kalbomis: lietuvių, rusų ir anglų.

Ir pabaigai FAFO institutas nuoširdžiai dėkoja ir jaučiasi skolingas SOTECO direktoriui Olegui Šachnazarovui, kuris profesionaliai ir efektyviai susidorojo su užduotimis planuojant ir organizuojant sudėtingą apklausos darbą. Ne mažesnę padėką skiriame Vytautui Žiūkui, kuris išradingai ir efektyviai organizavo apklausą ir vadovavo jos vykdymui Lietuvoje.

Terje Rød Larsenas
Direktorius, FAFO

Oslo, 1991 m. gruodžio 2 d.

1 skyrius

Kaimynai Šiaurės Europoje

Ši apžvalga yra gyvenimo sąlygų Lietuvoje analizė, iš esmės pagrįsta duomenimis apie specialiai atrinktą suaugusiųjų gyventojų skaičių 1990 metais. Jos tikslas yra parodyti skerspjūvį, vaizduojantį socialinio ir ekonominio gyvenimo įvairovę. Gautą vaizdą galime naudoti trejopai:

1. *Analizuoti gyvenimo sąlygų skirtumus tarp įvairių gyventojų grupių.* Geresnis socialinės nelygybės suvokimas gali padėti kryptingoms pastangoms pagerinti tiek silpnesniųjų grupių, tiek visų gyventojų sąlygas.
2. *Sukurti "pagrindinės krypties" išeities tašką ateities tyrimams ir veiksams.* Šis tyrimas gali tapti masteliu, kuriuo būtų matuojamas vystymasis ateityje.
3. *Palyginti Lietuvos socialinį gyvenimą su kitomis šalimis, pavyzdžiui su Skandinavija.* Sukūrus šį tyrimą pagal ankstesnių norvegiškųjų tyrimų pavyzdį, galima jį naudoti tarpnacionaliniams palyginimams.

Pirmoji ir antroji pritaikymo sritys yra ypač svarbios šalies pasikeitimų kontekste. Lietuvai tai bus lemiama užduotis pagerinti bendras gyvenimo sąlygas ir pagrindinių socialinių institucijų veiklą. Trečioji sritis svarbi besikeičiančios Europos atžvilgiu. Europietiškosios šeimos nariai, žiūrėdami į savo kaimynus, daug ką sužino vieni apie kitus ir

tokiu būdu įsigyja gilesnio supratimo apie tai, kur link vystosi kiekvienas jų, bei visi kartu.

Tyrimo vaizdas atspindi *tik vieną laiko momentą* ir būtų ribotas, jei jo nenagrinėtume platesniame lyginamajame kontekste. Šiuolaikinės Lietuvos tyrime galima apžvelgti *vyraujančią perspektyvą*, atsigręžiant į laikotarpį *prieš* pusę šimtmečio, prieš Lietuvos aneksiją. Tuo metu *ir Lietuva, ir Norvegija* buvo nepriklausomos Europos valstybės ir Tautų Lygos narės. Kaip žemiau sekančių skyrių pagrindą pateiksime trumpa abiejų šalių padėties ketvirtajame dešimtmetyje santrauką, o taip pat apžvelgsime vėlesnius pasikeitimus antroje šio skyriaus dalyje. Tokia apžvalga, savaime suprantama, yra labai apibendrinta ir trumpa. Skaitytojai, pageidaujantys smulkesnės analizės, gali rasti ją standartiniuose tarptautiniuose leidiniuose, pvz. Rauch (1974), Misiūnas ir Taagepera (1983).

Tarpnacionalinis palyginimas suteiks platesnio pagrindo, suvokiant pastebėtus reiškinius nūdienos Lietuvoje. Kiek tai yra įmanoma ir mokslškai pagrįstina, mes sulyginsime lietuviškuosius stebėjimus su norvegiškaisiais ir kitokiais duomenimis. Tačiau šios apžvalgos paskirtis nėra išplėstinė ar sisteminga palyginamoji studija. *Pagrindinis dėmesys tenka gyvenimo sąlygoms Lietuvoje*. Tais atvejais, kur sulyginimas sąlygoja skirtingus aiškinimus, norvegiškieji duomenys bus pateikti kartu su lietuviškaisiais.

Gyvenimo sąlygų kiekybinis registravimas pagal atrinktus atstovaujančiuosius asmenis gali suteikti nuoseklios informacijos. Tačiau *tyrimas turi ir privalumų, ir trūkumų*. Atskiros problemos iškyla, bandant išplėsti tyrimo rėmus iki tarptautinės analizės lygio. Todėl šio skyriaus gale aptarsime kai kuriuos pasirinkto metodo trūkumus bei ribotumus. Bet ir čia metodo pristatymas bus trumpas. Tiems, kuriems įdomi platesnė diskusija, patariame panagrinėti du paskutinius šios apžvalgos skyrius (apie socialines apžvalgas ir pagrindinį duomenų šaltinį), taip pat sociologijos mokslo pripažintą literatūrą apie lyginamuosius tyrimus (žr. literatūros sąrašą - vert.past.).

Lietuva ir Norvegija prieš ir po 1940

Lietuva yra dalis Balto-Skandinavijoje kuri susideda iš Pabaltijo Valstybių, Suomijos ir Skandinavijos šalių. Jos teritorija taip pat priklauso Rytų Europos lygumai, besitęsiančiai nuo Rusijos iki Šiaurės Vokietijos. Kalvotos vietovės atsirado dėl ledynų slinkimo plačia juosta, žemumas sukūrė priešistoriniais laikais sutirpęs ledas ten, kur anksčiau buvo moreninis gruntas. Pasitraukus ledams, daugelyje žemumų išliko vandens telkiniai. Klimatas yra pagrinde kontinentinis, vidutinė metų temperatūra yra +6° C. Ji svyruoja nuo +17.6 laipsnių liepą ir -4.8 sausį. Per metus vidutiniškai iškrenta apie šešis šimtus kubinių milimetrų kritulių. Lietuvoje yra daug upių, daugiau kaip septyni šimtai jų yra virš dešimties kilometrų ilgio, ir beveik dvidešimt ilgesnių nei šimtas kilometrų. Ilgiausioji upė yra Nemunas, virš devynių šimtų kilometrų, iš kurių apie penkis šimtus yra Lietuvoje. Dideli šalies plotai yra įvairių tipų lygumos, laukai bei pievos, o trečdali Lietuvos užima miškai. Lietuvoje randame turtingą fauną - virš keturių šimtų rūšių stuburinių, daugiau kaip šešiasdešimt rūšių žinduolių, apie tris šimtus rūšių paukščių ir apie šešiasdešimt rūšių žuvų.

Tai maža šalis su ilga ir dramatiška istorija, stipria tautine kultūra ir viena seniausių pasaulyje kalbamų kalbų. Archeloginiai radiniai, liudijantys apie pirmuosius gyventojus Lietuvos teritorijoje - medžiotojų gentis - byloja apie vėlyvąjį paleolitą, t.y. dešimt tūkstančių metų prieš Kristų. Didžioji Lietuvos kunigaikštystė turėjo svarbų vaidmenį Europos istorijoje nuo dvyliktojo iki penkioliktojo amžiaus vidurio, pasiekusi savo didžiausios galybės ir politinės įtakos laikus keturioliktojo amžiaus pabaigoje - penkioliktojo pradžioje, valdant Vytautui Didžiajam.

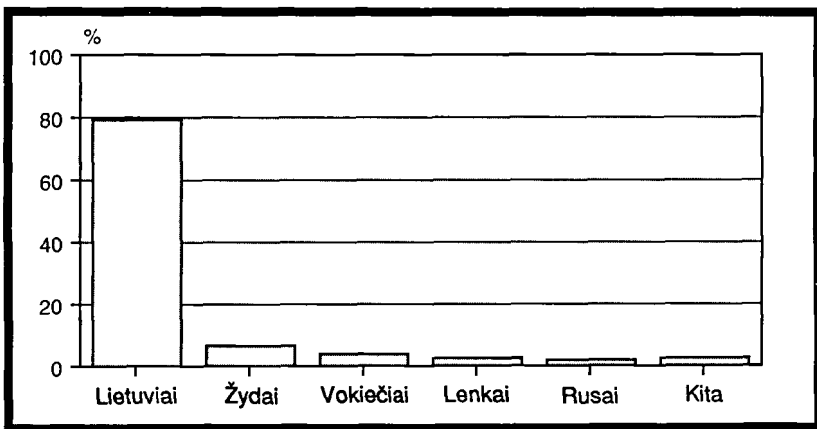
Prieš 1940

Lietuva - piečiausia iš Pabaltijo valstybių - 1938 metais šventė savo nepriklausomybės dvidešimtmetį, nepaisant vidinių konfliktų ir išorinių sunkumų, sekusių po Pirmojo Pasaulinio karo.

Lietuva yra arti Europos geografinių ir politinių centrų, tarp tokių stambių valstybių, kaip Vokietija, Lenkija ir Sovietų Sąjunga. Prieš 1940 metus Lietuvos teritorija, be Vilniaus krašto, kuris tuo metu priklausė Lenkijai, užėmė maždaug 56.000 km² (šiandien - 65.000 km²). Tai yra viena penktoji viso Norvegijos ploto dalis ir šiek tiek daugiau, negu visa Danija. Tuo metu virš aštuoniasdešimties procentų gyventojų buvo lietuvių tautybės. Net septynis procentus sudarė žydai, tris-keturis procentus - vokiečių kilmės gyventojai, o tris procentus - lenkai (žr. 1.1 brėžinį, pagrįstą 1923 metų statistika). Jeigu į apskaičiavimus įrauktume Vilniaus kraštą, jie atrodytų kitaip, ypač pasikeistų lenkų tautybės žmonių procentas - jis tuomet būtų kelis kartus didesnis. Priešingai, negu protestantiškosios Latvija ir Estija, Lietuva buvo (ir tebėra) pagrindinė katalikiška valstybė. Tai tamprių istorinių ryšių su Lenkija išdava.

Lietuvoje vyravo aristokratija ir stambūs dvarininkai, jos istorija yra nelygybe pagrįsti santykiai tarp klasių. Lietuva visuomet buvo žemdirbystės kraštas, anksčiau žinomas kaip derlingiausia Rusijos

Brėžinys 1.1 Lietuvos nacionalinė struktūra prieš 1940

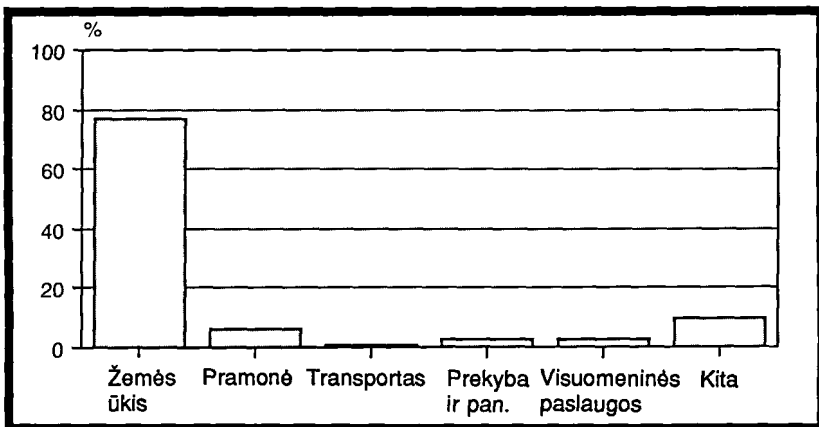
Šaltinis: Lietuvos oficialioji statistika

Imperijos dalis. Kai 1918 metais buvo išsikovota nepriklausomybė, žemės ūkis buvo nuniokotas karo ir prastai organizuotas. Nedidelė aristokratų ir dvarininkų grupė turėjo daugiau kaip trečdalį visų Lietuvos žemių, tuo tarpu apie trisdešimt procentų kaimo gyventojų buvo bežemiai. Net trys ketvirtadaliai darbingų šalies gyventojų dirbo žemės ūkyje (žr. 1.2 brėžinį, pagrįstą 1923 metų statistika). Sunkios sąlygos privertė ne vieną palikti Lietuvą, daugelis emigravo į Ameriką.

Padėtis pastebimai pasikeitė trečiajame, ketvirtajame dešimtmetyje, kai vyriausybė įvykdė visą eilę reformų, modernizuojant žemės ūkio produkciją. Tarptautinė to laikotarpio statistika rodo, jog rugių, kviečių, miežių, avižių ir bulvių derlingumas vienam hektarui buvo didesnis už tokių šalių kaip Prancūzija ir Lenkija, tačiau mažesnis už Danijos ir Belgijos (žr. 1.3 brėžinį keletui atskirų produktų ir šalių 1937 metais). Per šiuos metus Lietuva tapo stambia maisto produktų bei galvijų eksportuotoja.

Prieš 1918 metus pramonė Lietuvoje buvo mažai išvystyta, šalyje buvo vos keletas didesnių įmonių, neskaitant Kauno metalo ir Šiaulių odos fabriku. Žaliavos, pavyzdžiui mediena, buvo eksportuojamos į užsienį ir perdirbamos ten. Tas pats liečia mėsą ir pieno produktus. 1913 metais Lietuvoje buvo užregistruota trys tūkstančiai įmonių, dauguma jų su vienu ar dviem dirbančiaisiais. Po Pirmojo Pasaulinio

Brėžinys 1.2 Užimtumas ekonominiame sektoriuje, 1923

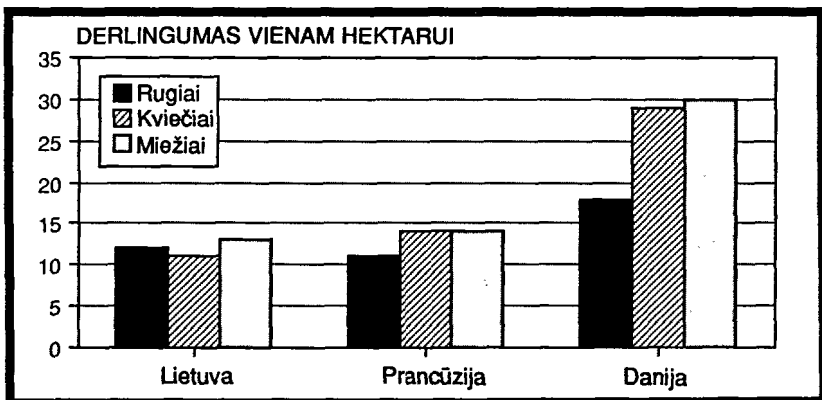

Šaltinis: Lietuvos oficialioji statistika

karo įmonės buvo labai nuniokotos. Tačiau per sekančius du dešimtmečius padėtis palaipsniui ėmė gerėti. Įmonių skaičius išaugo nuo dviejų su puse tūkstančių 1920 metais iki šešiolikos tūkstančių 1939-aisiais (žr.1.4 brėžinį). Įmonės, kurių dauguma vis dar buvo smulkios, padidėjo, išaugo dirbančiųjų skaičius, įmonių su daugiau negu penkiais dirbančiaisiais 1939 metais atsirado net trisdešimt tūkstančių, lyginant su 1930-ųjų dvidešimčia tūkstančių. Daugiausia gamybos vienetų buvo maisto, drabužių ir avalynės pramonėje, taip pat kalnakasyboje bei kituose pirminiuose sektoriuose. Lietuvos įmonės ir firmos buvo privačios, valstybinės ir kooperatyvinės.

Tame laikotarpyje buvo sukurta nauja socialinė politika, įskaitant oficialią aštuonių valandų darbo dieną keletoje pramonės šakų. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje pramonės darbuotojams buvo suteiktos apmokamos atostogos (nuo 10 iki 12 dienų). Panaši tvarka tapo privaloma ir kitose liaudies ūkio šakose. Sveikatos draudimas veikė pagal rajoninę sistemą arba buvo garantuojamas firmų, įmonių ar dirbančiųjų susivienijimų. Keletas pakeitimų įstatymuose ir taisyklėse pagerino draudimo sistemą, įvesdami privalomą sveikatos/gyvybės draudimą daugelyje sričių. Priimti nauji įstatymai apie pensiją, nustatantys 60 metų pensijinį amžių daugelyje liaudies ūkio šakų. Po dvidešimt penkerių metų darbo į pensiją išėję darbuotojai pagal

Brėžinys 1.3 Lietuva palyginus su kitomis šalimis pagal žemės ūkio produktyvumą, 1937

įstatymą galėjo gauti pensiją, sudarančią iki šešiasdešimties procentų jų vidutinės algos.

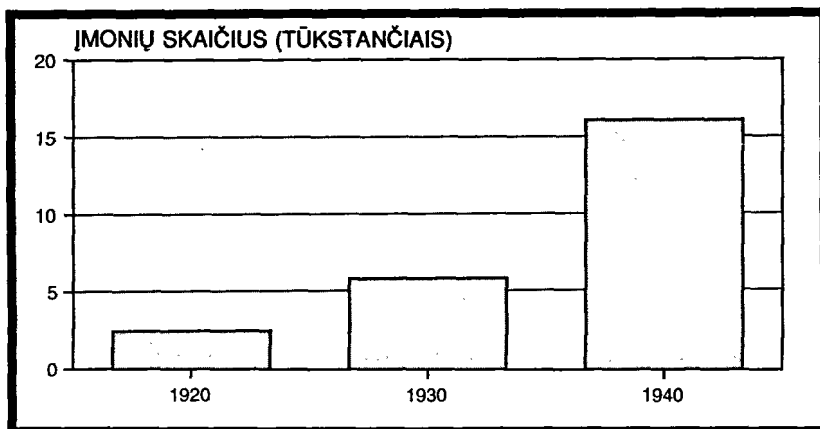
Pirmasis, nors ir ribotas, šeimų/ūkių tyrimas įvyko 1936-37 metais. Jis parodė jog vidutinės pajamos iš pagrindinės profesijos Lietuvoje siekė tris tūkstančius litų per metus. Svarbiausias šeimos maitintojas tuo metu buvo vyras, atnešąs namo vidutiniškai devyniasdešimt procentų visų šeimos pajamų. Maistui šeimos leisdavo nuo pusės iki vienos trečiosios visų pajamų. Lyginamoji statistika teigia, jog vidutinė lietuviška šeima suvartodavo maisto, kurio kaloringumas buvo aukštesnis už Prancūzijos, Sovietų Rusijos, Italijos ir Turkijos.

Trisdešimtųjų metų pabaigoje Lietuvos gyventojų skaičius siekė maždaug 2.600.000 (neskaitant Vilniaus krašto, įskaitant Klaipėdos kraštą). Tuometinėje sostinėje, Kaune, esančiam vidurio-pietų Lietuvoje, gyveno apie 150.000 žmonių.

Po 1940

Sakoma, jog Pabaltijo valstybės gavo nepriklausomybę Pirmojo Pasaulinio karo pasekoje, o prarado ją dėl Antrojo Pasaulinio. 1940 metais Lietuvą aneksavo SSSR ir paskelbė ją Sovietų Socialistine respublika. Tai įvyko pagal Vokietijos - Sovietų Sąjungos susitarimą, po Molotovo-Ribentropo pakto pasirašymo 1939 metais. Aneksiją sekė

Brėžinys 1.4 Įmonių skaičius Lietuvoje per metus

Šaltinis: Lietuvos oficialioji statistika

areštai ir deportacijos. 1940 metų birželį visame Pabaltijyje vyko stambi operacija, kurios pasekoje buvo deportuota dešimtys tūkstančių lietuvių, latvių ir estų. Trėmimai buvo pagrinde nukreipti prieš politinius ir visuomeninius veikėjus. Neilgai trukus po to, 1941-ųjų liepą, Hitlerio Vokietija užpuolė Sovietų Sąjungą, ir Pabaltijo valstybės atsidūrė vokiečių okupacijoje. Visi gyventojai kentė nuo masinio teroro ir žudynių karo metais, vien tik žydų tautybės žmonių žuvo beveik 200.000.

Pirmieji pokario metai pasižymėjo naujais trėmimais, ypač susijusiais su agrarinio sektoriaus kolektyvizacija. Bendras visų žuvusių ar dingusių be žinios karo ir deportacijų pasekoje skaičius yra iki šiol ginčytinas. Tačiau dauguma nurodo nuo vienos ketvirtosios iki vienos trečiosios visų šalies gyventojų. Nepaisant, koks bebūtų skaičiaus tikslumas, peršasi viena išvada: per šį laikotarpį Lietuvos valstybė prarado didelę savo gyventojų dalį. Paėmus vien tik karo metų skaičius, pamatysime, jog Lietuva kartu su kitomis dviejomis Pabaltijo valstybėmis yra patyrusi vienus didžiausių praradimų ir nuostolių Europoje (žr. Misiūnas ir Taagepera, 1983).

Lietuvos pavertimas socialistine respublika reiškė privačios nuosavybės formos uždraudimą pramonėje, žemės ūkio kolektyvizaciją ir aktyvią šalies industrializaciją. Gretimai vyko sovietinių įstatymų bei tvarkos įvedimas visose socialinėse, politinėse ir ekonominėse srityse. Kaip respublika Lietuva buvo paversta didesnės Sovietų Sąjungos sistemos sudėtine dalimi, pagrinde valdoma iš Maskvos. Charakteringa tai, jog švietimo sistema buvo perkuriama pagal tris pagrindinius Sovietų politikos principus: a) centralizacija, b) standartizacija ir c) pusiausvyra tarp darbininkų klasės aprūpinimo platesnėmis galimybėmis ir kvalifikuotos darbo jėgos garantijos.

Lietuva, kaip ir kitos Rytų Europos šalys, patyrė ekonominį augimą pirmaisiais pokario dešimtmečiais. Pastatyta daug naujų įmonių ir praplėstas respublikos industrinis pagrindas. Sovietų Lietuva turėjo galimybę pirkti žaliavas, mašinas ir technologiją žemomis kainomis. Šis procesas pavertė kraštą palyginus šiuolaikiškai industrializuota respublika. Žemės ūkis taip pat buvo modernizuotas, tokiu būdu

septintojo dešimtmečio viduryje žemės ūkio produkcijos lygis pasiekė prieškarinį. Lavinimosi sistema buvo žymiai išplėsta ir pagerinta, suteikdama galimybę mokytis anksčiau engiamoms ar silpnoms visuomenės grupėms, pakeldama bendrą respublikos išsilavinimo lygį. Padaugėjo moterų apmokamo darbo rinkoje ir lavinimosi sistemoje. Tačiau krašto ekonomikos integravimas į didesnę sistemą pavertė Lietuvą labiau ir labiau priklausoma nuo Sovietų Sąjungos. Respublikos galimybės didesniems pakeitimams įvesti ar turėti vietinę savivaldą tapo labai ribotos.

Per paskutiniuosius metus pagrindinis šalies tikslas tapo nepriklausoma Lietuvos valstybė, kova už ją ypač susitiprėjo po pirmųjų demokratiškųjų rinkimų į Lietuvos Parlamentą ir Nepriklausomybės atkūrimo paskelbimo 1990 metų kovo 11 dieną. Dramatiški įvykiai Sovietų Sąjungoje 1991-ųjų rugpjūčio mėnesį atvėrė kelią naujam vystymuisi tiek Lietuvoje, tiek kitose dviejose Pabaltijo valstybėse.

Norvegija

Norvegija yra Europos geografiniame ir politiniame pakraštyje. Šalis turi ilgą ir išraižytą pakrantę. Atstumas nuo paties šiauriausio iki paties piečiausio Norvegijos taško yra 1.752 km. Plotas yra 323 km², neskaitant Špicbergeno ir Jano Maijeno salos. Ilgi fiordai ir aukšti kalnai yra charakteringos landšafto dalys. Norvegija turi bendras sienas su Švedija, Suomija ir Sovietų Sąjunga (šiaurinėje dalyje). Istoriskai Norvegijos gyventojų masė yra labai homogeniška, beveik visi yra baltaodžiai ir dauguma jų (bent jau formaliai) yra liuteronų bažnyčios nariai. Skaitlingiausia etninė mažuma yra samiai (arba lapiai - vert. past.), kurie šiame šimtmetyje nesudarė net vieno procento visų gyventojų.

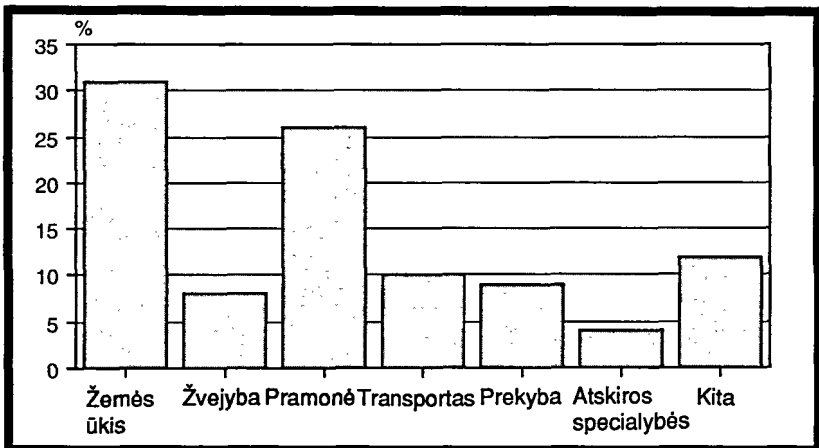
Norvegijos istorija liudija apie egalitarinius santykius tarp klasių, kurie egzistavo prieš susikuriant pramonei ir išskylant darbininkų judėjimui. Krašte niekuomet nėra buvę galingos aristokratijos ar stambiųjų dvarininkų. Šis reiškinys išsivystė dalinai dėl geografinių (bei etninių - vert. past.) priežasčių. Giliai į sausumą įsirižę fiordai ir statūs

kalnai trukdė susisiekimui tarp smulkių kaimų (vert. past.), o be to, Norvegija beveik penkis šimtus metų, iki 1905-ųjų priklausė kitai valstybei (buvo Danijos, vėliau Švedijos karalystės dalis - vert.past.). Ekonominis krašto pagrindas tradiciškai visuomet buvo smulkūs laisvi ūkininkai, kurie vertėsi žemdirbyste, žvejyba ir kartais medžio pramone. Trečiajam dešimtmetyje ir ketvirtojo pradžioje Norvegija, kaip ir kitos šalys, patyrė ekonominę depresiją, kuri suluošino tolimesnę šalies industrializaciją ir privertė daugelį pasilikti šeimyniniuose ūkiuose. Tai buvo aštrėjančių klasių konfliktų ir augančio darbininkų judėjimo kaime ir mieste laikotarpis.

Prieš 1940

Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje Norvegijoje gyveno apie tris milijonus žmonių. Sostinėje, Oslo, esančioje šalies pietryčiuose, buvo apie 400.000 gyventojų, įskaitant priemiesčius. Maždaug trečdalis visu darbingų gyventojų dirbo žemės ūkyje, o ketvirtadalis - pramonėje (žr.1.5 brėžinį vyrams, 1937). Svarbiausia eksporto produkcija vis dar buvo tradicinės pirminių sektorių prekės - mediena ir žuvis (1.6 brėžinys, 1937). Norvegija turėjo stambius žvejybos plotus ir per metus sugaudavo daugiau žuvies, negu Didžioji Britanija, bet mažiau

Brėžinys 1.5 Norvegijos ekonominiame sektoriuje užimti vyrai 1937

Šaltinis: Norvegijos oficialioji statistika

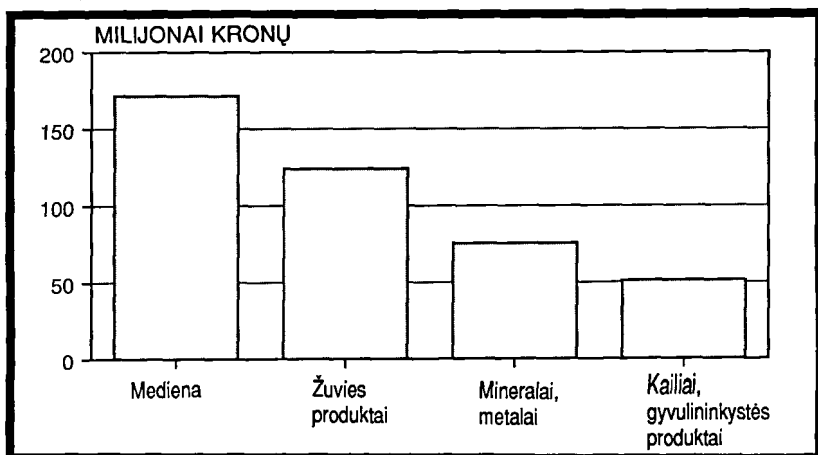
negu Japonija, JAV ir Korėja (žr. 1.8 brėžinį, 1935). Norvegijos banginių žvejyba buvo antra pagal dydį pasaulyje (žr. 1.7 brėžinį, banginių aliejaus pramonė, 1937). Palyginus didelis prekybinis laivynas - maždaug toks kaip Japonijos - turėjo centrinį vaidmenį įsigyjant taip reikalingos užsienio valiutos. Svarbią vietą importuojamų prekių sąrašė užėmė plienas, kiti metalai, nafta, naudingosios iškasenos, elektros įrenginiai ir drabužiai. Bet didžioji dalis reikalingų maisto prekių, tokių kaip mėsa, kiaušiniai, kviečiai ir bulvės, buvo gaminama šalyje.

Po 1940

1940 metais Norvegiją okupavo Vokietija. Okupacija truko penkis metus. Ją galima pavadinti švelnia, lyginant su dauguma kitų okupuotų šalių, ypač su Rytų Europa. Bendrai paėmus karo metu žuvo maždaug 10.000 norvegų (0.3% visų gyventojų). Iš visų 1.500 žydų, gyvenusių Norvegijoje, pusė buvo išvežta į Vokietijos koncentracijos stovyklas, kur žuvo beveik visi.

Konfliktai tarp klasių, politiniai nesutarimai ir konkurenciniai interesai nuslopo karo metais. Po karo buvo vieningai siekiama sukurti laisvą valstybę. Artimiausiu tikslu tapo ekonomikos atstatymas ir naujos industrinės bazės išvystymas. Tai virto bendru uždaviniu -

Brėžinys 1.6 Pagrindinis Norvegijos eksportas pagal vertę 1936

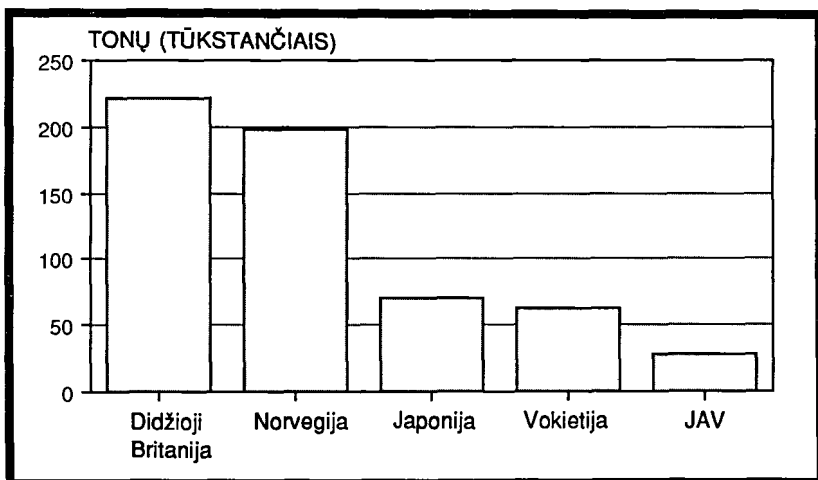

Šaltinis: Norvegijos oficialioji statistika

nepaisant atskirų grupių interesų - atstatyti tautą. Daugelis veiksmų buvo vykdomi pagal vyriausybės Atstatymo programą. Daugiausia pastangų buvo dedama šiaurinėms Norvegijos dalims atstatyti, nes jos buvo labiausiai nuniokotos ilgai trukusios okupacijos.

Atstatymo programą ir vėlesnį vystymąsi galima pavadinti "Organizuotu kapitalizmu" ir "Mišria ekonomika". Tai reiškė atrankinį valstybinį laisvosios rinkos jėgų reguliavimą, sistemingą vyriausybės biudžeto panaudojimą valdant ekonomiką, tačiau tuo pat metu buvo leista vystyti privačią nuosavybę ir iniciatyvą. Šeštasis ir septintasis dešimtmečiai pasižymėjo nuosekliu ekonominiu augimu, tiek tradiciniuose sektoriuose, tiek naujoje pramonėje. Pramonės atstatymas ir vystymas buvo dalinai vykdomas tiesiogiai valdant vyriausybei (pvz. plieno ir aliuminio pramonė), dažnai bendradarbiaujant su stambiom tarptautinėm kompanijom. Kooperacija su užsienio firmomis bei kompanijomis neretai vyko šitaip: Norvegija tiekė palyginus nebrangią elektros energiją, gaminamą hidroelektrinėse, tuo tarpu kita pusė tiekė technologiją ir darbo metodus. Per šį laikotarpį taip pat labai išaugo laivų statybos pramonė, kaip ir daugelis kitų pramonės sektorių.

Brėžinys 1.7 Norvegija lyginant su kitomis šalimis: banginių aliejaus produkcija 1937

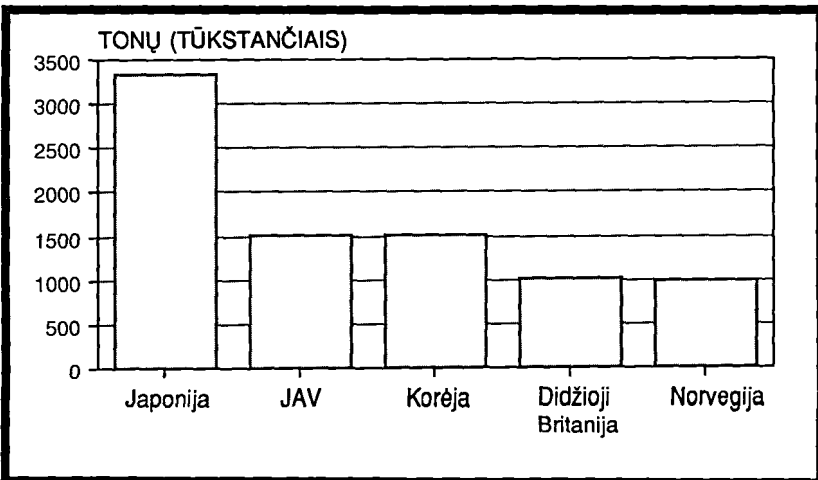
Šaltinis: Tarptautinė statistika

Tai taip pat buvo pirminės pramonės urbanizavimo bei racionalizavimo laikotarpis. Daugelis paliko savo ūkius ar žvejybos valtis dėl geriau apmokamo darbo mieste. Klasių kova vyko pagrįdė prie derybų stalo, taigi, tarp darbdavių ir dirbančiųjų atstovų (žr. Ramsøy, 1974).

Socialdemokratinė era, trukusi du dešimtmečius po karo, pasižymėjo masiniu švietimo sistemos išvystymu ir pertvarkymu. Lavinimosi politika kartu su progresyviųjų mokesčių sistema ir laipsnišku atviros informacijos bei reklamos augimu finansavo "apsaugos tinklą" (sveikatos apsauga, pensijas, ekonominę pagalbą neturtingoms grupėms ir t.t.). Tai buvo šiuolaikinės *visuotinio gerbūvio valstybės* kertiniai akmenys.

Naujas gyvybiškai svarbus Norvegijos ekonomikai elementas buvo naftos atradimas Šiaurės jūroje. Devintajame dešimtmetyje Norvegija tapo pasaulinio masto "naftos nacija". Tai buvo viena priežasčių, dėl kurių Norvegija per paskutinįjį dešimtmetį dažnai patekdavo į turtingiausių pasaulio valstybių dešimtuką pagal bruto nacionalinio produkto. Galime palyginti su Lietuva, kuri stovėjo sąrašė kaip tarybinė respublika ir užėmė jame šešiasdešimtąją - septyniasdešimtąją vietą.

Brėžinys 1.8 Norvegija lyginant su kitomis šalimis: žuvininkystė

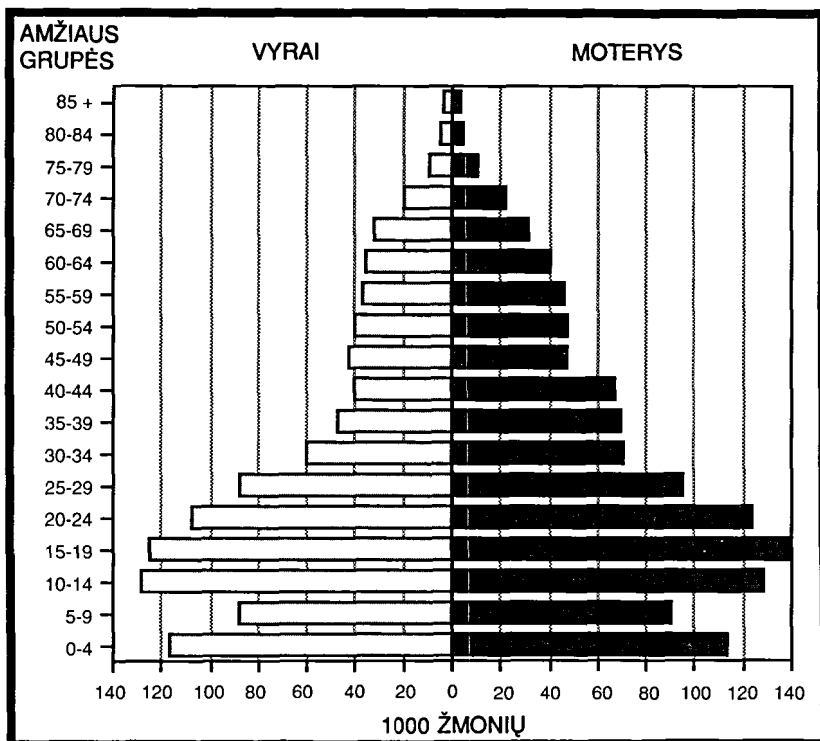

Šaltinis: Tarptautinė statistika

Apibendrinimas ir perspektyvos gairės

Lietuva ir Norvegija yra dvi mažos Europos šalys, jos maždaug vienodo dydžio pagal gyventojų skaičių (Norvegija turi virš keturių milijonų gyventojų, Lietuva - šiek tiek mažiau keturių milijonų), yra gana arti viena kitos geografiškai, ir yra istoriškai priklausomos nuo savo pirminės pramonės sektorių. Prieš 1940 metus jos abi buvo nepriklausomos valstybės. Lietuva buvo tuomet mažiau industriškai išsivysčiusi, negu Norvegija, ir jos gyventojai daugiau nukentė nuo audringų laikų ir karų, ypač šio amžiaus pradžioje. Šie gyvenimo sąlygų skirtumai tarp dviejų šalių yra pavaizduoti taip vadinamomis gyventojų piramidėmis, brėžiniai 1.9 - 1.10 (Lietuva - 1923; Norvegija 1930). Trumpai apžvelgiant, matome, jog laipsniškesnis norvegiškosios

Brėžinys 1.9 Lietuvos gyventojai 1923

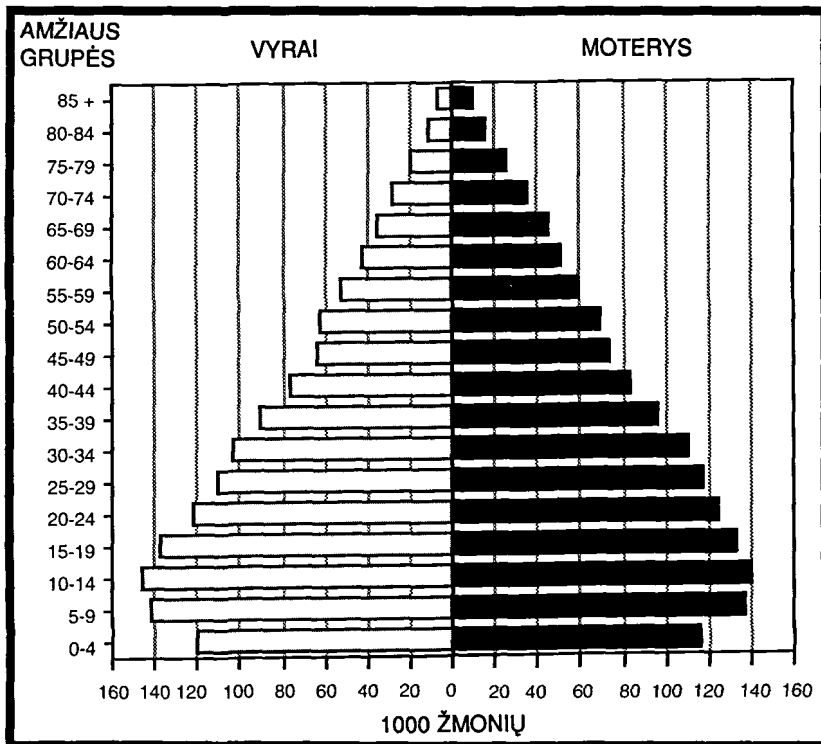

Šaltinis: Lietuvos oficialioji statistika

piramidės siaurėjimas liudija apie stabilesnius laikus ir vidutiniškai geresnias gyvenimo sąlygas. Tačiau įdomu sekti, kaip pačių jauniausių amžiaus grupių skaitlingumas mažėja prasidėjus dvidešimtųjų metų ekonominei depresijai. Lietuvoje žymus sumažėjimas 5-9 metų amžiaus grupėje atspindi neigiamas karo pasekmes, o augimas 0-4 metų amžiaus grupėje - optimizmą nepriklausomoje Lietuvoje (Daugiau šių duomenų paaiškinimų taip pat rasite sekančiame skyriuje).

Po 1940-ųjų šių dviejų šalių istorija tapo visiškai skirtinga. Nors ir okupuota vokiečių, Norvegija patyrė gana švelnią netektį Antrojo Pasaulinio karo metu. Pokarinio atstatymo procesas vyko vieningomis žmonių pastangomis laisvoje demokratiškoje valstybėje. Pirmieji

Brėžinys 1.10 Norvegijos gyventojai 1930

Šaltinis: Norvegijos oficialioji statistika

dešimtmečiai po karo buvo skirti modernios, industrializuotos visuotinio gerbūvio valstybės sukūrimui, kuri būtų pagrįsta socialdemokratinė ideologija, paremta tautine vienybe svarbiausiuose klausimuose.

Lietuvą aneksavo Sovietų Sąjunga dar prieš karą. Pats karas, taip pat po jo sekusios deportacijos pasiėmė didelę Lietuvos žmonių gyvybių duoklę. Bet vis vien nauja ir šiuolaikiškai industrializuota valstybė buvo sukurta tokiu pačiu būdu, kaip dauguma tarybinių respublikų, ant karo laikotarpio griuvėsių. Tačiau per paskutiniuosius dešimtmečius ėmė ryškėti stagnacijos požymiai. Netikėtų įvykių Sovietų Sąjungoje 1991 metų rudenį rezultatu taip pat tapo Pabaltijo valstybių nepriklausomybės atgavimas. Šis fundamentalus pagrindinių socialinio ir ekonominio gyvenimo pasikeitimas pabrėžia, jog mūsų tyrimas yra šiuo metu labai aktualus.

Ir Lietuva, ir Norvegija ieško savo vietos naujoje ir kitokioje Europos struktūroje. Todėl šis Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas yra nagrinėtinas tiek iš istorinio, tiek iš žadančių naujovių bei pasikeitimų taško.

Šio tyrimo trūkumai

Gyvenimo sąlygų tyrimo metodas buvo išbandytas kaip vertingas analizės įrankis Skandinavijoje ir kitose šalyse per paskutiniuosius du dešimtmečius. Politikams ir planuotojams jis suteikė įvairios ir tikslios informacijos, kuri tapo įvairių sprendimų pagrindu. Nepaisant daugelio savo privalumų, šis metodas taip pat turi trūkumų. Juos čia ir apžvelgsime.

Pirma, tai yra bendra apžvalga, turinti sudaryti *vaizdą iš paukščio skrydžio* apie visuminę padėtį ir skirtumus tarp pagrindinių gyventojų grupių duotu laiko momentu. Mažų vietinių regionų, atskirų grupių ar individų sąlygų analizė yra žymiai geriau atliekama naudojant antropologinius ar istorinius metodus.

Antra, metodas yra pagrįstas *kiekybiniu matavimu*. Daugelyje atvejų jis neabejotinas, norint gauti tikslių žinių apie bendras

tendencijas bei skirtumus. Tačiau dėl skaičių ir apibendrinimų prarandame daugelį kokybinių aspektų. Pavyzdžiui, nesunku suskaičiuoti, kiek draugų turi vienas asmuo, tačiau sudėtinga aprašyti smulkesnius tos draugystės bruožus. Arba galime suskaičiuoti gydytojų ir apsilankymų pas juos skaičių, bet už gauto skaičiaus slypi didelė gydytojų kompetencijos ir konsultacijų kokybės įvairovė.

Trečia, matavimai yra *standartizuoti ir suvesti į vieną struktūrą*. Klausimai buvo užduoti ta pačia eilės tvarka ir tuo pačiu būdu visiems apklausiamiesiems. Tai buvo būtina dalinai tam, kad gauti bendrą sistemingo palyginimo pagrindą. Kad priešpastatyti individus bei grupes vieni kitiems ir juos palyginti, reikalingas bendras mastelis. Tačiau ne visi kintamieji tinka vienodai. Užduoto klausimo prasmę įvairūs žmonės gali suprasti skirtingai. Taigi, nors išmatavimai yra techniškai vienodi, matavimo instrumentą reikia patikrinti.

Ypač svarbu yra atkreipti dėmesį į šiuos trūkumus tarptautiniuose palyginimuose. Lyginant šalis su *labai skirtingomis kultūromis ir socialinėmis institucijomis atsiranda sudėtingų problemų*. Socialinis įvairių būklių apibrėžimas, pavyzdžiui "sirgti", yra skirtingas skirtingose visuomenėse. Taigi, tas pats užregistruotų sergančių žmonių skaičius gali būti skirtingas tikrosios sveikatos atžvilgiu. Arba idealus šeimos gyvenamojo ploto modelis vienoje visuomenėje yra "atskiras namas vienai šeimai", o kitoje - "butas blokiniame name", kas apsunkina namų/butų standarto aiškinimus. Toliau, ekonomikos organizacinis pagrindas kaip ir įvairių ekonominių institucijų tikrumas gali būti įvairus. Taigi, tokios sąvokos kaip "santaupos" ar netgi "alga" gali būti suprastos skirtingomis reikšmėmis.

Tokių problemų randame šiame tyrime. Didžioji lietuviškojo klausimyno dalis yra norvegiškojo tyrimo, įvykusio prieš keletą metų, pritaikymas. Į tai galima žiūrėti kaip į atskirą eksperimentą: naudotis Vakarų šalies klausimynu kaip informacijos rinkimo prietaisu Rytų Europos, (iki 1991 metų) "socialistinėje" visuomenėje. Tokia strategija aprūpina mus palyginamąja informacija, tačiau yra rizikos, jog ne visi kintamieji tinka taip, kaip norėta. Bet jeigu norime sužinoti, kokie klausimai yra universlūs skirtingoms tautoms, reikia juos užduoti ir

išbandyti. Taip sužinome, kurie iš jų yra tinkami. Taigi, į šią apžvalgą taip pat žiūrime kaip į pirmą žingsnį, ieškant tinkamų kintamųjų tarpautiniams ateities tyrimams.

Ir pabaigoje reikia pabrėžti, jog šios pirmosios apžvalgos tikslas yra *pagrindinių* tendencijų ir skirtumų tarp gyvenimo sąlygų Lietuvoje analizė. Tai reiškia, jog dėmesys buvo skirtas kai kuriems kintamiesiems, tuo tarpu kiti liko nenagrinėti. Jus paliekame smulkesniems ateities tyrimams. Detalesnė tokių gyvenimo lygio komponentų kaip sveikata, butų sąlygos ir ekonominiai resursai, analizė turi vykti vėliau, papildomose apžvalgose. Tai taip pat Lietuvos sociologų užduotis, kurie ateityje galės naudotis Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimu 1990.

Kaip sudaryta apžvalga

Mes sudarėme apžvalgos struktūrą pagal paskutiniosios norvegiškosios socialinės apžvalgos pavyzdį (CSB,1989). Taigi, iškyrus pirmąjį ir du paskutiniuosius skyrius (apie socialines apžvalgas ir pagrindinį informacijos šaltinį), kiti aštuoni skyriai seka norvegiškuoju pavyzdžiu. Sekantys skyriai yra šie:

2. Gyventojai
3. Sveikata
4. Lavinimasis
5. Užimtumas ir darbo sąlygos
6. Pajamos ir ekonominiai resursai
7. Namų/butų sąlygos
8. Socialinis kontaktas ir laisvalaikio organizavimas
9. Asmens saugumas, konfliktai ir visuomeninė nuomonė
10. Pagrindiniai gyvenimo sąlygų tyrimo klausimai ir socialinės apžvalgos
11. Pagrindinis informacijos šaltinis: Gyvenimo sąlygų 1990 tyrimas

Daugumoje atveju, jei daugiau nieko nepažymėta, visi norvegiški duomenys yra paimti iš 1987 metų apžvalgos. Empirinė Lietuvos analizė yra plačiai pagrįsta Lietuvos gyvenimo sąlygų 1990 tyrimu. Kai kalbama apie Lietuvos oficialiąją statistiką, duomenys yra iš šių trijų šaltinių:

Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 1990 *Lietuvos socialinė raida 1989 metais*. Vilnius: Informacinis - leidybinis centras

Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 1990 *Lietuvos statistikos metraštis 1989 metai*. Vilnius: Informacinis - leidybinis centras

Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 1990 *Lietuvos gyventojai*. Vilnius: Statistikos departamentas

Literatūra

- CSB - Centrinis Statistikos Biuras. 1939
Anuarie Statistique de la Norwege 1938. Oslo: Centrinis Statistikos Biuras
- CSB - Centrinis Statistikos Biuras. 1989
Social Survey 1989 (Norway). Oslo: Centrinis Statistikos Biuras
- Centrinis Statistikos Biuras - Kaunas 1939
Annuaire Statistique de la Lithuanie (Lietuvos statistikos metraštis 1938 m.).Kaunas: Centrinis Statistikos Biuras
- Dogan, Mattei and Dominique Pelassy 1984
How to compare nations. New Jersey: Chatman House Publishers, Inc.
- Kohn, Melvin L. (Ed.) 1989
Cross-national research in sociology. London: Sage/ASA
- Misiūnas, Romuald J. and Rein Taagepera.1983
The Baltic states: Years of dependence 1940 - 1980 London: Hurst
- Ramsøy, Natalie Rogoff 1974
Norwegian society. Oslo: Universitetsforlaget/Scandia Books
- Rauch, Georg von 1974
The Baltic states: Years of independence: Estonia, Latvia, Lithuania 1917 - 1940. London: Hurst
- Zinkus, Jonas 1986.
Lithuania. An encyclopedic survey. Vilnius: Encyclopedia Publishers
- Øyen, Else (Ed.) 1990
Comparative methodology. London: Sage/ISA

2 skyrius

Gyventojai

Duomenys apie gyventojų skaičių ir struktūrą, pavyzdžiui pagal lytį ir amžių, taip pat reproduktyvumas, skaičiaus augimas, šeimyniniai ryšiai ir gyvenamoji vieta teikia mums svarbios informacijos, aprašant ir tiriant gyvenimo sąlygas. Dauguma šios apžvalgos dėmesio sričių įvairuoja pagal gyventojų grupes. Informacija apie gyventojus yra *centrinė sąlyga politinei veiklai*. Įvairūs gyvenimo sąlygas apsprendžiantys faktoriai yra *skirtingi skirtingiems požymiams*:

Kai kurie dalykai, svarbūs vienai gyventojų grupei, pavyzdžiui galimybė gauti medicininę pagalbą bei priežiūrą seniems žmonėms, yra mažiau svarbūs kitoms, pavyzdžiui jauniems žmonėms.

Kitas pavyzdys yra vaikų darželių ir žaidimų aikštelių poreikis. Tai gali būti svarbu daugeliui tėvų, bet turi mažiau reikšmės gyventojams, neturintiems vaikų.

Fizinės darbo sąlygos yra esminis dalykas dirbantiems pilnu etatu, tačiau mažiau svarbus turintiems tik dalį darbo dienos/savaitės, arba neturintiems apmokamo darbo, pavyzdžiui vaikams, studentams ir seniems žmonėms.

Dėl šių priežasčių svarbu žinoti gyventojų skaičių ir sudėtį, nes tai yra bazinė informacija planavimui. Gyventojų pasiskirstymas pagal amžių rodo, kiek žmonių potencialiai gali *dalyvauti apmokamo darbo veikloje* duotu laiko momentu, ir kaip tai veikia bendrus *išsilavinimo*

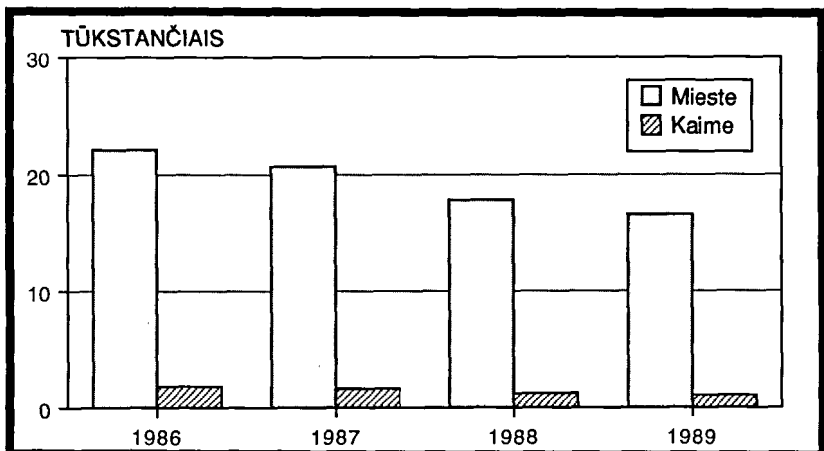
resursų bei mokslo vietų poreikius įvairiuose lygiuose. Tai taip pat turi reikšmės eilei *sveikatos apsaugos* ir socialinės pagalbos sričių, ir gali pakeisti nacionalinio produkto kiekį, kuris taip pat susijęs su *senų žmonių priežiūra*. Šeimų tipų pasiskirstymas yra pagrindinė sąlyga *gyvenamųjų vietų* poreikiui ir rūšiai. Gyventojų pasiskirstymas įvairiuose rajonuose reiškia kai kuriuos apribojimus vietinio planavimo darbuotojams ir pan.

Gyventojai ir jų skaičiaus augimas

Lietuvoje gyvena šiek tiek daugiau 3.7 milijonų žmonių. Tai mažiau, negu viena tūkstantoji visų pasaulio gyventojų skaičiaus dalis. Apskritai Lietuvos gyventojai seka ta pačia skaičiaus augimo kryptimi, kaip mažesnės Vakarų Europos šalys, šiek tiek atsilikdami laike.

1985 - 1990 metų laikotarpyje metinis *gyventojų prieaugis* Lietuvoje buvo vidutiniškai *0.5 procento*. Tai šiek tiek daugiau, negu Norvegijoje (0.3 procento), tačiau žymiai mažiau, negu pasaulio vidurkis 1.7 procentai. Prieaugis Lietuvoje yra visgi beveik toks pat, kaip išsivysčiusių šalių bendrai paėmus (0.6 procento), tačiau

Brėžinys 2.1 Gyventojų skaičiaus augimas, bendrai paėmus

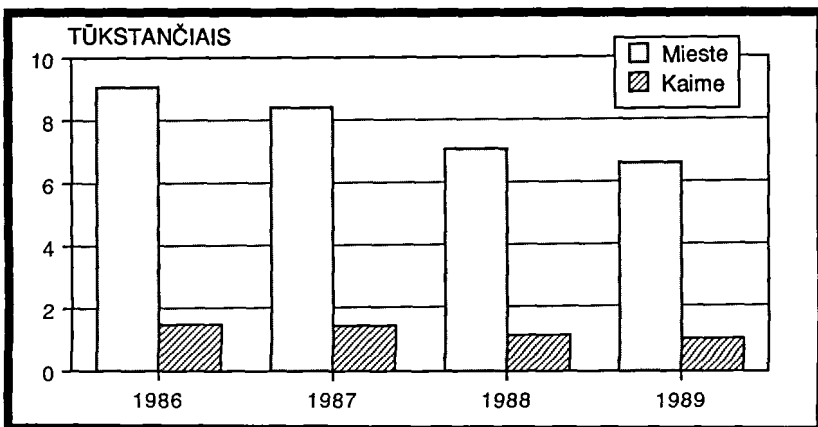
Šaltinis: Lietuvos oficialioji statistika

pastebimai didesnis, nei tokiose šalyse kaip Danija ir Švedija. Šis palyginti nemažas gyventojų skaičiaus didėjimas vyksta *nuolatinio naujagimių prieaugio* dėka. Kai kuriose šalyse, ypač Vakarų Europoje, devintajame dešimtmetyje gyventojų skaičiaus netgi mažėjo. Tokia tendencija matoma pavyzdžiui Danijoje, Didžiojoje Britanijoje ir buvusioje Vakarų Vokietijoje.

Naujagimių prieaugis mirusių skaičiumi pastaraisiais metais buvo apie 20.000. Nuo 1986 iki 1989 metų Lietuvos gyventojų skaičiaus prieaugis tolygiai mažėjo, taigi, nuo apytikriai 24.000 iki 17.500. Ši kryptis pavaizduota 2.1 ir 2.2 brėžiniuose. Pirmajame matome skaičiaus augimą 1986-89 metais, miestuose, kur gyvena dvi trečiosios visų Lietuvos gyventojų, ir kaimuose, pagal Lietuvos oficialiosios statistikos duomenis.

Bendrų skaičių augimas (2.1. brėž.) yra žymiai didesnis miestų srityse (didmiesčiuose bei miesteliuose), ir tas skirtumas galioja, netgi jei imsime naujagimių skaičių tūkstančiui gyventojų (2.2 brėž.) Kaip pamatysime vėliau, skirtumas tarp miesto ir kaimo tipo vietovių yra pagrinde tas, jog miestų gyventojai yra vidutiniškai jaunesni už kaimo. Mirštamumas taip pat yra aukštesnis kaimuose, o gyventojų prieaugio skirtumas tokiu būdu nepriklauso vien tik nuo naujagimių prieaugio.

Brėžinys 2.2 Naujagimių skaičius tūkstančiui gyventojų

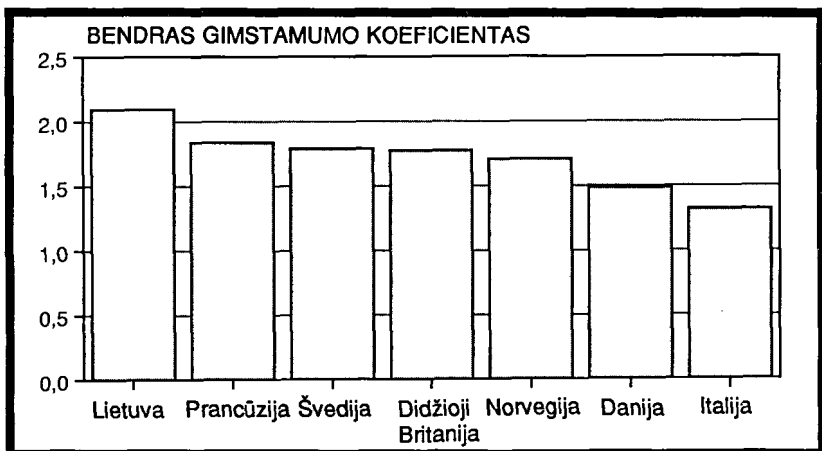
Šaltinis: Lietuvos oficialioji statistika

2.1 ir 2.2 brėžinių pavyzdys rodo sistemingą *mažėjimo kryptį* tiek bendram skaičiui, tiek lyginamuoju požiūriu. Nors gyventojų *prieaugis* dar vis teigiamas ir yra aukštesnis, nei daugelyje kitų šalių, jis visvien mažėja kiekvienais metais.

Mažesnis gyventojų skaičiaus augimas yra tiek dėl to, kad gimsta mažiau naujagimių, tiek dėl to, kad senų mirstančiųjų skaičius po truputį auga, abi priežastys yra dalinai besikeičiančios gyventojų amžiaus struktūros rezultatas. *Bendras gimstamumo koeficientas* - t.y. galimas vaikų skaičius per vienos moters gyvenimą - yra vis dar *palyginus aukštas* Lietuvoje, lyginant su daugeliu Vakarų šalių. Devintojo dešimtmečio viduryje šis koeficientas dar buvo apie 2.1. Kad tai yra gana aukštas gimstamumo koeficientas, matome iš 2.3 brėžinio, kur jis palyginamas su eile kitų Europos šalių.

Italijoje ir Danijoje gimstamumo koeficientas yra žemas, t.y. 1.5 ar dar žemesnis, tuo tarpu tokiose šalyse kaip Norvegija, Švedija, Prancūzija ir Didžioji Britanija, jis yra tarp 1.7 ir 1.8. Lietuviškasis koeficientas 2.1 yra akivaizdžiai didesnis už šiuos, tačiau skirtumas ne toks jau didelis. Pavyzdžiui, skirtumas tarp Prancūzijos ir Italijos čia nėra didesnis, nei tarp Lietuvos ir Prancūzijos.

Brėžinys 2.3 Gimstamumo koeficientas. Lietuva, lyginant su kitomis šalimis

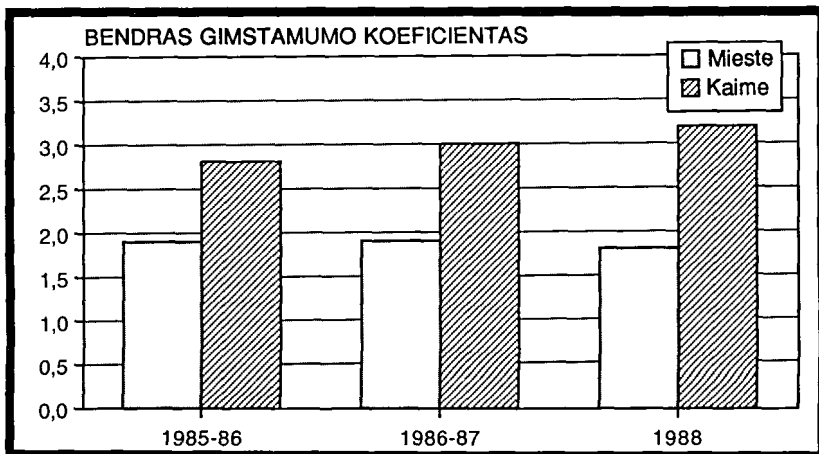
Šaltinis: Oficialioji statistika

Aukštesnis gimstamumo koeficientas Lietuvoje turi vieną svarbią pasekmę, lyginant su kitomis šalimis. Kadangi jis yra pakankamai aukštas Lietuvoje, užtikrinama to paties dydžio *gyventojų reprodukcija* ilgesniam laikui, o daugelyje kitų šalių, kaip Norvegija, Švedija, Danija jis jau yra nepakankamas. Taip vadinamas reprodukcijos lygis Norvegijoje yra apie 2.1. Tai reiškia, jog kiekviena moteris turi pagimdyti 2.1 vaikų, kad pilnai reprodukuoti savo kartą. Jei Norvegijos gimstamumo koeficientas bus žemesnis (1.7-1.8) ilgesnį laiką, natūralusis prieaugis taps neigiamu: mirusiųjų skaičius peraus naujagimių skaičių. Jei Lietuvoje ateities patirtis bus panaši - gimstamumo koeficiento mažėjimas, gali iškilti ta pati problema. Tačiau nuo devinto dešimtmečio vidurio ir toliau atrodo, jog gimstamumo koeficientas Lietuvoje laikosi gana stabilus.

Šiame pavyzdyje yra įdomių skirtumų tarp kaimo ir miesto, kurie pavaizduoti 2.4 brėžinyje.

Čia pavaizduotas bendras gimstamumo koeficientas trims laikotarpiais (1985-86, 1986-87, 1988) atskirai kaimui ir miestui. Pirma, pastebime, jog tiek Lietuvoje, tiek išsivysčiusiose šalyse, yra tie patys skirtumai tarp kaimo ir miesto rajonų: *gimstamumo koeficientas kaime yra akivaizdžiai aukštesnis, negu mieste*. Moterys miestuose turi

Brėžinys 2.4 Bendras gimstamumo koeficientas

Šaltinis: Lietuvos oficialioji statistika

mažiau vaikų, negu kaimuose. Arba, kitaip pasakius - šiuolaikinė miesto moteris nusprendžia turėti vieną ar du vaikus, tuo tarpu tradiciškesnių pažiūrų moteris kaime gimdo tris ar keturis vaikus. Paaiškinti šio reiškinio priežastis yra sudėtinga. Šis klausimas susijęs su socialinėmis normomis, gyvenimo būdu/stiliumi, religinėmis ir kitokiomis vertybėmis, kontraceptine praktika ir priemonių gavimo galimybėmis ir t.t. Šių priežasčių čia smulkiau nenagrinėsime.

Skirtumas tarp gimstamumo koeficiento kaime ir mieste palaipsniui didėja. 2.4 brėžinys rodo įdomų dalyką: koeficientui mažėjant mieste, pastebima didėjimo tendencija kaime. Taigi, moterys miestuose seka savo vakarietiškujų seserų pavyzdžiu, skirtingai nuo tradiciškesnės tendencijos kaimuose. Bendrai paėmus, šios dvi tendencijos anuliuoja viena kitą Lietuvoje, todėl gimstamumo koeficientas pastaraisiais metais yra gana stabilus.

Gundantis dalykas būtų ieškoti galimų paaiškinimų šiomis skirtingoms kryptims kaime ir mieste. Tačiau tiriamas laiko tarpas yra per trumpas galutinėms išvadoms. Bet kokių atveju, žmonėms keliantis iš kaimo į miestą, per keletą metų bendras gimstamumo koeficientas kris (remiantis 2.4 brėžinio duomenimis). Toks vystymasis nebus stebinančiu reiškiniu ateityje.

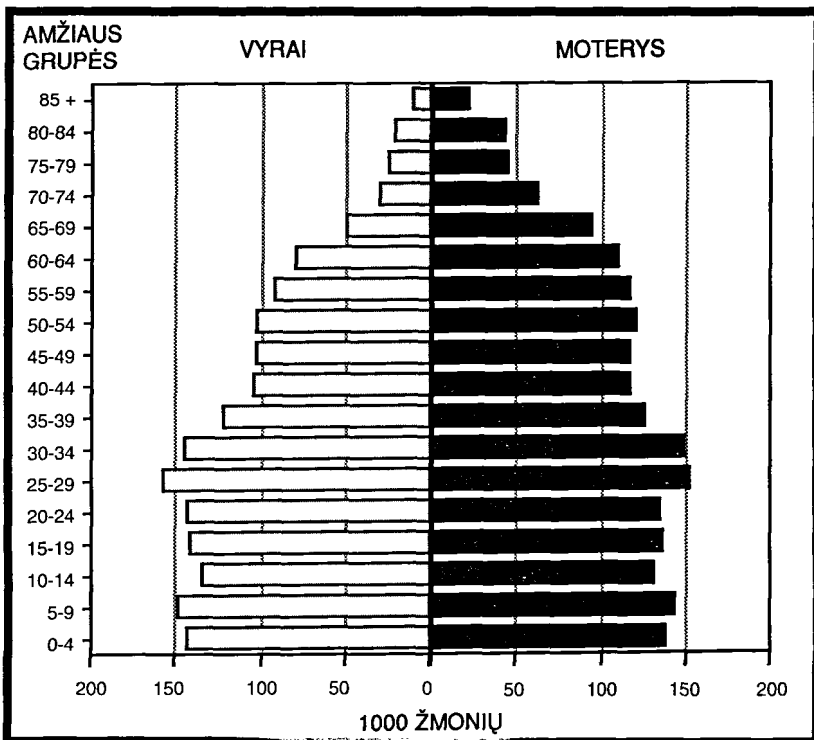
Gyventojų struktūra

Normalus reiškinys beveik visose šalyse yra šiek tiek nelygi naujagimių pasiskirstymo proporcija pagal lytį. Kiekvienais metais berniukų gimsta vienu - dviem procentais daugiau, nei mergaičių. Tačiau, kadangi vėliau vyrų mirties tikimybė yra didesnė, lyčių pasiskirstymas palaipsniui kinta, augant amžiui. Didesnis vyrų mirtingumas yra tikriausiai susijęs tiek su biologiniais bruožais, tiek su jų tradicinėmis rolėmis visuomenėje: darbe ir namie. Skirtumai yra ypač žymūs tos amžiaus grupės žmonėms, kurie buvo jauni ar vidutinio amžiaus Antrojo pasaulinio karo metu.

Lietuvos gyventojų sudėtyje mes taip pat randame daugiau moterų, nei vyrų. Pagal oficialiuosius Lietuvos duomenis skirtumas siekia beveik du šimtus tūkstančių, t.y. 1.960.000 moterų ir 1.765.000 vyrų 1990-aisiais metais. 2.5 brėžinyje pavaizduota taip vadinama *gyventojų piramidė*. Jos skaičiai paimti iš oficialiųjų Lietuvos statistikos šaltinių. Tačiau buvo įvesta kai kuri papildoma informacija apie pačias jauniausias bei pačias vyriausias amžiaus grupes tam, kad duomenis galima būtų palyginti su kitomis šalimis, pavyzdžiui, su Norvegija.

2.5 brėžinys vaizduoja vyrų ir moterų pasiskirstymą įvairiose amžiaus grupėse. Pavadinimas "piramidė" akivaizdus iš charakteringos brėžinio formos, kur viršūnė palaisniui siaurėja, augant gyventojų amžiui ir mirštamumo tikimybei. Ji rodo įdomius faktus. Pirma,

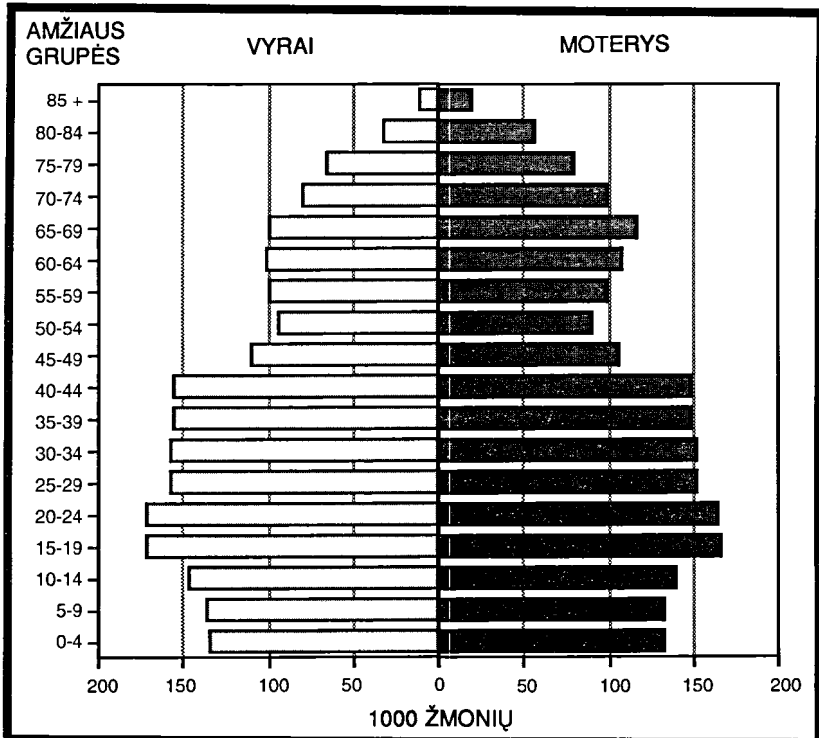
Brėžinys 2.5 Lietuvos gyventojai 1990 metais

Šaltinis: Lietuvos oficialioji statistika

naujagimių skaičius buvo gana stabilus daugiau, negu 20 metų, ką matome iš gyventojų skaičiaus 0-4, 5-9, 10-14, 15-19 ir 20-24 metų amžiaus grupėse. Taip pat pastebime, jog gimusių berniukų ir mergaičių skaičius yra beveik vienodas su nedidele berniukų persvara, kaip ir buvo tikėtasi. Antra, nuo 50 metų ir vyresnių, o ypač virš 65 metų amžiaus grupėse labai žymu, jog moterų yra daugiau, nei vyrų, tai sąlygoja, jog visa piramidė yra šiek tiek pasvirusi į dešinę. Šio žymaus skirtumo priežastis (viena iš daugelio) yra Antrojo Pasaulinio karo ir Stalino valdymo metų patirtis. Kaip jau buvo sakyta aukščiau, nemaža dalis Lietuvos gyventojų žuvo būtent šiuo laikotarpiu. O vyrų žuvo daugiau, negu moterų.

Brėžinys 2.6 Norvegijos gyventojai 1988 metais

Šaltinis: Norvegijos oficialioji statistika

Įdomu *palyginti* Lietuvos gyventojų pasiskirstymą su Norvegijos 1988-aisiais metais (2.6 brėžinys), kur grafininis vaizdas yra panašus savo forma į kitų Skandinavijos ir daugelio Vakarų šalių. Pirmiausia reikia pabrėžti, jog abiejų tautų gyventojų piramidės yra panašios, jų forma yra tipiška išsivysčiusioms šalims. Iš pirmo žvilgsnio nepastebime ryškių skirtumų. Tačiau kai kuriuos dalykus reikia pažymėti.

Norvegijoje yra palyginus mažai žmonių tarp 45 ir 60 metų amžiaus. Tai reiškia, jog jaunos poros nedrįso kurti šeimų trisdešimtaisiais metais ir vėliau, per Antrąjį Pasaulinį karą. Šio pavyzdžio nerandame Lietuvos gyventojų statistikoje. Tačiau šio fakto nereikėtų aiškinti tuo, jog Lietuvos jaunos poros buvo žymiai optimistiškesnės, turėdamos palyginus daug vaikų šiuo laikotarpiu. Verta atsiminti, kad karo ir deportacijų metu Lietuva prarado žymią gyventojų dalį, kai Norvegija dėl panašių priežasčių patyrė tik 0,5 procento bendro gyventojų skaičiaus praradimą. Taigi, Lietuvai "trūksta" reikiamo skaičiaus žmonių virš 60 metų, todėl lietuviškoji piramidė yra siauresnė už Norvegiškąją viršutinėje dalyje. Bet šiandien amžiaus grupės, gimusios ketvirtajame dešimtmetyje, gali *atrodyti didesnės*, lyginant su Norvegija, tačiau tai nereiškia, jog gimstamumo koeficientas buvo aukštas būtent tuo laikotarpiu. Gilesnei šios srities analizei reikėtų atskiros studijos, kuri taip pat įskaitytų gimstamumo iš kartos į kartą ciklus bei staigius pasikeitimus gyventojų sudėtyje karo ir deportacijų metais.

"Išsikišimas" norvegiškojoje piramidės dalyje 15 - 40 metų grupėse iliustruoja taip vadinamą "*kūdikių antplūdį*" pirmojoje pokario kartoje. Tai buvo tautos ir šalies atstatymo laikotarpis, pasižymėjęs optimizmu ir vienybe (žr. 1 skyrių). Panašios tendencijos pastebėtos ir Lietuvoje. Tačiau čia pasikeitimai vyko vėliau. Žymus gyventojų skaičiaus augimas pastebimas tik šeštojo dešimtmečio pabaigoje, po Stalino mirties. O septintajame dešimtmetyje jis palaiapsniui mažėja.

Naujagimių skaičius Norvegijoje smarkiai sumažėjo, pradėdant 1970 metais ir vėliau. Tai atsispindi pastebimam norvegiškosios gyventojų piramidės susiaurėjime apatinėje dalyje. Tam yra dvi

pagrindinės priežastys: a) didėjantis dirbančių moterų skaičius, ir b) naujos kontraceptinės priemonės, pvz. tabletės. *Tokio reiškimo Lietuvos duomenyse nematome*. Galime ieškoti įvairių priežasčių, kodėl taip yra. Tai, kad Lietuva yra katalikiška šalis, gali būti vienas paaiškinimas. Bet kitose katalikiškose valstybėse, pavyzdžiui Italijoje, naujagimių skaičius ištikrųjų stipriai sumažėjo per pastaruosius metus. Kitas paaiškinimas būtų, jog tiek dėl ekonominių, tiek dėl kitokių priežasčių Lietuvoje *sunkiau* gauti kokybiškų *kontraceptinių priemonių*, ypač jaunoms (netekėjusioms - vert. past.) moterims. Kaip jau pažymėta aukščiau, bus įdomu stebėti šį vystymąsi Lietuvoje vėliau, pažiūrėti, ar gimstamumo koeficientas čia seks ta kryptimi, kokia vystėsi kitos Europos šalys.

Kaip ir daugelio kitų šalių, taip ir mūsų tiriamųjų gyventojų piramidėse yra moterų persvara vyresnio amžiaus grupėse. Skirtumas tarp Lietuvos ir Norvegijos šiuo atžvilgiu yra suprantamas, nes Norvegija turėjo ilgą taikų ir nepasižymėjusį stipriom epidemijom ar pan. laikotarpį. Taigi, *labai žymi vyresnių moterų persvara Lietuvoje* dar sykį liudija apie tai, kad Antrasis Pasaulinis karas ir Stalino valdymo metai pasiėmė *didelę duoklę iš Lietuvos vyrų gyvybių*.

Ir pabaigai įdomu būtų patyrinti taip vadinamą *priežiūros apkrovimą*, t.y. ekonomiškai priklausomų, aktyviai nedirbančių žmonių (jaunimo ir pensininkų) proporciją abiejose visuomenėse. Šiuo metu matome, jog ji yra beveik vienoda abiejose šalyse: Norvegijoje yra daugiau senų žmonių, kuriems reikalingas aprūpinimas, o Lietuvoje daugiau jaunų. Jeigu dabartinis vystymasis tęsis, padėtis šioje srityje turi pasikeisti. Visais atvejais ji pablogės Norvegijoje, lyginant su Lietuva, kadangi mažesnei darbo jėgai teks aprūpinti augantį senų (žr. apatinę piramidės dalį) pensijinio amžiaus žmonių skaičių.

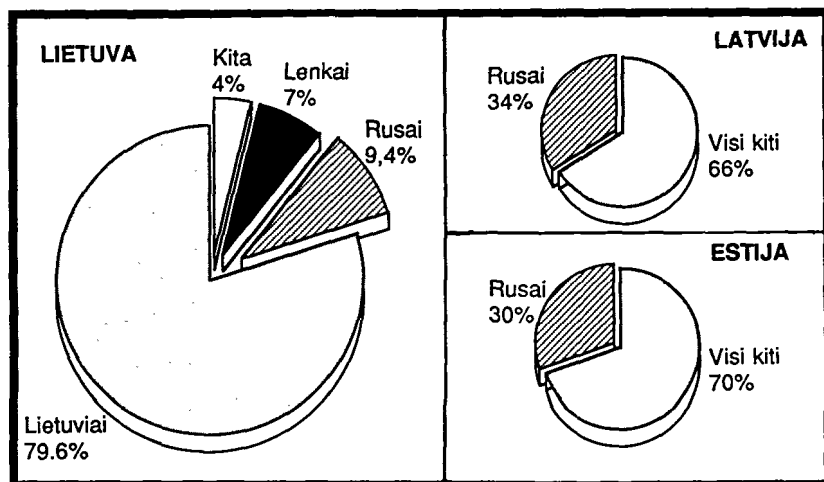
Tautybės

Dėl istorinių priežasčių Lietuvos gyventojų struktūrą sudaro ne vien tik lietuvių tautybės žmonės. Didžiausios kitų tautybių grupės yra rusai ir lenkai. 2.7 brėžinyje pavaizduotas procentinis gyventojų pasiskirstymas pagal tautybes.

Keturi iš penkių Lietuvos piliečių yra lietuvių tautybės (2.7 brėž.). Beveik kas dešimtas pilietis yra rusų tautybės, o maždaug kas penkioliktas - lenkų. Kitos tautybės sudaro vos keturis procentus, iš kurių baltarusiai (1.7 procentų) ir ukrainiečiai (1.2 procentų) yra didžiausios grupės. Matome dramatišką skirtumą su prieškario laikotarpiu Lietuvoje. Tuo metu didžiausia nelietuvių tautybės grupė buvo žydai (virš septynių procentų), o rusų tautybės gyventojų buvo žymiai mažiau. Šiuo metu šalyje žydų tautybės žmonių likę mažai.

Pagal rusų tautybės gyventojų procentą Lietuva šiek tiek skiriasi nuo kitų dviejų Pabaltijo valstybių - Latvijos ir Estijos. Šiose dviejose šalyse kitų tautybių gyventojų proporcija yra didesnė, tai liečia ypač rusų tautybės gyventojus. Šis reiškinys pavaizduotas 2.7 brėžinyje.

Brėžinys 2.7 Nacionalinė Lietuvos gyventojų struktūra; rusai Latvijoje ir Estijoje

Šaltinis: Oficialioji statistika

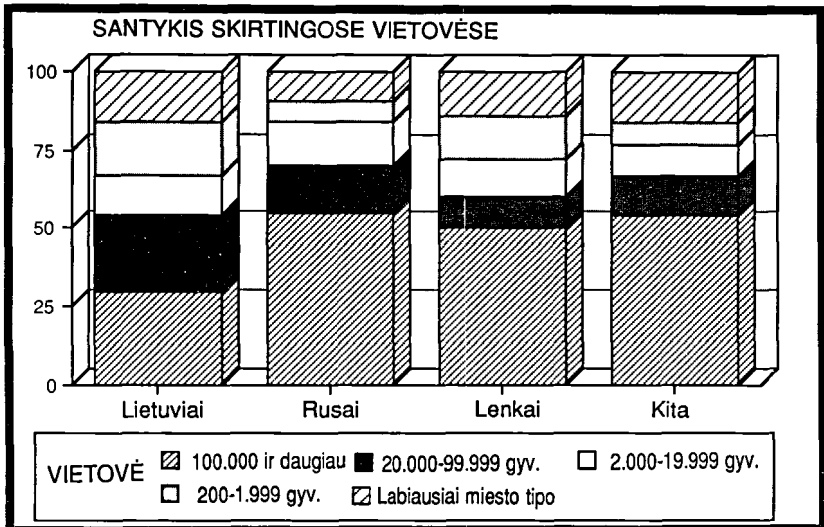
Latvijoje rusų tautybės žmonės sudaro vieną trečiąją visų gyventojų, o Estijoje - virš vienos ketvirtosios.

Lietuvių kilmės piliečiai gyvena ir kaimo, ir miesto tipo gyvenvietėse. Tradiciškai lietuviai yra kaimo ir miesto žmonės, valstiečiai, mokytojai, prekybininkai, darbininkai ir t.t. Tą iliustruoja 2.8 brėžinys, kurio duomenys yra paimti iš Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimo 1990. Brėžinys rodo, kaip kiekvienos tautybės gyventojai yra pasiskirstę po kaimo ir miesto tipo vietas. Vietovės sudalintos nuo labiausiai kaimo iki labiausiai miesto (100.000 ir daugiau gyventojų). Lietuviai yra palyginus vienodai pasiskirstę po visą kraštą, tuo tarpu rusai ir "kitos" tautybės koncentruojasi didesniuose miestuose.

Šeimos ir jų nariai

Iki šiol šiame skyriuje mes nagrinėjome gyventojus kaip individus ar individų grupes, pasiskirsčiusias pagal lytį, amžių, tautybę ir

Brėžinys 2.8 Pagrindinių tautybių pasiskirstymas Lietuvoje pagal gyvenamosios vietovės tipą

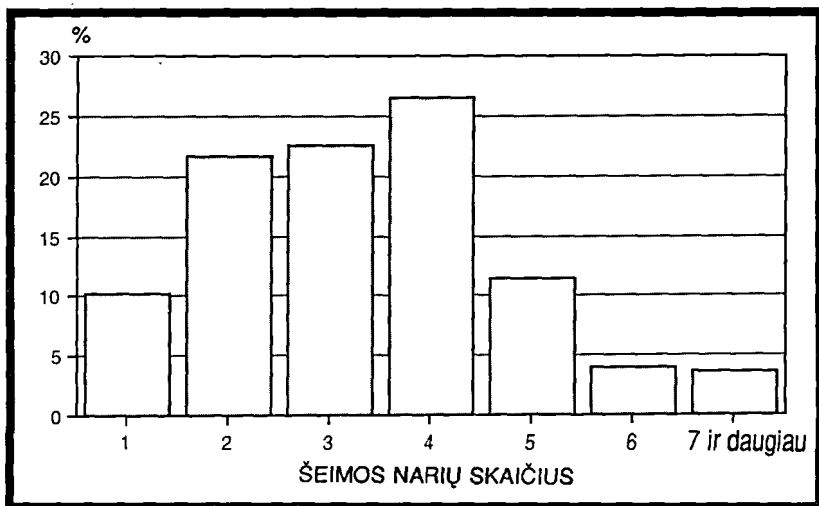

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

gyvenamąją vietą. Daugeliu atveju taip pat svarbu sužinoti, kaip gyventojai yra išsidalinę į specifinius visuomenės vienetus kaip šeimos ir ūkiai, arba ištirti, kaip žmonės yra susieti tarpusavyje tokiuose vienetuose. Kai kurie gyvenimo lygio komponentai egzistuoja tik pagal civilinę padėtį, t.y. tik gyvenantiems santuokoje. Klasikinėje sociologijoje žinoma iš daugelio tyrimų, jog vieniši asmenys dažniau patiria nelaimių, kenčia nuo įvairių susirgimų, yra didesnė jų mirtingumo tikimybė ir t.t. Šiuolaikiniai tyrimai taip pat rodo, jog vieniši žmonės daugiau naudojami visuomenine sveikatos apsaugos ir socialinės pagalbos sistema. Tokie pavyzdžiai aiškinami tuo, jog vieniši žmonės yra žymiai silpniau surišti su tam tikra intymia socialine aplinka, ir tuo, kad jie negali kreiptis pagalbos ar paramos į kurį nors artimųjų, šeimos narių. Taigi, nesigilinant į detales, akivaizdu, jog *šeima dėl įvairių priežasčių yra svarbus vienetas politikoje ir planavime.*

Šioje apžvalgoje nėra tikslios informacijos apie šeimų skaičių Lietuvoje. Tačiau, pagal pateiktus atsakymus, galima susidaryti bendrą įspūdį apie tai, kaip gyventojai yra pasiskirstę po įvairaus dydžio šeimas/ūkius. Tyrime paprašėme respondentų išvardinti šeimos narius,

Brėžinys 2.9 Respondentų pasiskirstymas pagal šeimos dydį

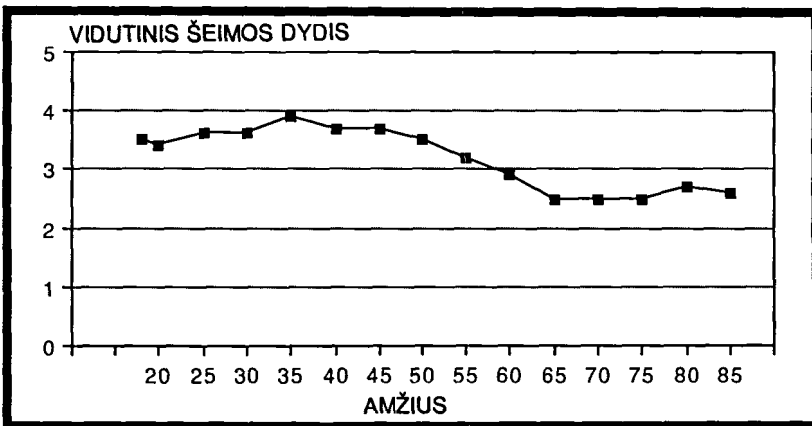
Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

t.y. "asmenis, kurie nuolat gyvena Jūsų namuose ir mažiausiai vieną kartą per dieną maitinasi kartu." 2.9 brėžinyje matome rezultatą.

Apie dešimt procentų visų suaugusiųjų gyvena vieni, t.y. vieno žmogaus ūkyje. Arba, kitaip pasakius, devyni iš dešimties individų (18 metų ir vyresni) paprastai gyvena kartu su bent vienu asmeniu. Labiausiai paplitusios yra dviejų, trijų, o ypač keturių žmonių šeimos. Virš septyniasdešimties procentų Lietuvos gyventojų yra tokių šeimų nariai, o mažiau, nei dvidešimt procentų gyvena penkių ir daugiau narių šeimose. Dar daugiau informacijos gauname, nagrinėdami šį pavyzdį gyvenimo cikle. 2.10 brėžinyje pavaizduotas vidutinis šeimos dydis įvairioms amžiaus kategorijoms. Brėžinys pasakoja, jog dauguma trisdešimties - keturiasdešimties metų amžiaus žmonių yra didelėse šeimose, tuo metu, kai jie patys yra sukūrę savo šeimą: sutuoktinis/-ė ir vaikai. Po keturiasdešimt penkių - penkiasdešimties metų vidutinis šeimų dydis palaipsniui mažėja. Toliau matome nedidelį skaičiaus kilimą po šešiasdešimties metų (2.10 brėž.). Tai reiškia, jog seni žmonės pasilieka didesnėse tuokart buvusiose šeimose, kurioms jie visą laiką priklausė, arba kad jie, dažnai dėl sunkaus pragyvenimo, išėjus į pensiją, keliasi gyventi į savo dukters ar sūnaus šeimą.

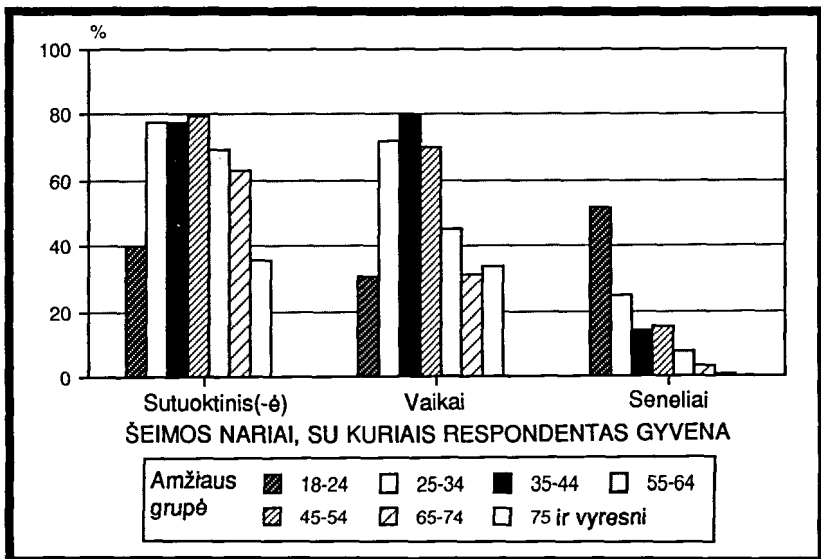
Toliau galime interpretuoti 2.11 brėžinį. Čia parodyta su kuo respondentas paprastai gyvena savo šeimoje/ūkyje: sutuoktinis/-ė,

Brėžinys 2.10 Vidutinis šeimos dydis pagal respondento amžių

vaikai ir seneliai, pagal didėjantį amžių. Kaip ir buvo tikėtasi, dauguma vidutinio amžiaus (dvidešimt penkių - trisdešimties metų) respondentų (apie aštuoniasdešimt procentų) gyvena su sutuoktiniu/-e, tuo tarpu dauguma jaunų ir labai senų žmonių neturi sutuoktinio/-ės. Procentas žmonių, gyvenančių su savo vaikais, palaipsniui auga, kai respondentai pasiekia brandesnę amžių ir kuria savo šeimas. Po keletos metų, paprastai kai tėvams yra virš keturiasdešimties, vaikai linkę palikti lizdą ir apsigyventi kitur. Ši pagrindinė kryptis vaikų atžvilgiu yra pavaizduota 2.11 brėžinyje. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į vieną bruožą. Net trisdešimt penki procentai vyresnių, negu penkiasdešimt penkių metų žmonių sakosi gyvenant su savo vaikais. Lyginant su Skandinavija, ši proporcija yra gana didelė ir suteikia įdomios informacijos apie Lietuvos šeimas. Charakteringu reiškiniu Skandinavijoje per pastarąsias dvi kartas tapo tai, jog šeimos palaipsniui virsta mažais vartojimo, o ne gaminimo vienetais. Šiuolaikinėje gerbūvio valstybėje, kur vyriausybė yra įsteigus pensijinę

Brėžinys 2.11 Šeimoslūkių tipas: šeimos nariai, su kuriais respondentas gyvena

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

sistemą, garantuojančią kuklų pragyvenimo minimumą, dviejų kartų šeimoms nebūtina gyventi po vienu stogu. Kartu su tokiu vystymusi šeimos institutas ima sieti žmones tarpusavyje piniginiiais ryšiais, o ne rūpesčio/pagalbos poreikiais. Seniems tėvams suteikiama ekonominė laisvė, leidžianti jiems gyventi savarankiškai, nepriklausomai nuo jaunesniosios kartos, jie turi gyvenamąją vietą ir patenkinamą gyvenimo lygį. Tačiau tai veda prie to, jog šeimos nariai suteikia vieni kitiems mažiau pagalbos ir paslaugų, retėja pagalba grindžiamas bendravimas tarp pagyvenusių tėvų ir suaugusių jų vaikų. Seni žmonės Norvegijoje yra šiandien labiau ekonomiškai nepriklausomi, nei anksčiau, tačiau jie taip pat yra labiau socialiai izoliuoti.

"Vaikų" pavyzdys 2.11 brėžinyje rodo, jog šis reiškinys Lietuvoje nėra taip toli pažengęs. Tas faktas, kad toks didelis procentas senų žmonių gyvena su savo vaikais, įrodo, jog *lietuviškoji šeima yra tradicinio tipo*. Joje tampresni kasdieniniai kontaktai tarp jauniausiųjų ir seniausiųjų narių, negu šiuolaikinėje "branduolio" tipo šeimoje, sutinkamoje kai kuriose Vakarų šalyse. Šį teiginį patvirtina senelių pasiskirstymas šeimose, kuris rodo, jog maždaug pusė jauniausioje amžiaus grupėje bei virš dvidešimties procentų vidutinio amžiaus grupėje (dvidešimt penki - tridešimt keturi metai) sakosi gyveną kartu su savo seneliais.

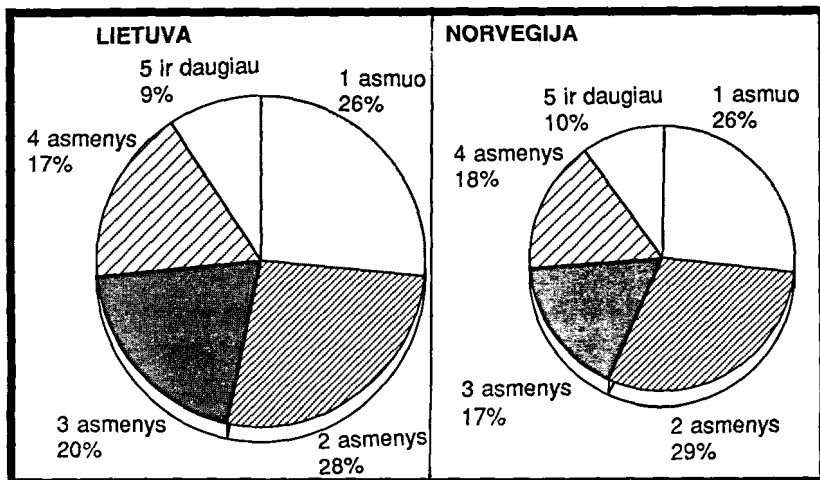
Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990 yra pagrįstas individualiais, bet neturi tiesioginės informacijos apie šeimų pasiskirstymą šalyje. Šeimų/ūkių charakteristika sudaroma ir matuojama pagal individų aprašymus. Tačiau, jei skaitytojas sutinka gauti informaciją su didesne, nei įprasta, paklaida, turimus duomenis galima naudoti apytiksliam šeimų pasiskirstymo apskaičiavimui. Čia mes tiesiog padaliname respondentų, esančių konkrečioje šeimyninėje kategorijoje, skaičių iš tos kategorijos vertės ar dydžio. Taigi, visos dviejų žmonių šeimos dalinsmos iš dviejų, trijų žmonių šeimos - iš trijų ir taip toliau. Tokia procedūra patiria įvairių rūšių netikslumų ir paklaidų. Ypač viena jų yra dažna. Ji atsiranda dėl to, kad mes apklausiamo tik aštuoniolikos metų ir vyresnius gyventojus, kas veda prie didesnių keturių - penkių asmenų šeimų proporcijos sumažinimo. Nors ir neturime konkrečios

informacijos apie tai, kiek šie netikslumai gali iškreipti apskaičiavimus, vis vien renkamės šį matavimo būdą, nes dabar turime tik tokio tipo informaciją. Bet dėl aprašytų priežasčių šiuos apskaičiavimus reikia nagrinėti ypač atsargiai.

2.12 brėžinyje parodytas *lyginamasis šeimų pasiskirstymas* pagal jų dydį Lietuvoje ir Norvegijoje. 2.12 brėžinys liudija apie tai, jog pati įprasčiausia šeimos/ūkio forma (bent jau suaugusiems) Lietuvoje yra vieno ar dviejų asmenų šeima. Šios dvi rūšys sudaro daugiau, negu pusę visų šeimų/ūkių. Dvidešimt procentų sudaro trijų asmenų šeimos, kas yra šiek tiek daugiau, nei procentas šeimų, turinčių keturis narius.

Šiuos brėžinius, nors jie yra labai apytikriai, galima palyginti su norvegiškąja statistika. 2.12 brėžinyje matome atitinkamus duomenis, paimtus iš atskiro Norvegijos šeimų tyrimo, vykusio 1985 metais. Norvegiški skaičiai yra beveik tokie patys, kaip ir lietuviški. Tačiau reikia atsiminti, jog Norvegijos statistika yra penkiais metais senesnė už Lietuvos. Pagal Norvegijos Centrinio Statistikos Biuro duomenis santykinis vieno asmens ūkių skaičius išaugo per paskutiniuosius penkis metus. Priedo reikia atsiminti, jog didelių šeimų skaičius Lietuvoje gali būti sumažintas, kaip jau paaiškinta aukščiau. Bet netgi

Brėžinys 2.12 Lyginamasis šeimų pasiskirstymas pagal dydį

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990, Norvegijos oficialioji statistika

turint galvoje šiuos nukrypimus, matome stubinančiai panašų Lietuvos ir Norvegijos vaizdą.

Papildoma analizė (nenagrinėjama čia) atskleidžia kai kuriuos skirtumus tarp Lietuvos miesto ir kaimo. Miesto srityse rasti tik maži skirtumai tarp šeimų dydžio įvairaus amžiaus grupėse: seni žmonės dažniau gyvena pavieniui, nei jauni, bet skirtumas nėra labai didelis. Kaimo rajonuose vaizdas žymiai aiškesnis. Čia matome ryškų skirtumą tarp jaunų ir senų gyventojų. Jauni žmonės gyvena kaip taisyklė didesnėse šeimose, nei seni. Sprendžiant iš mūsų duomenų, seni žmonės kaime yra vienišesni, negu mieste.

Taip pat reikia pridurti, jog ūkis ir šeima yra dvi skirtingos sąvokos. Iš principo ūkį gali sudaryti keletas atskirų šeimų. Tačiau daugumą ūkių sudaro tik viena šeima. Tai iliustruoja tas faktas, jog didžioji dauguma (virš 98 procentų) dalyvavusių apklausoje išvardina savo ūkio narius, kurie taip pat yra šeimos nariai. Šis stebėjimas remiasi tuo, jog žmonės, gyvenantys kartu ne santuokoje, taip pat skaitosi tos pačios šeimos nariais. Tačiau, netgi jeigu remsimės tradiciniu šeimos apibrėžimu, kur žmonės turi būti oficialiai susituokę, pamatysime, jog net 95 procentai apklaustųjų yra nariai ūkių, kuriuos sudaro vien tos pačios šeimos nariai.

3 Skyrius

Sveikata

Sveikata yra vienas svarbiausių žmogaus gyvenimo sąlygų aspektų. Todėl ji bus nagrinėjama kaip pirmasis gyvenimo lygio komponentas šio Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimo 1990 pagrindu.

Ne iš karto aišku, koks turėtų būti teisingas sveikatos apibrėžimas. Pasaulio Sveikatos Apsaugos organizacija sako, jog "Sveikata - tai visiškas fizinis, psichinis ir socialinis gerbūvis, o ne vien ligų ar negalavimų nebuvimas". Šis apibrėžimas, besiremiantis "gero gyvenimo" sąvoka (žr. 10 skyrių), apibrėžia sveikatą gana *plačiai*, ir atsižvelgia į daugumą asmens gerbūvio aspektų.

Sveikata veikia mūsų gyvenimo sąlygas bent jau *dviem svarbiais aspektais*: vienas - tiesioginis, kitas - netiesioginis. Pirma, gera sveikata yra *savaime neabejotina vertybė*. Jei žmogaus sveikata šlubuoja, sunku gyventi pilnakraujį gyvenimą, patirti džiaugsmą, laimę, nelengva dalyvauti savo socialinėje aplinkoje. Skausmas ar baimė jausti skausmą, ligos ir fizinės kančios riboja mūsų kaip žmogiškų būtybių esmines galimybes ir mažina mūsų gerbūvį. Antra, gera sveikata yra esminis faktorius *žmogaus pasiekimams gyvenime*. Tai liečia tiek dalyvavimą kasdieninėje veikloje, gėrybių ir privalumų siekimą, tiek norą gauti tam tikrą darbą ar išsilavinimą. Sveikata yra tokiu būdu svarbus individo įrankis, stengiantis ką nors pasiekti savo gyvenime.

Taigi, sveikata yra kritiškai svarbus dalykas, suvokiant žmonių gyvenimo sąlygų įvairovę. Be to, pati *individo sveikata yra veikiamą jo/jos gyvenimo sąlygų*. Tai yra faktoriai, kurie dalinai priklauso nuo individo ir yra jam pavaldūs, pavyzdžiui mityba, rūkymas bei

alkoholio vartojimas, fiziniai pratimai (bėgiojimas, plaukiojimas) ir t.t. Kiti faktoriai gali būti nepavaldūs individui. Per visą gyvenimo ciklą tokie aspektai kaip butų sąlygos, poilsio galimybės, oro užterštumas ir pan. veikia sveikatos būklę. Tas pats galioja ir sąlygoms darbovietėje: ir fizinės sąlygos, ir psicho-socialinė aplinka darbe turi poveikio žmogaus sveikatai.

Kadangi sveikata turi tokį svarbų vaidmenį žmogaus gyvenime, jau ilgą laiką egzistuoja susidomėjimas pakitimais šioje srityje, jų *registravimu ir matavimu*. Tokie pakitimai laikomi pagrindiniais visuomenės kokybinio vystymosi rodikliais.

Išeities tašku empiriniams sveikatos tyrimams gali būti minėtasis platus Pasaulinės Sveikatos Apsaugos organizacijos apibrėžimas. Šiuo atveju sveikata nėra tai, ką asmuo turi ar ko neturi duotu laiko momentu, bet yra tam tikras kūno ir proto stovis. Čia galime mąstyti apie sveikatos sąvoką kaip apie klausimą *daugiau ar mažiau*, arba apie įvairius lygius skalėje nuo "geros" iki "prastos".

Kitoks metodas yra naudoti sąvoką "*sergu*" kaip išeities tašką. Liga gali būti suvokiama kaip *problema*, kurią individas turi, arba kurios neturi. Čia pagrindu tarnauja ši idėja: Kokia yra normali ir priimtina žmogui padėtis? Jei naudojame šią sąvoką kaip tyrimo standartą, galime išmatuoti esamus skirtumus. Nukrypimus ir paklaidas apspręs ekspertai, pavyzdžiui, medikai, dažnai naudodamiesi specialiais įrengimais ir testais. Rezultatai gali būti išreikšti kaip konkreti diagnozė, pavyzdžiui tuberkuliozės paplitimas.

Taigi, sveikata yra sudėtinis reiškiny, kurį galima nagrinėti iš įvairių pusių. Tie duomenys, kuriuos gauname iš tyrimų, paprastai labiau tinka *informacijai apie ligas ir įvairius defektus*, o ne gerai sveikatai ar gyventojų sveikatingumui aprašyti.

Gauti faktai neleidžia pilnai susidaryti paprasto ir tikroviško vaizdo apie gyventojų sveikatos būklę, trukdo aprašyti šios būklės pakitimus ar parodyti jos skirtumus tarp atskirų gyventojų grupių. Lyginamojoje statistinėje analizėje plačiai naudojami tokie rodikliai, kaip mirtingumas ir mirties priežastys. Tokiais išmatavimais lengva

vadovautis ir daugeliu atvejų nustatyti galiojančią bendrą standartą palyginimui. Tačiau jie atspindi tik labai ribotą viso vaizdo dalį.

Vienas būdas sužinoti apie įvairių ligų paplitimą bei vyravimą, nepriklausomai nuo to, ar jos yra gydomos ar ne, yra užduoti klausimus apie jas tyrimuose. Šis metodas suteikia individams galimybę *patiems papasakoti apie tai, kokių jie turi ligų ar negalavimų*. Tačiau ir šis metodas turi savo trūkumų. Kai kurias ligas galima pamiršti, ypač ne pačias sunkiausias. Kitos lieka nepaminėtos todėl, kad žmonėms sunku apie jas šnekėti, o ypač pasakoti nepažįstamam žmogui - apklausėjui. Nepaisant šių faktorių, atrodo, jog labai daug ką galima sužinoti apie gyventojų ligas tokių tyrimų dėka.

Aprašinėdami gyventojų ligas, mes daugiausiai vadovausimės tomis, kuriomis žmonės serga *ilgesnį laiką*. Tai yra pagrįsta tuo teiginiu, jog ilgalaikės ligos turi daugiau pasekmių individo gerbūviui, nei kitos. Prie šių išmatavimų prijungsime papildomus rodiklius, apžvalga taip pat aptars ligos rezultatų rodiklius, kurie parodo ligos *pasekmes*. Šie rodikliai pasakoja apie individo galimybes normaliai gyventi ir veikti namuose, darbe ir t.t. Tokios pasekmės gali būti lemiamos ir todėl yra nagrinėtinos kaip svarbi visuminio individo gerbūvio dalis, ar tai būtų negalėjimas lankyti darbo ar lavinimosi įstaigos, ribota galimybė dirbti, kurti, matyti ar girdėti, ar dalyvauti socialinėje arba laisvalaikio veikloje.

Ilgalaikių ligų vyravimas

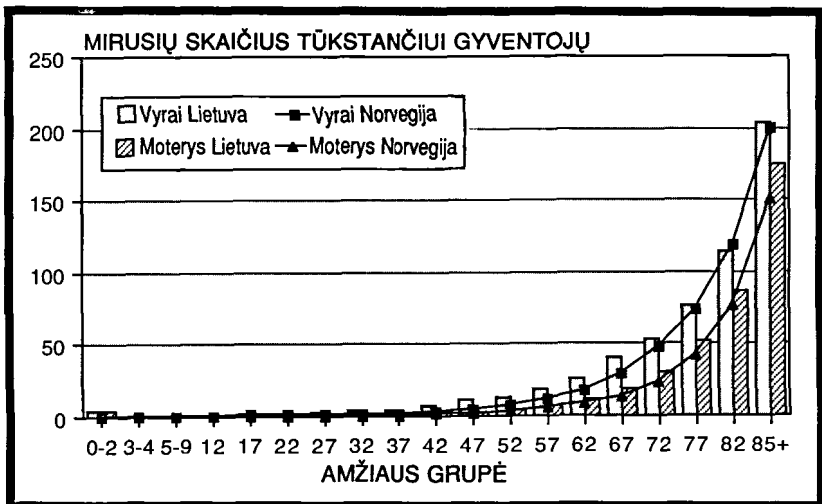
3.1 brėžinyje matome vyrų ir moterų mirtingumo tikimybę, augant amžiui. Šis brėžinys yra pagrįstas 1989-ų metų Lietuvos oficialiais duomenimis. Parodyti taip pat norvegiški duomenys iš 1987 metų apžvalgos, jie informuoja apie padėtį 5 metų ir vyresnėse amžiaus grupėse. Įvesta keletas rodiklių apie pačią seniausią grupę, kad pavyzdžius galima būtų palyginti.

Lietuviškasis pavyzdys panašus į daugelio išsivysčiusių šalių, kur mirtingumas didėja senesnių žmonių grupėse, ypač po 55 metų (3.1

brėž.). Mirtingumas paprastai yra aukštas pačiame pirmajame laikotarpyje po gimimo, po to jis mažėja ir vėl pakyla vyresniame amžiuje. Taip pat žymi tendencija yra ta, jog vyresnio amžiaus moterų mirtingumas yra mažesnis, negu vyresnio amžiaus vyrų. Taip pat reikia pridurti, jog kūdikių mirtingumas Lietuvoje (t.y. mirusių iki vienu metų amžiaus vaikų skaičius tūkstančiui kitų, nepavaizduotas brėžinyje), yra šiek tiek aukštesnis, negu Skandinavijoje. Lietuvoje jis yra dešimt, o Skandinavijoje - aštuoni ir žemesnis.

Pavyzdys pagal amžių ir lytį Norvegijoje yra stubbinančiai panašus į lietuviškąjį. Abiejose šalyse matomas eksponentinis mirtingumo koeficiento didėjimas, augant amžiui. Tuo pat metu vyrų mirtingumo tikimybė yra žymiai didesnė. Be to, kaip taisyklė, Norvegijoje mirtingumas yra visose amžiaus grupėse šiek tiek mažesnis, negu Lietuvoje. Skirtumas tarp šių dviejų šalių yra labai mažas, palyginus su skirtumais pačiose šalyse.

Brėžinys 3.1 Įvairaus amžiaus grupių mirtingumas Lietuvoje ir Norvegijoje

Šaltinis: Norvegijos ir Lietuvos oficialioji statistika

Pagal 1989 metų oficialiąją statistiką trys pagrindinės mirties priežastys Lietuvoje yra šios (3.2 brėžinys su papildomais norvegiškais 1987 metų duomenimis):

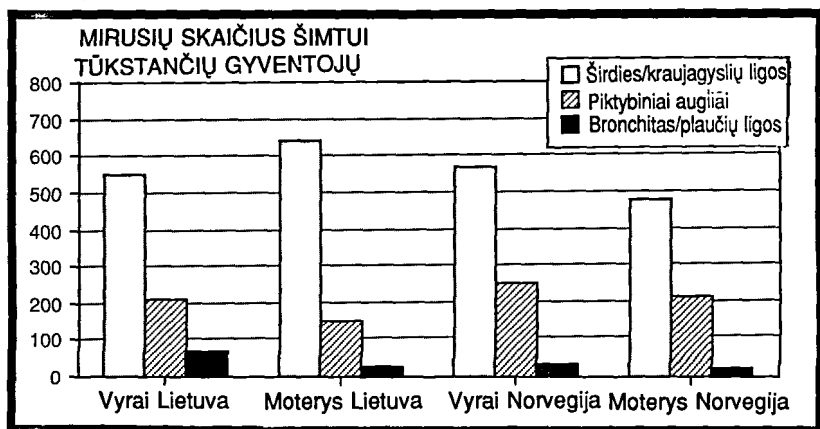
Širdies ir kraujagyslių ligos (Mirties atvejai: 550 vyrams, 640 moterims)

Piktybiniai augliai (Mirties atvejai: 210 vyrams, 150 moterims)

Bronchitas ir kitos plaučių ligos (Mirties atvejai: 70 vyrams, 30 moterims)

Maždaug tiek pat Lietuvos ir Norvegijos vyrų miršta nuo širdies ir kraujagyslių ligų. Tačiau moterų mirtingumo pavyzdžiai skiriasi. Norvegijos moterys rečiau miršta nuo širdies ir kraujagyslių ligų, negu vyrai, Lietuvoje ši tendencija yra atvirkščia. Vienas siūlytinas šio reiškinio paaiškinimas būtų tai, jog Lietuvos moterys žymiai dažniau ir daugiau, negu norvegės, dirba "dvigubus darbus": daugeliu atvejų jos dirba pilnu etatu įprastinį savo darbą, taip pat turėdamos didžiausią namų darbo naštos dalį (žr. skyrių apie užimtumą ir darbo sąlygas). Visais kitais atžvilgiais šių trijų pagrindinių mirties priežasčių pavyzdžiai sutampa. Norvegijoje pastebime šiek tiek dažnesnį mirtingumą nuo piktybinių auglių, tačiau mažiau Norvegijos, nei

Brėžinys 3.2 Pagrindinės vyrų ir moterų mirties priežastys Lietuvoje ir Norvegijoje

Šaltinis: Norvegijos ir Lietuvos oficialioji statistika

Lietuvos gyventojų miršta nuo bronchito bei chroniškų plaučių ligų. Paskutinįjį reiškinį paaiškina oro užterštumas Lietuvos pramonėje. Tačiau toks paaiškinimas yra sąlyginis.

Tyrime respondentų buvo paklausta:

"Ar Jūs esate chroniškas ligonis, kenčiate nuo ilgalaikės ligos, avarijos/nelaimės pasekmių ar esate kokiu nors kitu būdu fiziškai nepilnavertis? Pažymėkite taip pat tuos atvejus, kurie Jums pačiam(-ai) atrodo neverti dėmesio."

Pasirodo, jog apie trisdešimt procentų (29.3%) visų respondentų sakosi sergą kokia nors chroniška liga. Nėra akivaizdu, kokį mastelį čia reikėtų naudoti. Tačiau įdomu palyginti šį stebėjimą su atitinkamais skandinaviskais duomenimis, pavyzdžiui, su ankstesniais tyrimais Norvegijoje. Tokiu būdu lyginant matome, jog trisdešimt procentų yra šiek tiek per mažai. Norvegijos tyrimuose buvo įprasta, jog *keturiasdešimt procentų* ar daugiau sakosi turį bent vieną chronišką ligą.

Galima išskirti keletą priežasčių, paaiškinančių didesnę sergančiųjų procentą Norvegijoje. Pirma, šiose dviejose šalyse gali faktiškai būti skirtumas tarp gyventojų sveikatingumo lygio. Kitaip tariant, vidutinis lietuvis yra sveikesnis už vidutinį norvegą. Galime aiškinti naujų, "šiuolaikinių" ligų vyravimą Norvegijoje, pavyzdžiui, nugaros, stuburo problemos, galvos skausmai ir pan. Antra, mažiau nusiskundimų ligomis Lietuvoje gali būti ir dėl to, kad šalyje yra mažiau senų žmonių, kas pavaizduota "gyventojų piramidėje", antrame skyriuje. Kadangi seni žmonės serga dažniau, negu jauni, reikia tikėtis, jog Norvegijoje, kur senų žmonių proporcija yra didesnė, ir nusiskundimų ligomis skaičius bus didesnis. Jeigu taip yra iš tikrųjų, galime tikėtis, jog skirtumas šioje srityje išnyks, kai gyventojų amžiaus skirtumas sumažės.

Prie šių "tikroviškųjų" paaiškinimų turime ir kitų, taip vadinamų netikrų faktorių, aiškinančių vaizdą tuo, kad pavyzdžiai *skiriasi tik vizualiai*. Argumentas yra šis: socialinis ligos apibrėžimas yra skirtingas šiose šalyse. Skausmas ar negalavimas, kuris atrodo kritiškas

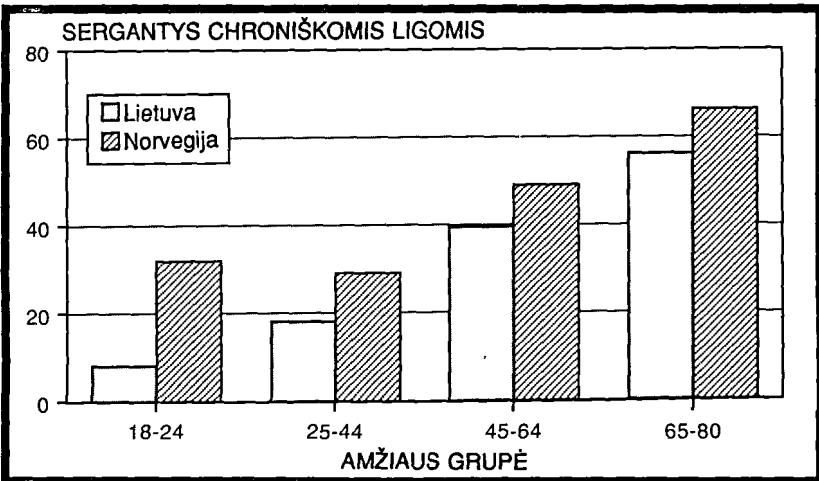
ar rimtas Skandinavijos šalyse, gali atrodyti mažiau svarbus vidutiniam Pabaltijo žmogui. Pagal šį paaiškinimą norvegai yra mažiau pakantūs susirgimams, skausmui ar pan.

Ketvirtą paaiškinimą galime rasti labai skirtinguose šių dviejų šalių istorinio vystymosi keliuose. Iš dviejų pirmųjų skyrių akivaizdu, jog Lietuva anksčiau, ypač penktajame dešimtmetyje, iškentė daugiau įvairių sunkumų, negu kitos tautos. Gali būti, kad silpni ar ligoti individai turėjo daugiau šansų išgyventi Norvegijoje, negu Lietuvoje. Taigi, šiandienos tyrime didesnė Norvegijos, o ne Lietuvos išlikusiųjų gyventojų proporcija pasirodo esą liginiais.

Galima susidaryti tikrąjį vaizdą, žiūrint į pateiktų ligų procentą skirtingo amžiaus grupėse. 3.3 brėžinyje šis santykis parodytas ir Norvegijai, ir Lietuvai. Norvegiškieji skaičiai paimti iš gyvenimo sąlygų tyrimo 1987, kuriame buvo užduotas tas pats klausimas. Kad išvengti nesusipratimų dėl gana didelių amžiaus struktūros skirtumų pačioje seniausioje grupėje, mes apsiribojome tirti duomenis respondentų, ne vyresnių aštuoniasdešimties metų.

3.3 brėžinys rodo gana aiškų skerspjūvį. Pirma, panašumai tarp pasiskirstymo šiose dviejose šalyse yra akivaizdūs. Abiejose dalyse

Brėžinys 3.3 Ilgalaikiai susirgimai Lietuvoje ir Norvegijoje

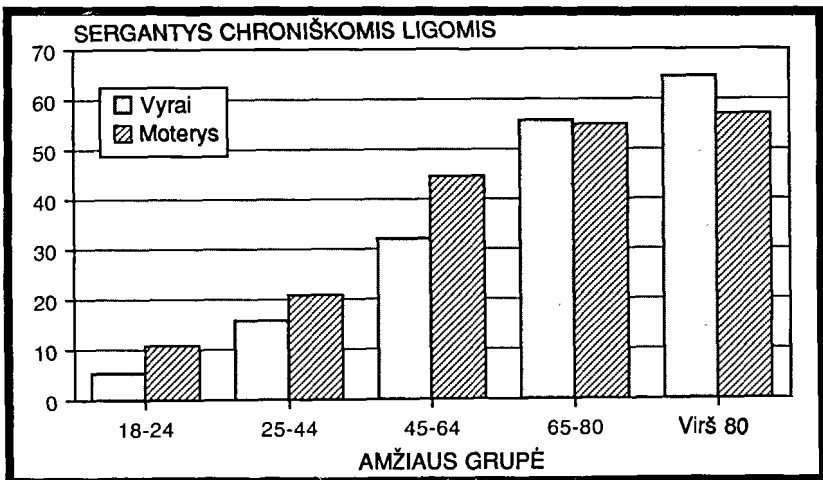

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990,
Norvegijos gyvenimo sąlygų tyrimas 1987

matome, jog pateiktų ligų santykis auga, kai žmonės tampa senesni, pavyzdys taip pat yra ryškesnis Lietuvoje (gana aukštas procentas jaunų žmonių Norvegijoje, teigiančių turį chroniškų ligų, yra paseka faktorių, kurie charakteringi tik šiai apžvalgai, bet nerasti kitur, dėl ko jų čia toliau ir nenagrinėsime). Kaip ir tikėtasi, seni žmonės abiejose šalyse turi daugiau chroniškų ligų, negu jauni. Antra, randame nuosekliai išreikštą skirtumą tarp šių dviejų tautų, netgi jeigu imsime tą patį amžių: visose amžiaus grupėse daugiau norvegų, negu lietuvių skundžiasi ligomis. Tai susilpnina "gyventojų piramidės" hipotezę, kaip pagrindinį paaiškinimą. Jeigu bendras skirtumas egzistuoja vien tik dėl to, jog Norvegijoje yra daugiau senų žmonių, rastume tą patį santykį abiejų šalių jaunesnio amžiaus grupėse. Tačiau taip nėra.

Taigi, kaip matome iš šio klausimo, Lietuvos gyventojai pasirodo esą palyginus sveiki. Stebėtojai medikai ne vieną kartą yra siūlę hipotezę apie tai, jog šiuolaikinė visuomenė atsikrato senų ligų, bet išsilyja naujų ar kuria jas. Taigi, nėra klaidinga nagrinėti pastebėtus skirtumus kaip faktiškai egzistuojančią situaciją. O ar šis, ar panašus paaiškinimas galioja čia, ar reikškinys kyla iš skirtingų socialinių ligos apibrėžimų, ar iš pastarųjų faktorių kombinacijos, teks išaiškinti ateities analizėje.

Brėžinys 3.4 Ilgalaikių ligų pasiskirstymas pagal lytį

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

Bendri stebėjimai teigia, jog moterys dažniau linkusios sirgti chroniškėmis ligomis, negu vyrai. Tai galioja ir Lietuvos gyventojams. Ilgalaikėmis ligomis skundžiasi kas trečia Lietuvos moteris (33.0%), bet kas ketvirtas (25.4%) vyras. Skirtumas yra tiek susijęs su lytiniais-biologiniais faktoriais, tiek su socialinių rolių skirtumais, pvz. moterys žino daugiau apie sveikatos problemas apskritai ir labiau jomis domisi, todėl dažniau sakosi turinčios jų. Vėl įdomu panagrinėti skirtumus įvairiose amžiaus grupėse, kaip parodyta 3.4 brėžinyje. Čia matome, jog bendra tendencija yra panaši ir vyrams, ir moterims, augant amžiui. Abiejų lyčių atstovai sendami paprastai patiria laipsnišką ilgalaikių ligų skaičiaus didėjimą. Bet visose amžiaus grupėse randame daugiau ligotų moterų, negu vyrų. Šis skirtumas yra ypatingai ryškus vidutinio amžiaus grupėse. Senyvame amžiuje vaizdas kinta, ir gana įdomiai. Žmonės tarp 65 ir 80 metų amžiaus pateikia duomenis apie tą patį ligotumo laipsnį, tiek moterys, tiek vyrai, tačiau pavyzdys yra atvirksčias pačioje vyriausioje amžiaus grupėje (virš 80): čia pasirodo, jog daugiau vyrų, negu moterų serga chroniškėmis ligomis. Didėjančio pateiktų ligų procento vyrams paaiškinimas yra gundantis. Nėra klaidinga jį sieti su amžiaus apsprendžiamais lytiniais-biologiniais faktoriais, kai žmonės pasiekia šį amžių, kadangi moterys paprastai gyvena ilgiau, negu vyrai. Tačiau vyresnių, negu 80 metų apklausiamųjų skaičius yra labai mažas šiame tyrime. Todėl nereikia skubėti, pateikiant galutines išvadas. Toliau matome, jog mūsų turimi norvegiški duomenys (Gyvenimo sąlygų tyrimas 1987 ir Nacionalinis Sveikatos Tyrimas 1985, neaprašomi čia) - nors ne visiškai sulyginami tarpusavyje - nerodo šio atvirksčio lyties pavyzdžio vyriausiam amžiui. Taigi, kad paaiškinti šį fenomeną, reikalinga gilesnė analizė, negu leidžia mūsų galimybės.

Respondentų taip pat buvo paprašyta *aprašyti* savo ligas. Po pirmojo klausimo (žr. aukščiau) buvo užduoti pagalbiniai klausimai:

Kokio tai pobūdžio negalavimas?

- a. Ar galite aprašyti tai išsamiau?
- b. Ką apie tai sako gydytojai?
- c. Kurioje kūno dalyje yra Jūsų negalavimas?

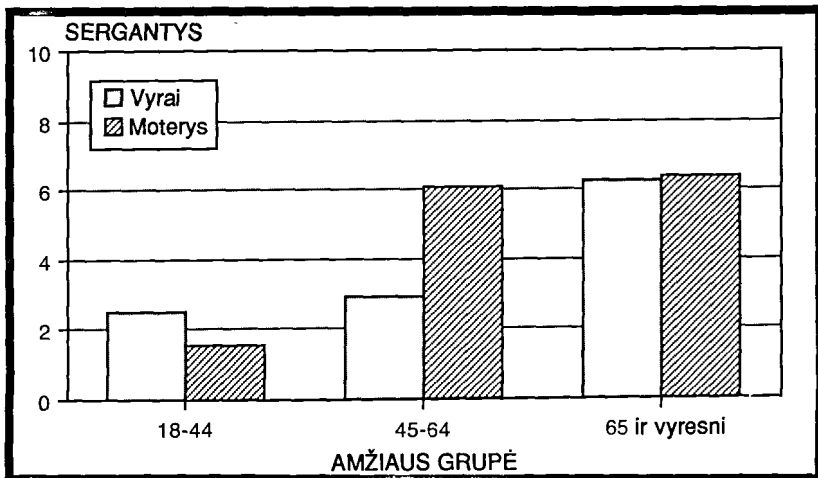
Gautų atsakymų pagrindu galima sudaryti apytikrią diagnozių kodavimo sistemą. Iš viso buvo pateikta daugiau, negu šimtas penkiasdešimt įvairių susirgimų kategorijų. Keturios pagrindinės ligų grupės sudaro beveik pusę bendro respondentų pateiktų ligų skaičiaus. Iš jų 14% sudaro atraminės/raumenų sistemos susirgimai ir kūno skausmai, širdies/kraujagyslių ligos bei aukštas spaudimas - 13%, bronchitas ir kvėpavimo sistemos susirgimai - 9%, ir virškinimo sutrikimai bei skrandžio skausmai - 8%.

Kaip ir daugelyje kitų šalių, Lietuvoje vyrauja atraminės sistemos susirgimai. Svarbiausi jų yra stuburo/nugaros problemos, reumatizmas ir pan. Tokios ligos retai pačios vienos priveda prie mirties, bet yra ilgalaikės ir dažnai labai skausmingos. Todėl žmogaus gerbūvio požiūriu jos yra svarbios. Tokios ligos taip pat brangiai atsieina visuomenei tuo, jog žmonės dėl jų dažnai negali dirbti arba yra priversti anksčiau, nei įprasta, išeiti į pensiją. 3.5 - 3.8 brėžiniuose parodytas atraminės sistemos susirgimų bei kitų trijų ligų grupių paplitimas pagal lytį ir amžių. Šiuose apskaičiavimuose naudojame tik tris amžiaus grupes: 18-44, 45-64, 65 ir vyresni. Brėžiniai ir čia vadovaujasi pirmuoju respondento pateiktu susirgimu.

3.5 brėžinys liudija apie tai, jog atraminės sistemos ligų dažnėja, augant amžiui abiejose lytyse. Tačiau aiškaus skirtumo tarp lyčių nematome. Didžiausias skirtumas yra rastas 45-65 metų amžiaus grupėje, kur žymiai daugiau moterų, negu vyrų sakosi turį šio tipo ligų. Bet ypač senyvame amžiuje skirtumai tarp lyčių išnyksta. Sudėtinga nusakyti, kokios lyties atstovai yra imlesni šioms ligoms.

Širdies/kraujagyslių ligos yra svarbi mirties priežastis Lietuvoje, kaip ir daugelyje išsivysčiusių šalių. Tokie susirgimai gali būti skausmingi ligoniui ir sąlygoti nemažai baimės bei sunkumų. Tai taip pat ligos, paplitusios per paskutiniąsias kartas, tačiau Norvegijoje per pastaruosius metus jų sumažėjo. Šios ligos taip pat nusineša daugiau vyrų, nei moterų gyvybių daugelyje šalių. Netgi jei liga yra mirties priežastis, ir skirtingai pažeidžia vyrus ir moteris, pastebėta, jog širdies ligos pasiskirsto gana vienodai. Oficialieji Skandinavijos šaltiniai teigia, jog vyrų mirtingumas yra didesnis, negu moterų, tačiau pateiktų širdies ir kraujo spaudimo problemų skaičius yra maždaug vienodas ir vyrams, ir moterims. 3.6 brėžinyje pavaizduotas širdies/kraujagyslių susirgimų pasiskirstymas lietuviškajame tyrime. Pirmiausia, įdomu pastebėti, jog širdies problemos yra labai retos jauname amžiuje, bet jų pastebimai daugėja vidutinio amžiaus grupėse, t.y. tarp 45 ir 65 metų. Moterų ir vyrų pavyzdžiai skiriasi. Kai moterys patiria šias problemas, turėdamos apie keturiasdešimt-penkiasdešimt metų ir netgi jaunesniame amžiuje, širdies ligos yra labiau įprastos seniems vyrams, o ne senoms moterims.

Brėžinis 3.5 Atraminės/raumenų sistemos susirgimai pagal amžių ir lytį

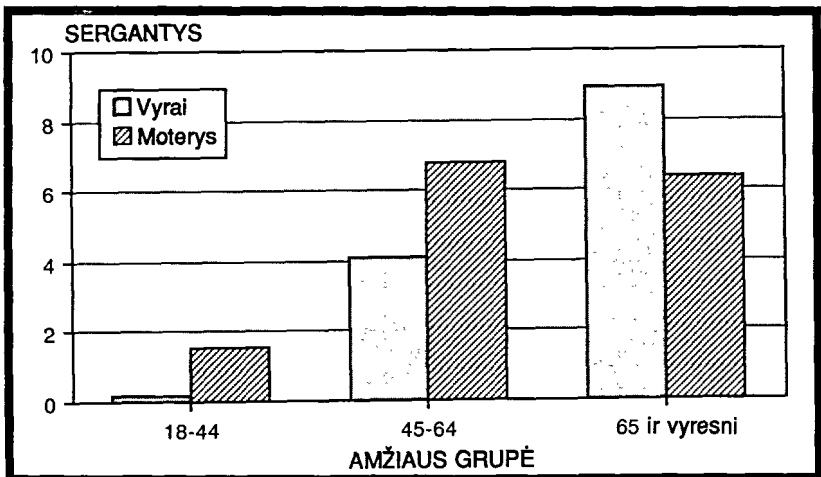

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

Plaučių ligos, kvėpavimo problemos ir t.t. yra daug kuo panašios į atraminės sistemos susirgimus: jos retai sąlygoja žmonių mirtį, bet dažnai trunka ilgą laiką, gali būti skausmingos ir sudaro daug nepatogumų sergantiesiems. Šios ligos, pateiktos Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrime, taip pat sukuria tam tikrą pavyzdį (3.7 brėž.). Prie nuolatinio ligų daugėjimo, augant amžiui, matome taip pat aiškiai skirtingą vaizdą vyrams ir moterims. Bendrai paėmus matosi, jog moterys yra imlesnės šioms ligoms, negu vyrai. Skrandžio ligų taip pat daugėja su amžiumi (3.8 brėž.). Randame šiek tiek skirtingus pavyzdžius abiejose lytyse. Moterys dažniau sakosi sergančios skrandžio ligomis jaunesniame amžiuje, o vyrai dažniau susserga jomis senatvėje.

3.5 - 3.8 brėžiniuose aprašytoms ligoms sunku atrasti tiksliai palyginamus Norvegijos gyventojų duomenis dėl skirtingo ligų kodavimo. Todėl čia nebus tiesioginio palyginimo. Tačiau tiek, kiek rodo gauti duomenys, Norvegijos gyventojai turi iš esmės tas pačias tendencijas amžiaus grupėse ir lytyse, kokios užfiksuotos paskutiniojoje Norvegijos Socialinėje apžvalgoje 1989. Tačiau reikia atsiminti, jog bendras pateiktų susirgimų lygis yra žemesnis Lietuvoje.

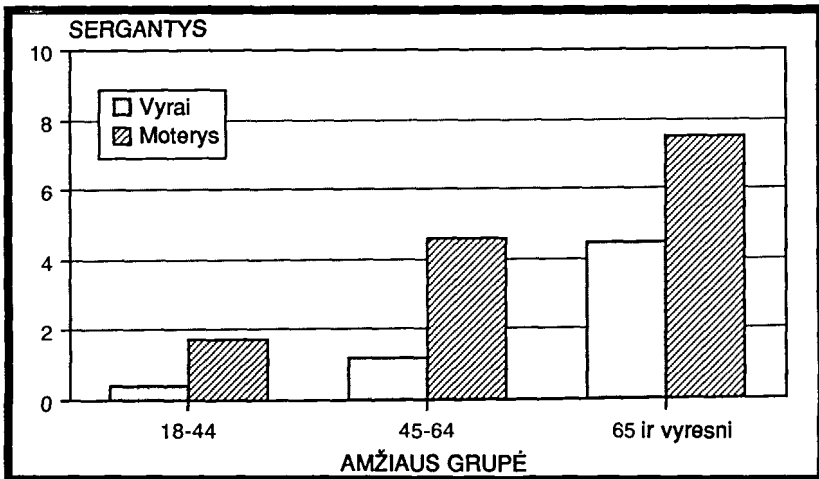
Brėžinys 3.6 Širdies/kraujagyslių susirgimai pagal amžių ir lytį

Ir specialistai medikai, ir eiliniai piliečiai pabrėžia, jog šalia tradicinių susirgimų aprašymų egzistuoja ir kiti sveikatingumo rodikliai, ypač, vykstant ekonominiam procesui, kai visuomenė darosi labiau modernizuota.

Žmogaus dantų būklė dažnai laikoma svarbiu sveikatingumo rodikliu, papildant kitus, tradicinius ir labiau priimtus. Tai yra įdomus išmatavimas dėl įvairių priežasčių. Pirmą, sveika burnos ertmė yra susijusi su kitais sveikatos aspektais, kadangi ji yra surišta su bendra individo savijauta ir gali paveikti kitų jo/jos kūno dalių funkcijas. Antra, burnos ertmės būklė veikia asmens gerbūvį. Sveiki dantys svarbūs ne vien tik tam, kad gerai sukramtyti maistą, jie taip pat daug ką reiškia individo išvaizdai. Kariesai, dantų skausmai, dantų nuskilimai gali iš tikrųjų suteikti nemažai kančių. Trečia, individas turi galimybę kontroliuoti savo dantų sveikatingumą kasdieninės higienos, įpročių pagalba, taip pat apsilankymais pas dantų specialistą. Dėl šių priežasčių dantų būklė dažnai laikoma daugiau "socialiai apspręstu aspektu", negu kiti sveikatos aspektai, ir yra susijusi su asmens padėtimi visuomenėje. Taigi, galima būtų tikėtis empirinio sąryšio tarp burnos ertmės sveikatingumo ir visuomeninės padėties, pavyzdžiui,

Brėžinys 3.7 Plaučių/kvėpavimo takų susirgimai pagal amžių ir lytį

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

išsilavinimo lygio (žr. taip pat skyrių apie lavinimąsi). Lietuvos tyrime išmatavome paprastą dantų sveikatingumo rodiklį. Buvo užduotas šis klausimas:

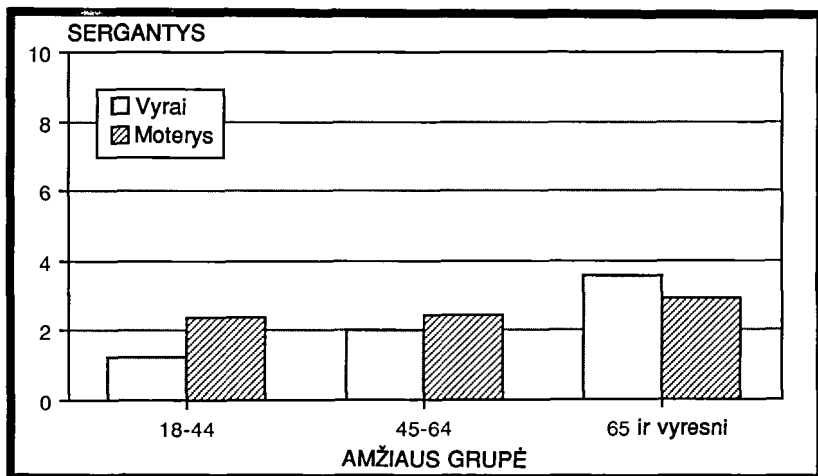
Kaip Jūs vertinate savo dantų būklę?

Atsakymų kategorijos buvo šios keturios:

- a) Visi savi ir netaisyti dantys ar tik keletas taisymų
- b) Visi savi dantys, bet daug taisymų
- c) Likę keletas ar nedaug savų dantų/naudoju protezą
- d) Savų dantų nelikę, naudoju protezą

3.9 brėžinyje parodyta dantų sveikatingumas pagal amžių ir išsilavinimo lygį. Brėžinys rodo procentą žmonių su palyginus sveikais dantimis duotose amžiaus ir išsilavinimo grupėse. "Sveiki" dantys reiškia atsakymus a) ir b) kategorijose, o aukštasis išsilavinimas reiškia technikumą ir kitokį aukštąjį išsilavinimą. Vidutiniškai du trečdaliai respondentų (66%) pateikia žinias apie palyginus gerą dantų būklę. Sprendžiant pagal turimus duomenis, bendras burnos ertmės sveikatingumo lygis yra aukštas.

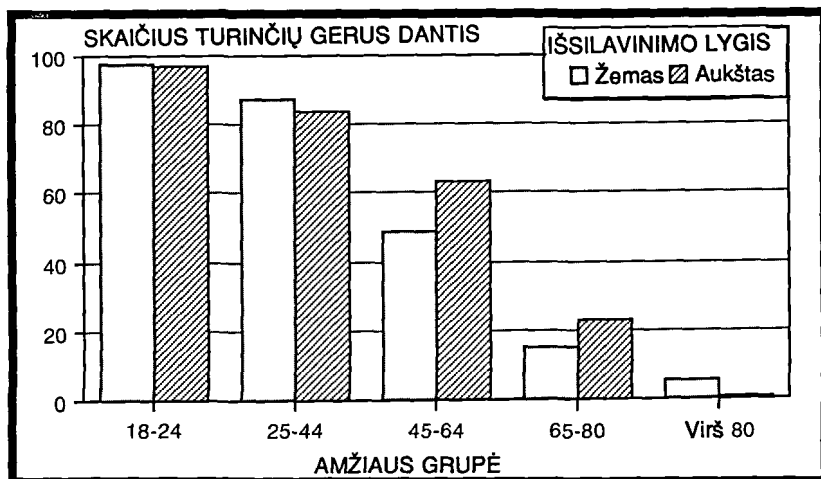
Brėžinys 3.8 Skrandžio ligos ar nusiskundimai skrandžiu pagal amžių ir lytį

Labai pastebimas požymis čia yra stiprus ir nuoseklus sąryšis su amžiumi. Juo senesnis žmogus, tuo mažesnė tikimybė turėti sveikus dantis: jauni žmonės teigia turį sveikus dantis maždaug dešimt kartų dažniau, negu seni. Šį pavyzdį taip pat reikia nagrinėti kaip anksčiau prastai išvystytos dantų tikrinimo ir gydymo sistemos pasekmę. Randame taip pat skirtumų tose pačiose amžiaus grupėse pagal išsilavinimo lygį, tačiau jie nėra labai žymūs. Žmonės su aukštesniu išsilavinimu dažniau sakosi turį gerus dantis, negu žmonės be jo. Svarbu pažymėti, jog skirtumas tarp išsilavinimo grupių tampa žymesnis, kai amžiaus procesas yra gerokai pažengęs į priekį.

Tiesiogiai palyginamų duomenų iš vėlesnių norvegiškųjų tyrimų čia neturime. Tačiau įdomu pastebėti, jog 3.9 brėžinio vaizdas gerai sutampa su pirmuoju 1973-ų metų Norvegijos gyvenimo lygio tyrimu.

Brėžinys 3.9 Dantų sveikatingumas pagal amžių ir išsilavinimo lygį

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

Susirgimų pasekmės

Kokias pasekmes žmonėms turi ligos? Kokiu būdu jos riboja ar sumažina jų galimybę dirbti ar dalyvauti kitokioje kasdieninėje veikloje? Mes paklausėme tų, kurie jau buvo pateikę bent vieną ilgalaikį susirgimą, ar jis riboja jų galimybę dirbti apmokamą darbą, atlikti užduotis namuose ar studijuoti. Maždaug kas penktas (19.7%) teigia, jog jų galimybės yra labai ribotos, maždaug pusė respondentų (47.0%) sako, jog galimybės yra šiek tiek apriojamos ligos pasekmių (3.10 brėž.). Šie skaičiai aiškiai liudija, jog tie, kurie turi koki nors chronišką susirgimą, daugeliu atvejų iš tikrųjų patiria neigiamas ir rimtas jo pasekmes kasdieniniame gyvenime. Jei padalinsime galimybių ribotumą per pagrindines keturių kategorijų ligų grupes (žr. 3.5 - 3.8 brėž.), matome konkrečią tendenciją. Širdies susirgimai dažniau turi rimtų pasekmių (devyni iš dešimties), negu skrandžio (keturi iš dešimties), o plaučių ir atraminės sistemos susirgimai užima vietą tarp šių kraštinių.

Smulkesnį vaizdą apie tai, kaip sergantieji yra pažeisti ar ribojami, randame 3.10 brėžinyje. Čia pateikti atsakymai apie tai, kokiose gyvenimo srityse žmonėms yra sunku atlikti savo kasdienes užduotis. Įvairios užduotys yra išvardintos žemiau su atitinkamais sutrumpinimais matomais brėžinyje 3.10:

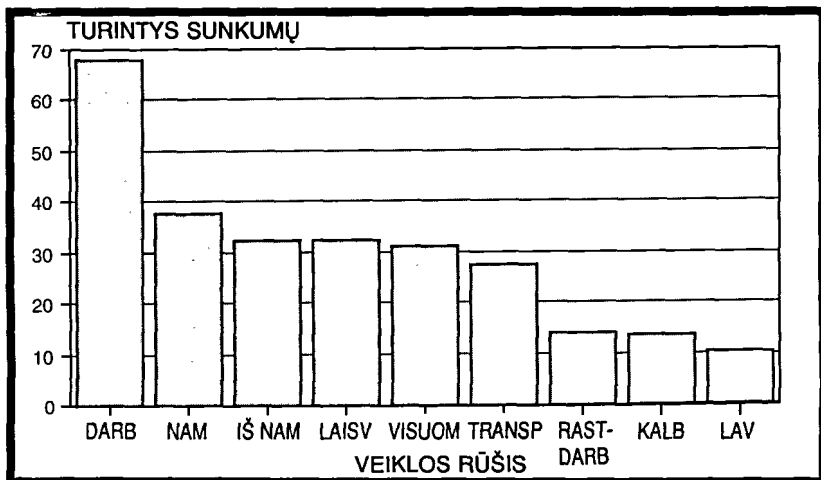
Sunku judėti namuose, naudotis namų įranga (NAM)
Sunku savarankiškai judėti išėjus iš namų (IŠ NAM)
Sunku naudotis visuomeniniu transportu (TRANSP)
Sunku aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime (VISUOM)
Sunku aktyviai dalyvauti kitokioje laisvalaikio veikloje (LAISV)
Sunku komunikuoti ar kalbėti su kitais žmonėmis (KALB)
Buvo sunku gauti norimą išsilavinimą, pradėti mokytis (LAV)
Buvo sunku surasti darbą, kurį Jūs galėtumėte dirbti (RAST-DARB)

Kiekvienai kategorijai yra pateiktas procentas tų, kuriems yra labai ar šiek tiek sunku atlikti įvairias užduotis, prie apmokamo darbo

apribojimo (DARB), jau aptarto aukščiau. Įdomu pastebėti, kad net ilgalaikės ligos gali turėti labai nežymių pasekmių, bent jau sprendžiant iš pačių sergančiųjų pasisakymų. Kaip rodo 3.10 brėžinys, šios ligos netrukdo jiems užmegzti pažinčių ar bendrauti su kitais žmonėmis, arba studijuoti. Veikla, reikalaujanti judrumo (judėti namuose be kitų pagalbos, judėti gatvėje, dalyvauti laisvalaikio veikloje), yra sudėtingesnė. Tačiau šie respondentai jaučiasi labiausiai apribotais kasdieninio apmokamo ar namų darbo atžvilgiu.

Šalia tradicinių ilgalaikių ligų ir jų pasekmių daug žmonių patiria nervingumą, nerimą, baimę, depresijas ir pan., o tai, bent jau tam tikru laikotarpiu, yra gana rimta būklė. Tokie susirgimai ar negalavimai riboja asmenį, atliekant savo įprastas, kasdienes užduotis. Taigi, jie yra svarbūs bendram žmonių gerbūviui. Keletas klausimų buvo užduota apie tokią būklę ir jos pasekmes. Kiti tyrimai, įskaitant skandinaviškuosius, tvirtina, jog reikia tikėtis aiškaus skirtumo tarp lyčių šioje srityje. Pasirodo, jog moterys, bendrai paėmus, yra nervingesnės, negu vyrai. Vėl galime rasti bent tris pagrindinius šių stebėjimų aiškinimus. Pirmasis susijęs su moterims priskirtomis socialinėmis rolėmis. Kaip motinos, dukros, slaugės, medicinos seserys

Brėžinys 3.10 Sunkumai, susiję su ilgalaikėmis ligomis

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

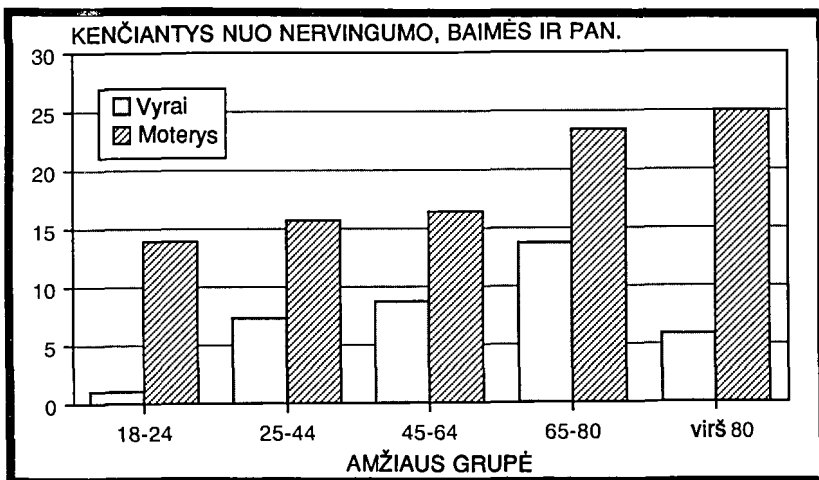
jos yra socializuojamos rūpintis kitais daugiau, nei vyrai, turėti daugiau atsakomybės dėl kitų reikalų ir savijautos. Tokios rolės veda prie to, jog moterys daugiau jaudinasi ir nerimauja dėl artimųjų sėkmės ir t.t. Antras aiškinimas, vyraujantis tarp medikų ir psichiatrų, daugiausiai dėmesio skiria paveldėtiems skirtumams tarp vyro ir moters psichinės konstitucijos. Trečia, tai gali būti lyties rolių sąlygojami skirtumai saviraiškos būduose ir savimonėje. Kalbėti apie tai, jog vyras yra nervingas - nevyriška. Taigi, vyrai yra daugiau linkę slėpti ir slopinti tokius jausmus.

Mes nebandysime čia vertinti kiekvieno aiškinimo ar priešpastatyti jo kitiems. Tačiau vis vien įdomu pažiūrėti, ar šis vaizdas, pagal aprašytas teorijas, taip pat randamas Lietuvoje.

Respondentų buvo paklausta, ar jiems tenka būti nervingiems, irzliems, neramiems, kentėti nuo baimės. Trylika procentų teigia, jog tai atsitinka dažnai, o penkiasdešimt šeši procentai teigia, jog tai atsitinka retai. Ar susidarė laukiamas lyčių skirtumų vaizdas, matome 3.11 brėžinyje. Čia pateikta tokių negalavimų proporcija (procentas teigiančių, jog jie dažnai patiria nervų problemas) pagal amžių ir lytį.

3.11 brėžinio vaizdas pasakoja keletą dalykų. Pirma, tokios (psichinio pobūdžio) problemos, kaip nervuotumas, baimė ir pan. neturi to įprastinio vystymosi, augant amžiui, kokį turi kiti fiziniai

Brėžinys 3.11 Nervinių problemų turintys respondentai

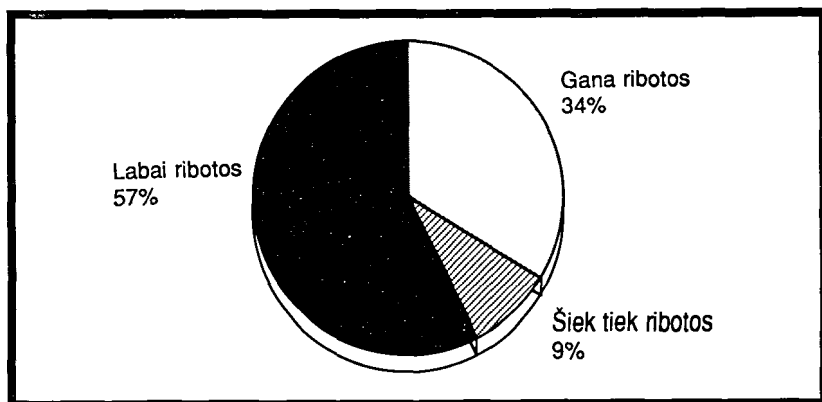

susirgimai. Jų dažnis varijuoja šiek tiek pagal amžiaus grupes, bet kenčiančių nuo šių problemų proporcija nedidėja, augant respondentų amžiui. Antra, svarbus stebėjimas kitų tyrimų ir analizių atžvilgiu yra tai, kad matome *nuoseklų skirtumą tarp lyčių*. Visose amžiaus grupėse *moterys dažniau skundžiasi* kenčiančios nuo nervingumo ir t.t. Lietuvos moterys pasirodo esančios imlesnės tokiems išgyvenimams, negu vyrai.

Nepaisant to, kokia yra šių 3.11 brėžinyje pavaizduotų susirgimų bei problemų priežastis, įdomu iširti, ar jie turi rimtų pasekmių individams. 3.12 brėžinyje parodyti atsakymai tų, kurie jaučiasi kenčią nuo nervingumo, smarkaus širdies plakimo, depresijos ir pan. dažnai ir kartais. Brėžinys rodo skaičių žmonių, kurie patyrė ribotą galimybę dirbti, bendrauti su kitais žmonėmis tokių negalavimų pasekoje. Šie negalavimai neturi tokio stipraus poveikio kasdieninei žmonių veiklai kaip aukščiau paminėtieji, susiję su fizine būkle. Dauguma teigia, kad jų galimybės netampa ribotesnės. Tačiau taip pat reikia pažymėti, jog apie keturiasdešimt procentų kenčiančių nuo šių negalavimų sakosi jaučią nedidelį galimybių apribojimą. Suprantama, tokie negalavimai sudaro svarbią bendro visuomenės sveikatingumo lygio dalį.

Ateties tyrimuose bus įdomu analizuoti, ar bendras sveikatingumo lygis, o taip pat susirgimų pasekmės, pakito po kiek laiko. Tokiems pasikartojantiems ilgalaikiams tyrimams ši apžvalga bus gaire.

Brėžinys 3.12 Baimės, nervingumo ir pan. ribojamos galimybės dirbti

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

4 skyrius

Išsilavinimas

Vienas oficialiųjų lavinimosi tikslų yra išugdyti naujas kartas naudingais visuomenės piliečiais, kurie įsigytų žinių, specialybę, mokslinių laipsnių, o taip pat perimtų bendras visuomenės vertybes. Mokykloje pabrėžiamos tokios vertybės kaip *solidarumas ir lygybė*, tuo pačiu metu mokiniai yra skatinami varžytis, čia laimima ir pralaimima. Mokykla pati *vertina ir rūšiuoja* mokinius pažymių sistemos pagalba. Taigi, mokyklos paskirtis yra panaši į vartininko - ji palaiko tvarką toje srityje, kuri veda link skirtingos moksleivių visuomeninės padėties ateityje.

Akivaizdu, jog mokyklinė sistema atlieka dvi funkcijas, kurios dalinai yra priešingos viena kitai. Iš vienos pusės pabrėžiamos tokios vertybės, kaip galimybių lygybė ir solidarumas, taip pat primenama, jog visi piliečiai turi vienodą teisę gauti išsilavinimą. Šiuo atžvilgiu galime mokyklą vertinti kaip demokratišką faktorių. Iš kitos pusės mokykla įvairiai rūšiuoja ir patvirtina moksleivius tam tikrai visuomenei padėčiai, tokiu būdu vėliau paveikdama žmonių pasiekimus ir karjerą. Vadinasi, mokykla taip pat yra vienas iš faktorių, kuriančių nelygybę tarp piliečių.

Sociologinėje literatūroje išsilavinimo nelygybė daugiausiai yra siejama su individo *auklėjimu ir socialine kilme*. Vaikai ateina į mokyklą su nevienodomis žiniomis ir sugebėjimais. Vaiko šeima ir socialinė aplinka turi daug reikšmės jo ar jos pirmiesiems žingsniams mokykloje. Vienų tėvai daugiau domisi mokymusi, nei kitų, jie drąsina ir skatina savo atžalą daugiau, nei kiti tėvai. Kai kurių moksleivių tėvai ar motinos dirba darbą, reikalaujantį aukštojo išsilavinimo, ir

todėl netiesiogiai skatina jaunuoliję mokytis daugiau. Moksleiviai, kurių tėvai yra intelektualiai stiprūs, gauna protinius pradmenis iš namų aplinkos ir paveldėtų sugebėjimų. Tėvai, kuriems nesisekė mokytis ar studijuoti, neretai įgyja neigiamą požiūrį į mokyklą ir išsilavinimą. Šios vertybės persiduoda vaikams. Taigi, žinių lygis bei vertybės, gaunamos šeimoje, skirtingai paruošia vaikus ir veda juos pirmyn lavinimosi keliu. Ankstyvas bendravimas (socializacija) suteikia moksleiviams nevienodą pagrindą sėkmei mokykloje.

Tarptautiniai išsilavinimo tyrimai rodo, jog šie faktoriai - namai bei socialinė aplinka - kurie yra svarbūs individo požiūriams ir pasiekimams mokykloje, yra susiję tarpusavy taip vadinamomis "kekėmis". Šeimose su išsilavinusiais tėvais paprastai matome, jog susidomėjimas mokykla ir mokymusi yra didelis, tėvai čia paprastai yra gana intelektualiai stiprūs. Be to, šie faktoriai taip pat susiję su šeimos padėtimi bendroje socialinėje struktūroje. Žinoma, yra atskirų nukrypimų nuo bendro vaizdo. Tačiau pagrindinė kryptis yra stabili - ne vien tik Vakaruose, laisvos rinkos valdomoje visuomenėje, bet ir šalyse su centrine-planine ekonomika ir skirtingomis politinėmis sistemomis.

Vidutiniškai beveik visiems moksleiviams, kilusiems iš aukštesniųjų socialinių sluoksnių, geriau sekasi mokykloje, nei kilusiems iš žemesniųjų. Tas pasitvirtina ne tik ankstyvame amžiuje. Moksleiviai iš aukštesniųjų socialinių sluoksnių taip pat turi privalumų vėlesnėse lavinimosi stadijose. Kiekvienoje išsilavinimo pakopoje jie dažniau pasirenka tolesnį lavinimąsi arba pasilieka dirbti švietimo sistemoje (dėstyti).

Galime paklausti, kokių namų sąlygų ir kokios socialinės aplinkos poveikis yra svarbiausias pasiekimams mokykloje ir aukštajam išsilavinimui. Priežastiniai ryšiai nėra paprasti ir aiškiai išsidėstę, čia reikia įtraukti visą eilę faktorių. Skirtumai tarp vaikų jaučiasi jau žemiausiose mokyklos klasėse ir yra visų pirma susiję su šeimos padėtimi bendroje socialinėje struktūroje. Pagrindinis dalykas čia yra jaunuolio/-ės sugebėjimas sudėtingai ir įvairiapusiškai reikšti savo mintis, išgyvenimus. Charakteringa tai, kad jaunimas iš aukštesniųjų

socialinių sluoksnių gali bendrauti ir reikšti savo mintis žymiai įvairiau ir pilniau, negu kiti. Vadinas, jie turi daugiau *pažintinių galimybių*. Šį reiškinį galima nustatyti, analizuojant žinių/sugebėjimų testų rezultatus arba tiesiog remiantis bendrais mokykliniais rezultatais. Bendrai tariant, aukštesniųjų ir vidutinių socialinių sluoksnių šeimos geriau "apginkluoja" savo vaikus intelektualiniais resursais ir saviraiškos būdais, kas yra svarbu tolimesnei mokymosi ir studijų sėkmei.

Vienas būdas suprasti, kodėl socialioje atrankos sistemoje nėra lygsvaros, tai ištirti įvairius moksleivių iš aukštesniųjų socialinių sluoksnių privalumus ir trūkumus jų tolimesnėse studijose. Moksleiviai iš vidutiniųjų ar aukštesniųjų socialinių sluoksnių laimi daugiau, gerai mokydamiesi ar pasirinkdami ilgesnį (laiko atžvilgiu) išsilavinimą. Kadangi jų tėvai dažniausiai turi aukštąjį išsilavinimą ir profesiją, kuri reikalauja stipraus išsilavinimo pagrindo, tai mokyklinė sistema paprastai atstovauja tas *vertybes* ir *požiūrius*, kuriuos moksleivis *jau pažįsta iš namų*. Tėvai yra gyvenimo būdo/stiliaus idealas savo vaikams. Taigi, baigusiujų aukštąjį mokslą tėvų vaikams atrodo labiau "natūralu" stengtis pasiekti universiteto išsilavinimą, nei kitiems. Gerai mokydamiesi mokykloje ir tęsdami akademinį išsilavinimą jie pasiekia karjerą ir įgyja gyvenimo stilių, kuris yra panašus į jų tėvų. Mokyklinė sistema daugelyje šalių veikia taip, kad vaikams iš vidutiniųjų ir aukštesniųjų socialinių sluoksnių netiesiogiai suteikiama pirmenybė.

Besimokančiųjų lytis taip pat turi daug reikšmės jų išsilavinimui. Vakarų šalyse, įskaitant ir Skandinaviją, moterys tradiciškai palikdavo lavinimosi kelią anksčiau, nei vyrai. Mažesnė moterų, gaunančių aukštąjį išsilavinimą, proporcija egzistuoja ne dėl įgimtų savybių, bet yra tipiškas tradicinio požiūrio apie rolių tarp lyčių pasidalijimą pavyzdys. Šis požiūris yra iki šiol išlikęs daugelyje šalių. Daugumoje visuomenių dominuoja vyrai. Ir švietimo sistema tokiu būdu veikia kaip pagalbininkas vyrų karjerai. Vyraujantis kultūrinis požiūris net ir mūsų dienomis yra tas, kad iš vyro tikimasi, jog jis taps šeimos galva ir asmeniu, labiausiai atsakingu už šeimos ekonomiką. Todėl galimi skirtumai tarp vyrų ir moterų išsilavinimo turi būti aiškinami įprastinių socialinių rolių požiūriu. *Iš mergaičių ir berniukų tikimasi, kad jie*

prisiims konkrečius socialinius vaidmenis, kai jie taps suaugusiais. Norvegų tyrimai taip pat rodo, jog netgi tuomet, kai moterys gauna aukštąjį išsilavinimą, jis joms neatsiperka sunkių studijų bei egzaminų metų atžvilgiu. Tas reiškiny, kad moterys pagal tradiciją yra daugiausiai "rekrūtuojamos" į priežiūros specialybes, pvz. medicinos seserys, arba į žemesnįjį įstaigų personalą (pvz. sekretorės - vert. past.), sąlygoja netgi konkurencijos tarp jų augimą kai kuriose lavinimosi srityse.

Darbo rinkoje, gamyklose ir įstaigose, dar yra nemažai žmonių, priešiška nusistačiusių prieš moteris-viršininke, jie vertina jas kaip mažiau stabilias bei darbščias. Tad moterys "žino", jog jos tikriausiai turės mažiau naudos iš savo išsilavinimo padėties bei pajamų atžvilgiu. Po septintojo dešimtmečio vidurio Skandinavijos švietimo sistemoje lygybė tarp lyčių tapo didesnė. Dabar daugiau moterų gauna aukštąjį universiteto išsilavinimą. Lyčių pasidalijimas prestižinėse specialybėse (biznio administravimas, medicina, stomatologija) tapo lygesnis, nei anksčiau. Bet iki šiol yra didelis skirtumas tarp išsilavinimo "rūšių", kurias žmonės renkasi.

Suprantama, jog ne visi šių faktorių, tinkančių Skandinavijai, gali būti tiesiogiai perkelti į Lietuvos visuomenę dėl to, kad "rekrūtavimo" vaizdas į aukštojo išsilavinimo sistemą bei specialybių statusas Norvegijoje ir Lietuvoje yra skirtingas. Moterys palyginus dažniau gauna aukštąjį išsilavinimą ir - tipiškas reiškiny - jos yra pagrinde siunčiamos į tokias specialybes kaip gydytojos ar mokytojos. Nepaisant to, yra labai sunku per trumpą laiką pakeisti tą įsišaknijusį mechanizmą, kuris visuomenėje sąlygoja skirtumus tarp lyčių. Vis tik įdomu pasižiūrėti, ar išsilavinimo nelygybė tarp Lietuvos vyrų ir moterų yra panaši į Skandinavijos šalių. Be to, šalia galimos išsilavinimo nelygybės dėl socialinės kilmės bei lyties, reikia atkreipti dėmesį į skirtumus tarp geografinių rajonų, ypač tarp miesto ir kaimo. Vienas iš tokių klausimų yra: kiek pati asmens gyvenamoji vieta turi poveikio jos/jo lavinimosi karjerai?

Daugumoje industrinių šalių paskutiniuoju kartoje išaugo susidomėjimas *suaugusiųjų lavinimosi*. Žinios ir moksliniai laipsniai

nėra gaunami kartą ir visam laikui, ir tik jaunystėje. Daugiau ir daugiau lavinimosi sričių darosi įprasta suvokti kaip procesą, kuris tęsis visą žmogaus aktyvų gyvenimą. Įvairaus pobūdžio suaugusiųjų lavinimasis tapo svarbia švietimo sistemos dalimi. Vėl klausiame, kas būtent užsiima ta veikla, ir kokie yra socialiniai skirtumai tarp tų suaugusiųjų, kurie studijuoja ir tų, kurie nestudijuoja. Žemiau kaip tik ir aptarsime kai kuriuos šių klausimų.

Lietuvos gyventojų pasiskirstymas pagal išsilavinimą

Pagrindinės išsilavinimo kategorijos Lietuvos oficialiojoje statistikoje yra sugrupuotos į šias septynias:

- Jokio išsilavinimo (JOKIO)
- Pradinis (PRAD)
- Nebaigtas vidurinis (VID-NEB)
- Vidurinis (VID)
- Profesinis-tecninis (PR-TECH)
- Nebaigtas aukštasis (AUKŠT-NEB)
- Aukštasis (AUKŠT)

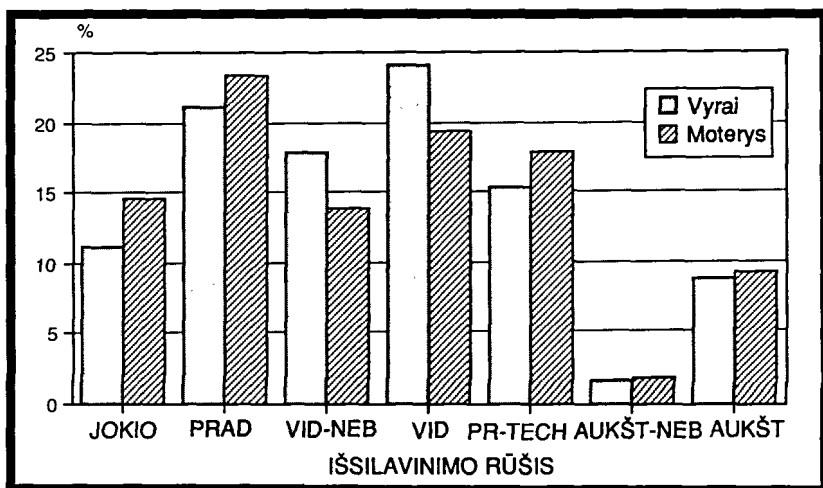
Pirmoji kategorija - jokio išsilavinimo - tinka daugiausiai seniems žmonėms kaimo rajonuose, kurie anksčiau, prieš išsivystant atitinkamai bendrai visuotinio švietimo sistemai, lankė mokyklą tik keletą metų. Paskutinioji kategorija įskaito studijas universiteto lygyje. Žiūrint į brėžinį 4.1, kurio duomenys paimti iš oficialiosios Lietuvos statistikos (1989), galima susidaryti vaizdą apie Lietuvos gyventojų pasiskirstymą pagal išsilavinimo rūšis. Brėžinyje pažymėtas vyrų ir moterų skaičius.

Čia reikia pažymėti kai kuriuos dalykus. Pirma, didžioji gyventojų dalis yra vidutinėje išsilavinimo pakopoje (baigtas ar nebaigtas vidurinis arba profesinis-techninis), tai yra jų aukščiausioji pasiekta pakopa. Mažiau, nei dešimt procentų turi aukštąjį išsilavinimą, o truputį mažiau, nei dvidešimt procentų turi tik pradinį išsilavinimą.

Nemažai sunkumų iškyla, norint palyginti šį pasiskirstymą su oficialiaja Skandinavijos šalių statistika, dėl daugelio priežasčių, tarp jų: ir išsilavinimo kategorijos, ir gyventojų bazė yra apibūdinama skirtingai. Tačiau, užmetus akį į 4.1 brėžinį, matosi, kad lietuviškoji statistika čia nelabai skiriasi nuo 1980-ųjų metų norvegiškosios, ypač pagal aukštąjį ir pradinį išsilavinimą. Vienas aiškus skirtumas yra: Lietuvoje žymiai didesnė gyventojų dalis neturi jokio išsilavinimo. Todėl, nors vidurkis yra gana aukštas Lietuvoje, teisinga būtų apibendrinti, jog pasiskirstymas po įvairias išsilavinimo pakopas Lietuvoje yra žymiai įvairesnis, nei Skandinavijos šalyse.

Antra, šis brėžinys (4.1) taip pat įdomiai vaizduoja pasiskirstymą pagal lytį. Moterys, bendrai paėmus, turi mažų mažiausiai tokį patį išsilavinimo lygį, kaip vyrai, ir netgi daugiau moterų matome aukštojo išsilavinimo pakopose. Šitai nesunku palyginti su Norvegijos oficialiosios statistikos pavyzdžiais. Iš kitos pusės matome, jog ir žemesnėse pakopose dauguma gyventojų yra moterys: daugiau moterų, nei vyrų rasta kategorijoje "Jokio išsilavinimo" (pagrinde senos moterys kaimo rajonuose), arba turi tik pradinį išsilavinimą. Trumpai tariant, daugiau vyrų, nei moterų yra "susikaupę" vidurinėje brėžinio

Brėžinys 4.1 Išsilavinimas pagal lytį, oficialioji statistika 1989

Šaltinis: Lietuvos oficialioji statistika

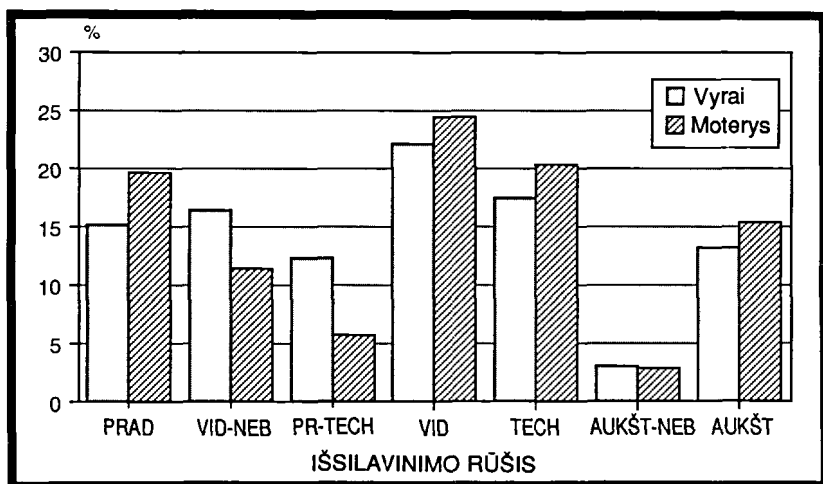
dalyje. Tai parodo, kad moterys Lietuvoje yra žymiai įvairiau pasiskirsčiusios pagal išsilavinimo pakopas.

Išsilavinimo kategorijos oficialiojoje Lietuvos statistikoje šiek tiek skiriasi nuo kategorijų 1990 Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrime. Tyrimo kategorijos yra šios:

- Pradinė mokykla, įskaitant asmenis be išsilavinimo (PRAD)
- Nebaigta vidurinė mokykla (VID-NEB)
- Profesinė-techninė mokykla (PR-TECH)
- Vidurinė mokykla (VID)
- Technikumai (TECH)
- Nebaigtas aukštasis išsilavinimas (AUKŠT-NEB)
- Aukštasis išsilavinimas (AUKŠT)
- Kita

Būtent šios tyrimo kategorijos yra viso šio skyriaus analizės pagrindas. Tačiau, jei skaičiai yra patikimi, tai išsilavinimo kintamieji, naudojami tyrime, turi maždaug sutapti su oficialiosios statistikos kintamaisiais, (Brėž.4.1), nepaisant skirtingai apibrėžtų kategorijų ir skirtingos gyventojų bazės. Jei vaizdas yra panašus, galime būti labiau tikri

Brėžinys 4.2 Išsilavinimo lygis pagal lytį, Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

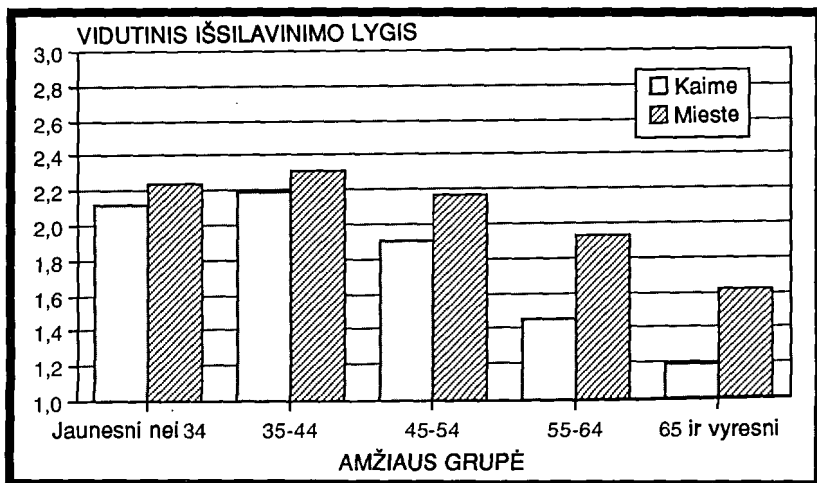
Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

tolimesnėje analizėje. 4.2 brėžinyje pasiskirstymas išsilavinimo pakopose yra pateiktas atskirai kiekvienai lyčiai. Ir ištikrųjį matome tą patį pavyzdį: moterų palyginus daugiau "apačioje" (PRAD) ir "viršuje" (AUKŠT, TECH), tuo tarpu daugiausia vyrų randame su nebaigtu viduriniu arba profesiniu-techniniu išsilavinimu. Taigi, bent jau pagrindinės tendencijos, matomos oficialiojoje Lietuvos statistikoje, atsispindi tyrimo rezultatuose. Todėl mes galime daugiau pasitikėti tyrimo kintamaisiais dabar, nei tai būtų galima kitais atvejais.

Smulkesnis pasiskirstymo pagal išsilavinimą vaizdas matomas 4.3. brėžinyje. Čia kiekviena išsilavinimo pakopa yra pateikta kartu su amžium ir gyvenamuoju rajonu. Įvairias tyrimo kategorijas mes sutraukėme į tris pagrindines - pradinis = 1, nebaigtas aukštasis ir aukštasis = 3, kita = 2, o gyvenamieji rajonai skirstomi į kaimo (mažiau, nei 20.000 gyventojų) ir miesto (daugiau, nei 20.000 gyventojų).

Pirma, brėžinys rodo išsilavinimo skirtumus pagal amžių. Iš dalies čia atsispindi tas faktas, jog jauniems žmonėms (jaunesniems, nei 35 metų) reikia laiko pasiekti savo galutinę išsilavinimo pakopą. Tačiau krintančią išsilavinimo lygio kreivę, augant amžiui, reikia suprasti kaip

Brėžinys 4.3 Vidutinis išsilavinimo lygis pagal amžių ir gyvenamąją vietą

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

radikaliai pasikeitusios švietimo sistemos rezultata per paskutiniąsias kartas. Senesnė žmonės tiesiog neturėjo tų pačių galimybių aukštajam išsilavinimui, kokias jaunas turi šiandien. Iš to seka, jog geriausia išsilavinimą turi vidutinio ir jaunesnio amžiaus žmonės. Antra, mes matome, jog miesto rajonuose žmonių išsilavinimo lygis bendrai paėmus yra aukštesnis, nei kaimo. Tai liečia visas amžiaus grupes. Aišku, jog lavinimosi resursai Lietuvoje, kaip ir daugelyje pasaulio šalių, yra sukonzentruoti miestuose. Tai gali būti žmonių su aukštesniu išsilavinimu migracijos į miestus rezultatas. Trečia, išsilavinimo skirtumas tarp miesto ir kaimo rajonų yra didesnis tarp senesnio amžiaus žmonių. Taip pat matome, jog išsilavinimo skirtumas tarp įvairaus amžiaus grupių yra didesnis kaime, negu mieste. Dar galima pridurti, jog žymus išsilavinimo skirtumas pagal amžių nevienodai tinka visoms tautybėms. Pagrindinis skirtumas čia yra tarp lietuvių ir lenkų tautybės gyventojų. Tačiau bendram išsilavinimo lygyje skirtumai tarp atskirų tautybių yra labai maži.

Socialinė kilmė ir pasiekimai išsilavinime

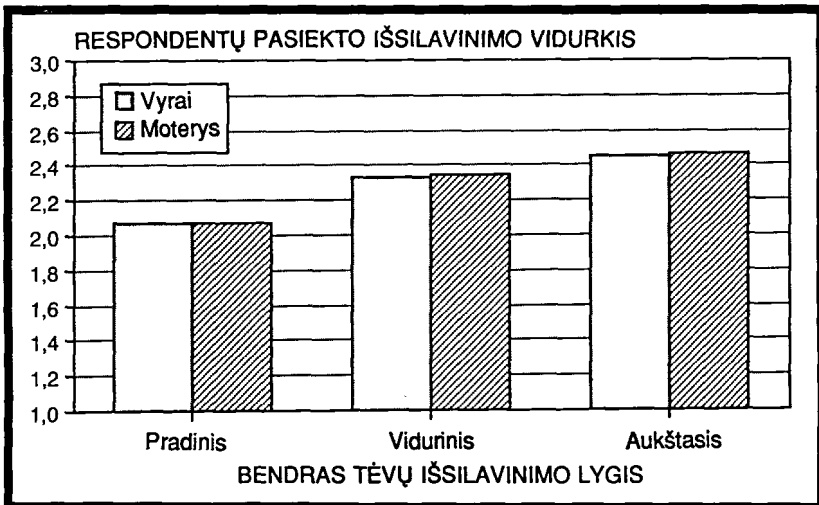
Šio skyriaus įvade kalbėta apie tarptautinėje sociologinėje literatūroje pažymėtas išvadas apie tėvų, šeimos bei namų aplinkos įtaką individo pasiekimams išsilavinime. Įdomu stebėti, ar tos pačios tendencijos galioja ir Lietuvos visuomenėje. Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrime nerandame daug informacijos apie respondento šeimą ir kilmę. Bet buvo užduotas klausimas apie respondento tėvų išsilavinimą. Respondentai į šį klausimą atsakė, naudodamiesi savo pačių išsilavinimo kategorijomis. 4.3 brėžinys rodo rezultata.

Į 4.4 brėžinį buvo įvesta skalė, sudaryta iš abiejų tėvų išsilavinimo vidurkio. Jei abu tėvai turi pradinį išsilavinimą, skalės vertė yra vienas. Jei vienas tėvų turi aukštąjį išsilavinimą, o antrasis - mažiausiai vidurinį, skalės vertė yra trys. Visiems kitiems atvejams tinka kintamasis, kurio vertė yra du. Taigi, šeimų išsilavinimo resursai yra padalinti į tris pagrindines pakopas: pradinis, vidurinis ir aukštasis.

Analizę čia apribojome amžiumi nuo 35 iki 55 metų. Iš viso įtraukti 768 respondentai, rezultatai pateikti ir apie vyrus, ir apie moteris.

Matome aiškų vaizdą. Kuo aukštesnis tėvų išsilavinimo lygis, tuo geriau jų atžalai sekasi švietimo sistemoje. Brėžinys rodo, jog Lietuvoje šeimos lavinimosi resursai sistemingai veikia besimokančiųjų pasiekimus išsilavinime. Tolimesnė analizė (daugybinė regresija), naudojant detalius kintamuosius patvirtina sąryšį (Pirsono r) tarp bendro tėvų ir jų atžalos išsilavinimo lygio kintamojo. Koreliacijos koeficientas yra apytikriai 0,4. Maždaug toks pat skaičius gautas lyginamuosiuose Skandinavijos ir kitų Europos šalių tyrimuose. Kol kas Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimo stebėjimai atitinka tą kryptį, kuri mums žinoma iš tarptautinės išsilavinimo sociologijos. Tai stebina, turint galvoje visus dramatiškus pasikeitimus Lietuvos visuomenėje, įskaitant švietimo sistemą, įvykusius po II-ojo Pasaulinio karo. Ateities lyginamųjų tyrimų užduotis bus paaiškinti, kodėl nacionalinės valstybinės sistemos, kurios skiriasi iš pagrindų, vis vien teikia tuos pačius rezultatus šioje srityje.

Brėžinys 4.4 Respondentų pasiektas išsilavinimas pagal bendrą tėvų išsilavinimo lygį

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990, amžius 35 - 54

Išsilavinimo išdavos

Pagrindinis gyvenimo sąlygų tyrimų klausimas yra nevienodo išsilavinimo pasiskirstymo išdavos. Jeigu išsilavinimo poveikis visuomenei būtų nedidelis, tai nebūtų taip svarbu nagrinėti, kas pasiekia įvairias išsilavinimo pakopas, ir kodėl tarp jų egzistuoja skirtumai. Tačiau, jei pasiekimai išsilavinime turi didelę reikšmę tam, ką individas nuveikia ir pasiekia savo gyvenime, taip pat yra svarbu geriau suprasti skirtingus "rekrūtavimo" pavyzdžius ir priežastinius faktorius, slypinčius už išsilavinimo nelygybės.

Logiškas klausimas: Kokia nelygybė kitose gyvenimo srityse gali būti susieta su išsilavinimo skirtumais? Čia esminga suvokti, kaip išsilavinimo skirtumai persiduoda į nelygybę tarp trūkumų ir privalumų visuomenėje apskritai. Ar išsilavinimo pasiskirstymo poveikis sumažėjo ar padidėjo laiko bėgyje? Antrasis klausimas svarbus, norint suprasti pasikeitimus visuomenėje. Deja, ši apžvalga neturi tokiai analizei reikalingų duomenų. Tačiau, jei vėlesnių ar retrospektyvinių tyrimų metu bus surinkta ši statistika, į klausimą galima bus lengvai atsakyti. Visa eilė gyvenimo lygio tyrimų Norvegijoje ir Švedijoje leidžia dabar atlikti tokią analizę. Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990 gali padėti pagrindus tolimesniam darbui.

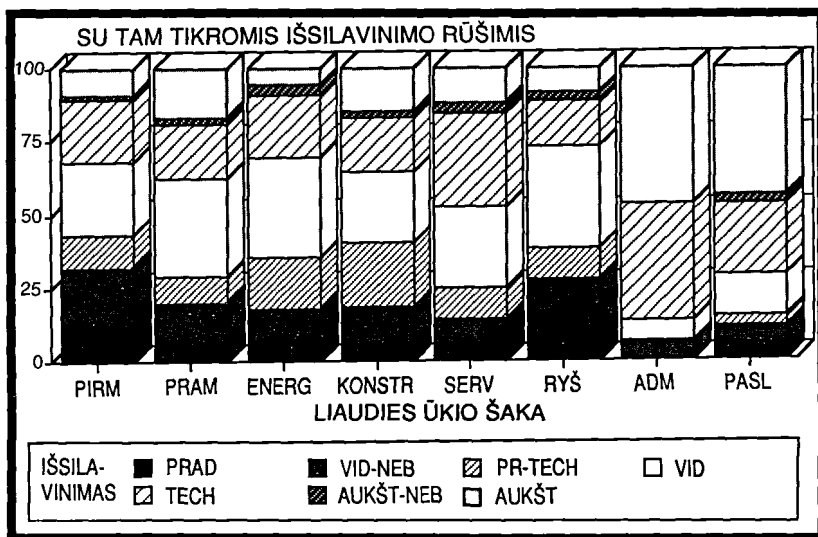
Daugumoje visuomenių išsilavinimas apsprendžia žmogaus darbą, užsiėmimą ar specialybę. 4.5 brėžinyje lyginamasis įvairių išsilavinimo pakopų pasiskirstymas yra pažymėtas kiekvienoje liaudies ūkio šakoje. Pagrindinės liaudies ūkio kategorijos yra šios:

- Pirminis sektorius (žemės/miškų ūk., kalnakasyba) (PIRM)
- Sunkioji/lengvoji pramonė (PRAM)
- Elektros energijos/dujų/vandens tiekimas (ENERG)
- Konstruktorinis-inžinierinis sektorius (KONSTR)
- Aptarnavimo sfera (SERV)
- Transportas, sandėliavimas ir ryšių sistema (RYŠ)
- Finansai, draudimas, tarpininkavimas, administravimas (ADM)
- Visuomeninės, socialinės ar privačios paslaugos (PASL)

Brėžinys iliustruoja išsilavinimo situaciją kiekvienoje liaudies ūkio šakoje. (Respondentų skaičius ADM kategorijoje yra toks mažas, jog toliau jis nebus komentuojamas). Didžiausias procentas respondentų su pradinio išsilavinimu rastas pirminiame sektoriuje, bet ir gana didelis skaičius respondentų su aukštuoju techniniu išsilavinimu. Aukštasis techninis išsilavinimas, kaip ir tikėtasi, rastas mechanizuotame žemės ūkio sektoriuje. Visuomeniniame sektoriuje yra didžiausias procentas su aukštuoju išsilavinimu, o energijos (ENERG), pramonės (PRAM) ir transporto (RYŠ) sektoriai daugiausiai priima į darbą respondentus su viduriniu išsilavinimu.

Kitas būdas parodyti, kaip žmonių gyvenimą veikia jų išsilavinimo lygis, yra sąryšis tarp išsilavinimo ir jų hierarchinės padėties organizacinėje darbovietės struktūroje. 4.6 brėžinys rodo tarnybinės padėties vidurkį santykiyje su išsilavinimo lygiu ir lytimi tarp 35 ir 55

Brėžinys 4.5 Išsilavinimas pagal liaudies ūkio šakas

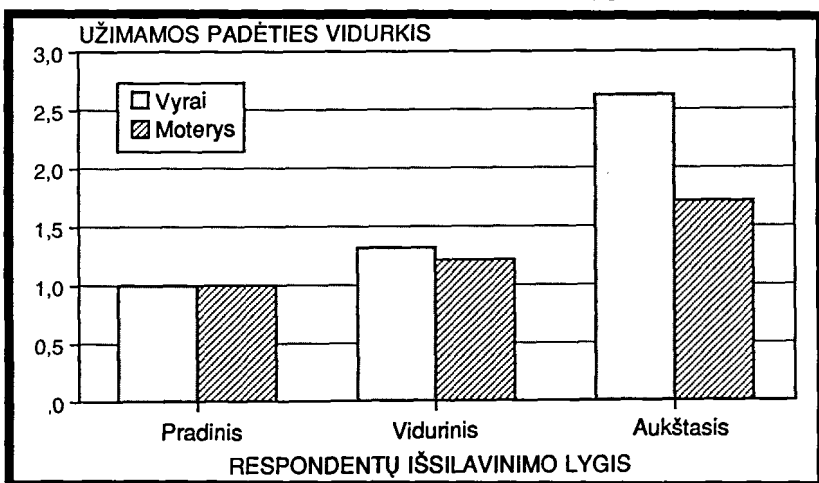
Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

metų dirbančiųjų (viso 741). Padėties kintamasis yra paprastos "rangų kopėčios", su šiomis kategorijomis:

- Paprastas darbuotojas (1)
- Darbo vadovas/meistras (2)
- Grupės vadovas (3)
- Skyriaus vedėjas (4)
- Darbo įstaigos vadovo pavaduotojas (5)
- Darbo įstaigos vadovas/direktorius (6)

Brėžinys parodo vidutinį vyrų ir moterų padėties lygį santykiu su išsilavinimo lygiu. Čia svarbios dvi tendencijos. Pirmoji yra bendra kryptis: juo aukštesnis išsilavinimo lygis, tuo aukštesnė padėtis, pasiekta darbovietės organizacinėje struktūroje. Suprantama, jog ilgalaikės studijos atsimoka aukštesne tarnybine padėtimi įmonėse bei įstaigose. Antra, studijos daugiau atsiperka vyrams, nei moterims. Nors vidutinis abiejų lyčių padėties lygis auga, augant išsilavinimo lygiui, tendencija yra silpniau išreikšta moterims. Šis faktas yra gana įdomus, turint mintyje tai, kad daug Lietuvos moterų turi aukštąjį išsilavinimą. 4.6 brėžinys sako, jog moterys iki šiol susiduria su kliūtimis: jų

Brėžinys 4.6 Tarnybinė padėtis pagal išsilavinimo lygį

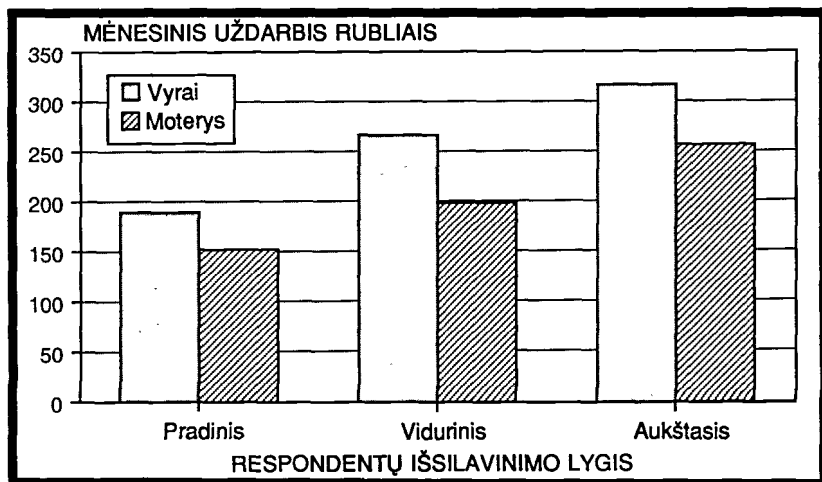

išsilavinimas ne taip efektyviai pavirsta aukštesne padėtimi, kaip vyrų. Taigi, moterys gauna akivaizdžiai mažiau valdžios bei prestižo iš metų, praleistų švietimo sistemoje. Be to, tolimesnė analizė rodo, jog santykis yra žymiai sistemingesnis tarp vyrų, nei tarp moterų: koreliacijos koeficientas (Pirsono r) lygus 0.4 vyrams, o 0.3 moterims. Vaizdas, matomas 4.6 brėžinyje nėra unikalus ar būdingas vien tik Lietuvai - ta patį galime rasti Skandinavijoje ir kitose šalyse.

4.6 brėžinio išdavos yra išplėstos 4.7 brėžinyje, kur parodytas vidutinis mėnesinis uždarbis santykyje su lytimi ir išsilavinimo lygiu. Respondentai yra tarp 35 ir 55 metų amžiaus ir dirbantys pilną darbo savaitę (35 ir daugiau valandų). Žmonės su aukštuoju išsilavinimu vidutiniškai yra geriau apmokami, nei žmonės su žemesniu išsilavinimu. Ir vėl matome, kad ten, kur išsilavinimo lygis yra vienodas, vyrai yra geriau apmokami, negu moterys.

Sociologijos mokslas vis daugiau ir daugiau pabrėžia, jog išsilavinimas yra viena visuomeninių vertybių, formuojančių individo asmenybę bei jo/jos psichinius resursus. Ypač didelę svarbą išsilavinimas turi ten, kur jis suteikia individui galimybę kontroliuoti

Brėžinys 4.7 Mėnesinis uždarbis rubliais (1990) pagrindinėje profesijoje, pilna darbo savaitė

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

savo gyvenimą. Bendri stebėjimai rodo, jog labiau išsilavinę žmonės dažniau mano, kad jų gyvenimas yra jų pačių rankose, jį galima valdyti savo pačių veiksmais, o ne būti priklausomais nuo išorinių jėgų. Kad iširti, ar tai tinka Lietuvos gyventojams, mes paprašėme respondentų atsakyti, ar jie sutinka, ar nesutinka su duotais pasisakymais:

"Planuoti ateičiai yra beprasmiška, nes vis vien beveik niekas nepavyksta/neišpildo"

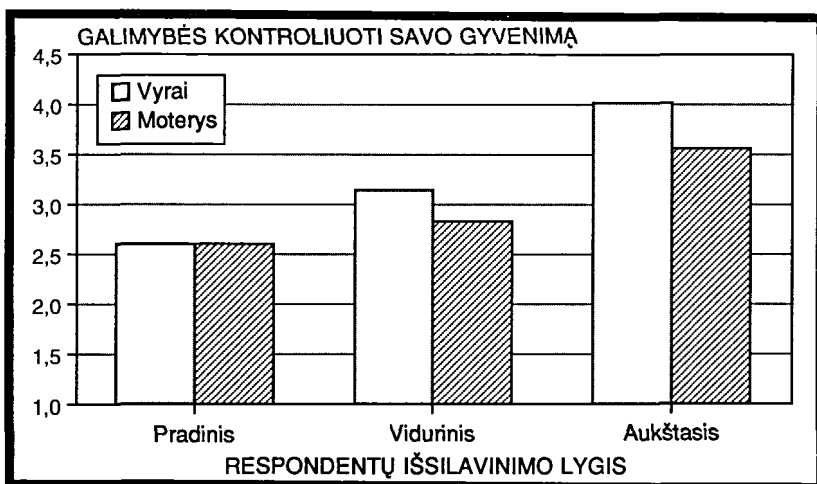
"Politika yra tokia sudėtinga ir užpainiota, kad tokiems žmonėms kaip aš, sunku susigaudyti, kas tai apskritai yra"

"Aš, kaip paprastas žmogus, galiu, žinoma, balsuoti, bet iš esmės neturiu jokios įtakos politiniams sprendimams"

"Tai, ką žmogus pasiekia savo gyvenime, priklauso visų pirma nuo aplinkybių jo šeimoje ir auklėjimo sąlygų"

"Visas žmogaus gyvenimas priklauso pagrinde nuo sėkmės ir atsitiktinumų"

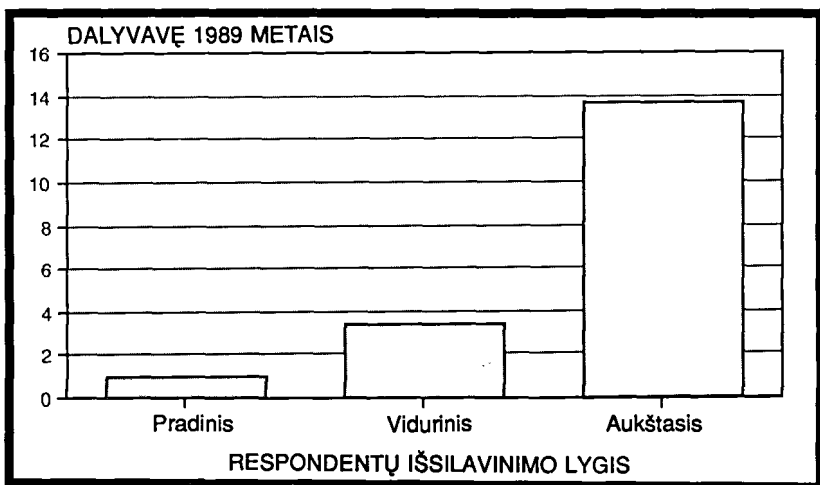
Brėžinys 4.8 Galimybė kontroliuoti savo gyvenimą pagal išsilavinimo lygį ir lytį

Požiūriai į šiuos pasisakymus eina kartu, t.y. tie, kurie mano, jog planuoti yra beprasmiška, taip pat linkę manyti neturį jokios įtakos politikai, ir pan. Taigi, mintys apie šiuos penkis pasisakymus buvo suvestos į vieną skalę, pavadintą "Galimybė kontroliuoti savo gyvenimą". Ši skalė (pagrįsta taip vadinama faktorius analize) prasideda 1 (maža galimybė) ir baigiasi 5 (didelė galimybė). 4.8 brėžinyje respondentų atsakymų vidurkis yra pažymėtas santykiyje su lytimi ir išsilavinimu.

Vėl galima rasti sistemingą tendenciją: kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo didesnis respondentų pasitikėjimas savo galimybėmis valdyti savo pačių gyvenimą. Čia taip pat pastebime, jog tendencija yra šiek tiek stipresnė pas vyrus: matosi, kad vyrai su aukštuoju išsilavinimu labiau pasitiki savo jėgomis, nei moterys. Ankstesnius šio skyriaus pastebėjimus įvedame toliau į 4.9 brėžinį. Čia parodytas respondentų visose išsilavinimo pakopose dalyvavimas suaugusiųjų švietimo programose 1989 metais. Ir vėl matome stebinantį faktą: respondentai su aukštuoju išsilavinimu daugiau linkę dalyvauti vakariniuose kursuose, neakivaizdiniam lavinimesi ir pan. Arba, trumpai tariant, tie,

Brėžinys 4.9 Išsilavinimas ir dalyvavimas suaugusiųjų švietimo programose

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

kurie jau yra įsigiję aukštąjį išsilavinimą, nori gauti dar daugiau. 4.9 brėžinio apskaičiavimuose naudojamas lavinimasis yra ne darbovietėje, ir neįskaitant kvalifikacijos kėlimo kursų ir pan. darbo metu. Tačiau, patyrinėjus ir šią sritį, atrastume tą pačią tendenciją.

Apibendrinant aukščiau aprašytus stebėjimus, pasitvirtina tas požiūris, jog aukštasis išsilavinimas yra svarbi individų gėrybė Lietuvoje. Žmonės su aukštesniu išsilavinimu pasiekia aukštesnę tarnybinę padėtį, yra geriau apmokami, pasiekia didesnių galimybių kontroliuoti savo pačių gyvenimą, ir netgi įsigyja dar daugiau išsilavinimo gyvenimo bėgyje. Bet reikia taip pat atsiminti, kad šis vaizdas labiau tinka vyrams, nei moterims: moterys įneša tokį patį ar net didesnę indėlį, tačiau gauna iš savo pasiekimų išsilavinime mažiau, nei vyrai. Toliau buvo įrodyta, jog ir Lietuvoje individų pasiekimai išsilavinime yra stipriai veikiami jų šeimos ir kilmės. Tokiu būdu galime tvirtinti, jog lavinimasis turi svarbiausią vaidmenį nelygybės reproduktivumui iš kartos į kartą. Tėvai, priklausantys aukštesniesiems visuomenės sluoksniams, turi vaikus, kuriems geriau sekasi moksle, ir jų pasiekimai savo ruožtu užtikrina jiems aukštą padėtį ir geresnes pajamas. Paruošiamoji analizė (neaprašyta čia) rodo, jog ryšys tarp išsilavinimo lygio ir prestižinės padėties yra stiprus, ką jau yra pateikus pasaulyje pripažinta matavimo skalė.

5 skyrius

Užimtumas ir darbo sąlygos

Darbas daugeliui yra *pati svarbiausia socialinė veikla*. Atlikdami įvairias darbo užduotis, savo užsiėmime ar profesijoje individai identifikuoja save kaip visuomeninės būtybės. Dalyvavimas darbo veikloje dažnai tampa tolimesnio mokymosi/studijų pagrindu, savo asmenybės ir kūrybinio mąstymo realizacija, socialinių kontaktų bei draugystės užuomazga. Šios darbo funkcijos įrodo, jog tai - žmogaus gyvenimo pagrindas, ir pabrėžia, kad darbas yra ne vien pragyvenimą užtikrinantis šaltinis.

Bet darbas turi taip pat ir kitų pusių. Darbas sąlygoja fizinius bei psichinius sunkumus, traumas. Pagrindinė klasikinės sociologijos tema yra darbas kaip *susvetimėjimo/praradimo* šaltinis. Kai jis parduodamas ir perkamas rinkoje kaip bet kokia kita prekė, kai pats darbo procesas yra suskaidytas į daugelį mažų gabaliukų, kai dirbantieji neturi jokios įtakos sprendimams, liečiantiems jų pačių gerovę, tuomet darbas atima iš žmonių jėgas, jų gaminami produktai ir net šalia esantys žmonės tampa svetimi. Paskutiniai tyrimai taip pat analizavo psichinius ir fizinius sunkumus darbovietėje, tokius kaip kenksmingumą sveikatai, psichinį stresą ir ribotą įtaką darbo sprendimams bei nutarimams.

Dalyvavimas apmokamame darbe taip pat buvo tiriamas kaip *pirminė/pagrindinė piliečių teisė industrinėje visuomenėje*, ypač taip vadinamose visuotinio gerbūvio valstybėse. Bedarbystė atsieina

brangiai tiek individui, tiek visuomenei. Bedarbis pažeidžiamas ne vien tik ekonomiškai, bet ir socialiai, nes bedarbystė dažnai reiškia, jog nutrūksta įprastinės gijos individo bedravimo tinkle. Daugelis manė, jog Skandinavijos šalys išsprendė tą problemą ir sugebėjo aprūpinti darbu visus norinčius. Ilgalaikis ir pastovus vystymasis po II-ojo Pasaulinio karo, kur praktiškai nebuvo bedarbių, sąlygojo tai, kad bedarbystės problema išnyko praityje. Tačiau per pastaruosius penkis-dešimt metų taip pat ir Skandinavijos šalys patyrė, jog tai netiesa. Buvo įrodyta, kad tokios "mažos" mišriosios ekonomikos rūšys, kurios gana plačiai grindžiamos laisvosios rinkos principais, neišvengia bedarbystės pavojaus bei sunkumų. Bedarbystė, pavyzdžiui, Danijoje vienu metu buvo išaugus iki dešimties procentų, tuo tarpu Norvegijoje per pastaruosius metus ji pasiekė penkis procentus.

Dauguma suaugusių žmonių praleidžia didžiąją dienos dalį darbe. Į namus parsinešamas užmokestis apsprendžia individų asmeninį gerovių suvartojimo kiekį, gyvenamąsias sąlygas, gyvenimo stilių ir t.t. Tačiau ne visiems darbas yra jų pagrindinis užsiėmimas. Vieni gali studijuoti ar būti moksleiviais, dirbti namie ar prižiūrėti kitus, t.y. būti *už normalios apmokamo darbo srities ribų*. Daugumoje visuomenių nusistovėjo tam tikras *darbo ir karjeros rūšių pasidalijimas tarp moterų ir vyrų*. Moterys tradiciškai buvo atsakingos už darbą namuose ir vaikų priežiūrą, o vyrai - už ekonominio šeimos pagrindo užtikrinimą. Atrodo, jog šalyse su centralizuota ekonomika moterys greičiau įsiliejo į darbą už namų/šeimos ribų. Sociologai pabrėžia, kad šis procesas kai kuriais atžvilgiais yra padidintos naštos moterims priežastis: juk jos privalo nemažiau nei anksčiau rūpintis savo pareigomis namuose. Ne vienoje Vakarų šalių pastebėtas žymus pasikeitimas moterų dalyvavime apmokamame darbe, o šeimos su abiem dirbančiais sutuoktiniais tapo įprastu reiškiniu.

Šiame skyriuje pasakojama apie kai kurias pagrindinius užimtumo ir darbo veiklos bruožus Lietuvoje. Čia pamatysime, kas dalyvauja apmokamame darbe ir aptarsime galimus skirtumus tarp lyčių šiuo atžvilgiu. Skyrius taip pat aprašo kai kurias fizines darbo sąlygas, analizuoja dirbančiųjų sunkumų ir įtampos įvairovę ir susieja ją su individualia dirbančiųjų kvalifikacija bei socialinėmis rolėmis. Nors ši analizė rodo bendriausius reiškinius bei tendencijas Lietuvoje, reikia pabrėžti, jog darbo rinkos situacija per pastaruosius metus tapo žymiai mažiau stabili. Tai įrodo tas faktas, kad daugiau, negu 40% dirbančiųjų mano, jog jiems gresia pavojus prarasti savo dabartinį darbą dėl įstaigos/įmonės likvidavimo, etatų mažinimo ar kitų priežasčių.

Dalyvavimas apmokamame darbe

Oficialieji Lietuvos statistikos šaltiniai rodo, jog 1990 metais *šešiasdešimt aštuoni* visų suaugusiųjų (virš šešiolikos metų) gyventojų turėjo apmokamą darbą, o visų darbingo amžiaus gyventojų apmokamame darbe buvo *aštuoniasdešimt keturi procentai*. Vėlesnėje šio skyriaus analizėje pamatysime, jog santykis oficialiuosiuose šaltiniuose atitinka tyrimo duomenis. Tyrimo skaičiai yra atitinkamai *šešiasdešimt devyni ir aštuoniasdešimt du procentai*. (Reikia atsiminti, kad šie skaičiai negali būti tiesiogiai palyginami, nes tyrimo respondentų amžius yra aštuoniolikos metų ir vyresni, t.y. skaičiuoti pradedama dviem metais vėliau, nei oficialiojoje statistikoje.)

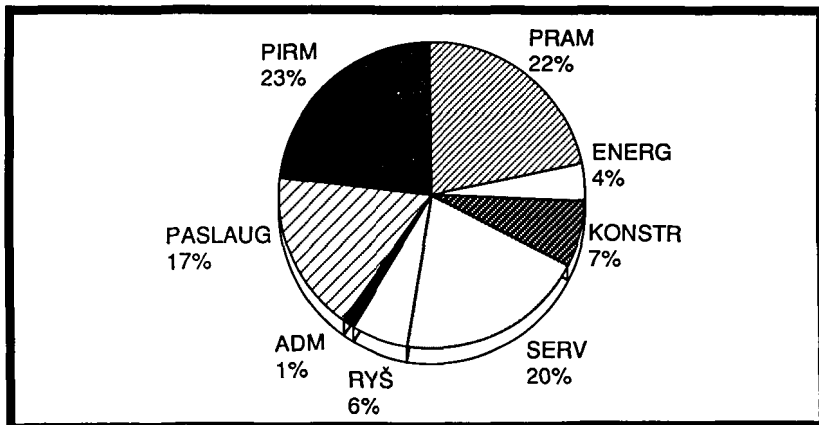
5.1 brėžinyje dirbančiųjų pasiskirstymas parodytas pagal liaudies ūkio šakas. Kaip ir aukščiau šioje apžvalgoje kategorijos yra sekančios:

- Pirminis sektorius (žemės/miškų ūkis, kalnakasyba)(PIRM)
- Sunkioji/lengvoji pramonė (PRAM)
- Elektros energijos, dujų, vandens tiekimas (ENERG)
- Konstruktorinis-inžinierinis sektorius (KONSTR)
- Aptarnavimo sfera (SERV)
- Trasnsportas, sandėliavimas ir ryšių sistema (RYŠ)
- Finansai, draudimas, tarpininkavimas, administravimas (ADM)
- Valstybinės, socialinės ar privačios paslaugos (PASLAUG)

Lietuvos ekonomika yra padalinta į keturis pagrindinius sektorius: pirminis sektorius (PIRM), sunkioji/lengvoji pramonė (PRAM), aptarnavimo sektorius, įskaitant viešbučius, restoranus, prekybą ir pan. (SERV) ir valstybinės, socialinės ar privačios paslaugos, įskaitant švietimo sistemą (PASLAUG).

Tyrime naudotų kategorijų negalima tiesiogiai palyginti su kategorijomis Skandinavijos statistikoje. Netgi jei kategorijų pavadinimai yra tie patys, jų prasmė ne visada yra vienoda. Todėl tiesioginis palyginimas čia būtų labai sudėtingas. Tačiau tai, kas

Brėžinys 5.1 Dirbančiųjų procentas pagal liaudies ūkio šakas

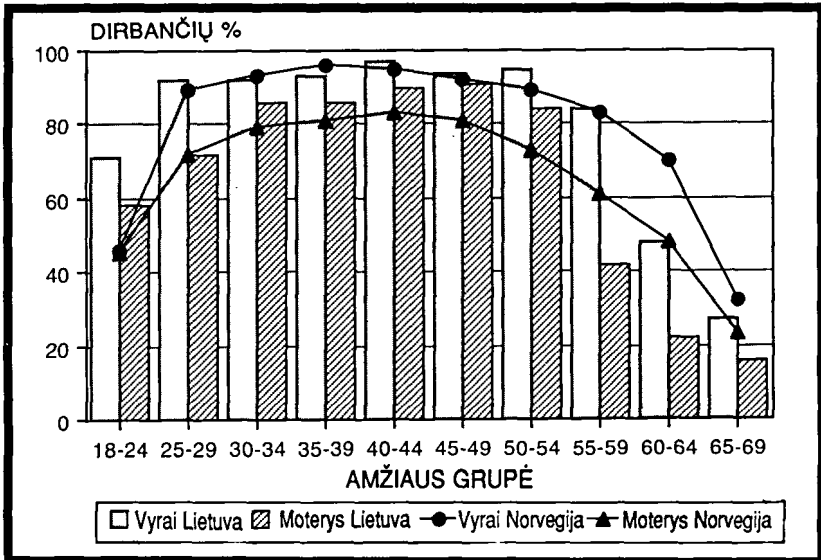
Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygu tyrimas 1990

aiškiai skiria Lietuvą nuo tokių šalių kaip Švedija ir Norvegija 5.1 brėžinyje, yra didelis pirminis sektorius. Lietuvoje šis sektorius sudaro beveik ketvirtadalį viso liaudies ūkio, tuo tarpu Skandinavijos šalyse jis sudaro ne daugiau šešių-septynių procentų viso liaudies ūkio. Lietuvos pirminis sektorius yra didelis tikriausiai dėl to, kad šalis yra viena stambesnių mėsos, grūdų, pieno produktų ir pan. gamintojų. (Žr. taip pat 1 skyrių). Šioje srityje Lietuva daugiau panaši į Daniją, nors jos produkcija yra mažesnė, nei Skandinavijos šalių.

Tolimesnę informaciją randame 5.2 brėžinyje, čia parodytas skirtingo amžiaus dirbančiųjų vyrų ir moterų santykis. Į brėžinį įskaitomi ir tie, kurie dirbo bent vieną valandą per pastarąją savaitę, arba turi darbą, kuriame jis/ji laikinai nebuvo. Stulpeliai rodo dirbančiųjų grupių tarpusavio santykį (pagal amžius ir lytį). Matome dvi tendencijas.

Pirma, amžiaus kreivė yra apverstos-U formos. Jaunų žmonių skaičius apmokamame darbe yra palyginti mažas (šešiasdešimt-

Brėžinys 5.2 Dirbančiųjų procentas pagal lytį ir amžių Lietuvoje ir Norvegijoje

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990, Norvegijos oficialioji statistika

septyniasdešimt procentų). Daugelis šio amžiaus respondentų yra arba moksleiviai, arba studentai. Proporcija laipsniškai auga, augant amžiaus kreivei. Tarp vidutinio amžiaus žmonių (trisdešimt penkių-penkiasdešimt penkių metų) apmokamą darbą turi daugiau, nei devyniasdešimt procentų. Po penkiasdešimt penkių metų vaizdas smarkiai keičiasi - dalyvavimas apmokamame darbe staigiai mažėja. Kreivė tolydžio leidžiasi ir po šešiasdešimties metų, kai respondentai pasiekia pensijinį amžių. Vyresnio amžiaus grupėse daugumas respondentų yra išėję į pensiją ir nebedalyvauja apmokamo darbo rinkoje. Įdomu pastebėti, jog Lietuvoje dirba kas penktas tarp šešiasdešimt penkių-šešiasdešimt devynių metų amžiaus.

Antra, pastebimi sistemingi skirtumai tarp vyrų ir moterų. Kiekvienoje amžiaus grupėje daugiau vyrų, negu moterų dalyvauja apmokamame darbe. Šį reiškinį sąlygoja tradicinis požiūris į rolių pasidalijimą tarp lyčių, kuris egzistuoja ir Lietuvos visuomenėje. Didžiausias skirtumas liečia jaunosiojo ir vyriausiojo amžiaus grupes. Moterys, jaunesnės, nei trisdešimt metų, mažiau dalyvauja apmokamame darbe dėl keletos priežasčių: vienos yra mažų vaikų motinos, iš kitų tikimasi, jog jos pasiliks savo tėvų šeimoje, prižiūrėdamos tėvus ar kitus gimines. Ryškus skirtumas tarp lyčių penkiasdešimt penkių-šešiasdešimt keturių metų amžiaus grupėje, pastebimas ir ankstesniame amžiuje, taip pat gali būti aiškinamas iš istorinio taško. Kai šios moterys buvo dvidešimtmetės ar trisdešimtmetės, nebuvo taip įprasta, kad moteris dalyvautų apmokamame darbe, kaip tai yra šiandien. Kai naujos moterų kartos pasieks šį amžių, skirtumas gali sumažėti. Tačiau dalinai jis išliks, nes moterys išeina į pensiją penkiais metais anksčiau, nei vyrai. Šiuo metu Lietuvoje jų pensijinis amžius yra šešiasdešimt, o vyrų - šešiasdešimt penki metai. Iki devintojo dešimtmečio vidurio pensijinis amžius buvo penkiais metais žemesnis ir moterims, ir vyrams.

Tačiau dvidešimties-trisdešimties metų amžiaus grupėje randame tik kai kuriuos kuklius skirtumus tarp vyrų ir moterų, varijuojančius nuo trijų iki aštuonių procentų.

Kaip galima palyginti Lietuvos pavyzdį su kita maža Europos šalimi? Atsakymą matome dviejose 5.2 brėžinio kreivėse. Jos rodo atitinkamų amžiaus bei lyties grupių dalyvavimą apmokamame darbe Norvegijoje. Procentinis santykis paimtas iš oficialiosios Norvegijos statistikos šaltinio Labor Force Survey 1987 (Darbo jėgos tyrimas - vert. past.). Šių dviejų pavyzdžių panašumas stulbina. Ta pati apverstos-U formos kreivė matoma ir Norvegiškuose duomenyse. Amžiaus grupių, dalyvaujančių darbe, santykis beveik sutampa, ir matome pasikartojančius skirtumus tarp vyrų ir moterų. Tačiau nors panašumas yra akivaizdus, matome taip pat du įdomius skirtumus. Pirmasis - žymus neatitikimas bendrame vyresniojo amžiaus grupių vaizde. Daugiau norvegų, nei lietuvių, vyresnių nei šešiasdešimt metų, dirba apmokamą darbą. Tai galima paaiškinti, remiantis skirtumais tarp oficialaus pensijinio amžiaus šiose šalyse: Norvegijoje tai šešiasdešimt penki-šešiasdešimt septyni metai, Lietuvoje pensijinio amžiaus vidurkis yra šešiasdešimt trys metai (t.y. šešiasdešimt penki - vyrams, o šešiasdešimt moterims), anksčiau vidurkis buvo penkiais metais žemesnis. Mažesnis jaunų norvegų dalyvavimas darbinėje veikloje aiškinamas amžiaus ribojimu Norvegijos statistikoje (nuo šešiolikos metų).

Antrasis, skirtumas tarp lyčių, yra mažesnis Lietuvoje, nei Norvegijoje, išskyrus vyresniojo amžiaus grupes, kur moterų pensijinis amžius Lietuvoje istoriškai buvo žemesnis. Lyginant su vyrais, daugiau moterų Lietuvoje turi apmokamą darbą, nei jų seserys norvegės. Arba, kitaip tariant - šis skirtumas tarp lyčių yra ryškesnis Norvegijoje.

Tradicinis skirtumas tarp lyčių pasireiškia ne vien tik tuo, kiek vyrų ir moterų dalyvauja apmokamo darbo rinkoje vienu metu laikotarpyje, bet taip pat tuo, *ka* jie/jos veikia, t.y. kokios yra jų profesinės rolės. Vienas toks požymis pavaizduotas 5.3 brėžinyje, pagrįstam Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimu 1990. Procentinis vyrų ir moterų santykis čia yra pateiktas kiekvienoje liaudies ūkio šakoje (kiekvienam stulpelyje telpa šimtas procentų).

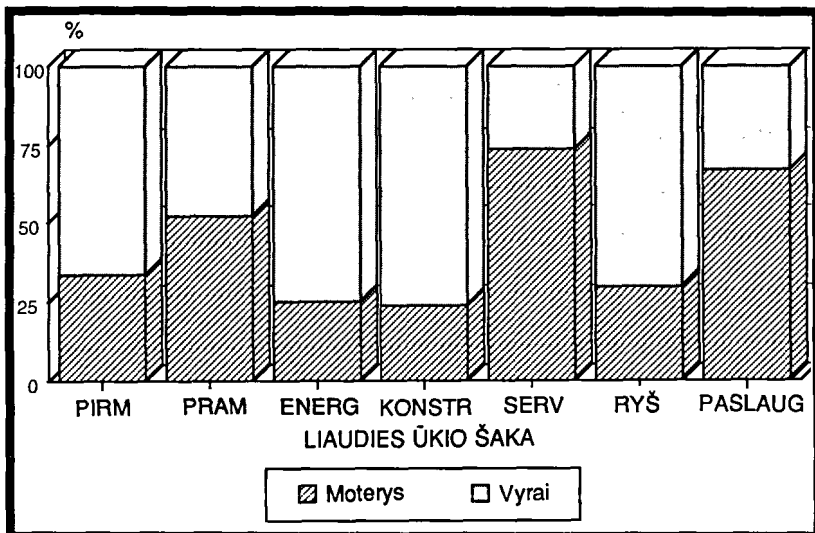
Yra kai kurių skaičiavimo nesutapimų. Charakteringa tai, kad energijos, dujų ir vandens tiekime (ENERG), taip pat transporte,

sandėliavime bei ryšių sistemoje (RYŠ), kartu su žemės, miškų ūkiu, žvejyba ir kalnakasyba (PIRM), randame palyginus didelę dalį vyrų. Tai sritys, kuriose daugumas specialybių yra tradiciškai "vyriškos" (inžinieriai, technikai, tekintojai, mechanikai, vairuotojai, kalnakasiai, žemdirbiai ir t.t.). Dviejose liaudies ūkio šakose dominuoja moterys. Tai - aptarnavimo sfera (SERV) ir valstybinių, socialinių bei privačių paslaugų tiekimas (PASLAUG). Pirmojoje yra daugiausiai praktinės priežiūros, valymo darbai, antrojoje - švietimo bei slaugymo, priežiūros profesijos: mokytojos, medicinos sesers, gydytojos. Šiuose sektoriuose Lietuvos moterys yra pagrindinė darbo jėga.

Vyrai ir moterys, prie viso kito, dirba skirtingą valandų skaičių. Daugelyje šalių moterys dirba mažiau valandų, nei vyrai, arba turi nepilnus etatus. Tai paseka būtinybės, verčiančios suderinti darbo užduotis su motinos, dukters ar žmonos vaidmenimis.

5.4 brėžinyje matome, kiek tai yra paplitę Lietuvoje. Kairiojoje brėžinio pusėje parodytas vidutinis darbo valandų skaičius kiekvienai lyčiai. Skirtumas, kaip ir tikėtasi, yra šis: vyrai dirba daugiau už moteris. Tačiau skirtumas nėra labai didelis, maždaug trys valandos

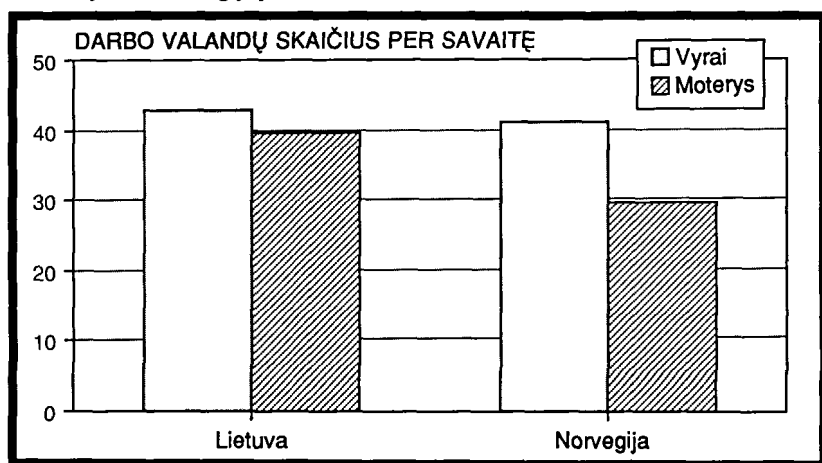
Brėžinys 5.3 Vyrų ir moterų pasiskirstymas liaudies ūkio šakose

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

per savaitę. Taigi, Lietuvos moterys ir vyrai nelabai skiriasi vieni nuo kitų pagal darbe praleistų valandų per savaitę skaičių. Kaip lietuviškasis pavyzdys atitinka kitus, parodyta brėžinyje. Čia taip pat pateikti atitinkami norvegiški skaičiai (iš 1987 metų oficialiųjų Norvegijos šaltinių). Skirtumas yra beveik gąsdinantis. Kai vyrai Lietuvoje dirba maždaug tiek pat, kiek vyrai Norvegijoje, Lietuvos moterys dirba žymiai daugiau valandų per savaitę, nei norvegės. Vidutinėje Lietuvos moterų darbo savaitėje yra 39,5 valandos, tuo tarpu Norvegijos moterys dirba 29,5 valandas. Tas dešimties valandų per savaitę skirtumas susidaro dėl to, kad žymiai daugiau norvegių dirba nepilnu etatu. Lyginant su 5.2, 5.4 brėžinys pasakoja įdomų dalyką: Lietuvos moterys žymiai aktyviau dalyvauja apmokamo darbo rinkoje, nei jų sereris Skandinavijoje, ir dirba daugiau valandų per savaitę už Skandinaves (t.y. turi pilną etatą). Norvegijos moterys šiek tiek lėčiau, negu Švedijos ar Danijos, įsijungė į apmokamo darbo rinką. Taigi, skirtumas nebus toks jau didelis, jei lietuviškąjį pavyzdį palyginsime su švedišku ar danišku. Taip pat būtina pridėti, jog tiek lietuviški, tiek norvegiški duomenys liudija apie tai, kad moterims vis dar tenka didžioji namų darbo našta abiejose šalyse. Lietuviškų

Brėžinys 5.4 Darbo valandų skaičius per savaitę, vyrai ir moterys Lietuvoje ir Norvegijoje

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990, Norvegijos oficialioji statistika

duomenų analizė teigia, jog tai patiria net ištekėjusios pilnu etatu ne namie dirbančios moterys.

Darbo sąlygos ir aplinka

Kadangi dauguma mūsų praleidžia didžiąją savo gyvenimo dalį darbe, darbo aplinka yra svarbi visų mūsų gerbūviui. Bloga darbo aplinka jau savaime yra didelis trūkumas, neskaitant neigiamų pasekmių individo sveikatai ir visuomeniniam gyvenimui. Darbo aplinka paprastai dalinama į dvi pagrindines sritis: fizinė ir psichinė (organizacinė) darbo aplinka. Pirmojoje tyrinėjamas darbo pavojingumo laipsnis, stresai ir kitokie fiziniai sunkumai, pvz. triukšmas, oro užterštumas, temperatūros svyravimai ir nepatogi kūno padėtis bei judesiai. Antroji susideda iš tokių faktorių, kaip laisvė darbe, dalyvavimas darbovietės nutarimuose, psichologiniai stresai ir pan. Daugiau dėmesio mes skirsime fizinėms darbo sąlygoms. Psichinėms bei organizacinėms darbo sąlygoms čia skirta trumpa apžvalga. Tyrime respondentų buvo klausiama, ar jie paprastai darbe kenčia nuo:

Skersvėjo (SKERSV)
Užteršto oro (UŽTERŠ)
Šalčio (ŠALT)
Drėgmės, vandens (DRĖG)
Stiprių sukrėtimų, vibracijos (VIBR)
Svilėsių, dūmų (DŪM)
Aukštos temperatūros (KARŠT)
Tirpiklių garų (TIRP)
Metalų, akmenų dulkių (DULK)

Toliau buvo klausiama, ar respondentas paprastai dirba:

Blogai vėdinamose patalpose (NEVĖD)

Prie blogo apšvietimo (ŠVIES)

Su pavojinga aparatūra/mašinomis (APARAT)

Pavojingame aukštyje atvirame ore (AUKŠT)

Su lengvai užsidegančiomis ar sprogstamomis medžiagomis? (SPROG)

Su kitomis pavojingomis cheminėmis medžiagomis (CHEM)

Su rūgštimis ar kitomis ėdančiomis medžiagomis (RŪGŠT)

Taip pat buvo užduotas klausimas, ar tenka darbe:

Daryti daug vienodų, pasikartojančių judesių (JUDES)

Ar po darbo dienos Jūs jaučiatės fiziškai išsekus/ęs (IŠSEK)

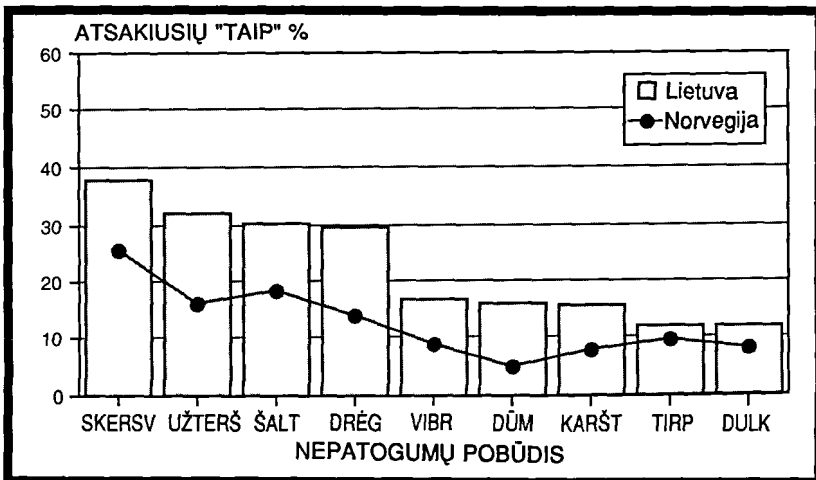
Kasdien dirbti susilenkus, persisukus ar kitokioje nepatogioje padėtyje (NEPATOG)

Ar tenka kasdien smarkiai sustepti dažais, tepalais (TEPAL)

Kasdien sunkiai kilnoti (SUNK)

Apmokamą darbą turintys respondentai turėjo atsakyti "taip" arba "ne" į šiuos klausimus.

Brėžinys 5.5 Nusiskundimai įvairiais nepatogumais darbe

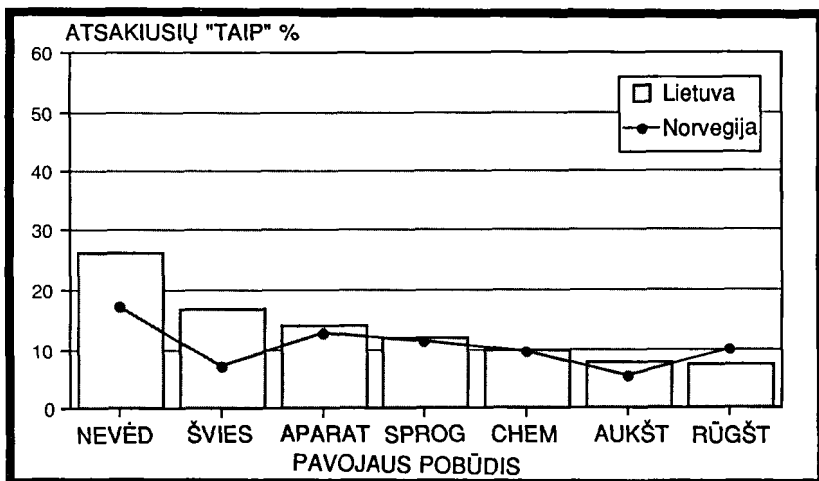

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990,
Norvegijos gyvenimo sąlygų tyrimas 1987

Lietuviškieji duomenys parodyti 5.5 - 5.7 brėžiniuose, kartu su 1987 metų norvegiškais duomenimis. Trijose lentelėse matome procentą respondentų, atsakusių "taip" į tris pagrindines klausimų grupes. Kintamieji buvo apskaičiuoti pagal pateikusiųjų tokius atsakymus skaičių. Akivaizdu, kad paraleles galima pravesti ir pačiose lentelėse ir palyginti jas viena su kita. Iš pradžių aptarsime Lietuvos rezultatus.

Iš pirmo žvilgsnio matome, kad dažniausiai sutinkamas sunkumas ar trūkumas yra monotoniškas darbas (JUDES) ir fizinis išsekimas po darbo dienos (IŠSEK). Beveik pusė visų dirbančiųjų skundžiasi šiais trūkumais. Kiti dažnai sako, jog pagrindiniai sunkumai yra (žr. 5.5 brėž.) skersvėjai (SKERSV), šaltis (ŠALT), aukšta temperatūra (KARŠT), toliau seka drėgmė (DRĖG) ir užterštas oras (UŽTERŠ), kartu su nepatogia darbo padėtimi (NEPATOG). Tokie trūkumai, kaip blogai vėdinamos patalpos (NEVĖD) ir blogas apšvietimas (ŠVIES) yra paminėti kaip potencialūs pavojai (žr. 5.6 brėž.). Palyginus nedaug respondentų mano, jog jiems gresia tiesioginis pavojus dirbant su rūgštimis, lengvai užsidegančiomis/sprogstamomis medžiagomis ar kitomis cheminėmis medžiagomis. Tačiau tai nereiškia, kad šie

Brėžinys 5.6 Nusiskundimai įvairiais pavojais darbe

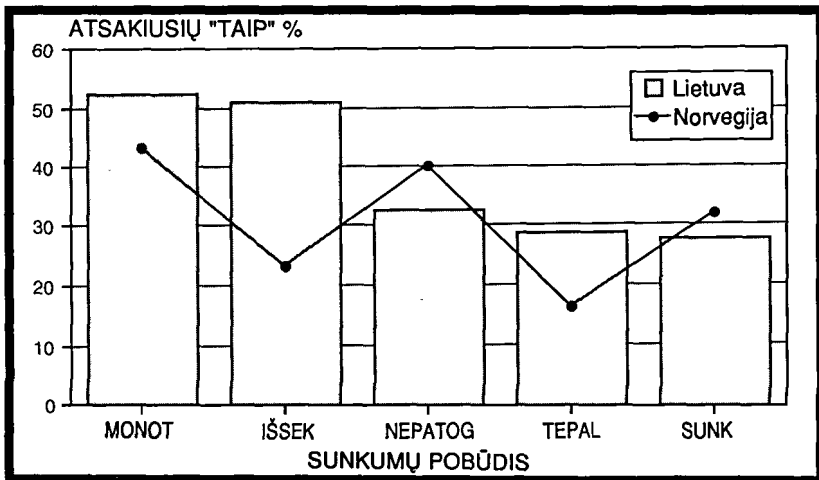
Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990, Norvegijos gyvenimo sąlygų tyrimas 1987

kenksmingi faktoriai išnyksta - jie sudaro tiek pat pavojaus kaip ir kiti trūkumai darbo vietoje.

Pastebime *skirtumą tarp šių dviejų šalių* (norvegiški duomenys pavaizduoti kreivėmis). Norvegai kaip taisyklė mažiau kenčia nuo trūkumų ir pavojų, nei Lietuvos gyventojai, tai ypač ryškiai matosi 5.5 ir 5.6 brėžiniuose. Iš šių davinųjų sprendžiant lietuvių darbo aplinka yra prastesnė ir pavojingesnė, nei Norvegų. Todėl nenuostabu, kad Lietuvos respondentai dažniau jaučiasi fiziškai išsekę (5.7 brėž.) po darbo dienos. Taip pat galima pridurti, jog Lietuvos dirbantieji sunaudoja daugiau laiko, eidami/važiuodami į darbo vietą. Maždaug šešiasdešimt procentų Norvegijos dirbančiųjų sakosi patenką į darbą per penkiolika minučių, ar greičiau, bet tik keturiasdešimt procentų lietuvių sako tą patį. Bet Lietuvoje randame didelę šių duomenų įvairovę atskiruose geografiniuose regionuose.

Iš grafiškai pateiktų duomenų (5.5 - 5.7) kyla vienas klausimas: kiek ir koku būdu sunkumai ir pavojai darbe yra susiję tarpusavy? Ar skersvėjai, šaltis ir t.t. eina kartu su oro užterštumu, stipria vibracija? Ar žmonės, atliekantys daug pasikartojančių, vienodų judesių taip pat jaučiasi fiziškai išsekę darbo dienos pabaigoje? Ir toliau: ar šios

Brėžinys 5.7 Nusiskundimai psichiniais sunkumais darbe

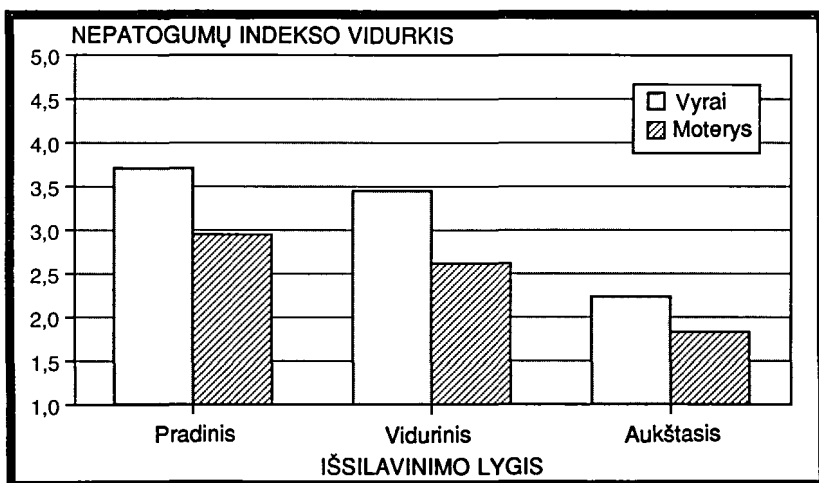

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990, Norvegijos gyvenimo sąlygų tyrimas 1987

pagrindinės trūkumų grupės siejasi tarpusavyje taip, kad tipiškas darbas su skersvėjais ir užterštu oru taip pat turi prastą ventiliaciją ir nešvarią aplinką? Trumpai tariant, įdomu iširti, ar įvairūs sunkumai, nepatogumai bei pavojai egzistuoja darbo vietose, nepriklausomai vieni nuo kitų, ar jie susiję tarpusavyje. Ar sunkumai turi "bendrą" ar "pavienį" poveikį? Jei jie iš tikrųjų yra susiję vieni su kitais, tikslinga būtų įvesti šiuos skirtingus rodiklius į indeksus, kurie apibendrintų visas problemas, susijusias su respondento darbu ar profesija.

Čia pateiktas paprastas atsakymas į šiuos klausimus. Iš pradžių kiekvienoje trijų pagrindinių grupių buvo pravesta taip vadinama faktoriaus analizė. Ji aiškiai įrodo, jog įvairūs rodikliai kiekvienoje grupėje yra stipriai susiję vieni su kitais. Jie iš tikrųjų sudaro "kekes". Taigi, buvo sudaryti trys indeksai: pirmasis "nepatogumai", atitinkantis 5.5 brėžinio rodiklius, antrasis "pavojai" ir trečiasis "sunkumai", atitinkantys 5.6 ir 5.7 brėžinių rodiklius. Pirmasis ir trečiasis indeksai buvo padalinti į penkis laipsnius (1=labai nedaug problemų, 5=labai daug problemų), antrasis buvo atitinkamai padalintas į keturis laipsnius. Įdomu pažymėti, kad netgi šie pagrindiniai indeksai koreliuoja tarpusavy (Pirsono r). "Nepatogumai" turi tendenciją šiek tiek

Brėžinys 5.8 Nepatogumai darbe pagal išsilavinimo lygį ir lygį

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

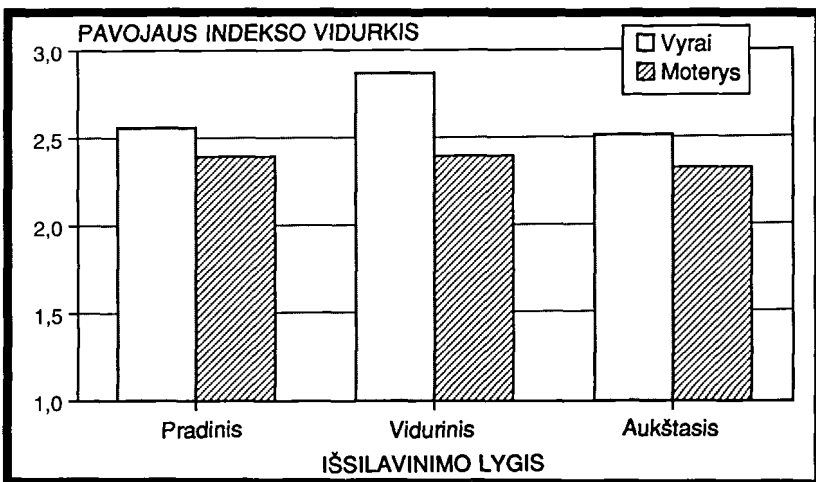
sietis su "pavojais" ir "sunkumais", o bendras koreliacijos koeficientas yra maždaug 0.45, tuo tarpu "pavojai" ir "sunkumai" yra šiek tiek mažiau susiję, t.y. koeficientas yra žemesnis už 0.30. Tačiau, kaip bus kalbama žemiau, indeksų tendencijos vis vien varijuoja pagal galiojančius aiškinamuosius faktorius.

Aiškinamieji faktoriai

Įdomus klausimas yra darbo pavojų ir sunkumų pasiskirstymas. Kurios gyventojų grupės turi darbą su sunkumais ir kenksmingais faktoriais, o kurios - sekinantį darbą su daug kitokių problemų? Išankstinis atsakymas į šį klausimą rastas, apskaičiuojant vidutinį kiekvieno trijų indeksų (nepatogumai, pavojai, sunkumai) lygį vyrams ir moterims kiekvienoje lavinimosi pakopoje. Rezultatai pateikti 5.8 - 5.10 brėžiniuose.

Kartu paėmus brėžiniai atskleidžia keletą reiškinių. Pats aiškiausias vaizdas matomas indekse, apibendrinančiam įvairaus pobūdžio nepatogumus/problemas, pvz.: skersvėjai, drėgmė, užterštas oras ir

Brėžinys 5.9 Pavojai darbe pagal išsilavinimo lygį ir lytį

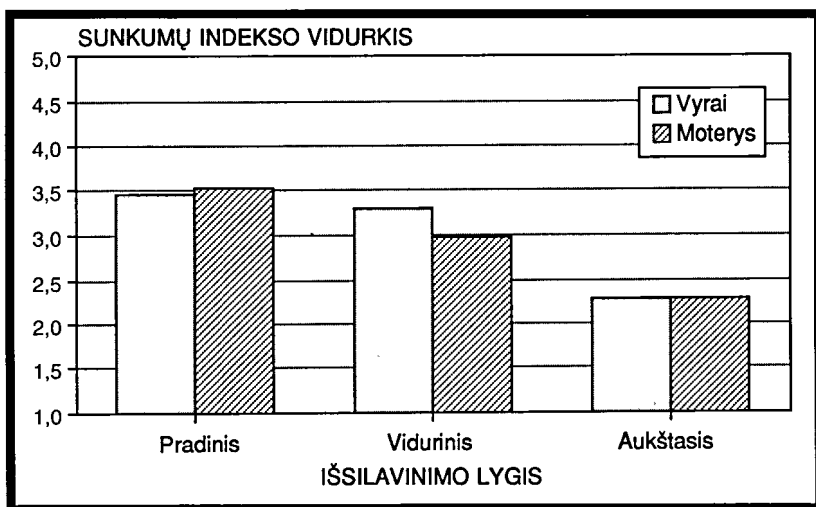

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

pan., pagal 5.5 brėžinio duomenis. 5.6 brėžinyje variacijos šiame indekse parodytos trijose pagrindinėse išsilavinimo pakopose vyrams ir moterims. Charakteringa tai, jog žmonės su aukščiau išsilavinimu turi žymiai mažiau fizinių sunkumų savo darbe. Brėžinys pasakoja, kad profesijose, nereikalaujančiose daug išsilavinimo žmonės susiduria su daugeliu fizinių problemų. Taip pat akivaizdi kita tendencija: moterys turi mažiau problemų savo fizinėje darbo aplinkoje, nei vyrai. Taigi, tradicinė samprata apie rolių pasidalijimą tarp lyčių išryškėja, tyrinėjant moterų ir vyrų darbą.

Sunkiausiose šiuo atžvilgiu profesijose dirba vyrai. Du sekantys brėžiniai - 5.9 "pavojai" ir 5.10 "sunkumai" - detaliau nusako vaizdą. 5.9 brėžinys rodo, jog įvairūs pavojai ir darbo kenksmingumas yra taipogi susiję su dirbančiųjų lytimi. Vyrų darbe jų yra tolygiai daugiau. Tačiau atrodo, kad šios problemos nėra taip stipriai paveiktos dirbančių išsilavinimo lygio. Žmonės su viduriniu išsilavinimu gana dažnai patiria pavojų darbe. Bet 5.10 brėžinys pasakoja apie ką kitą: būtent šio tipo sunkumai yra susieti su viduriniu išsilavinimo lygiu. Juo aukštesnis išsilavinimas, tuo mažesnė tikimybė susidurti su tokiais sunkumais darbe. Galima pridurti, kad ir bendras 5.8 - 5.10 brėžinių

Brėžinys 5.10 Sunkumai darbe pagal išsilavinimo lygį ir lytį

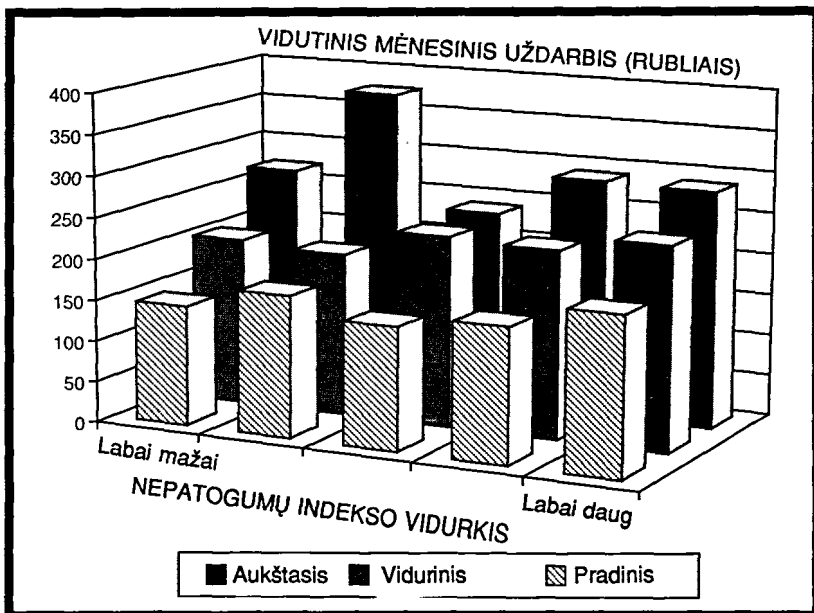
Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

vaizdas teigia, jog tie, kurie dirba aukštesniuosiuose fabriku ar gamyklu organizacinės hierarchijos lyguose, patiria žymiai mažiau problemų savo fizinėse darbo sąlygose. Tačiau vėlgi įdomu pastebėti, kad čia tiriama rodikliai nedaug koreliuoja su psichologinės įtampos rodikliais, rasta tyrimo rezultatuose.

Pabaigoje, nors ir trumpai, reiktų apžvelgti vieną svarbų reiškinį. Darbo užmokestis nėra nuosekliai susijęs su nepatogumais, pavojais ir sunkumais. Šis stebėjimas išskiria Lietuvą iš kitų šalių tarpo, visais atvejais yra žymus skirtumas tarp lietuviškųjų duomenų ir to, kas atrasta Norvegijoje, būtent, kad profesijos su blogomis fizinėmis darbo sąlygomis yra palyginus prastai apmokamos Norvegijoje. Kaip rodo 5.11 brėžinys, Lietuvoje tokio akivaizdaus reiškinio nepastebėta.

Skaičiai 5.11 brėžinyje yra pagrįsti tik duomenimis respondentų, dirbančių pilnu etatu (35 ir daugiau valandų per savaitę). Vidutinis mėnesinis respondento darbo užmokestis pateiktas, santykiyje su pagrindinio "nepatogumų" indekso skaičiumi ir išsilavinimo lygiu.

Brėžinys 5.11 Mėnesinis uždarbis (rubliais) ir darbo sąlygos pagal išsilavinimo lygį

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

Grafinis vaizdas rodo, kad nėra akivaizdaus sąryšio tarp fizinių darbo sąlygų ir užmokesčio pagal išsilavinimo lygį. Vidutiniškai sunkus darbas yra maždaug taip pat apmokamas kaip ir lengvesnis. Arba, kitaip pasakius, sprendžiant iš tyrimo rezultatų. Lietuvoje nėra akivaizdžios tendencijos kompensuoti sunkų fizinį darbą aukštesne alga. Ši stebėjimą reikėtų patyrinti tolimesnėje analizėje, ypatingą dėmesį skiriant lietuviškųjų duomenų palyginimui su skandinaviškaisiais.

6 skyrius

Pajamos ir ekonominiai resursai

Ekonominiai individų bei šeimų resursai yra vienas pačių *svarbiausių gyvenimo lygio komponentų*. Lyginamųjų gyvenimo sąlygų pasiskirstymas tarp gyventojų grupių labai daugeliu atžvilgių priklauso nuo materialinių gėrybių pasiskirstymo. Pinigų ekonomikoje, t.y., kiek pinigų gali būti leidžiama įvairioms gerovėms ir paslaugoms, viskas iš esmės priklauso nuo to, kokia pinigų suma individas ar šeima disponuoja. Tas pats, žinoma, liečia ir ilgalaikes investicijas, kaip namas/butas ar pan. Tačiau į pinigų ekonomiką taip pat įeina kasdieninių poreikių patenkinimas: maisto produktų, drabužių pirkimas ir pan. Taigi, asmens ar šeimos ekonomika *tiesiogiai veikia jo/jos gerbūvį*. Ji taip pat turi *netiesioginio poveikio gyvenimo sąlygoms*. Mes pasirenkame skirtingus dalykus/daiktus, kuriems nusprendžiame naudoti savo pinigus. Šis pasirinkimas yra mūsų gyvenimo būdo bei asmeninių polinkių išraiška. Toks pasirinkimas gali savo ruožtu apriboti kai kurias kitas galimybes ir trukdyti individui dalyvauti kitokioje, alternatyvioje veikloje. Taigi, mūsų ekonominiai resursai apsprendžia mūsų laisvalaikį, socialinius kontaktus su draugais ir šeima, bei kitokią veiklą už namų ribų.

Ekonominės lėšos, kaip sąvoka, turi daug prasmių. Visų pirma terminas siejamas su *pajamomis ir turto*, pirmosios paprastai suvokiamos kaip uždirbtų per tam tikrą laiko tarpą pinigų suma, antrasis - kiek turto asmuo turi duotu laiko momentu. Vertinant pajamų lygį visuomenėje gali būti naudojamos skirtingos koncepcijos. Tarp visų kitų daugiau dėmesio skiriama pajamoms kaip

gėrybių/paslaugų gaminimo užmokesčiui, arba pajamoms kaip gerbūvio išraiškai. Pirmu atveju svarbu pabrėžti gamybinės ir paslaugų tiekimo veiklos *vertės* sąvoką (rinkos ar kitokios rūšies vertinimo atžvilgiu). Antruoju atveju remiamasi ekonominių vienetų *perkamąja galia*, t. y. ką galima nusipirkti už gautus pinigus. Tačiau šios dvi kryptys turi daug bendrų bruožų, kadangi tikroji gamybinės ar paslaugų tiekimo veiklos išdava yra dažnai grindžiama tuo pačiu: tam tikro gerbūvio siekimu.

Kai pajamos lyginamos iš ekonominio gerbūvio taško, dažnai naudojama *realių gaunamų pajamų* sąvoka, jei būtina, pritaikant prie vartojamų ekonominių vienetų sistemos. Kitaip tariant, nominalinių pajamų bruto yra vertinamas jų panaudojimo momentu. Dažniausiai tai yra asmens arba šeimos užmokestis už atliktą per tam tikrą laiko tarpą darbą. Toliau išskaičiuojami tiesioginiai mokesčiai ir privalomos išlaidos. Tai, kas lieka, vadinama realiosiomis gaunamomis pajamomis. Kai kuriais atvejais ši suma yra tikslinama toliau, pavyzdžiui, kai algos gavėjai susiduria su skirtingomis kainomis. Mūsų apžvalgai trūksta informacijos detalai ir tiksliai aprašyti realias gaunamas pajamas. To pasekoje mes koncentruojame dėmesį *bruto (mėnesinių) pajamų, gaunamų respondento pagrindinėje profesijoje*. Bendrai paėmus tokios lyginamosios pajamos ir realių gaunamų pajamų išmatavimai yra stipriai susiję tarpusavy. Tokiu būdu galima nemažai sužinoti apie gerbūvio nelygybę, analizuojant užmokesčius įvairiose profesijose. Šio skyriaus užduotis yra apžvelgti Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrime randamus pajamų skirtumus ir pateikti galimus jų paaiškinimus.

Tačiau mes taip pat nagrinėsime kitus ekonominius privalumus, gaunamus šalia respondentų uždarbio grynais. Viena tokių ekonominių privalumų rūšis, materialiniai priedėliai, yra įvairus dirbančiųjų gaunamas natūralinis apmokėjimas. Tokiu būdu turime *išplėstinę pajamų sąvokos reikšmę*, į kurią įeina pajamų rūšys, neužregistruotos kaip įprastinės piniginės pajamos. Neapmokamas darbas šeimoje/namuose ar kitose bendravimo srityse įeina į šį apibrėžimą. Taip pat akiivaizdu, jog šeimos gyvenimo sąlygas stipriai veikia tiek

galimybė gauti kreditą/paskolą, tiek galimybė naudotis nemokamomis arba pigesnėmis visuomeninėmis paslaugomis. Dėl šių priežasčių mes dalinai analizuosime natūralinį apmokėjimą materialinių priedėlių forma kaip pridėtinę įprastų gerbūvio rodiklių dalį, pvz. galimybė naudotis darbovietės automobiliu ar poilsia vieta.

Pabaigoje trumpai apžvelgsim pačių Lietuvos gyventojų nuomonę apie pajamų pasiskirstymą visuomenėje. Ar jie norėtų, kad skirtumas tarp pajamas gaunančių gyventojų grupių būtų mažesnis ar didesnis, nei jis buvo iki šiol? Kaip tokios nuomonės įvairuoja skirtingose socialinėse grupėse?

Prieš gilinantį į analizę reikia atsiminti vieną dalyką, ypatingai liečiantį šį skyrių. Jau apklausos metu Lietuvos politinė bei ekonominė situacija pasižymėjo nestabilumu.

Šis faktas atsispindi tame, kad daugiau, nei keturiasdešimt procentų respondentų sakėsi biją prarasti savo darbą, tik viena trečioji dalis apklaustųjų turėjo santaupų, ir iš šių maždaug pusė teigė, jog santaupos praras savo vertę artimiausiais metais. Pasibaigus apklausai Lietuvos ekonomika staigiai pakrypo blogyn: pasidarė sudėtinga nusipirkti paprasčiausių kasdieninių prekių parduotuvėse, ekonomika apskritai pasižymėjo aukšta infliacija ir staigiai kylančiomis kainomis. Daugelis skaičių ir apskaičiavimų, parodytų *rubliais*, šiandien yra *praradę savo tiesioginę prasmę*, kadangi ir vidutinis užmokestis, ir pajamų pasiskirstymas visuomenėje, matuojamas rubliais, tapo visiškai kitoks. Tačiau lyginamuosius skirtumus vis vien būtina suprasti. Čia taip pat reikia pridurti, jog pinigų galia gėrybėms ir paslaugoms įsigyti dažnai yra kitokia tradicinio socializmo šalyse, lyginant su Vakarų rinkos ekonomika. Pirmiausia - nėra jokios prasmės turėti daug pinigų, jei neįmanoma gauti pageidaujamų prekių. Tuomet tampa svarbūs ryšiai kitais kanalais, per kitokią rinką, prieinami ne visoms visuomenės grupėms. Tai viena iš priežasčių, kodėl alternatyviniai šeimos pajamų papildymo keliai per darbovietę turi palyginus svarbų vaidmenį Lietuvos ekonomikoje.

Darbo pajamos

Kad susidaryti geresnį vaizdą apie darbo pajamas iš pradžių apibrėšime pagrindines pajamų grupes. 6.1 brėžinyje pateiktas lyginamasis keturių pagrindinių pajamų santykis:

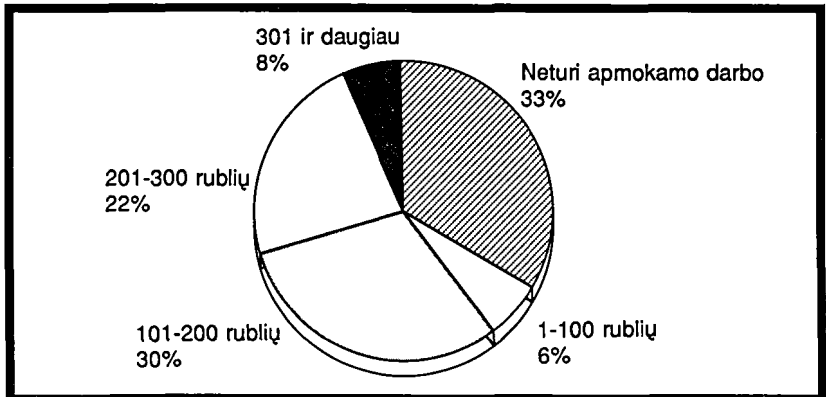
- Negaunantys jokių pajamų apmokamo darbo sistemoje.
- Uždirbantys nuo 1 iki 100 rublių per mėnesį
- Uždirbantys nuo 101 iki 200 rublių per mėnesį
- Uždirbantys nuo 201 iki 300 rublių per mėnesį
- Uždirbantys daugiau, nei 300 rublių per mėnesį

6.1 brėžinio pavyzdys yra pagrįstas atsakymais į šį klausimą:

"Kiek Jūs maždaug gaunate algos savo pagrindinėje profesijoje per mėnesį? Nurodykite algą, neišskaičiuodami mokesčių ir pan., o taip pat galimą viršvalandžių apmokėjimą."

Buvo užduotas dar vienas klausimas. Jį sudarėme tiems, kuriems buvo sunku atsakyti dėl labai nepastovios algos.

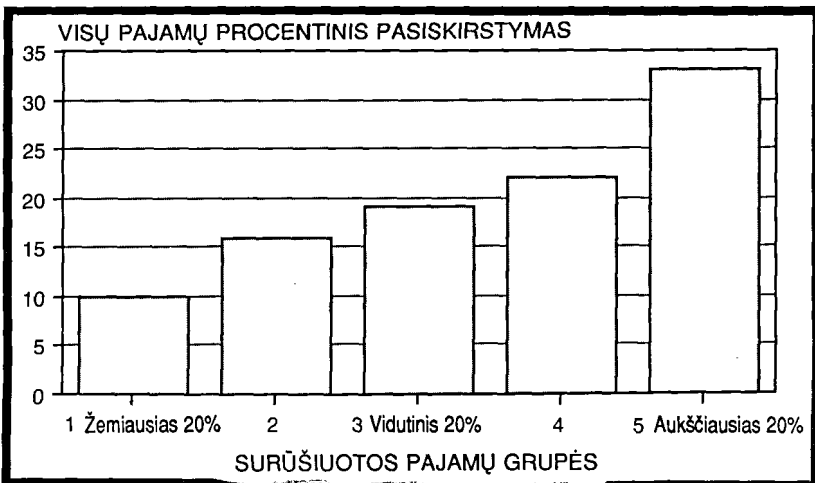
Brėžinys 6.1 Mėnesinės apmokamo darbo pajamos

6.1 brėžinyje atvaizduoti visi respondentai, suteikę informaciją apie įvairių savo darbo užmokesčių. Pirmiausia reikia pažymėti, jog viena trečioji visų suaugusiųjų gyventojų dalis (nuo aštuoniolikos metų) neturi jokio apmokamo darbo. Dauguma jų yra asmenys, dar neįžengę į apmokamo darbo rinką, arba jau išėję į pensiją. Tačiau daugelis dirbančiųjų gauna tarp 100 ir 300 rublių algos per mėnesį. Šios pajamų grupės sudaro daugiau nei pusę visų respondentų, o uždirbantys daugiau ar mažiau šios sumos, sudaro palyginus mažą dalį: atitinkamai šeši ir aštuoni procentai.

Tikslinga paklausti apie pajamų pasiskirstymo pobūdį: kiek visų šalyje gaunamų pajamų gauna mažai uždirbačios ir daug uždirbančios visuomenės grupės? Kad atsakyti į šį klausimą, visi dirbantys asmenys buvo sustatyti į eilę pagal užmokesčio lygį, o vėliau padalinti į penkias vienodo dydžio grupes (respondentų skaičius). Kiekviena šių grupių sudarė 20% visų dirbančiųjų, nuo daugiausiai iki mažiausiai uždirbančio penktadalio. Toliau galima paklausti: "Kokią visų uždarbių dalį gauna mažiausiai uždirbantis penktadalis, priešpaskutinis, vidurinis pagal uždarbį penktadalis ir t.t.?" Taigi, jeigu mažiausiai uždirbantis

Brėžinys 6.2 Visų pajamų pasiskirstymas pagal kiekvieną (20%) respondentų grupę

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

penktadalis gautų labai nedidelę dalį visų pajamų, pvz. penkis procentus, o daugiausiai uždirbantis - palyginus didelę, pvz. penkiasdešimt procentų, suprastume, jog pajamų pasiskirstymas yra labai nelygus.

6.2 brėžinyje pavaizduotas tokių apskaičiavimų rezultatas. Vertinant pajamų pasiskirstymą, visų dirbančiųjų skaičius buvo suapvalintas. Imtas skaičiaus visų, turinčių pilną etatą, t.y. dirbančių ne mažiau 35 valandų per savaitę. Keletas ypatingų atvejų (virš 1.000 rublių algos - vert. past.) taip pat nepateko į apskaičiavimus.

Norėtume atkreipti skaitytojų dėmesį į tai, jog šie apskaičiavimai yra labai apytikriai dėl to, kad rūšiuojant dirbančius asmenius pagal jų algas, niekada neįmanoma gauti visiškai vienodo dydžio grupių. Tačiau, nepaisant to, šie apibendrinti apskaičiavimai suteikia mums naudingos informacijos apie esamą padėtį. Brėžinį reikia aiškinti taip: mažiausiai uždirbančiųjų penktadalis gauna tik dešimt procentų visų uždarbių. Priešpaskutiniai ir viduriniai penktadaliai gauna šiek tiek daugiau - dvidešimt procentų. Tačiau daugiausiai uždirbantieji gauna daugiau, nei trisdešimt procentų visų uždarbių. Tokiu būdu daugiausiai uždirbantieji gauna tris kartus daugiau visų šalyje išmokamų pinigų, negu mažiausiai uždirbančiųjų grupė. Iš pirmo žvilgsnio tai gali atrodyti kaip labai didelis skirtumas, ir gali būti vertinama kaip žymios pajamų nelygybės Lietuvoje rodiklis, bet ši nelygybė yra mažesnė negu daugumoje Vakarų šalių. Tačiau netgi jei pajamų pasiskirstymas atrodo esąs lygesnis, nei Vakarų šalyse, vis vien svarbu sužinoti, kokie faktoriai sąlygoja skirtumus tarp šių pajamų grupių.

Pajamų skirtumai

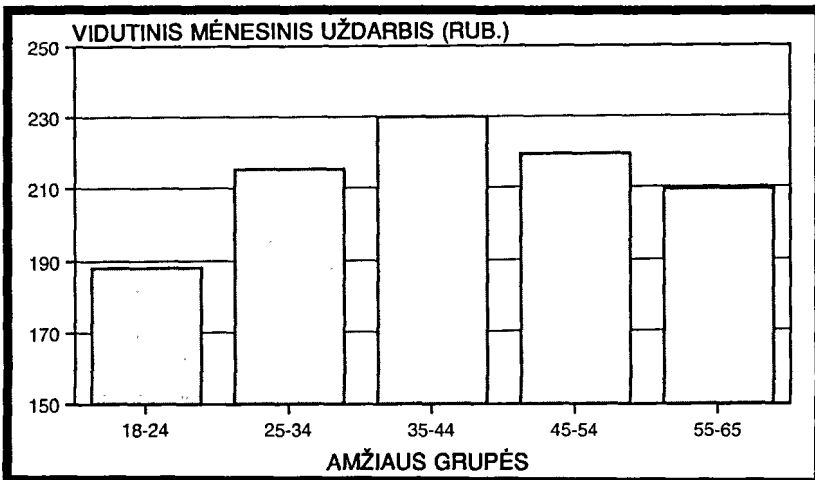
Bendri stebėjimai teigia, jog individo pajamos priklauso nuo tam tikros amžiaus kreivės. Paprastai vidutinis užmokestis gana stipriai ir staigiai didėja pirmaisiais darbo metais. Vidutinio amžiaus dirbančiųjų užmokestis palaipsniui nusistovi, o vyresniame amžiuje netgi mažėja.

Šis tipiškas *amžiaus uždarbio profilis* bendroje lyginamojoje statistikoje domino daugelį teoretikų, tame tarpe taip vadinamą Žmogaus Kapitalo (Human Capital - vert. past.) ekonomikos mokyklą. Pagrindinis jų paaiškinimas yra šis: kadangi investavimo į žmogų (t.y. į dirbančią) augimo galimybė didėja, didėjant amžiui, nes didesnis uždarbis ateityje gaunamas per trumpesnę laikotarpį, tokie investavimai paprastai mažėja, kai žmogus tampa senesnis. Šie apskaičiavimai sudaro charakteringą apverstos-U formos kreivę.

Šiuo požiūriu lietuviškieji duomenys yra gana įdomūs. 6.3 brėžinyje mes apskaičiavome vidutinę mėnesinę algą augančiam dirbančiųjų amžiui (nuo jaunesnių nei dvidešimt penkių metų iki šešiasdešimt penkių metų amžiaus ir vyresnių). Kad užtikrintume analizės logiškumą ir nuoseklumą, mes apsiribojome tik dirbančiais pilnu etatu ir atsisakėme per didelių pajamų svyravimų.

Matome gana ryškų vaizdą. Iki trisdešimt penkių metų ir vėliau, iki keturiasdešimt penkių metų, pajamos sistemingai didėja, o nuo keturiasdešimt penkių metų palaipsniui mažėja. Tačiau nors pavyzdys gana nuoseklus, reikia atsiminti, jog esminiai skirtumai tarp pajamų grupių, matuojami rubliais, nėra labai dideli. Taigi, nors mes žinome

Brėžinys 6.3 Vidutinis mėnesinis uždarbis pagal amžių

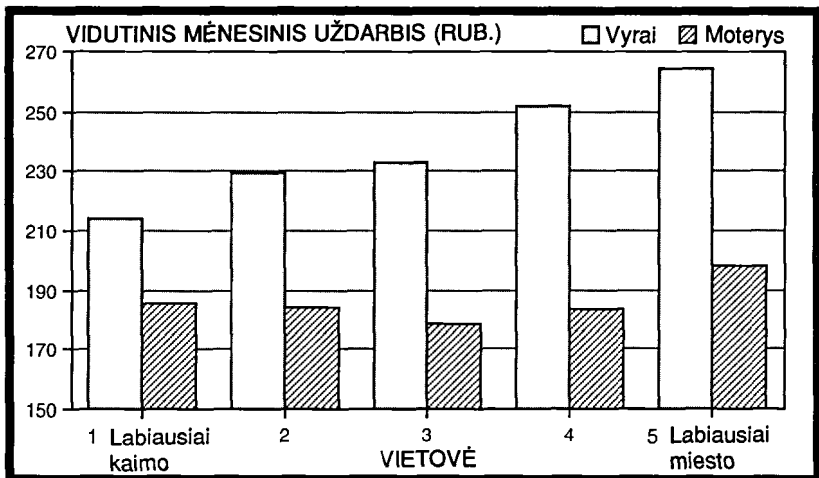
Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

tipišką pajamų skirtumą pagal amžių Vakarų šalyse, pvz. Skandinavijoje, nevertėtų aiškinti skirtumų Lietuvoje kaip per daug dramatiškų.

Sociologai taip pat pabrėžia socialinę paskirtį, t.y. darbo organizacijos charakteristiką kaip vieną struktūrinių pajamas apsprendžiančių faktorių. Tokių aiškinamųjų faktorių pavyzdžiu gali būti lytis ir vietovė. Vyrai ir dirbantieji miesto vietovėse paprastai uždirbdavo daugiau, nei moterys ir kaimo gyventojai. 6.4 brėžinyje pavaizduotas vyrų ir moterų vidutinis uždarbis santykyje su gyvenamąja vieta. Brėžinys atitinka tą vaizdą, kurio ir buvo tikėtasi, bet su įdomiais nukrypimais.

Pirma, skirtumai tarp lyčių yra nuoseklūs. Visose vietovėse vyrams vidutiniškai daugiau mokama, nei moterims, netgi imant tik dirbančius pilnu etatu. Antra, matome bendrą tendenciją - miesto gyventojai uždirba daugiau, nei kaimo. Trečia, stebinantis reiškinys: matomi taip vadinami interakcijos efektai tarp lyties ir vietovės. Gyvenamosios vietovės įtaka pajamoms yra nevienoda vyrams ir moterims. Ji kaip taisyklė galioja vien tik vyrams. Jų pajamos didėja, artėjant prie miesto. Moterims ši tendencija yra silpnesnė. Iš to seka, jog skirtumas

Brėžinys 6.4 Vidutinis mėnesinis uždarbis pagal gyvenamąją vietą ir lytį

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

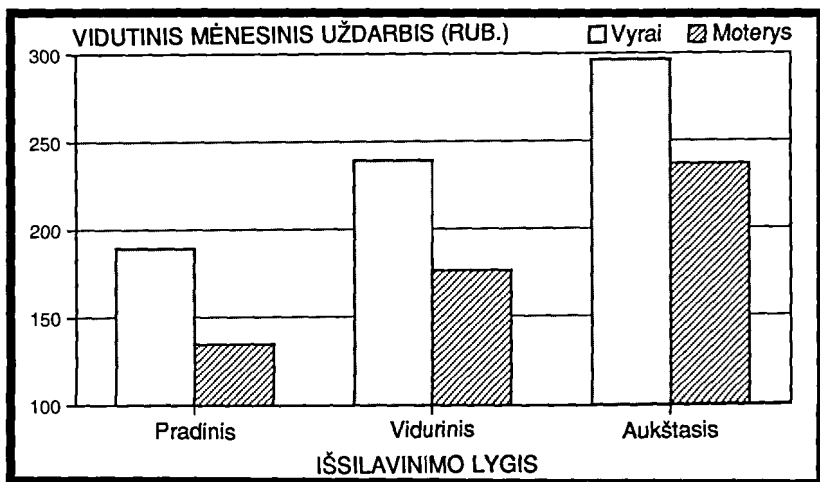
tarp vyrų ir moterų vidutinių pajamų yra didesnis miestuose. Arba, kitaip išsireiškus - vyrai uždirba daugiau, juo arčiau miesto yra jų gyvenamoji vietovė. Moterų pajamoms gyvenamoji vietovė neturi didelio poveikio.

Tolimesnė pajamų skirtumų analizė (čia detalai neaprašyta daugybinė regresija) patvirtina žymius skirtumus tarp lyčių pajamų atžvilgiu. Šiuose tyrimuose *lytis kartu su išsilavinimu yra stipriausi aiškinantys kintamieji*, įskaitant kitų lyginamųjų kintamųjų skalę. Ši išvada atsispindi 6.5 brėžinyje, kur vidutinis mėnesinis uždarbis yra pavaizduotas pagal lytį ir išsilavinimą.

Šis pavyzdys (taip pat aprašytas skyriuje apie išsilavinimą) aiškiai rodo, jog jei asmuo yra vyriškos lyties ir priedo turi aukštąjį išsilavinimą, tai gerų pajamų tikimybė yra gana didelė. Iš kitos pusės, jei Jūs esate moteris ir neturite išsilavinimo, yra didelė tikimybė, jog Jūs atsidursite pačioje pajamų "kopėčių" apačioje.

Apie šalį, kurioje gyvena keletas tautybių, natūralu būtų paklausti, ar tautybė turi įtakos pajamų lygiui. Sprendžiant iš Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimo 1990 yra kai kurie nedideli skirtumai. 6.6 brėžinyje

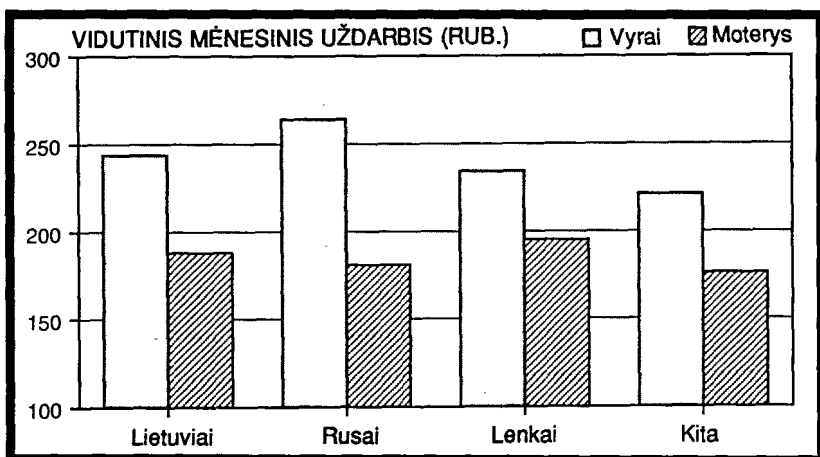
Brėžinys 6.5 Vidutinis mėnesinis uždarbis pagal lytį ir išsilavinimo lygį, pilna darbo savaitė

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

vidutinis mėnesinis pilnu etatu dirbančių uždarbis pavaizduotas santykyje su tautybe ir lytim. Pagal daugumą išmatavimų skirtumai tarp tautinių grupių yra maži. Trys pagrindinės tautinės grupės (lietuviai, rusai ir lenkai) gauna vidutiniškai tokią pačią mėnesinę algą. Taigi, pavyzdys su vyrais ir moterimis pabrėžia esmę: skirtumai tarp lyčių atsispindi mėnesiniame uždarbyje žymiai ryškiau, nei skirtumai tarp tautybių.

Brėžinys 6.6 Vidutinis mėnesinis uždarbis pagal tautybę ir lytį, pilna darbo savaitė

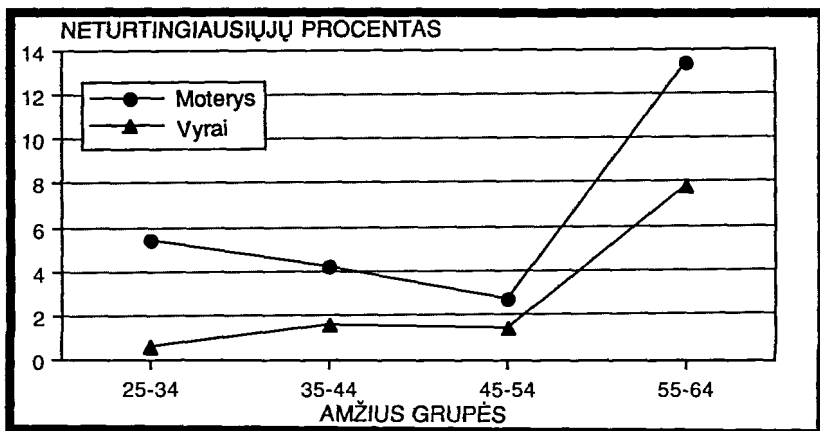

Kas yra neturtingiausi?

Kaip buvo sakyta šio skyriaus pradžioje, ekonominė situacija Lietuvoje pablogėjo po to, kai tyrimas buvo baigtas. Daugelis gyventojų atsidūrė labai sunkioje padėtyje. Šiuo požiūriu yra svarbu papasakoti apie žmones su mažiausiais ekonominiais resursais - apie neturtingiausius. Informacija apie jų padėtį leis suprasti, kas nukenčia labiausiai nuo bendros ekonominės padėties blogėjimo.

Greitai besikeičiančioje ekonomikoje nelengva išskirti vieną tikslų kintamąjį, kuris būtų teisėtas neturto rodiklis. Mūsų apžvalgoje tai buvo atlikta gana paprastai. Remiantis Lietuvos vyriausybės oficialiai nustatyta skurdo riba 1990-ųjų metų pradžiai, tie, kurie uždirbo mažiau šimto rublių per mėnesį, buvo kategorizuoti kaip "neturtingi". Žinoma, tai yra siauras apibrėžimas, nes šimtas rublių yra labai maža alga netgi vertinant pagal lietuviškus standartus, o ją gauna vienas iš dvidešimt

Brėžinys 6.7 Neturtingiausiųjų procentas (mažiau 100 rub. per mėn.) pagal amžių ir lytį, pilna darbo savaitė

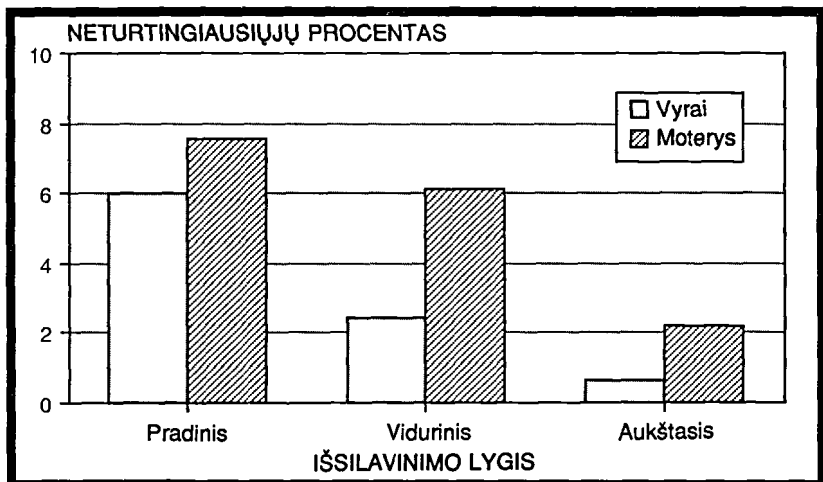

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

penkių, dirbančių pilnu etatu. Šią dirbančiųjų grupę galima pavadinti "tikrai neturtingais", ypač kadangi bendra ekonominė situacija Lietuvoje pradėjo blogėti jau 1990-ųjų metų pradžioje. Šis apibrėžimas parodo maždaug tokio lygio socialinį skerspjūvį, koks naudojamas tarptautinėse analizėse, t.y. parodo tuos, kurie uždirba keturiasdešimt procentų vidutinės mėnesinės algos ar mažiau. Žemiau susidarė beveik toks pats lyginamasis pavyzdys, nors buvo pasirinktas šiek tiek platesnis apibrėžimas.

6.7 - 6.9 brėžiniuose neturtingųjų procentas parodytas pagal lytį, amžių, išsilavinimo lygį bei gyvenamosios vietovės tipą. Apskaičiavimai liečia tik dirbančiuosius pilnu etatu, t.y. 35 ir daugiau darbo valandų per savaitę. Atsiskleidžia įdomus vaizdas.

Brėžinys 6.8 Neturtingiausiųjų procentas (mažiau 100 rub. per mėn.) pagal išsilavinimo lygį ir lytį, pilna darbo savaitė

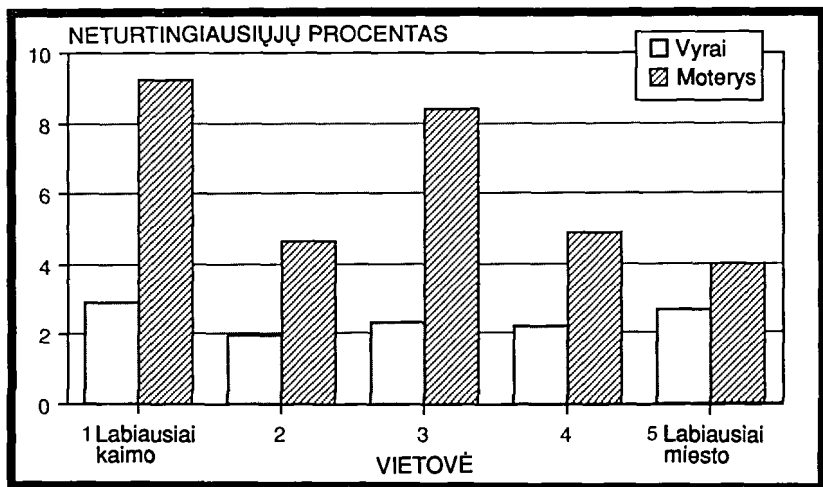

Apibendrinant: *neturtingieji Lietuvoje yra senyvo amžiaus žmonės, dažniausiai moterys, su mažu išsilavinimu, dalis jų gyvena kaimo vietovėse (būtent ši tendencija nėra tokia ryški mūsų atveju).* Taip pat reikia atsiminti, kad 6.7 - 6.9 brėžiniai remiasi tik pilnu etatu dirbančiųjų daviniiais, vaizdas būtų visai kitoks, jei pažiūrėsime į kitas visuomenės grupes, pavyzdžiui pensininkus.

Natūralinis užmokestis: priedėliai, lengvatos

Dirbantieji šalia savo normalios algos rubliais gali taip pat gauti natūralinį užmokestį. Daugelyje Vakarų ekonomikų toks natūralinis užmokestis tapo įprastu priedu prie normalaus užmokesčio grynais. Šiame poskyryje aprašyti materialiniai priedėliai ir lengvatos Lietuvos ekonomikoje.

Brėžinys 6.9 Neturtingiausiųjų procentas (mažiau 100 rub. per mėn.) pagal gyvenamąją vietą ir lytį, pilna darbo savaitė

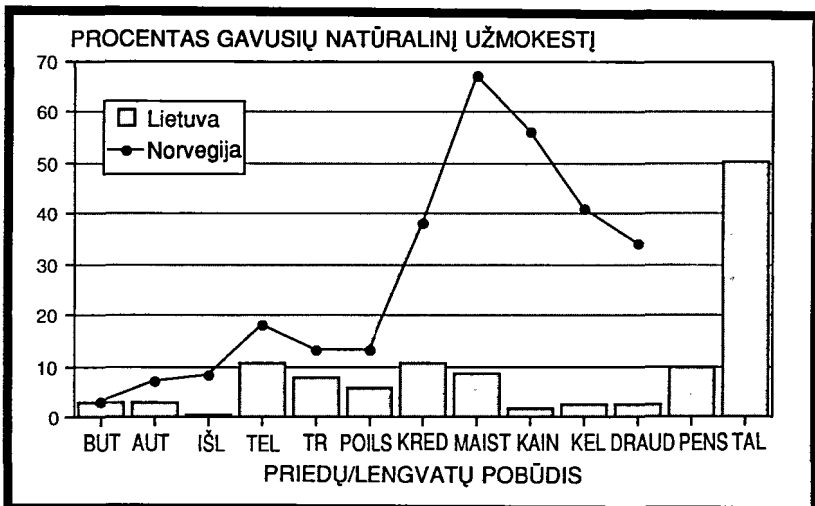
Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

Tyrimė respondentams buvo užduotas klausimas, ar jie turi kurį nors šių privalumų savo darbe:

- Dalinai apmokamas butas ar piniginė parama butui įsigyti (BUT)
- Įstaigos/įmonės automobilis asmeniniam naudojimuisi (AUT)
- Piniginė parama automobilio išlaidoms (garažui) (IŠL)
- Nemokamas naudojimasis telefonu (TEL)
- Nemokamas ar dalinai apmokamas transportas į darbą (TR)
- Nemokama įstaigos/įmonės poilsiavietė (POILS)
- Galimybė ar garantija gauti paskolą/kreditą (KRED)
- Nemokama arbata ar maistas darbo vietoje (MAIST)
- Prekės ir įvairios paslaugos sumažintomis kainomis (KAIN)
- Nemokamas gyvybės ar nelaimingų atvejų draudimas (DRAUD)
- Papildoma pensijos dalis išmokama darbo įstaigos (PENS)
- Dalinai apmokama kelionė į užsienį (KEL)
- Talona įvairioms prekėms įsigyti (TAL)

6.10 brėžinyje pavaizduotas pilnu etatu dirbančiųjų procentas, kurie turi kurį nors iš aprašytų privalumų savo darbe. Tamsūs stulpeliai žymi respondentų procentą Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrime.

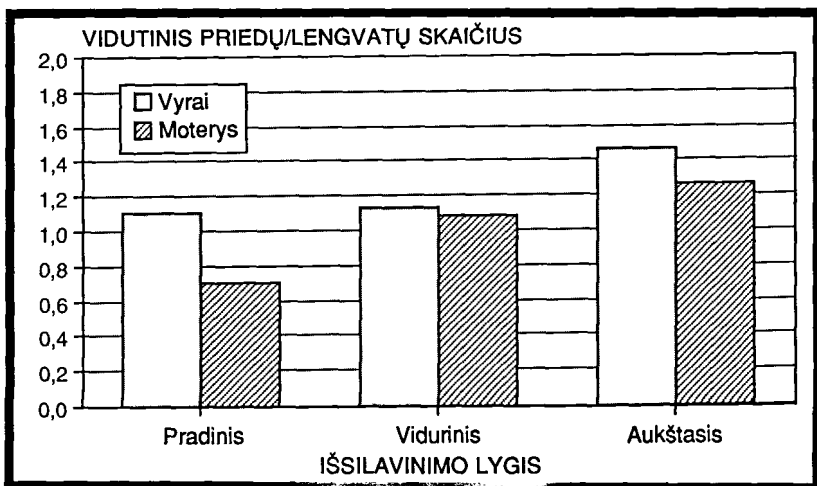
Brėžinys 6.10 Procentas gavusių kokio nors pobūdžio natūralinį užmokestį

Brėžinys rodo, jog materialiniai priedėliai, paplitę Vakarų, šalyse neturi tiek reikšmės Lietuvoje. Apskritai labai nedaug respondentų teigia turį kurį nors iš išvardintųjų privalumų. Iš šių tiktai nemokamas telefonas (TEL), galimybės kreditui (KRED) ir nemokama arbata ar maistas (MAIST) yra tiesiogiai palyginami su kitomis šalimis. Šie rodikliai siekia dešimties procentų atžymą lentelėje. Vienas priedėlių labai išsiskiria - tai talonas įsigyti deficitinėms prekėms (TAL). Lietuvoje tai tipiškas materialinis priedėlis, neegzistuojantis Skandinavijos šalyse. Beveik pusė visų, dirbančių pilnu etatu, teigia turį šį privalumą.

Kad geriau suprasti skirtumą tarp tipiškos Skandinavijos ir tipiškos Pabaltijo šalies, 6.10 brėžinyje taip pat yra pateikti norvegiški 1987-ų metų duomenys. Reikia pažymėti, kad norvegiškoje statistikoje nėra paskutiniųjų dviejų kategorijų - dalinai apmokamos kelionės į užsienį (KEL) ir talono įvairioms prekėms įsigyti (TAL). Norvegiškųjų priedėlių pasiskirstymą brėžinyje vaizduoja kreivė. Bendrai paėmus, Norvegijos statistika rodo, kad žymiai daugiau norvegų naudojami įvairiais materialiniais priedėliais. Pagal visus priedėlius, kuriuos galima palyginti su Lietuva, norvegų respondentai teigia žymiai

Brėžinys 6.11 Procentas gavusių priedėlius pagal lytį ir išsilavinimo lygį

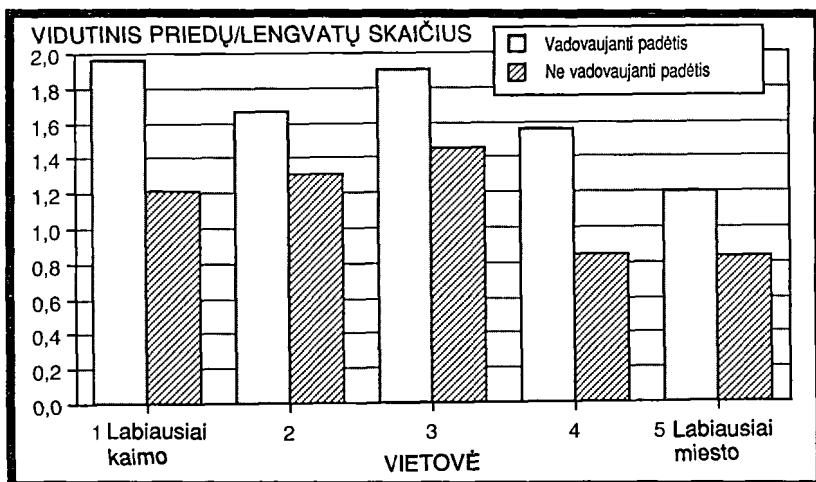

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

aukštesnį jų vartojimo procentą. Bet kai kuriose skiltyse galima rasti panašumo su Lietuvos duomenimis, tai liečia nemokamą naudojimąsi telefonu (TEL) ir nemokamą naudojimąsi įstaigos poilsiaviete (POILS). Tačiau tokiuose privalumuose kaip nemokamas maistas (MAIST), prekės ir paslaugos sumažintomis kainomis (KAIN), kartu su draudimo ir pensijos priedėliais (DRAUD ir PENS) vaizdas yra visiškai kitoks. Apibendrinant galima teigti, jog 6.10 brėžinys rodo, kaip šalyse su visiškai skirtingomis ekonominėmis sistemomis išsivysto skirtingos darbo sistemos natūralinio užmokesčio prasme.

Tačiau nors materialinių priedėlių vartojimas yra mažiau paplitęs Lietuvoje, nei Skandinavijoje, jie yra nepaprastai svarbūs jų gavėjams, kaip ir tiems, kurie neturi jokių privalumų. Taigi, natūralu būtų patyrinėti, kaip priedėlius gaunantieji yra pasiskirstę visuomenėje. Remiantis tyrimu, trys trečdaliai visų dirbančiųjų pilnu etatu gauna bent vieną priedėlį savo darbe. Tiksliau, vidutinis skaičius priedėlių vienam asmeniui yra 1.14. Sekančiame brėžinyje (6.11) priedėlių pasiskirstymas yra pavaizduotas vyrams ir moterims pagal išsilavinimo lygį.

Brėžinys 6.12 Procentas gavusių priedėlius pagal gyvenamąją vietą ir tarnybines padėtis

Iš pirmo žvilgsnio matome, kad galimybė gauti materialinių priedėlių ir lengvatų priklauso nuo tų pačių faktorių, kaip ir pajamų pasiskirstymas (žr. aukščiau): vyrai gauna daugiau, negu moterys, o žmonės su aukštesniu išsilavinimu - daugiau, negu žmonės be išsilavinimo. Tačiau gilesnė daugialypė analizė (čia neaprašyta daugybinė regresija) rodo, jog dar svarbesni aiškinamieji faktoriai yra gyvenamosios vietovės tipas (miestas/kaimas) ir tarnybinė padėtis įstaigos/įmonės hierarchijoje (padėtis). Lengvatos ir materialiniai priedėliai Lietuvoje yra labiausiai paplitę miesto darbovietėse, ir pagrįdai naudojami dirbančiųjų įmonėse/įstaigose hierarchiniams skirtumams sustiprinti. Šis pastebėjimas matomas 6.12 brėžinyje, kur vidutinis materialinių priedėlių skaičius dirbantiems pilnu etatu yra parodytas santykyje su gyvenamąja vietove ir tarnybine padėtimi. Nors sudėtinga nubrėžti tolygią kreivę, pastebime, jog vidutiniškai skirtumai, sąlygojami vietovės ir padėties yra didesni už sąlygojamus lyties ir išsilavinimo (žr. 6.11).

Visuomeninio vartojimo prekės ir nuosavybė

Gerbūvio išraiška yra ne vien tik uždirbti pinigai, bet taip pat kitoks įsigytas turtas. Mes čia apžvelgsime du tokių ekonominių resursų rodiklius: tai šeimos (individo) asmeninis automobilis ir vasaros/sodo namas. Abi šios gėrybės yra gana svarbios šiuolaikinėje visuomenėje. Jos suteikia galimybę laisvam judėjimui ir poilsiui.

Keturi iš dešimties suaugusių Lietuvos gyventojų yra *nariai šeimų*, kurios turi savo automobilį, o kas septintas gyvena šeimoje, turinčioje vasaros/sodo namą. 6.13 brėžinyje pavaizduotas indeksas. Tai nuosavybės dalių vidurkis pagal gyventojų amžių. Indeksas sudarytas pridedamuoju būdu: jei šeima neturi nei automobilio, nei vasarnamio, skaičius lygus nuliui. Jei turima viena iš šių nuosavybės dalių, skaičius yra 1, jei abi, skaičius yra 2.

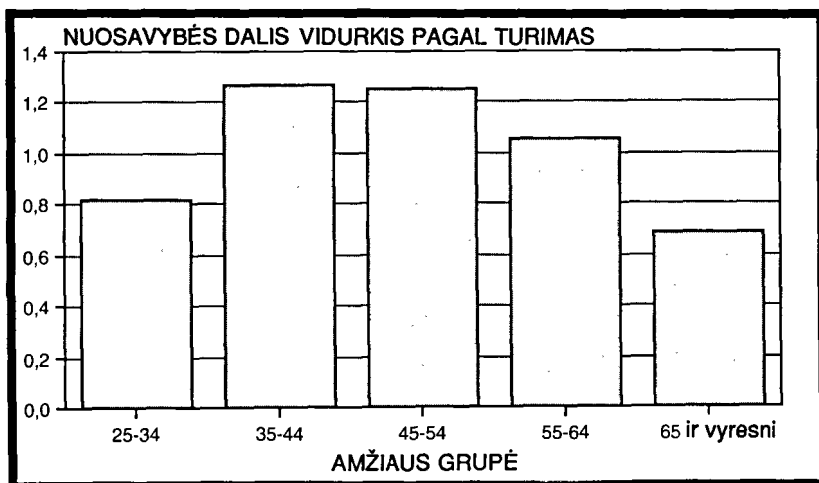
Bet netgi šis paprastas indeksas parodo daug sakantį vaizdą. Čia parodyti dvidešimt penkių metų amžiaus ir vyresnių respondentų duomenys. Jaunos šeimos - nuo dvidešimt penkių iki trisdešimt penkių metų amžiaus - paprastai turi gana kuklų biudžetą ir priverstos daug dirbti, kad įsigyti būtiniausių daiktus. Vėliau, kai šeimos ekonominė padėtis nusistovi ir abu sutuoktiniai uždirba pinigus, daugiau šeimų turi lėšų įsigyti automobilį, vasarnamį ar kitokio tipo nuosavybę. Tai taip pat yra tokia amžiaus atkarpa, kada kai kurios nuosavybės dalys yra paveldimos iš tėvų ar giminių. Iš kitos pusės - vidutinis nuosavybės indekso skaičius auga vyresniojo amžiaus grupėse. Tai tikriausiai yra rezultatas to, kad tokios gėrybės, kaip automobilis, buvo žymiai sunkiau prieinamos kai šie respondentai buvo jaunesni.

Požiūris į nelygų pajamų pasiskirstymą

Aukščiau buvo parodyta, kad Lietuvoje, kaip ir daugumoje senų industrinių visuomenių, egzistuoja nuosekli ekonominė nelygybė. Kaip gi patys Lietuvos gyventojai žiūri į ekonominių resursų nelygybę?

Vienas iš daugelio klausimų skambėjo šitaip:

Brėžinys 6.13 Bendras skaičius pagal nuosavybės dalių indeksą

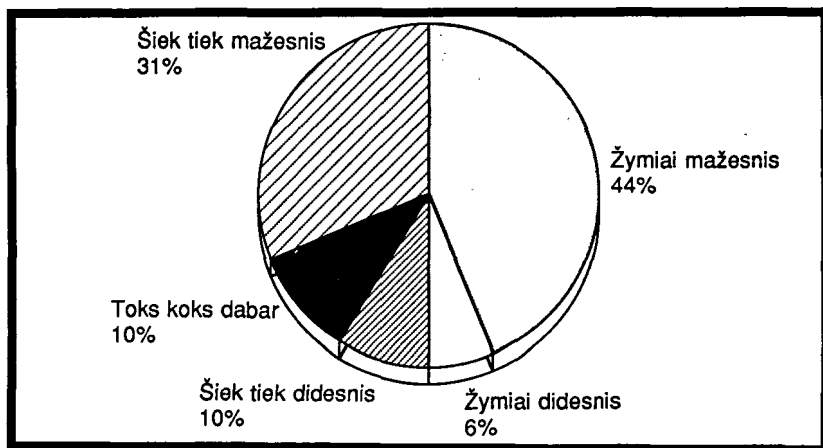
Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

"Yra įvairūs žmonių skirstymas į grupes pagal jų gaunamas pajamas. Taip pat egzistuoja didesnis ar mažesnis skirtumas tarp pajamų grupių Jūsų respublikoje. Ką Jūs pats/pati manote apie pajamų skirtumus respublikoje šiandien apskritai?"

Respondentai galėjo pasirinkti vieną iš penkių atsakymų alternatyvų, kurios sudarė skalę nuo "skirtumas tarp grupių turėtų būti žymiai mažesnis" iki "skirtumas tarp grupių turėtų būti žymiai didesnis". 6.14 brėžinyje matome lyginamąjį atsakymų pasiskirstymą.

Vaizdas visiškai aiškus: dauguma gyventojų (septyniasdešimt penki procentai) mano, kad skirtumas tarp pajamų grupių turėtų būti žymiai mažesnis. Lietuvos gyventojai apskritai mano, kad jų šalyje yra per dideli ekonominiai skirtumai tarp žmonių. Tai gali nustebinti skaitytoją. Nepaisant to, svarbu išsiaiškinti, kokie faktoriai sąlygoja šias nuomones. Kai kurie paaiškinimai yra siūlomi 6.15 brėžinyje. Čia atvaizduotas procentas pageidaujančių *didesnio* (šiek tiek ar žymiai) skirtumo tarp grupių santykiyje su amžiumi ir lytimi. Įtraukti respondentai tarp dvidešimt penkių ir šešiasdešimt penkių metų amžiaus. Brėžinys rodo, kad *dažniausiai vyrai, o ne moterys pageidauja didesnės nelygybės*. Ši tendencija pastebima visose amžiaus grupėse. Iš esmės to ir galima buvo tikėtis, remiantis tradiciniu rolių

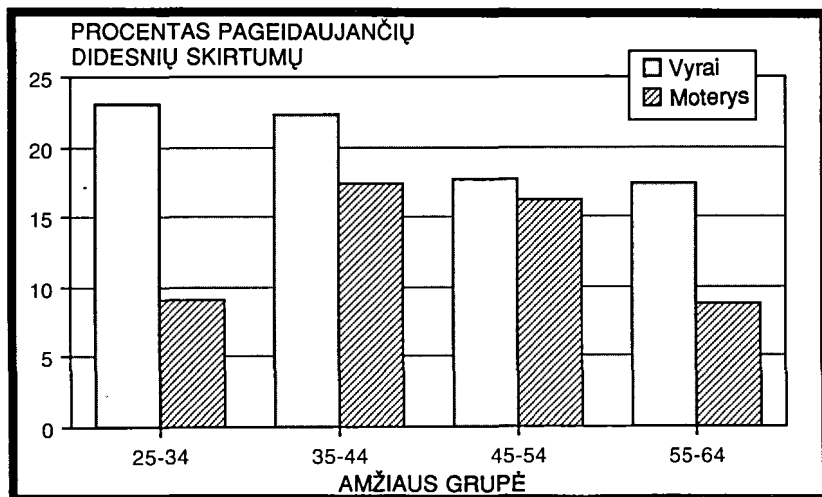
Brėžinys 6.14 Požiūris į pajamų nelygybę. Skirtumai tarp pajamų grupių turėtų būti:

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

tarp lyčių pasidalijimu, nes iš moterų nuo seno reikalaujama atkreipti dėmesį į kitų poreikius visuomenėje. Antra, vyresnio amžiaus žmonės norėtų, kad nelygybės būtų mažiau. Tačiau tendencija yra skirtinga tarp vyrų ir moterų įvairiose amžiaus grupėse. Ypač daug jaunų vyrų reikalauja didesnių skirtumų, ko nedaro jaunos moterys. Respondentai tarp dvidešimt penkių ir trisdešimt penkių metų amžiaus turi beveik dvidešimties procentų skirtumą tarp lyčių. Tai yra labai didelis skaičius, žiūrint į šio brėžinio vidurkį. Panaši tendencija, nors ir ne tiek dramatiška, rasta ir tarp vyresnių žmonių. Remdamiesi jau nagrinėtais šios apžvalgos duomenimis sužinome, jog jauni vyrai, norintys didesnių skirtumų tarp pajamų grupių, neretai patys yra labai gerai apmokami. Matosi, jog abiejų lyčių žmonės pradeda savo darbo karjerą su skirtingomis nuomonėmis apie tai, kokia turėtų būti ideali darbo atlyginimo sistema. Jei pažvelgsime atgal į šio skyriaus pastebėjimus, rodančius, kad moterims apskritai yra prasčiau atlyginama už darbą, negu vyrams, suprasime šį reiškinį. Didesnė lygybė moterims reikštų, jog joms bus atlyginama teisingiau ir geriau, nei anksčiau. Vyrams tai reikštų atvirkščią tendenciją. Mažesni skirtumai tarp pajamų grupių reikštų pranašumą, kuriais vyrai mėgaujasi dabar, praradimą.

Brėžinys 6.15 Procentas pageidaujančių didesnių skirtumų pagal amžių ir lytį

7 skyrius

Namų/butų sąlygos

Namai ir jų aplinka sudaro *kasdieninio gyvenimo rėmus*. Daugelis praleidžia didelę laiko dalį savo bute, name arba netoli jo. Vadinasi, šios aplinkos kokybė smarkiai *veikia žmogaus gerbūvį*. Ji turi įtakos visuomeninio bendravimo pobūdžiui, poilsio ir laisvalaikio veiklai, susitikimams, draugų kvietimui į svečius, laikui, praleidžiamam kartu su vaikais ar kitais šeimos nariais. Žemiau dėstomoje analizėje dėmesys bus skiriamas bendro namų/butų standarto tendencijoms, nuosavybės ir gyvenamųjų patalpų tipams, ir, kiek tai bus įmanoma, skirtumų tarp gyvenamųjų sąlygų ir kitų gyvenimo lygio komponentų tarpusavio sąryšiai.

Gyvenamasis plotas: pagrindinės kryptys ir įvairovė

Augant gyventojų skaičiui, Lietuvoje bandyta išplėsti gyvenamąjį plotą ir pagerinti jo standartą. Oficialioji statistika teigia, jog šių pastangų rezultatas buvo bendro gyvenamojo ploto respublikoje padidėjimas: tiek viso, tiek lyginamojo ploto.

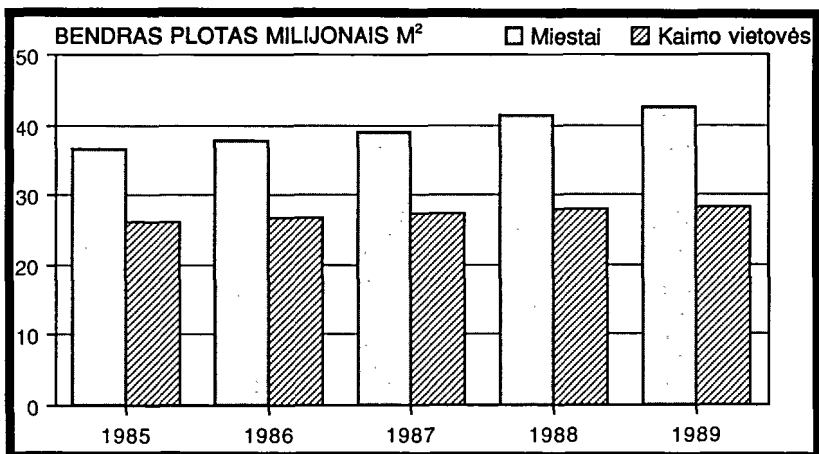
7.1 brėžinyje pavaizduotos pagrindinės gyvenamojo ploto didėjimo kryptys milijonais kvadratinų metrų. Skaičiai, paimti iš Lietuvos oficialiųjų duomenų, rodo bendro gyvenamojo ploto kitimą kaime ir mieste 1985 - 1989 metų laikotarpyje. Brėžinys rodo kryptingą vystymąsi. Pirma, suaktyvėjo statybos veikla, tad bendras gyvenamasis plotas palapsniui augo. Per šį laikotarpį (ir kaime, ir mieste) jis iš viso

išaugo aštuoniais milijonais kvadratinų metrų, nuo 62.9 1985 metais iki 70.9 milijonų kvadratinų metrų 1989 metais.

Antra, bendras gyvenamasis plotas yra didesnis miestuose, nei kaimo vietovėse. Tai pagrįsde atspindi tą faktą, kad daugiau žmonių gyvena mieste, o ne kaime. Tačiau galima pastebėti, jog laipsniškas augimas vyko abiejų tipų rajonuose: nuo maždaug trisdešimt septynių iki keturiasdešimt trijų milijonų kvadratinų metrų mieste, ir nuo dvidešimt šešių iki dvidešimt aštuonių milijonų kvadratinų metrų kaime. Trečia, matomas skirtumas tarp gyvenamojo ploto augimo mieste ir kaime. Gyvenamasis plotas auga greičiau tankiai apgyventuose rajonuose. Taigi, lentelė taip pat atspindi tą geografinio mobilumo modelį Lietuvos visuomenėje, kuris pažįstamas daugeliui kitų paskutiniųjų kartų: gyventojų prieaugis yra didesnis didmiesčiuose, negu mažuose miesteliuose ar kaimuose. Dėl to aktyvesnė gyvenamojo ploto statyba nuo seno vyksta tankiai apgyventuose rajonuose.

Šis vaizdas yra toliau papildytas 7.2 brėžinyje, kur vidutinis gyvenamasis plotas parodytas kvadratiniais metrais vienam asmeniui. Čia taip pat lyginami kaimo ir miesto rajonai 1985 - 1989 metų laikotarpyje. Matome kai kurias tendencijas. Vidutinis gyvenamasis plotas vienam asmeniui išaugo per šiuos metus. Oficialieji šaltiniai

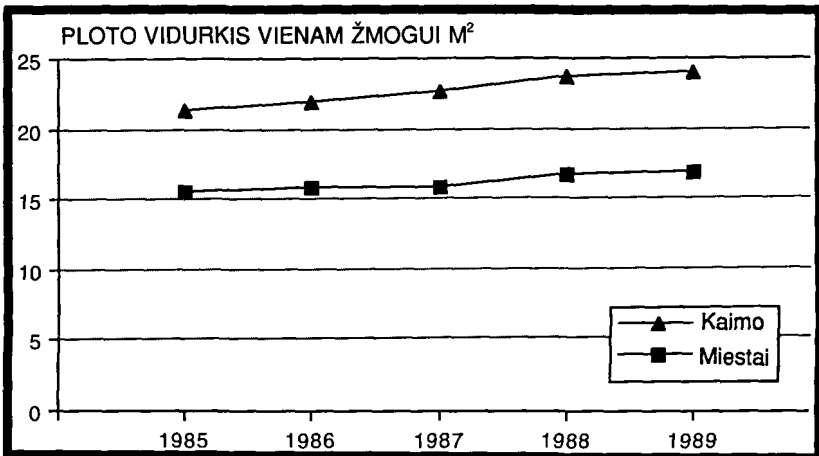
Brėžinys 7.1 Gyvenamasis plotas milijonais kvadratinų metrų

toliau teigia, jog jis padidėjo nuo maždaug septyniolikos su puse iki devyniolikos su trupučiu kvadratinų metrų vienam asmeniui. Taigi, jei oficialieji šaltiniai tiksliai atspindi esamą padėtį, tai gyvenimo sąlygos žymiai pagerėjo paskutiniais metais, bent jau laisvo gyvenamojo ploto atžvilgiu. Ir toliau - miesto žmonės turi mažiau ploto vienam asmeniui už kaimo gyventojus. Šis pavyzdys, kurio mes ir tikėjomės, taip pat rastas daugelyje kitų industrinių šalių. Kaina, kurią žmonės moka už miesto gyvenimo privalumus, yra ta, kad jie ir jų šeimos gauna mažiau gyvenamosios erdvės. Ir paskutinis stebėjimas: gyvenamojo ploto vienam asmeniui augimas buvo didesnis kaime, negu mieste. Vidutinis plotas vienam gyventojui išaugo nuo 5.0 kvadratinų metrų 1985-aisiais iki 6.4 kvadratinų metrų 1989-aisiais. Tai įdomus faktas, turint galvoje 7.2 brėžinio duomenis, kurie rodo, jog bendro gyvenamojo ploto augimas buvo didžiausias miestuose. Matyti, kad pastangų padidinti gyvenamąjį plotą tankiau apgyventose vietovėse nepakako, kad aprūpinti miesto gyventojų priaugį. Iš 7.1B brėžinio peršasi išvada: tiek kaime, tiek mieste bedras gyvenamasis plotas išaugo, tačiau palyginus, jis labiau padidėjo kaimuose bei mažuose miesteliuose, o ne didmiesčiuose.

Įdomu palyginti oficialiuosius duomenis su pačių gyventojų nuomone apie jų gyvenamosios vietos kokybę. Respondentų atsakymai

Brėžinys 7.2 Gyvenamasis plotas kvadratiniais metais vienam asmeniui

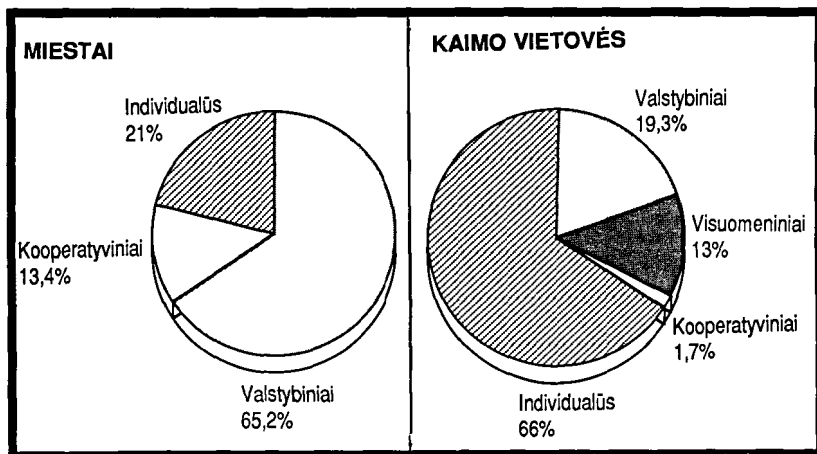
Šaltinis: Lietuvos oficialioji statistika

į tyrimo klausimus kuria daugiapusį vaizdą. Viena penktoji apklaustų gyventojų sako, jog jų kambariai yra drėgni, o daugiau nei ketvirtadalis teigia, jog jie yra šalti, sunkiai apšildomi. Taigi, nepaisant pastangų padidinti gyvenamąjį plotą, dar daug kas lieka nenuveikta, gerinant bendrą butų/namų kokybę. Priedo, viena penktoji gyventojų sakosi kenčią nuo triukšmo iš kaimyninio buto, viena trečioji skundžiasi triukšmu iš gatvės/kelio, tuo tarpu daugiau, nei viena trečioji - dulkėmis, nemaloniais kvapais bei transporto išmetamomis dujomis.

Nuosavybės ir butų/namų tipai

Pastebimi dideli skirtumai gyvenamųjų vietų struktūroje tarp miesto ir kaimo. Vienas aspektas yra namų/butų nuosavybės ir valdymo pobūdis. Jis pavaizduotas 7.3 brėžinyje. Čia apžvelgtos pagrindinės nuosavybės formos mieste ir kaime (duomenys paimti iš oficialiųjų Lietuvos šaltinių). Matome du skirtingus dalykus. Viena, miestuose beveik du trečdaliai (šešiasdešimt penki procentai) viso žmonių turimo gyvenamojo ploto yra valstybiniai butai, tuo tarpu kaime tai sudaro tik vieną penktadalį (devyniolika procentų). Ir kita: kai dvi trečiosios

Brėžinys 7.3 Gyvenamasis plotas pagal nuosavybės formą

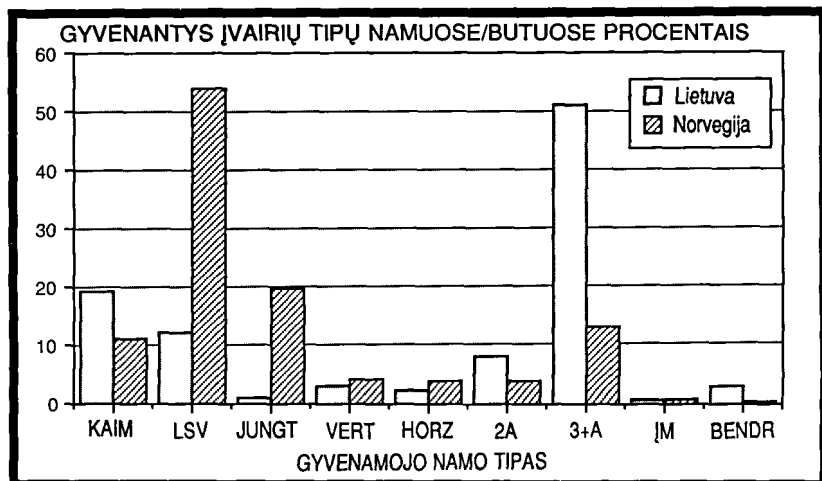
Šaltinis: Lietuvos oficialioji statistika

(šešiasdešimt penki procentai) gyventojų kaimuose bei mažuose miesteliuose turi nuosavus (individualius) namus, miestuose individualūs namai savo ruožtu sudaro vieną penktąją (dvidešimt vieną procentą). Šį pavyzdį Lietuvoje reiktų nagrinėti iš namų statybos politikos taško. Be to, reikia pridurti, jog kooperatyvinė nuosavybės forma nėra retenybė miestuose, bet labai mažai paplitusi kaimo vietovėse. Kaimuose taip pat rasta taip vadinama visuomeninė apgyvendinimo forma, kuri miestuose praktiškai neegzistuoja.

Respondentai buvo paklausti, *kokio tipo name* jie gyvena. Tyrime naudojamos atsakymų kategorijos yra šios:

- Vienkiemis ar kaimo namas (KM)
- Laisvai išdėstytas (mažiausiai per 0,5m atstumą nuo artimiausio namo) namas vienai šeimai (LSV)
- Namas, sujungtas su kitais namais (bendra terasa ar pan.) (JUNGT)
- Vertikaliai padalintas namas dviem šeimom (VERT)
- Horizontaliai padalintas namas dviem šeimom (HORZ)
- Kitoks namas, turintis ne daugiau dviejų aukštų (2A)
- Blokinis namas ar kitoks, trijų ir daugiau aukštų (3+A)
- Įmonės pastatas, dirbtuvė ar pan. (IM)
- Viešbutis, pensionatas, senelių/vaikų namai, kareivinės ar kitokio bendrabutinio tipo pastatas (BENDR)

Brėžinys 7.4 Respondentų gyvenamųjų namų/butų tipai Lietuvoje ir Norvegijoje

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990, Norvegijos oficialioji statistika

Mes pasirinkome būtent šias atsakymų kategorijas iš dalies dėl to, kad Lietuvos duomenis galima būtų palyginti su kitais tyrimais. 7.4 brėžinyje matome lyginamuosius pavyzdžius, lietuviškąjį pirmame plane ir norvegiškąjį už jo. Pirmiausia pakomentuosime lietuviškąją dalį.

Pusė (penkiasdešimt vienas procentas) visų apklaustų Lietuvos gyventojų gyvena vienokio ar kitokio tipo blokiniuose namuose. Tas sutinka su 7.3 brėžiniu, kur aišku, jog pagrindinis gyvenamojo ploto nuosavybės tipas miestuose yra valstybiniai butai. Viena penktoji (devyniolika procentų) gyvena vienkiemiuose/kaimo namuose, ir truputį daugiau nei viena dešimtoji (vienuolika procentų) - atskiruose (LSV) namuose. Daug ką galima pamatyti lyginant šį pavyzdį su kuria nors iš Skandinavijos šalių, kaip parodyta antroje brėžinio dalyje. Nedidelė norvegų dalis (trylika procentų) taip pat gyvena blokiniuose ar daugiabučiuose namuose, bet ne tiek daug, kiek Lietuvoje. Čia taip pat matome apie dešimtadalį (vienuolika procentų) gyvenančių vienkiemiuose ar kaimo namuose. Tačiau pats akivaizdžiausias skirtumas yra tarp gyvenančiųjų atskiruose namuose. Kas antras apklaustasis Norvegijoje gyvena atskirame name. Skirtumas tarp šių dviejų pavyzdžių yra sąlygojamas tiek nevienodos geografinės struktūros, tiek skirtingos gyvenamųjų namų statybos politikos per daugelį metų. Šis brėžinys taip pat atspindi kultūrą bei tradicijas. Skandinaviškasis gyvenamosios vietos idealas vienai šeimai yra atskiras namas. Lietuvoje šito nėra.

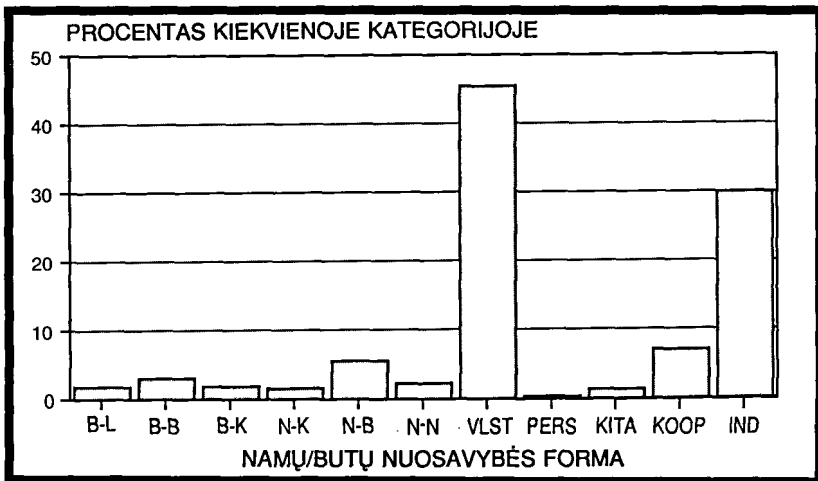
7.4 brėžinyje matome gana nuoseklų kontrastą tarp tipiškų Lietuvos miesto (blokiniai namai) ir kaimo (atskimos sodybos, kaimo namai) gyvenamųjų patalpų. Toliau mūsų duomenys 7.5 ir 7.6 brėžiniuose iliustruoja Lietuvos gyventojų namų/butų sąlygų "landšaftą". Pirmajame brėžinyje matome gyventojų pasiskirstymą pagal atsakymus į šį klausimą: Koku būdu Jūs esate namo/buto savininkas? Atsakymų alternatyvos buvo šios:

- Bendrabutis, lovos tipo (B-L)
- Bendrabutis, buto tipo (B-B)
- Bendrabutis, kambario tipo (B-K)
- Kambario nuoma (N-K)
- Atskiro buto nuoma (N-B)
- Atskiro namo nuoma (N-N)
- Valstybinis butas (VLST)
- Butas, skirtas aptarnaujančiam personalui (pvz.kiemsargiui) (PERS)
- Kita (KITA)
- Kooperatinis butas (Gyventojų nuosavybė) (KOOP)
- Individualus namas (Gyventojų nuosavybė) (IND)

7.5 brėžinyje matome daug ką sakantį vaizdą, kuris taip pat atitinka oficialiosios statistikos duomenis.

Yra dvi pagrindinės nuosavybės formos. Dauguma Lietuvoje gyvena arba valstybiniuose butuose VLST, keturiasdešimt penki procentai arba individualiuose namuose, kurie yra šeimos nuosavybė IND, tridešimt penki procentai. Priedo yra duomenų apie nuomuojančius atskirą butą N-B, penki procentai ar turinčius kooperatinį butą KOOP, septyni procentai. Kitos nuosavybės formos yra retos.

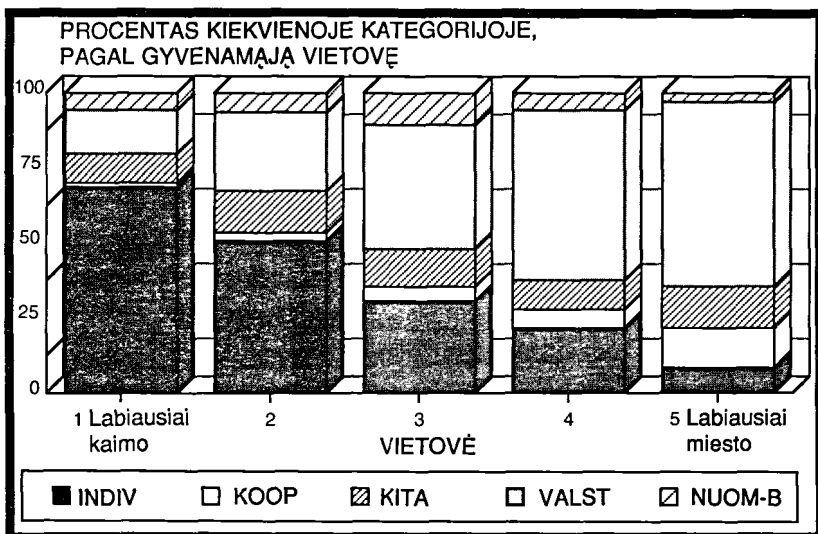
Brėžinys 7.5 Respondentų namų/butų nuosavybės tipai

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

Kad susidaryti vaizdą apie sąryšį tarp gyventojų butų/namų sąlygų ir gyvenamosios vietovės tipo, mes paruošėme lentelę, kurioje pavaizduotos pagrindinės nuosavybės formos santykiyje su vietoje. Vietovės tipai padalinti į penkis lygius, nuo labai retai apgyventos (1) iki turinčios 100.000 ar daugiau gyventojų (5). 7.6 brėžinyje matome nuoseklų vaizdą: juo labiau vietovė yra miesto tipo, tuo didesnis žmonių procentas gyvena valstybiniuose butuose. Pačiuose miestuose tai sudaro net virš šešiadešimties procentų gyventojų. Tik labai nedidelė grupė miesto žmonių gyvena individualiuose namuose. Kaime vaizdas yra atvirkščias: dauguma čia (nuo šešiasdešimties iki septyniasdešimties procentų) turi nuosavus namus, o valstybiniuose butuose gyvena tik dešimt-dvidešimt procentų. Taigi, pasirinkdami vietovės tipą: miestą ar kaimą, gyventojai renkasi gyvenamosios vietos nuosavybės formą.

Brėžinys 7.6 Respondentų namų/butų nuosavybės tipai pagal gyvenamąją vietą

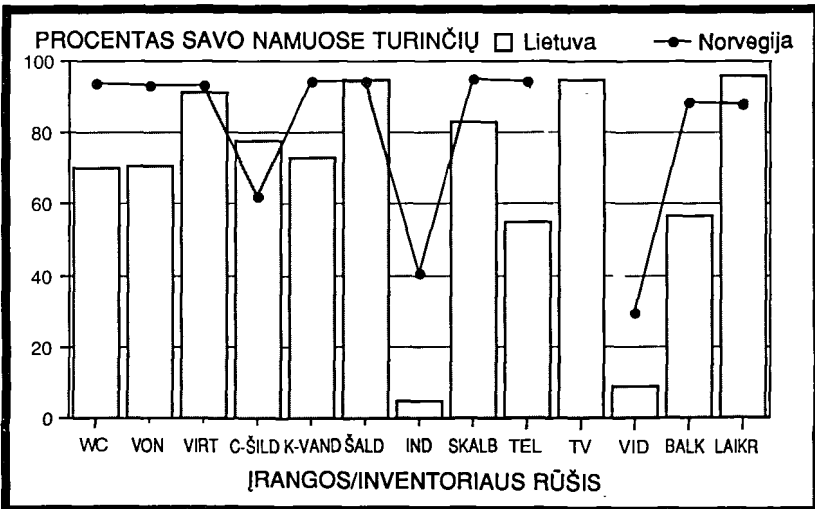

Sąlygos butuose/namuose ir aplinka

Kad sužinoti koks yra butų/namų standartas Lietuvoje, buvo užduotas klausimas, ar respondentai savo namuose gali naudotis tais ar kitais patogumais, įranga, aparatais ir pan., kurie yra svarbūs šiuolaikiniam žmogui. Tai yra:

- Tualetas (WC)
- Vonia ar dušas (VON)
- Virtuvė, mažiausia 6m² (VIRT)
- Centrinis apšildymas (C-ŠILD)
- Įvestas karštas vanduo (K-VAND)
- Šaldytuvas (ŠALD)
- Indų plovimo mašina (IND)
- Skalbimo mašina (SKALB)
- Telefonas (TEL)
- Televizorius (TV)
- Video aparatūra (VID)
- Terasa, balkonas ar pan. (BALK)
- Laikraštis/žurnalas (LAIKR)

Brėžinys 7.7. Galimybė naudotis įvairiais įrengimais namuose

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990, Norvegijos gyvenimo sąlygų tyrimas 1987

7.7 brėžinyje matome skaičių tų, kurie turi galimybę naudotis išvardintais patogumais. Stulpeliai atspindi Lietuvos duomenis.

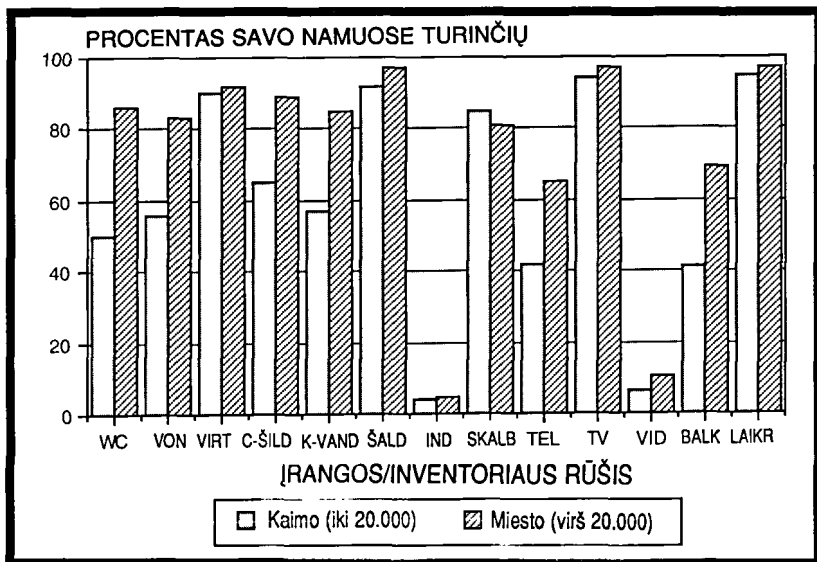
Beveik visi apklaustieji turi šaldytuvą (ŠALD) ir televizorių (TV), taipogi kasdieninį laikraštį (LAIKR) (Tačiau čia reiktų pridurti, jog laikraščiai Lietuvoje tiek apimtimi, tiek turiniu yra žymiai mažesni, nei Vakarų šalyse.) Didžioji dauguma taip pat sakosi turį tualetą (WC), vonią ar dušą (VON), centrinį apšildymą (C-ŠILD), karštą vandenį (K-VAND) ir skalbimo mašiną (SKALB). Tuo tarpu pusė apklaustųjų turi telefoną (TEL) bei terasą/balkoną ar kitokį poilsio plotą (BALK). Labai nedaugelis sakosi turį indų plovimo mašiną ar video aparatūrą. Šie aparatai yra reti Lietuvoje, Sovietų Sąjungoje jų buvo gaminama labai mažai, taigi, turėti šiuos dalykus namuose yra didelė prabanga.

Jeigu patyrinėsime santykį tarp stulpelių ir kreivės (norvegiškųjų duomenys) 7.7 brėžinyje, pamatysime, kokia yra padėtis Lietuvoje palyginus su Norvegija. Norvegiškoji kreivė atspindi 1987 metų tyrimo duomenis. Daugelyje atvejų pavyzdžiai labai mažai skiriasi vienas nuo kito. Procentas gyventojų, turinčių virtuvę (6m² ar didesnę) bei šaldytuvą ir Lietuvoje, ir Norvegijoje yra beveik tas pats. Lietuvos gyventojai dažniau sakosi turį centrinį apšildymą - skirtingos gyvenamųjų namų statybos išdava - ir laikraštį, o norvegai savo ruožtu dažniau turi įvestą karštą vandenį, telefoną, terasą ir pan. Taip pat aiškiai matome, jog daugiau norvegų savo namuose/butuose turi tualetą, vonią ar dušą. (Norvegijos tyrimuose nebeužduodamas klausimas apie televizorių - manoma, jog tai kiekvienuose namuose esantis dalykas.) Ryškiausias skirtumas tarp Lietuvos ir Norvegijos matomas dviejose grafose: indų plovimo mašina (IND) ir video aparatūra (VIDEO). Šie dalykai yra žymiai rečiau randami lietuvių namuose, negu norvegų. Tai reiškia, jog Lietuvoje žmonos ir dukterys (daugumoje atvejų) dažniau, negu jų seserys Norvegijoje plauna indus pačios, ir tikriausiai daugiau norvegų, negu lietuvių berniukų ir mergaičių vaiko paraudusiom akim nuo per daug videofilmų žiūrėjimo.

Iš 7.8 brėžinio galima daugiau sužinoti apie įvairių patogumų pasiskirstymą tarp Lietuvos gyventojų grupių. Čia parodytas

lyginamasis patogumų pasiskirstymas pagal miesto ir kaimo (mažiau 20.000 gyventojų) vietas. Vaizdas byloja apie kai kuriuos regioninius butų/namų standartų skirtumus, nors jie ir nėra labai ryškūs. Kas liečia tokius dalykus, kaip pakankamai erdvi virtuvė, šaldytuvas, skalbimo mašina ir televizorius, o taip pat laikraštis, kaimas nuo miesto skiriasi nedaug kuo, ir ten, ir čia gyventojai maždaug vienodai naudojami šiais patogumais. Tačiau respondentai miesto rajonuose dažniau sakosi turį tualetą, vonią, centrinį apšildymą, karštą vandenį bei telefoną savo butuose/namuose. Kai respondentai kaimo srityse rečiau turi balkoną ar centrinį apšildymą, reikia atsiminti, jog namų statybos struktūros apskritai yra labai skirtingos šių dviejų tipų vietovėse, kaip matoma ankstesnėse lentelėse. Nepaisant to, 7.8 brėžinys įrodo, jog miestiečiai Lietuvoje, kaip ir kitose industrializuotose šalyse, gyvena savo namuose "moderniau" ir labiau mechanizuotai, nei žmonės kaimuose ir mažuose miesteliuose. Miestuose žmonės turi ankštesnius namus, nei kaimuose, tačiau juose paprastai turi daugiau įrangos ir patogumų.

Brėžinys 7.8 Galimybė naudotis įvairiais įrengimais namuose miesto ir kaimo vietovėse

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

Svarbus žmonių gyvenamosios aplinkos faktorius yra tai, kiek ji tinka vaikams. Tiek patiems vaikams, tiek jų tėvams aplinka šalia namų, bent jau tam tikru gyvenimo laikotarpiu, sudaro gyvybiškai svarbią dalį bedrame gyvenimo sąlygų lygyje. Todėl tokio tipo tyrimuose dabar įprasta užduoti klausimus apie šią sritį. Šį elementą galima netgi nagrinėti kaip atskirą gyvenimo sąlygų komponentą. Vėlesnė Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimo analizė be abejo giliau išstudijuos šį aspektą. Mūsų apžvalgoje jis aptariamas ribotai, nagrinėjami tik bendriausieji pavyzdžiai. 7.9 brėžinyje yra pavaizduotas procentas atsakiusiųjų "Taip" į klausimą apie specialiai įrengtas ar natūraliai egzistuojančias vaikų žaidimo vietas šalia namų. Klausimai buvo užduodami tik tom šeimom, kurios turi vieną ar daugiau vaikų nuo dviejų iki dešimties metų amžiaus. Kiekvienas stulpelis rodo skaičių atsakiusiųjų teigiamai į duotas kategorijas. Atsakymų kategorijos yra šios:

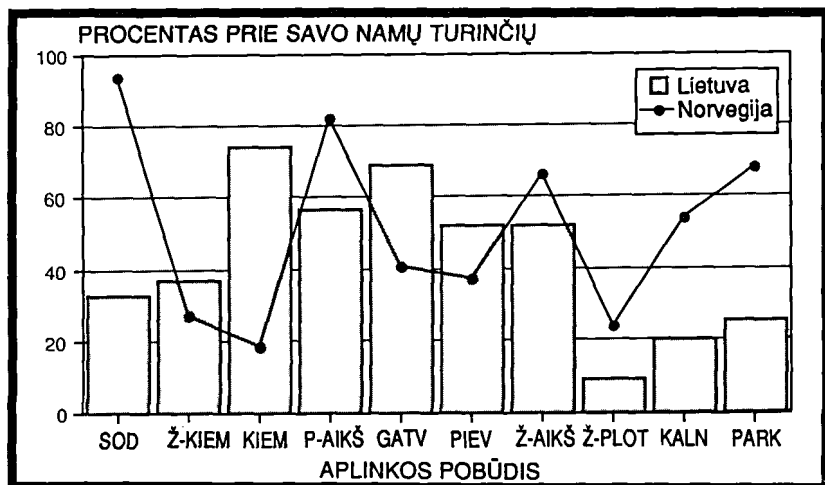
- Nuosavas sodas, kiemas (SOD)
- Bendras kiemas, įrengtas kaip vaikų žaidimų aikštelė (Ž-KIEM)
- Kiemo teritorija apskritai (KIEM)
- P-aikštelė, pėsčiųjų takas ar gatvė/kelias, kur būna mažai transporto (P-AIKŠ)
- Važinėjama gatvė/kelias su šaligatviu (GATV)
- Pievelė arba žalias plotas (PIEV)
- Žaidimų aikštelė su smėlio dėže, supynėmis ir pan. (Ž-AIKŠ)
- Didesnis žaidimams įrengtas plotas (Ž-PLOT)
- Kalnelis rogutėms ar čiužinėjimo takas (KALN)
- Natūrali, gamtinė žaidimų teritorija, parkas ar pan. (PARK)

Dauguma respondentų sakosi turį galimybę naudotis bendru kiemu (Ž-KIEM), pievele (PIEV), nedidele žaidimų aikštele (Ž-AIKŠT). Didesni žaidimams įrengti plotai ir natūralios teritorijos, kaip parkai (Ž-PLOT, PARK) sutinkami palyginus retai. Tačiau dauguma teikia duomenis apie važinėjamą gatvę (su šaligatviu) ir P-aikštelę ar pan. (GATV, P-AIKŠ) šalia savo namų. Apibendrinami matome, kad pagal įprastą gyvenamųjų vietų aplinką Lietuvoje yra gana nevienodos vaikų auginimo sąlygos.

Čia, stebėdami kreivę, vėl galime palyginti šiuos duomenis su Norvegija. Kreivė atspindi atitinkamus norvegiškus 1987-ų metų skaičius. Randame ir panašumų, ir skirtumų. Pagal turinčių bendrus kiemus (Ž-KIEM), pieveles (PIEV) ir žaidimų aikšteles (Ž-AIKŠT) skaičių brėžinio dalys nedaug skiriasi viena nuo kitos. Tačiau tokius dalykus, kaip nuosavas sodas ir natūralios žaidimų teritorijos (SOD, PARK) turi žymiai daugiau norvegų šeimų su vaikais. Šį skirtumą reikia dalinai nagrinėti kaip skirtingų namų statybos struktūrų šiose dviejose šalyse paseką, kaip jau buvo nurodyta aukščiau šiame skyriuje. Taip pat reikia pastebėti, jog lietuvos gyventojai dažniau sakosi turį bendrą kiemą ar važinėjamą gatvę su šaligatviu šalia savo namų. Iš 7.9 brėžinio aiškėja kai kurios išvados apie skirtumus tarp vaikų auginimo sąlygų šiose dviejose šalyse. Tačiau iš šių duomenų sunku pasakyti ką nors apibrėžto apie aplinkos "palankumą" vaikams Lietuvoje, lyginant su Norvegija.

Ir pagaliau, trumpai apžvelgsime sąryšį tarp gyvenamosios vietos standarto ir kitų gyvenimo lygio komponentų, imant kartu su individualiomis lėšomis. Tam buvo sukurtas nesudėtingas indeksas, vaizduojantis bendrą standartą respondentų namuose. Šis indeksas

Brėžinys 7.9 Ar aplinka pritaikyta vaikams?

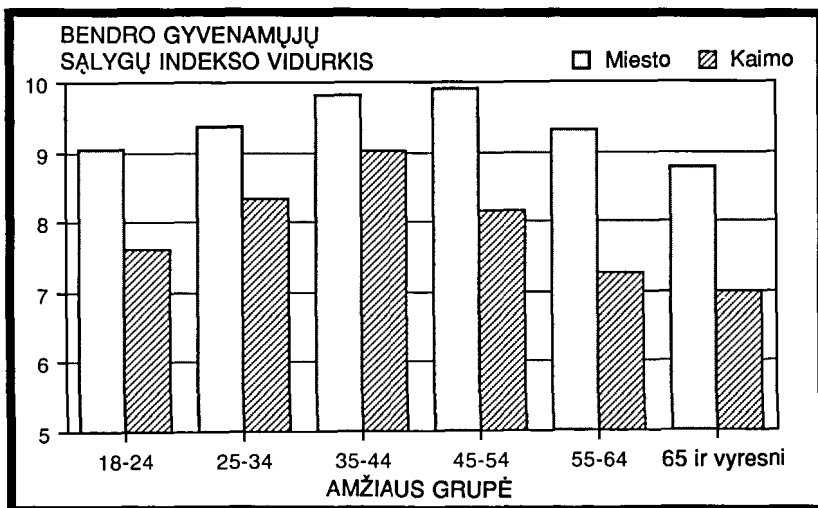

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990, Norvegijos gyvenimo sąlygų tyrimas 1987

sudarytas remiantis atsakymais (TAIP = 1, kitoks atsakymas = 0) į klausimą apie visus išvardintus 7.7 ir 7.8 brėžiniuose patogumus. Ankstesnioji (faktorius) analizė parodė, jog kintamieji turi tendenciją koreliuoti, taigi, toks tyrimo būdas buvo visiškai natūralus, bent jau pirmojoje stadijoje. Indekso vidurkis yra 7.7, o standartinė paklaida - 2.6.

7.10 brėžinyje matome šio indekso vidurkį įvairaus amžiaus žmonių grupėms kaimo (mažiau 20.000 gyv.) ir miesto vietovėse. Kai kurie įdomūs skirtumai matomi tiek skirtingo tipo vietovėse, tiek amžiaus grupėse. Mažesnis vidurkis kaimo rajonuose yra atspindys tų bendrų skirtumų, kurie jau aptarti 7.8 brėžinyje, todėl toliau jų nekomentuosime. Svarbiau yra stebėti, kaip vaizdas keičiasi augant amžiui. Aukščiausias standartas gyventojų namuose matomas vidutinio amžiaus grupėse, t.y. tarp dvidešimt penkių ir penkiasdešimt penkių metų amžiaus. Būtent šiame gyvenimo tarpsnyje žmonės kuria šeimas ir palaiapsniui gerina savo ekonominę padėtį (žr. skyrių apie pajamas ir ekonominius resursus). Namų standartas žemesnis grupėse, vyresnėse nei 55 metai. Šį faktą reiktų nagrinėti kaip paseką to, jog respondentai gyvena senesniuose namuose. Jie taip pat augo ir kūrė savo šeimas tais

Brėžinys 7.10 Namų/butų standartas pagal amžių ir gyvenamąją vietą

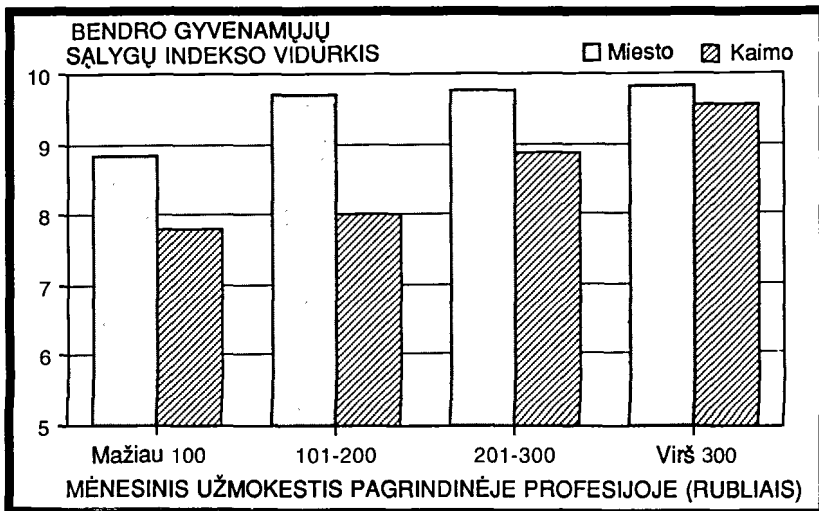

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

laikais, kai bendras ekonominis lygis Lietuvoje buvo žemesnis. Skirtumas pastebimas taip pat tarp tų pačių amžiaus grupių mieste ir kaime. Pasirodo, jog pagyvenę respondentai miestuose paprastai turi aukštesnį standartą savo namuose, negu gyvenantys kaimuose. Be to, senesnieji kaimo gyventojai yra prasčiau įsitaisę tiek lyginant su to paties amžiaus miestiečiais, tiek su vidutinio amžiaus kaimiečiais.

Keletas detalių yra pateikta 7.11 brėžinyje, kur namų standartas parodytas pagrindinėms pajamų grupėms kaime ir mieste. Pajamos čia yra vidutinis mėnesinis uždarbis, gaunamas respondento pagrindiniame darbe. Apklausiamieji buvo padalinti į keturias pagrindines pajamų grupes: 1 - mažiau 100 rublių, 2 - 101-200 rublių, 3 - 201-300 rublių, 4 - virš 300 rublių per mėnesį. Kad neįpainioti kitų statistiką veikiančių faktorių, buvo apsiribota pilnu etatu dirbančiais respondентаis nuo trisdešimties iki penkiasdešimt penkių metų amžiaus (t.y., vidutinio amžiaus ir įsikūrę). Idealu būtų, jei imtume visos šeimos pajamas kaip lyginamąjį ekonominių resursų matą. Tačiau tokių duomenų neturime. Bet iš šių atrinktųjų grupių galime tikėtis, jog respondento pajamos bus galiojantis šeimos ekonominių resursų rodiklis.

Brėžinys 7.11 Namų/butų sąlygos pagal pajamų lygį ir gyvenamąją vietą, vidutinio amžiaus pilnu etatu dirbantys respondentai

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

Pirma, ir vėl pastebime skirtumą tarp kaimo ir miesto rajonų. Tačiau čia pagrindinį dėmesį skirsime namų standartui pagal pajamas: bendra tendencija yra aukštesnis namų įrangos standartas grupėse su didesnėmis pajamomis. Gerai apmokami dirbantieji yra geriau įsikūrę ir miestuose, ir kaimuose. Tai neturėtų mūsų labai nustebinti, iš dalies todėl, kad butų paskirstymo politika visuomet buvo susieta su dirbančiųjų statusu. Ir, užbaigiant, reikia pabrėžti kai kuriuos specifinius skirtumus tarp kaimo ir miesto pajamų grupių. Miestuose respondentai netgi su vidutinėmis pajamom teikia duomenis apie gana aukštą namų standartą. Kaimuose tai randama tik pačių didžiausiųjų pajamų grupėje. Taigi, kaimuose yra didesnis skirtumas tarp neturtingų ir turtingų šeimų pagal standartą jų namuose, negu miestuose. Jei pažvelgsime į 7.10 ir 7.11 brėžinius kartu, prieisime loginės išvados, jog vidutinio amžiaus gerai apmokami žmonės Lietuvoje turi daugiausia galimybių įsigyti gyvenamąją vietą su visais patogumais ir įranga. Taip pat akivaizdu, jog seni ir neturtingi žmonės kaimo rajonuose gyvena prasčiausiai.

8 skyrius

Socialinis kontaktas ir laisvalaikio organizavimas

Sociologinė aksioma teigia, jog žmonės yra priklausomi nuo *bendravimo/buvimo kartu su kitais žmonėmis*. Nepaprastai svarbu yra dalyvauti socialinėse grupėse, turėti draugų ir būti susietiems su kitais. Taigi, socialinį kontaktą taip pat reikia nagrinėti kaip atskirą gerbūvio komponentą.

Studijuojant socialinius ryšius tokiu pagrindu, akivaizdu, jog reikia nagrinėti *ir kiekybinę, ir kokybinę* šių reiškinių pusę. Lengviau stebėti kiekybinę pusę, pvz. kiek kartų šeimos nariai susitinka vieni su kitais, ar su kiek draugų individas matosi reguliariai. Tačiau sudėtinga atskleisti gilesnę žmonių tarpusavio santykių prasmę. Kiti kokybiniai aspektai yra mažiau akivaizdūs, tad daugumoje atvejų tyrinėtojai turi *pasikliauti matomų reiškinių interpretacija*, taip sakant, tirti *iš išorės*.

Dažnai teigiama, jog šiuolaikinėje visuomenėje iš esmės *trūksta draugiškumo ir vienybės tarp žmonių*. Kada daugelyje šalių sparčiai vystėsi ekonomika ir augo gerbūvis, tuo pačiu metu *silpnėjo socialiniai ryšiai*. Dažnai patiriamas jausmas, jog senais laikais, prieš keletą kartų, viskas buvo geriau. Bent jau tokia tendencija vadovaujasi kai kurie sociologai, apžvelgdami buvusias, dažnai kaimo, visuomenes, kuriose socialinė aplinka buvo žymiai labiau tinkama individui. Tuo pačiu jie kaltina šiuolaikinę visuomenę nestabilumu, nepakankamu pritaikytumu savo pačios nariams. Tikriausiai tokiuose teiginiuose yra dalis tiesos. Tačiau reikia saugotis per didelio senosios visuomenės romantizavimo, lyginant ją su dabartimi.

Socialinis kontaktas skiriasi nuo kitų gerbūvio komponentų jau tuo, kad jo *neįmanoma valdyti ar veikti politinėmis priemonėmis*.

Vyriausybė ir vietinė valdžia gali nuveikti daug ką, gerindama struktūrinės sąlygas, plečiančias kontaktų galimybę jaunimui, šeimoms, pagyvenusiems, pagalbos reikalingiems žmonėms atskiruose rajonuose. Tačiau paprastai valdžios organai negali tiesiogiai paveikti žmonių jausmų vieni kitiems, arba to, kiek piliečiai patys bendrauja, jaučia draugiškumo ar vieningumo ir pan. taip, kaip jie veikia konkrečių ekonominių ir lavinimosi resursų paskirstymą. Kartu su bendromis pastangomis išvystyti visuotinio gerbūvio valstybę, eilėje šalių vyko diskusija apie galimas sąsajas tarp visuomeniškai organizuoto gerbūvio ir neformalių socialinių kontaktų. Užduotas klausimas, ar didelio visuomeninio ir valstybinio pagalbos aparato išvystymas neužgožia anksčiau egzistavusių neformalių tradicijų ir institucijų, tokiu būdu *išardydamas svarbius socialinius tinklus* vietinėje visuomenėje. Teigiama, jog, kai tradicinės funkcijos ir socialinis tinklas perimamas valstybinių organizacijų ir profesionalios priežiūros sistemos, "natūralusis" socialinių ryšių tinklas silpnėja.

Jei tokie požūriai yra teisingi, tai reiktų tikėtis bendros degradacijos žmonių savimonėje, kad jie yra socialinių grupių nariai, turi artimų draugų, yra kartu su kitais ir t.t. Sprendžiant iš per ilgesnį laikotarpį surinktų duomenų Skandinavijoje, matome, jog taip nėra. Netgi šiuolaikinėje visuomenėje egzistuoja ilgalaikiai ir tamprūs ryšiai tarp žmonių.

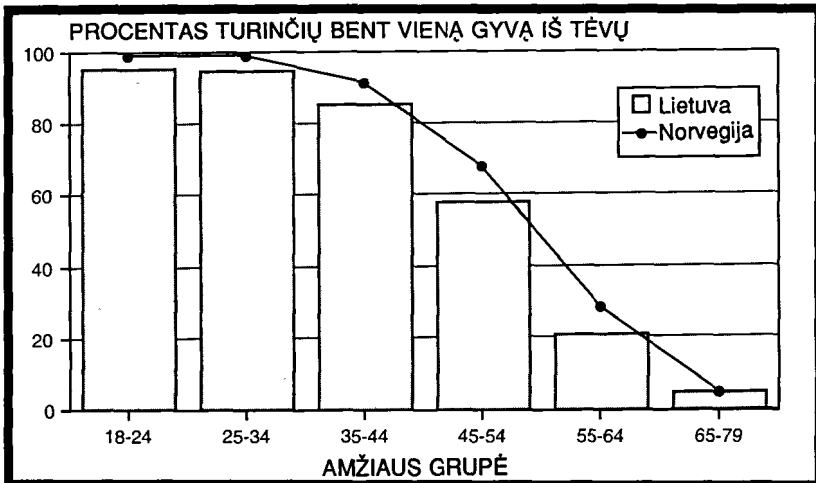
Toliau mes aptarsime kai kuriuos socialinio kontakto rodiklius Lietuvoje, tuos, kuriuos gavome iš gyvenimo sąlygų tyrimo 1990. Būtent todėl, kad Lietuvos gyventojų skaičius ir struktūra yra daug kuo panaši į Norvegijos, mes nagrinėsime lietuviškąjį pavyzdį lyginamojoje perspektyvoje. Tokią analizę taip pat rasite skyriaus pabaigoje, kur aptariama įvairi laisvalaikio veikla. Nagrinėjant šiuos pavyzdžius, reikia atsiminti labai skirtingą Lietuvos ir Norvegijos istorinį vystymąsį, aprašytą pirmame skyriuje.

Socialinis kontaktas

Pagrindinis socialinis vienetas yra *šeima*. Šeimoje paprastai žmogus išmoksta elementariausių bendravimo taisyklių. Vaikai yra tampriai surišti su tėvais. Tėvai jiems yra "stabai", pavyzdys: jų lūkesčiai turi įtakos jaunajai kartai, šios įtakos pasekmės yra kartais veiksmingos netgi po tėvų mirties. Tėvai savo ruožtu identifikuoja save su savo atžalomis. Jie nori, jog vaikams gerai sektųsi gyvenime, jog jiems išsipildytų tos svajonės, kurios neišsipildė tėvams, jog jie pasiektų dalykų, kurių nesugebėjo pasiekti patys tėvai. Bet ne vien tik vaikus formuoja tėvų lūkesčiai. Poveikis yra abipusis: tėvai socializuojasi per savo vaikus, rūpindamiesi jų norais ir lūkesčiais. Todėl santykiai tarp šeimos narių gyvenimo cikle yra centrinis daugelio žmonių gyvenimo aspektas.

8.1 - 8.3 brėžiniuose pavaizduota keletas kontakto tarp šeimos narių rodiklių Lietuvoje. Pirmajame (8.1 brėž.) kiekvienas stulpelis atspindi procentą duotose amžiaus grupėse, su bent vienu gyvenančiu iš tėvų. Charakteringa tai, kad beveik visi (devyniasdešimt penki procentai) jaunesnieji apklaustieji atsako, jog jų tėvas ir/arba motina

Brėžinys 8.1 Procentas turinčių abu arba bent vieną gyvą iš tėvų

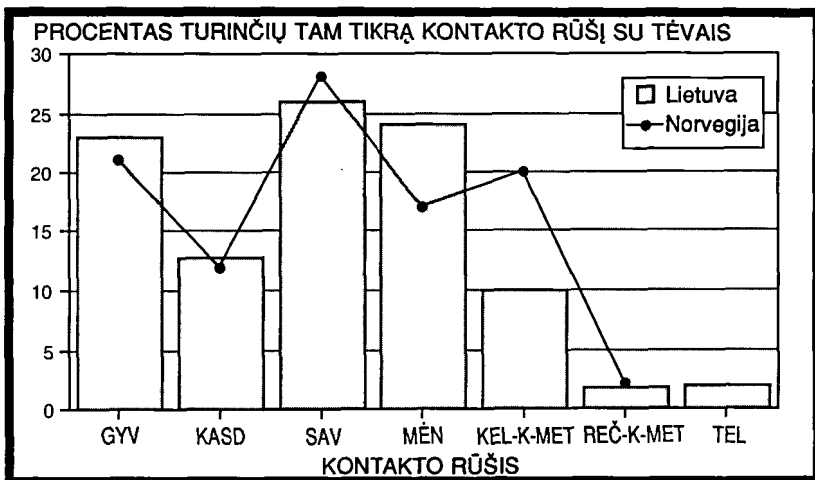
Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990,
Norvegijos gyvenimo sąlygų tyrimas 1987

yra gyvi. Šis pavyzdys yra įprastas beveik visose šiuolaikinėse išsivysčiusiose visuomenėse, tačiau labai skiriasi nuo to, kas pastebėta daugelyje Afrikos ir Azijos šalių.

Natūralus reiškinys: augant pačių respondentų amžiui, mažėja procentas turinčių abu gyvus tėvus. Nepaisant to, beveik šešiasdešimt procentų apklaustųjų nuo keturiasdešimt penkių iki penkiasdešimt penkių metų amžiaus sakosi turį bent vieną iš tėvų. Tokiu būdu 8.1 brėžinys rodo, jog dauguma Lietuvos gyventojų gali džiaugtis turėdami kontaktą su tėvais.

Lyginant Lietuvos duomenis (stulpelius) su Norvegijos (kreive), matome stulbinantį panašumą. Išskyrus šiek tiek aukštesnį procentą norvegų, turinčių gyvus tėvus. Visais kitais atžvilgiais vaizdas yra labai panašus. Abiejose šalyse beveik visi jauni ir vidutinio amžiaus respondentai turi vieną ar abu tėvus, o po keturiasdešimt penkių metų amžiaus vaizdas ima pastebimai kisti. Mažesnę proporciją Lietuvos gyventojų, esančių keturiasdešimt penkių-penkiasdešimt penkių ir penkiasdešimt penkių-šešiasdešimt penkių metų amžiaus ir turinčių tėvus (vieną iš jų) galima paaiškinti tuo, kad gyventojų skaičius buvo stipriai paveiktas sunkiais Antrojo Pasaulinio karo ir Stalino valdymo

Brėžinys 8.2 Kontaktas su tėvais: bendras respondentų pasiskirstymas

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990, Norvegijos gyvenimo sąlygų tyrimas 1987

metais (žr. 1 ir 2 skyrius). Tačiau nepaisant tokių skirtumų, kuriuos be abejo reikia analizuoti ir paaiškinti išsamiau, brėžinyje aiškiai matomas panašumas tarp dviejų amžiaus sąlygojamų pavyzdžių. Iš esmės, tikimybė turėti gyvus tėvus mažėja paraleliai abiejose šalyse patiems respondentams senstant.

Šis stebėjimas toliau yra paremtas 8.2 ir 8.3 brėžinių duomenimis. Pirmasis atspindi lyginamąjį gyventojų pasiskirstymą pagal atsakymus į klausimą, užduotą tiems, kurių nors vienas iš tėvų yra gyvas. Klausimo "Kaip dažnai Jūs matotės su savo tėvais/tėvu/motina?" atsakymų kategorijos yra šios:

Gyvenu kartu su tėvais (GYV)

Beveik kasdien (KASD)

Maždaug kas savaitę, bet ne kasdien (SAV)

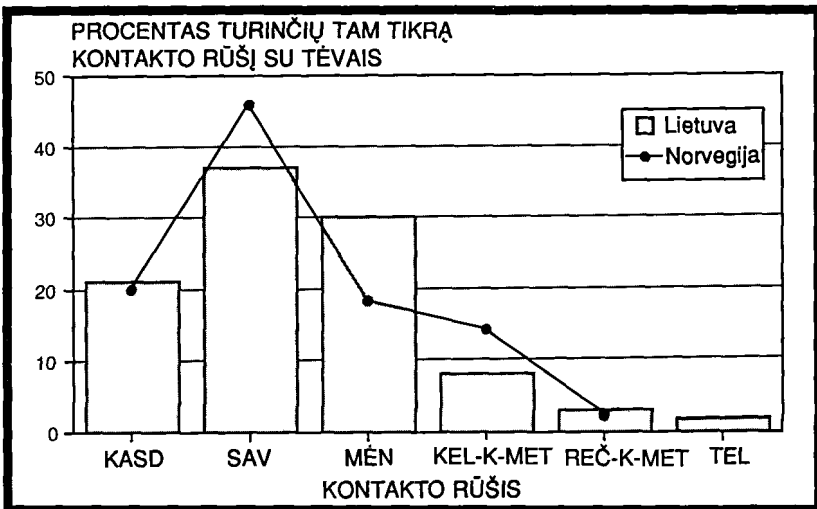
Maždaug kas mėnesį, bet ne kiekvieną savaitę (MĖN)

Keletą kartų per metus, bet ne kiekvieną mėnesį (KEL-K-MET)

Rečiau, nei kartą į metus (REČ-K-MET)

Turite kontaktą telefonu (TEL)

Brėžinys 8.3 Kontaktas su vaikais: bendras respondentų pasiskirstymas

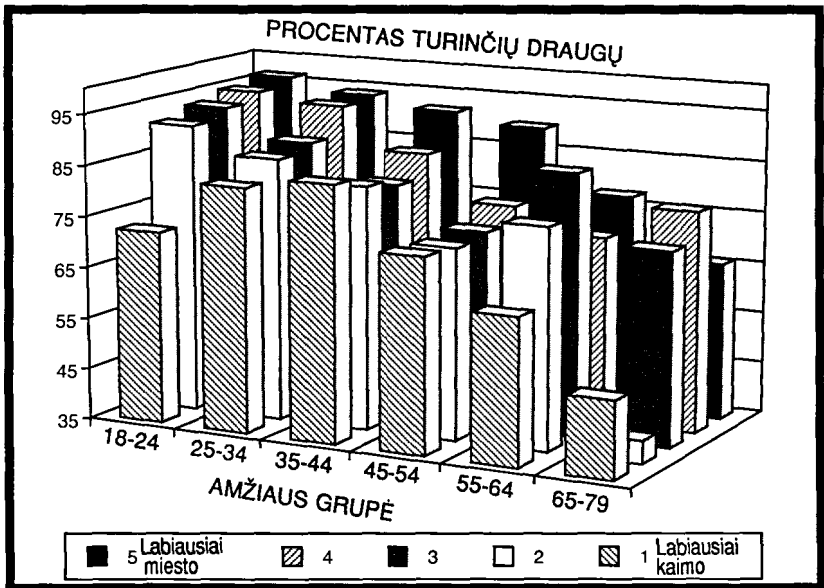

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990,
Norvegijos gyvenimo sąlygų tyrimas 1987

Stulpeliuose, rodančiuose Lietuvos gyventojų pasiskirstymą, buvo apsiribota apklausiamaisiais, ne vyresniais penkiasdešimties metų. Bendra visų stulpelių suma yra šimtas procentų. Lentelė rodo, jog beveik ketvirtadalis visų respondentų (nuo aštuoniolikos iki penkiasdešimties metų amžiaus) gyvena su savo tėvais. Kiti stulpeliai, vaizduojantys visus, turinčius tėvus, bet negyvenančius kartu su jais, rodo, jog daugiau dešimties procentų matosi su tėvais kasdien, o dvidešimt penki procentai - kas savaitę. Toliau beveik ketvirtadalis sakosi susitinką su tėvais kas mėnesį, ir tik dešimt procentų - keletą kartų per metus. Bet kokių atveju šis vaizdas byloja apie gana dažnus Lietuvos dukrų ir sūnų kontaktus su savo tėvais ir motinomis.

Daug ką sužinome, pažvelgę į Norvegijos 1987-ųjų metų duomenų pasiskirstymą (kreivė). (Reikia pridurti, jog pavyzdžiai nėra visiškai tiesiogiai palyginami, nes norvegiškajame tyrime klausimai apie kontaktą telefonu buvo suformuluoti kitaip. Tačiau tai neturi didelės įtakos bendram vaizdui). Panašumas tarp šių dviejų pavyzdžių yra

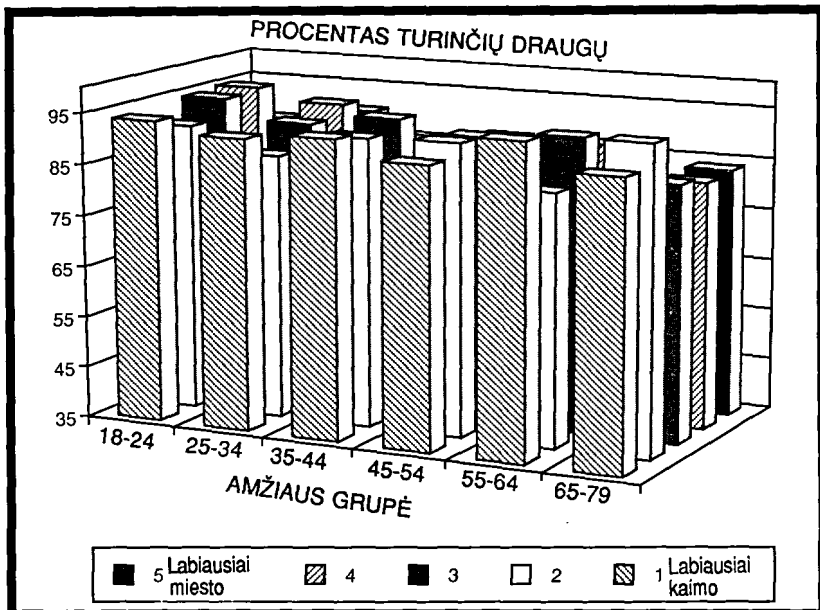
Brėžinys 8.4 Procentas turinčių gerų draugų pagal amžių ir gyvenamąją vietą, Lietuva

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

akivaizdus. Pažvelgus iš arčiau, visgi atsiskleidžia kai kurie skirtumai. Lietuvoje matome tendenciją dažniau susitikinėti su tėvais, negu Norvegijoje: Lietuvos gyventojai dažniau negu Norvegijos atsako "Kas mėnesį" (MĖN), ir rečiau "Keletą kartų į metus" (KEL-K-MET). Šį skirtumą galima aiškinti tuo, kad Lietuva pagrinde yra katalikiška šalis, kur šeima tradiciškai turėjo svarbesnį vaidmenį visuomeniniame gyvenime. Taip pat verta atsiminti, jog bendras Lietuvos plotas yra žymiai mažesnis už Norvegijos (žr. 1 skyrių), atstumai tarp miestų ir vietovių yra trumpesni, o visuomeninis transportas yra gana pigus. Tą pačią tendenciją, nors ir ne taip stipriai išreikštą, randame 8.3 brėžinyje, kur parodytas vaikų kontaktų su tėvais dažnumas. Šie apskaičiavimai liečia respondentus, jaunesnius negu aštuoniasdešimt metų, turinčius šešioliokos metų ir vyresnių vaikų, negyvenančių namuose. Matome, kad tėvai Lietuvoje, turintys vaikų, negyvenančių namuose, palaiko gana dažnus kontaktus su jais: dvidešimt procentų

Brėžinys 8.5 Procentas turinčių gerų draugų pagal amžių ir gyvenamąją vietą, Norvegija

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

kasdien ir beveik keturiasdešimt procentų kas savaitę. Norvegijos duomenys taip pat atskleidžia panašų vaizdą, vėlgi su nedidele retesnio bendravimo tendencija.

Koks yra socialinis kontaktas už šeimos ribų? Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrime aštuoniasdešimt procentų apklaustųjų sakosi turį *gerų draugų* savo mieste/rajone/apylinkėje, neskaitant šeimos narių. Įdomus klausimas: kokios aplinkybės sąlygoja šio faktoriaus įvairovę? Sociologai neretai išskiria stabilų ir netrukdomą gyvenimą ne miesto tipo srityse kaip teigiamą artimų draugiškų ryšių užmezgimo ir išlaikymo šaltinį. Kiti pabrėžia, jog miestuose yra daugiau galimybių sutikti įvairių žmonių, tokiu būdu surandant žmones su bendrais interesais. Galima susidaryti nuomonę apie šį klausimą, pažvelgus į 8.5 brėžinį.

Čia matome procentinį pasiskirstymą žmonių, turinčių gerų draugų, pagal amžių ir gyvenamosios vietovės tipą. Vaizdas teikia daug informacijos. Trumpai tariant, jis rodo, jog jauni žmonės ir žmonės, gyvenantys Lietuvos miestuose, žymiai dažniau randa draugų kaimynystėje, savo rajone ir pan. Pastebimos taip vadinamos interakcijos tendencijos: jauni žmonės mažiausiose kaimo gyvenvietėse skundžiasi negalį surasti draugų kaimynystėje, tuo tarpu pagyvenę žmonės nedideliuose miestuose ar stambesnėse gyvenvietėse sakosi turį draugų. Tačiau bendras vaizdas yra visiškai aiškus. Jaunimas ir miestiečiai lengvai randa draugų savo rajonuose, o seni žmonės ir kaimo gyventojai - žymiai sunkiau.

Įdomu palyginti šį pavyzdį su atitinkamais norvegiškais duomenimis, parodytais 8.5 brėžinyje. Čia toli gražu *nerandame įprasto panašumo tarp šitų dviejų šalių*. Norvegijoje galimybė turėti draugų yra jokių sistemingu būdu nepriklausoma nuo respondentų amžiaus. Dar daugiau - jei ir egzistuoja šiokia tokia koreliacija tarp gyvenamosios vietovės tipo ir draugystės ryšių, ji yra atvirkštinė Lietuvai. Norvegai, gyvenantys miestuose turi mažiau galimybių susirasti draugų savo kaimynystėje, negu gyvenantys kaimuose. Reikia pabrėžti, jog visi kintamieji ir kategorijos yra tie patys abiejuose tyrimuose. Taigi, paėmus šiuos du pavyzdžius kartu, prieiname

išvados, jog miesto gyvenimas priešpastytas kaimo gyvenimui turi vienokią prasmę Lietuvoje, kitokią - Norvegijoje. Ateities tyrimų užduotis bus paaiškinti, kodėl šiose dviejose šalyse rasti tokie skirtingi draugystės/bendravimo tipai.

Laisvalaikio veikla

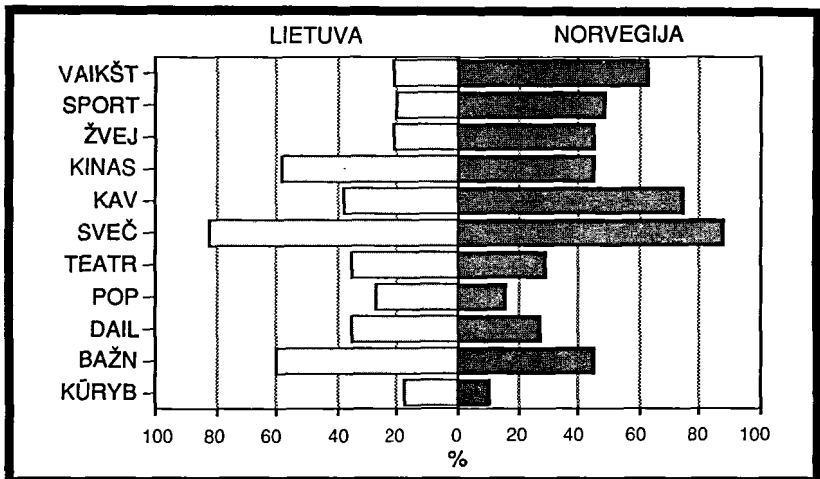
Laisvalaikį paprastai priimta tirti kaip gerbūvio privalumą. Laisvalaikiu žmonės : semiasi jėgų tam, kad susidoroti su dažnai įtampos kupinomis ir sunkiomis darbo užduotimis. Laisvalaikis taip pat suteikia galimybę išvystyti ir pilnai patenkinti įvairius interesus ir hobi. Struktūrinės laisvalaikio veiklos sąlygos lygiai kaip ir jos tradicijos, yra nevienodos skirtingose visuomenėse. Daug ką galima sužinoti apie tautos/žmonių charakterį, nagrinėjant tipiškus jų laisvalaikio užsiėmimus.

8.6 brėžinio kairėje pusėje parodyta įvairi laisvalaikio veikla, kurioje dalyvauja apklaustieji Lietuvoje. Tyrime buvo užduotas klausimas apie dalyvavimą įvairiuose renginiuose ir kitokioje laisvalaikio veikloje. Respondentų buvo paklausta, kaip dažnai jie veikė tą ar aną per paskutiniuosius 12 mėnesių. Tarp išvardintųjų veiklos tipų yra šie:

Ėjau ilgus atstumus pėstute ar slidinėjau (VAIKŠT)
 Kitaip mankštinausi, sportavau (SPORT)
 Buvau išvykęs/-usi žvejoti (ŽVEJ)
 Ėjau į kiną (KIN)
 Ėjau į restoraną/kavinę, pan. (KAV)
 Dalyvavau privačioje šventėje, ėjau į svečius (SVEČ)
 Ėjau į teatrą/operą (TEATR)
 Buvau džiazo/populiariosios muzikos koncerte (POP)
 Buvau dailės muziejuje (DAIL)
 Buvau bažnyčioje: pamaldose/religiniame susitikime (BAŽN)
 Buvau užsiėmęs/-usi kūrybine veikla (KŪRYB)

Kairioji (lietuviškoji) lentelės pusė vaizduoja kai kurias laisvalaikio veiklos rūšis. Kiekvienas horizontalus stulpelis rodo procentą dalyvavusių duotoje veikloje bent vieną kartą praeitų metų laikotarpyje. Lietuviai dažnai eina į kiną, į svečius ir į bažnyčią. (Reikia atsiminti, jog galimybės lankytis restoranuose ir kavinėse yra gana ribotos Lietuvoje). Jie ne per daug vertina veiklą atviraime ore, sportavimą. Šiuo atžvilgiu Lietuvos gyventojų laisvalaikis skiriasi nuo įprastinio norvegiško laisvalaikio profilio. Norvegai taip pat mėgsta eiti į privačias šventes, į svečius, bet jie visgi nemažai laiko skiria

Brėžinys 8.6 Procentas dalyvavusių tam tikroje laisvalaikio veikloje

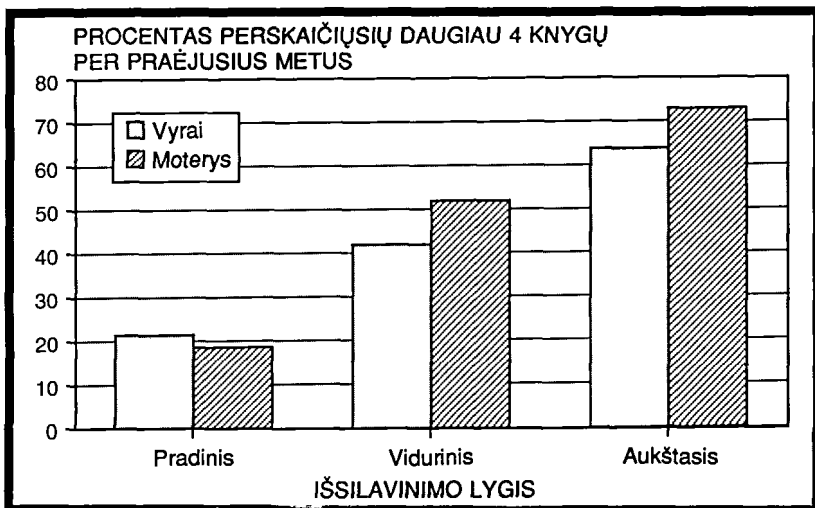

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990,
 Norvegijos gyvenimo sąlygų tyrimas 1987

pasivaikščiojimams, sportui ir kitai veiklai atvirame ore. Iš kitos pusės, Norvegai palyginus retai lankosi populiariosios muzikos koncertuose, teatre, muziejuose ir bažnyčioje. Trumpai tariant, tipiškas norvegų užsiėmimas laisvu po darbo dienos laiku ar savaitgaliais yra bėgiojimas arba žūklė. Lietuviai leidžia laiką mąstydami apie religinius dalykus, žiūrėdami menus arba kine.

Individo auklėjimas, asmeninės lėšos ir sąlygos artimiausioje aplinkoje apsprendžia tai, kokią laisvalaikio veiklos rūšį jis/ji renkasi. Mes čia panagrinėsime vieną svarbesnių veiklos tipų - *skaitymą*. Nors daugelis mano, jog tai "vidutiniosios klasės" ar intelektualų užsiėmimas, nelieka abejonių dėl to, kad skaitymas yra pagrindinis būdas vystyti savo intelektą, pasisemti įkvėpimo kūrybingam mąstymui ir sužinoti naujų dalykų. Knyga taip pat yra gera pagalbiniškė asmeniniams planams ir norams įvykdyti. Tyrime respondentams buvo tiesiog užduotas klausimas, kiek knygų jie perskaitė per paskutiniuosius 12 mėnesių. 8.7 brėžinyje matome procentinį pasiskirstymą pagal išsilavinimo lygį ir lytį tų, kurie perskaitė daugiau keturių knygų per metus.

Brėžinys 8.7 Daug skaitančiųjų procentas pagal lytį ir išsilavinimo lygį

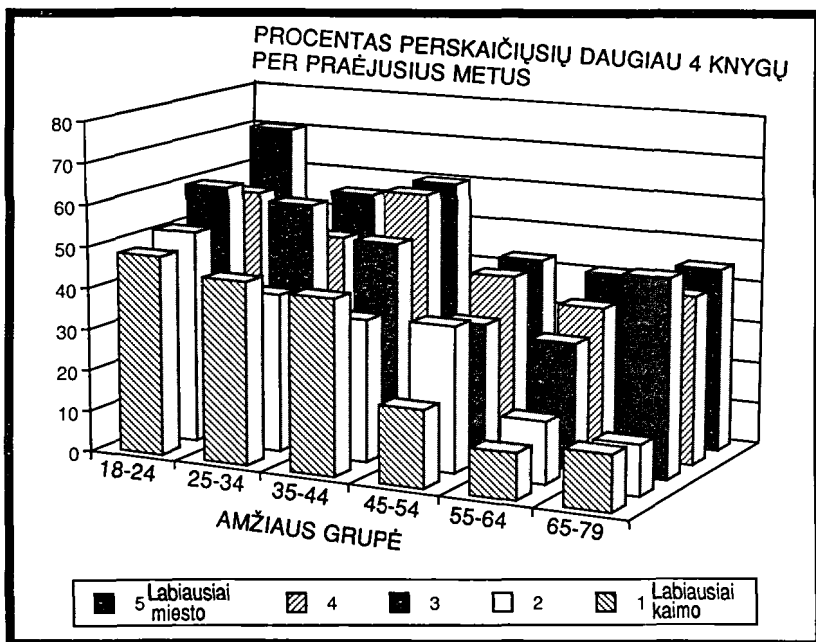

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

Brėžinys atspindi gana nuoseklų kitimą tarp skaitymo dažnio pagal išsilavinimą. Kuo aukštesnis asmens išsilavinimas, tuo didesnė tikimybė, jog tai yra aktyvus skaitytojas laisvu nuo darbo ir kitų pareigų laiku. Priedo pastebime dar vieną įdomų skirtumą: moterys skaito šiek tiek daugiau, negu vyrai. Šį pavyzdį dalinai galima aiškinti nusistovėjusio lyčių pasidalijimo tarp lyčių pagrindu: moteriai, "švelniajai" lyčiai matyt labiau tinka toks užsiėmimas. Tačiau, kaip jau pažymėta anksčiau, moterys Lietuvoje paprastai yra gerai išsilavinusios, todėl pavyzdys 8.7 brėžinyje atspindi ir tai, kad moterys apskritai labiau domisi protiniu darbu.

Ir pabaigai pažiūrėkime į 8.8 brėžinį, kuris vaizduoja daug skaitančiųjų pasiskirstymą pagal amžių ir gyvenamosios vietovės tipą. Pavyzdys aiškiai rodo, jog laisvalaikio veiklą apsprendžia tai, kas tu esi ir kur tu esi. Pirma, bendra kryptis yra ta, jog jauni žmonės

Brėžinys 8.8 Daug skaitančiųjų procentas pagal amžių ir gyvenamąją vietą

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

daugiau domisi skaitymu, negu pagyvenę. Antra, matome jog miestų/miestelių gyventojai dažniau skiria savo laisvalaikį skaitymui, negu kaimo gyventojai. Taigi, aktyviausi skaitytojai Lietuvoje yra jauni žmonės miestuose, o seni žmonės kaimuose retai skaito daug. Ši reiškinį reikia taip pat aiškinti tuo, jog bibliotekų ir knygynų sąlygos yra geresnės miestuose.

9 skyrius

Asmens saugumas, konfliktai ir visuomeninė nuomonė

Būti *saugiam/-iai*, vaikščioti *nesibijant* grasinimų ar bet kokio pobūdžio prievartos, saugiai jaustis savo bute/name ir šalia gyvenamosios vietos - visa tai yra svarbus šiuolaikinės visuomenės pasiekimas. Tačiau šis esminis kasdienio gyvenimo aspektas yra vis dar mažai pripažintas, lyginant su kitais gerbūvio faktoriais, kaip pajamos, sveikata, namų sąlygos ir t.t. Daugelyje Vakarų visuomenių pastebėtas paradoksas: kai išvystyta dauguma (pagrindė valstybinių/visuomeninių) *gerbūvio institucijų bei funkcijų* ir esminių gyvenimo lygio faktorių, kaip sveikatos apsauga, lavinimasis ir ekonominiai resursai, tuo pat metu įrodyta, jog *auga nusikalstamumas*. Ypač paskutinė karta gali paliudyti stambių nusikaltimų daugėjimą.

Bendras nusikalstamumo augimas, bent jau Vakarų šalyse, aiškinamas daugeliu priežasčių. Apskritai jis gali būti susijęs su neturtu ir ekonomiškai ar kitaip nuskriaustomis visuomenės grupėmis. Tačiau priežastiniai faktoriai yra sudėtingi ir neaiškūs. Pabrėžiami kai kurie tipiškai šiuolaikinės visuomenės bruožai, kaip neformalių kontaktų tarp žmonių mažėjimo tendencija. Galimybės pasislėpti/pabėgti, įvykdžius nusikaltimą, yra didesnės masinėje visuomenėje, kurios materialinė ir socialinė struktūra yra sudėtinga. Kai bendras ekonominis lygis kyla, atsiranda daugiau *įstatymo pažeidimų* (ypač vagysčių).

Tyrime turime tik ribotą informaciją apie tai, kiek respondentai *kenčia* nuo nusikaltimų ir prievartos. Tačiau buvo užduoti specialūs klausimai apie galimus susidūrimus su prievarta/fizinės jėgos

naudojimu ar grasinimais prievarta. Priedo buvo paklausta apie asmens savijautą - saugumą, netikrumą ir baimę. Šiame paskutiniame skyriuje mes apžvelgsime pagrindinį tokių išgyvenimų Lietuvos visuomenėje pobūdį, taip pat aptarsime kai kurią šių reiškinių įvairovę.

Pastaraisiais metais Lietuvoje smarkiai padidėjo įtampa tarp respublikos vyriausybės ir sovietinės centro valdžios. Daugelis manė, jog ši kova paaštrins *etninius konfliktus* šalies viduje. Tačiau suprantama, jog nei tokių konfliktų gylio, nei jų paaštrėjimo momentų neįmanoma pilnai aprašyti tyrime. Nepaisant to, apžvalgos užduotis yra nušviesti ir šį klausimą, bent jau kiek tai leidžia padaryti mūsų turimi duomenys.

Tautos politinio gyvenimo dalis yra diskusijos, pažiūrų formavimas ir tiesioginis dalyvavimas įvairiose *politinėse akcijose*. Mes apžvelgsime kai kuriuos klausimus, susijusius su žmonių aktyvumu, darant įtaką politiniams sprendimams vietiniu ir respublikos masteliu.

Vienas pagrindinių sociologinių teiginių sako, jog individo politinės pažiūros yra apspręstos jos/jo užimamos vietos socialinėje struktūroje. Anketoje buvo keletas klausimų apie asmeninį dalyvavimą politiniame gyvenime ir pasitikėjimą vyriausybe. Priešpaskutinėje skyriaus pastraipoje nagrinėsime *politinių pažiūrų* įvairovę pagal respondento socialinę padėtį: amžių, išsilavinimą ir gyvenamosios vietovės tipą. Kiek leis šioje srityje gauti duomenys, mes palyginsime Lietuvą su Skandinavija.

Pabaigoje trumpai apžvelgsime tai, kaip Lietuvos gyventojai vertina savo gyvenimą.

Prievarta ir baimė nukentėti nuo jos

Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrime 1990 respondentams buvo užduotas klausimas ar jiems 1989-ų metų laikotarpyje teko nukentėti nuo įvairaus pobūdžio prievartos bei grasinimų. Klausimas buvo užduotas po to, kaip apklausėjas pristatė jį tokiu būdu: "Šių klausimų pagalba mes norime sužinoti, kaip dažnai žmonės kenčia nuo prievartos

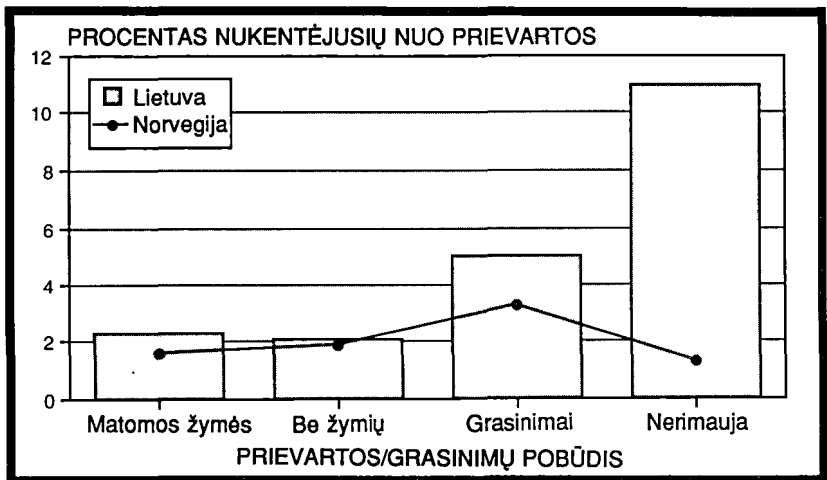
(fizinės jėgos naudojimo) ar nuo grasinimų prievarta". Atsakymų kategorijos yra šios:

Prievarta, sąlygojusi žymes kūne ar kūno sužalojimą (ŽYM)
 Prievarta, nesąlygojusi žymių kūne ar sužalojimų (NEŽYM)
 Grasinimai, kurių iš tikrųjų išsigandote (GRAS)

Priedo buvo užduotas klausimas, ar respondentai paskutiniuoju metu bijo nukentėti nuo prievartos ar grasinimų, ar jie dėl to labai nerimauja. Klausimas buvo išdalintas į šias kategorijas: "Gatvėje", "Viešose vietose", "Namuose".

9.1 brėžinyje parodytas procentas apklaustųjų, atsakiusių teigiamai apie bent vieną prievartos formų (t.y. pirmieji trys stulpeliai iš kairės), kartu su tais, kurie labai nerimauja dėl prievartos gatvėje (dešinysis stulpelis). Nedaug žmonių (du procentai) teigia, jog jie nukentėjo nuo prievartos, sąlygojusios žymes kūne ar sužalojimus, ir toks pats skaičius respondentų teigia, jog jie nukentėjo nuo prievartos, nesąlygojusios žymių ar sužalojimų. Maždaug dvigubai daugiau (virš keturių procentų) skundžiasi grasinimais prievarta, kurių jie išsigando. Iš šių duomenų matome, jog Lietuvos gyventojai yra gana saugūs

Brėžinys 9.1 Prievarta ar grasinimai prievarta

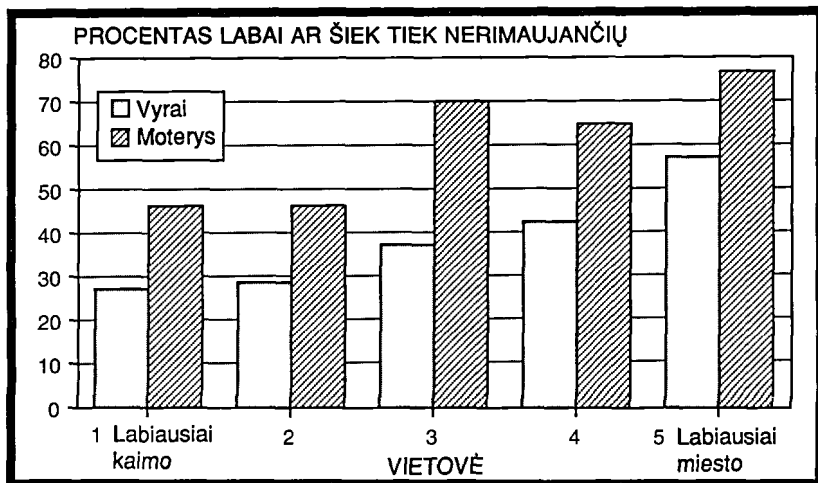

įprastinėje savo aplinkoje. Tokia padėtis ne daug kuo skiriasi nuo norvegiškojo pavyzdžio. Tačiau išskyrus vieną grafą - nesaugi savijauta gatvėje - ji skiriasi ir nuo trijų kitų Lietuvos duomenų, ir nuo Norvegijos. Reiktų taip pat pridurti, jog lietuviškasis klausimas negali būti tiesiogiai lyginamas su norvegiškuoju, nes pastarasis buvo suformuluotas kitaip: "...kai Jūs vaikštote vienas/-a šioje vietovėje".

Tai, kad virš dešimties procentų lietuviškajame pavyzdyje sakosi esą labai neramūs gatvėje, galima aiškinti kaip mažiau saugaus gatvės gyvenimo atspindį. Tačiau tai irgi gali būti labiau įtempto politinio gyvenimo Lietuvoje išdava.

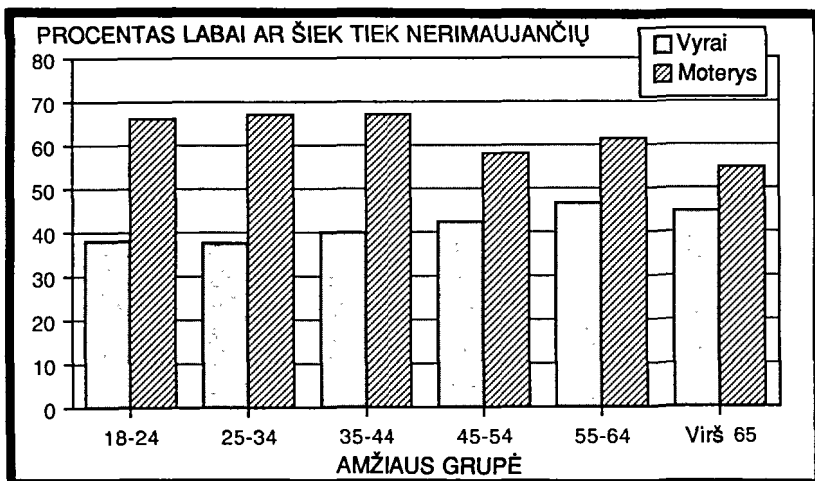
Įdomu pažvelgti į tokių jausmų išgyvenimo įvairovę: kas bijo labiausiai, kas nepatiria baimės, kas išgyvena jos mažiau negu kiti? Į klausimą atsako 9.2 ir 9.3 brėžiniai. Pirmajame parodytas procentas atsakiusių "labai nerimauju" ar "šiek tiek nerimauju" vyrams ir moterims skirtingose gyvenamosiose vietovėse. Iš grafinio vaizdo galime padaryti dvi pagrindines išvadas: a) moterys bijo žymiai dažniau, negu vyrai, b) didmiesčių ir miesto žmonės patiria baimę dažniau už kaimo gyventojus. 9.3 brėžinys papildo duomenis, rodydamas baimę patiriančių vyrų ir moterų procentą pagal augantį

Brėžinys 9.2 Bijantys nukentėti nuo prievartos pagal gyvenamąją vietą

amžių. Pirma, ir vėl matomas skirtumas tarp lyčių, kaip ir tikėtasi iš ankstesniųjų brėžinių. Tačiau amžiaus faktorius veikia skirtingai vyrus ir moteris. Jei senyvas amžius turi poveikio vyrų jausmams, tai poveikis yra gana neigiamas: pagyvenę vyrai turi daugiau baimės, nei jauni. Moterų pavyzdys yra atvirkščias. Jaunos moterys žymiai dažniau jaučiasi nesaugios gatvėje, nei senos. Tačiau netgi vyresnio amžiaus moterys dažniau sakosi esančios neramios, negu vyrai. Gundanti mintis būtų nagrinėti šiuos brėžinius (9.2 ir 9.3) iš tradicinio rolių pasidalijimo taško, pabrėžiant moterų kaip "silpnosios lyties" padėtį, o Lietuvą, kaip tipišką vyrų dominuojamą visuomenę. Tačiau nuspręsti, ar respondentų pateikiami išgyvenimai atspindi skirtumus "tikrosios" prievartos laipsniui, ir pateikti daugiau sociologiškai pagrįstą empirinių pavyzdžių aiškinimą yra ateities tyrimų užduotis.

Brėžinys 9.3 Bijantys nukentėti nuo prievartos pagal amžių

Galimi etniniai konfliktai

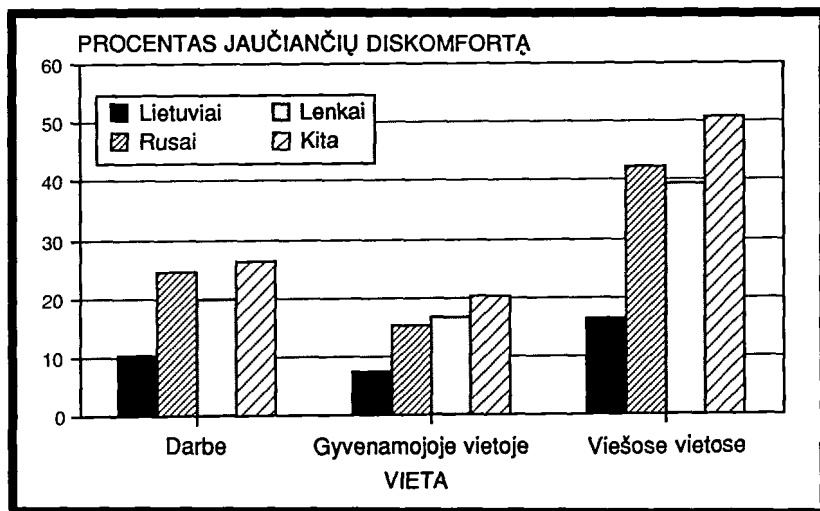
Taip pat svarbu sužinoti, ar tautinis judėjimas ir kova per paskutiniuosius metus sąlygojo įtampos tarp įvairių tautybių padidėjimą. Buvo užduotas šis klausimas:

Ar Jūs pastaruoju metu jaučiate diskomfortą dėl paaštrėjusių tarpnacionalinių santykių? Klausimas buvo išdalintas į tris socialines sritis:

Darbe
Gyvenamojoje vietoje
Viešose vietose

Iš visų respondentų maždaug keturiolika procentų atsakė, jog jie stipriai ar šiek tiek jaučia diskomfortą darbe, dešimt procentų - gyvenamojoje vietoje, o dvidešimt trys procentai - viešose vietose. Taigi, atrodo, jog etninė įtampa stipriau auga viešose vietose, ir nedaug - žmonių gyvenamosiose vietose ir darbe.

Brėžinys 9.4 Jaučiantys diskomfortą dėl galimų etninių konfliktų pagal tautybę

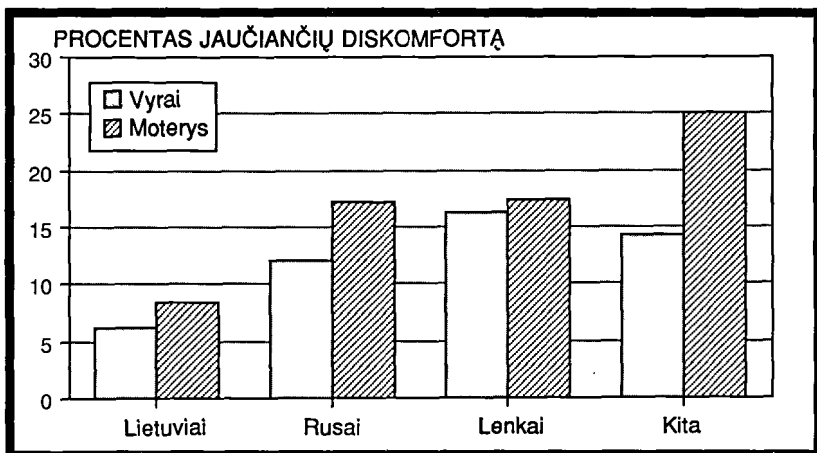

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

Natūralu paklausti, ar šiuos jausmus vienodai stipriai išgyvena skirtingų tautybių žmonės. Ar kai kurios grupės labiau nerimauja dėl to? 9.4 ir 9.5 brėžinių skiltys atsako į šį klausimą. Pirmojoje matome procentinį pasiskirstymą atsakiusių, jog jie jaučia diskomfortą (stipriai ar šiek tiek) pagal tautybę. Brėžinys rodo, jog *lietuvių tautybės atstovai yra mažiau sunerimę* dėl tarpnacionalinės įtampos, nei kitų tautybių žmonės. Rusų, lenkų ir kitų (nelietuvių) tautybių gyventojai jaučia diskomfortą dėl paaštrėjusių tarpnacionalinių santykių ir darbe, ir prie namų, ir viešose vietose. Visais trimis atvejais pastebime, jog labiausiai sunerimusios yra mažiausios etninės grupės, apžvalgoje pavadintos "kita".

Tolimesnę informaciją matome 9.5 brėžinyje. Jis konkretizuoja prieš tai buvusiame pažymėtų atsakymų įvairovę. Čia pavaizduotas procentas tų, kurie jaučia diskomfortą *gyvenamoje vietoje* pagal tautybę ir lytį. Vėl, kaip ir pastarojoje lentelėje, matome skirtumus tarp įvairių tautybių atstovų. Tačiau priedo randame sistemingą skirtumą tarp lyčių. Bendrai - *moterys daugiau sunerimusios, nei vyrai*. Šis pavyzdys rodo, jog reakcija į tarpnacionalinę įtampą taip pat nuosekliai kinta *kiekvienoje tautinėje grupėje*.

Brėžinys 9.5 Jaučiantys diskomfortą gyvenamojoje vietoje pagal tautybę ir lytį

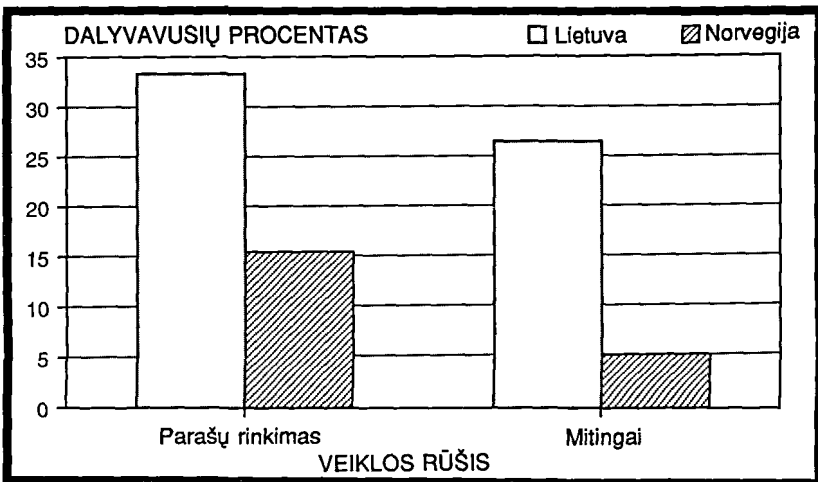
Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

Akcijos paveikiant politinius nutarimus

Pastarieji neįprasti įvykiai Lietuvoje paskatino piliečius *įsijungti į įvairaus pobūdžio akcijas ir disputus*, žmonės ėmė labiau domėtis politiniais klausimais, nei anksčiau. Žinoma, galima susidaryti įspūdį apie labiau politiškai aktyvius gyventojus Lietuvoje, lyginant su Norvegija (žr. 9.6 brėž.)

Respondentų buvo paklausta: "Ar Jūs per paskutiniuosius 12 mėnesių dalyvavote kokioje nors veikloje, kad *paveikti politinius nutarimus*?" 9.6 brėžinys atspindi procentą rinkusių parašus arba pasirašiusių (PARAŠ) ir dalyvavusių mitinguose (MITING). *Skirtumas* tarp politinio aktyvumo vidurkių šiose dviejose šalyse yra iš tikrųjų stulbinantis. Norvegiškieji duomenys gauti 1987 metais, kurie politiniu požiūriu buvo gana "normalūs". Skiltis rodo, jog Lietuvos gyventojai daugiau negu dvigubai pasirašė peticijų ar rinko parašų, be to daugiau negu penkiagubai dalyvavo mitinguose. (Į šiuos palyginimus įtraukti respondentai tarp aštuoniolikos ir aštuoniasdešimties metų amžiaus). Taigi, šiuo kritišku Pabaltijo valstybėms periodu Lietuvos gyventojai pasirodė esą labai politiškai aktyvūs.

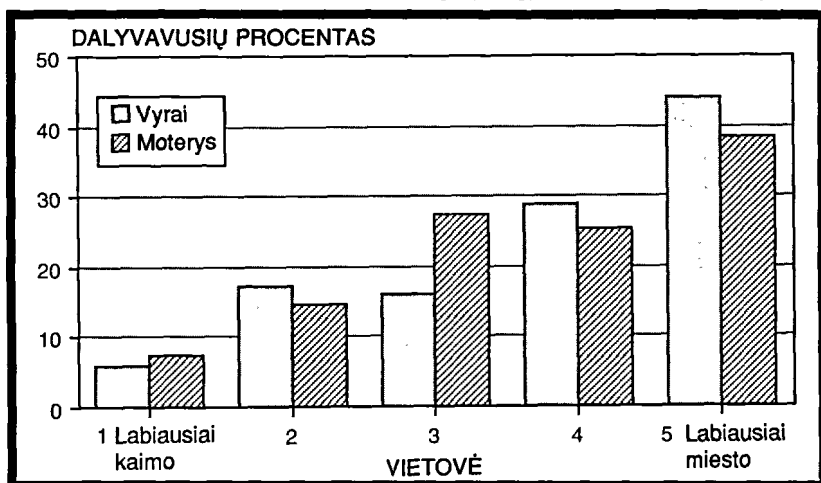
Brėžinys 9.6 Dalyvavimas veikloje, paveikiant politinius nutarimus

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990,
Norvegijos gyvenimo sąlygų tyrimas 1987

Tačiau ir tarp pačių Lietuvos piliečių yra mažiau ir daugiau politiškai aktyvių. 9.7 ir 9.8 brėžiniuose sužinome apie aktyviųjų bruožus, lyginant su pasyvesniais politinėje veikloje. Šiose lentelėse matome procentinį pasiskirstymą dalyvavusių mitinguose. Pirmiausia, 9.7 brėžinyje pavaizduotas dalyvavimas mitinguose pagal lytį ir gyvenamąją vietovę. Nelieta abejonių, kad tokia veikla yra miestų fenomenas. Didžiausiuose miestuose žmonės dalyvavo mitinguose šešis-septynis kartus dažniau, negu mažai apgyventuose rajonuose. Sunku susidaryti aiškų vaizdą apie dalyvavimą mitinguose pagal lytį. Moterys pasirodė buvusios ne mažiau aktyvios mitinguose, negu vyrai. Daug ką sakantį vaizdą taip pat matome 9.8 brėžinyje. Čia

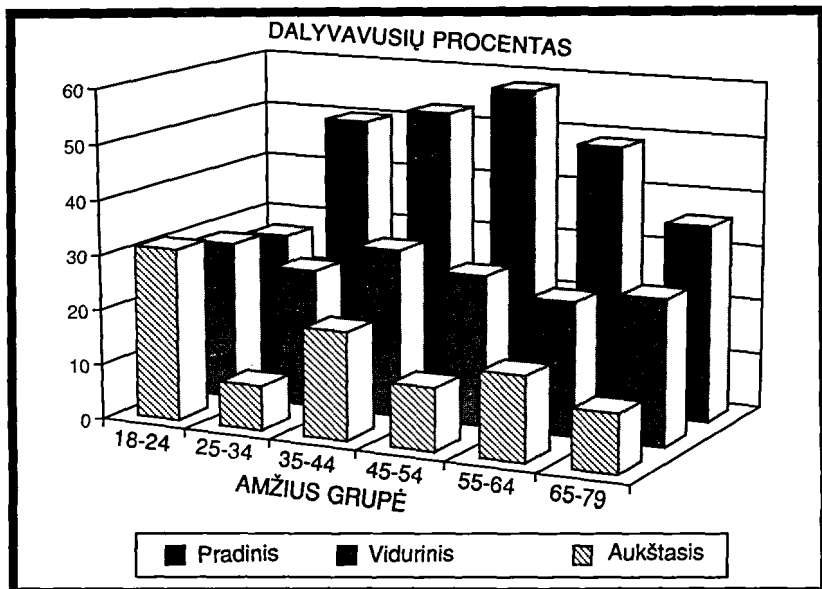
Brėžinys 9.7 Dalyvavimas mitinguose pagal gyvenamąją vietą ir lytį

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

dalyvavimas mitinguose paskirstytas pagal amžių ir išsilavinimo lygį. Akivaizdu, jog labiausiai išsilavinę Lietuvos gyventojai aktyviausiai dalyvauja mitinguose. Remiantis sociologijos teorija ir politologijos tyrimais, tokio vaizdo kaip tik ir galima tikėtis. Jis taip pat atitinka anksčiau šioje apžvalgoje aptartus reiškinius (žr. 4 skyrių, Išsilavinimas). Ten įrodyta, jog išsilavinimo lygis turi lemiamos įtakos apsprendžiant individo pasitikėjimą savo galimybėmis kontroliuoti savo gyvenimą. 9.8 brėžinys akivaizdžiai demonstruoja kaip stipriai išsilavinimo lygis veikia politinį susidomėjimą bei aktyvumą. Taip pat pastebimos amžiaus tendencijos, bet jos yra žymiai silpniau išreikštos.

Brėžinys 9.8 Dalyvavimas mitinguose pagal amžių ir išsilavinimo lygį

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

Požiūris į politinius klausimus ir vyriausybę

Klausimyno skyriuje "Visuomeninė nuomonė" pasakyta:

"Apie žemiau išvardintus klausimus Lietuvoje egzistuoja skirtingos nuomonės. Kokia yra Jūsų nuomonė kiekvienu šių atvejų?"

Moterys diskriminuojamos vyrų atžvilgiu (MOT-DISKR)

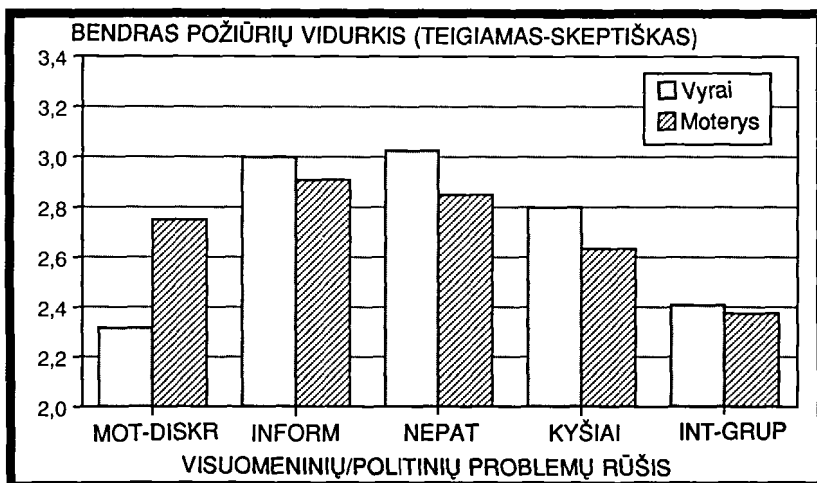
Vyriausybė laiko paslapyje svarbią informaciją, kuri turėtų būti viešai paskelbta (INFORM)

Vyriausybė nepatenkinamai/neefektyviai atlieka savo užduotis/pareigas (NEPAT)

Oficialiosios valdžios atstovai ima kyšius (KYŠIAI)

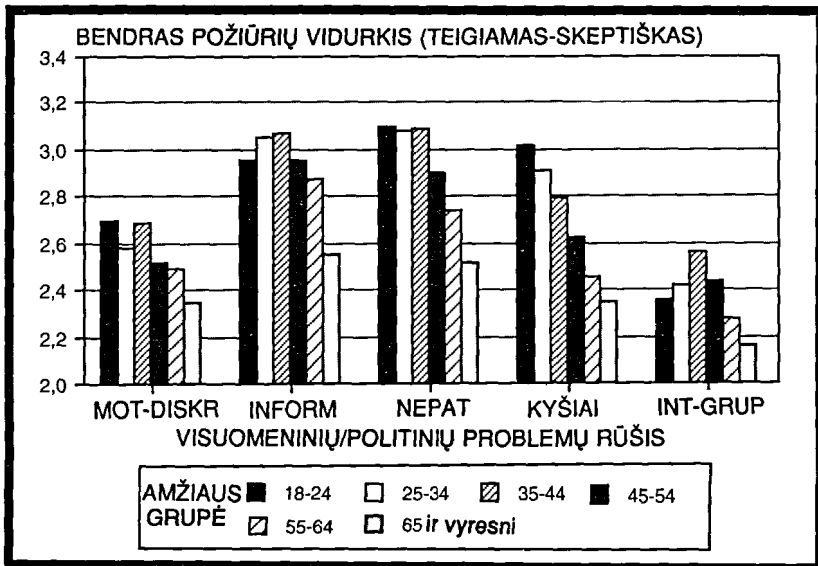
Tik atskiros interesų grupės gali priversti Parlamentą ir vyriausybę įgyvendinti tokias idėjas, kurios šiaip niekada nebūtų įgyvendintos (INT-GRUP)

Brėžinys 9.9 Požiūris į politinius klausimus: skeptiškumo laipsnis pagal lytį

Respondentams buvo pateiktos penkios atsakymų alternatyvos nuo "Niekada" (1) iki "Labai dažnai" (5). Atsakymų į šį klausimą pasiskirstymas analizuojamas 9.9 - 9.12 brėžiniuose. Priklausomybės kintamasis yra respondento vidutinis pateiktų skaičių (nuo 1 iki 5) vidurkis kiekvienam atvejui. Didelis skaičius reiškia skeptišką ar neigiamą nuomonę: respondentas mano, jog tai atsitinka gana dažnai. Kiekviename brėžinyje matome atsakymų vidurkį santykyje su respondentų socialine charakteristika. Pirmajame pavaizduotos vyrų ir moterų nuomonės. Šis brėžinys rodo įdomų dalyką. Beveik visais atvejais vyrų nuomonės vidurkis yra aukštesnis už moterų. Tai rodo, jog vyrų nuomonė apie vyriausybę yra labiau skeptiška, negu moterų. Tačiau išskyrus vieną klausimą - kad moterys yra diskriminuojamos vyrų atžvilgiu. Šiuo klausimu vyrai pasirodė žymiai mažiau kritiški: jie mano, jog moterų kaip kitos lyties diskriminacija yra labai reta, tuo tarpu moterys teigia, jog tai atsitinka gana dažnai. Šis stebėjimas puikiai patvirtina sociologų teiginį, jog žmogaus socialinė padėtis

Brėžinys 9.10 Požiūris į politinius klausimus: skeptiškumo laipsnis pagal amžių

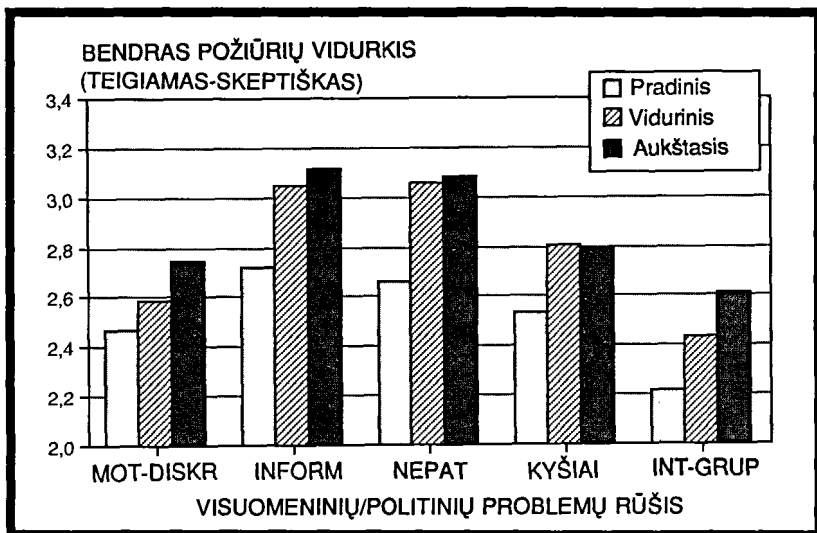

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

apsprendžia jo požiūrius. Kaip matėme ankstesniuose skyriuose, moterims yra prasčiau atlyginama už jų pastangas, negu vyrams. Daugelis moterų tą patiria. Tad jos teigia, jog yra diskriminuojamos vyrų atžvilgiu gana dažnai, tuo tarpu vyrai mažiau reaguoja į šį klausimą.

Sekančios trys lentelės rodo atsakymų vidurkius tiems patiems kintamiesiems santykiyje su amžiumi (9.10), išsilavinimu (9.11) ir gyvenamąja vietoje (9.12). Vėl randame nemažai iškalbios informacijos. Pagrindines tendencijas galima apibendrinti taip: *Jauni žmonės, bendrai paėmus, yra žymiai skeptiškiau nusiteikę vyriausybės atžvilgiu, negu seni, žmonės su aukštuoju išsilavinimu nepasitiki valdžia daugiau, negu žmonės be išsilavinimo, o miesto gyventojai - daugiau negu kaimo. Taigi, pagyvenę ir mažai išsilavinę žmonės kaimo rajonuose dar vis pasitiki oficialiaja valdžia, tuo tarpu jauni gerai išsilavinę piliečiai miestuose yra skeptiški. Vėlesnė (čia nenagrinėjama daugybinė analizė) rodo, jog amžius ir gyvenamoji vietovė daugiau negu kiti faktoriai veikia tokias pažiūras. Tai pat*

Brėžinys 9.11 Požiūris į politinius klausimus: skeptiškumo laipsnis pagal išsilavinimo lygį

Šaltinis: Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

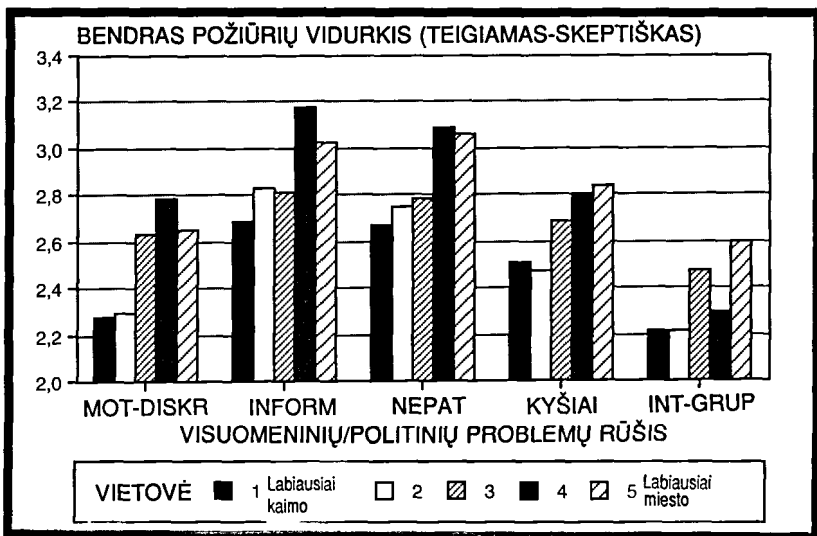
galima pridurti, jog šiuo atžvilgiu neatrasta didelės įvairovės tarp skirtingų tautybių atstovų. Ateities tyrimuose bus įdomu stebėti, ar esminiai šalies gyvenimo pasikeitimai 1991 metų rudenį sąlygos panašius rezultatus, kokie parodyti 9.9 - 9.12 brėžiniuose.

Taip pat įdomi ateities užduotis ištirti, kokį poveikį žmonių nuomonei padarys Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, vystymasis. Galima bus sužinoti, kaip gyventojai vertina savo situaciją, lyginant su aktesniais gyvenimo ciklo laikotarpiais. Lietuviškajame tyrime buvo užduotas klausimas, kuris gali būti tokios analizės pagrindu:

"Jeigu Jūs dabar pergalvotumėte visą savo gyvenimą su sėkmėmis ir nelaimėmis, su kilimais ir kritimais, ar galėtumėte bendrais bruožais pažymėti šioje lentelėje, kaip jūs gyvenote?"

Respondentai turėjo įvertinti savo gyvenimą nuo vaikystės viena iš penkių kategorijų, kurios prasideda "blogai" ir baigiasi "labai gerai". Toks vertinimas žinoma pasakoja tik apie labai apibendrintą asmens

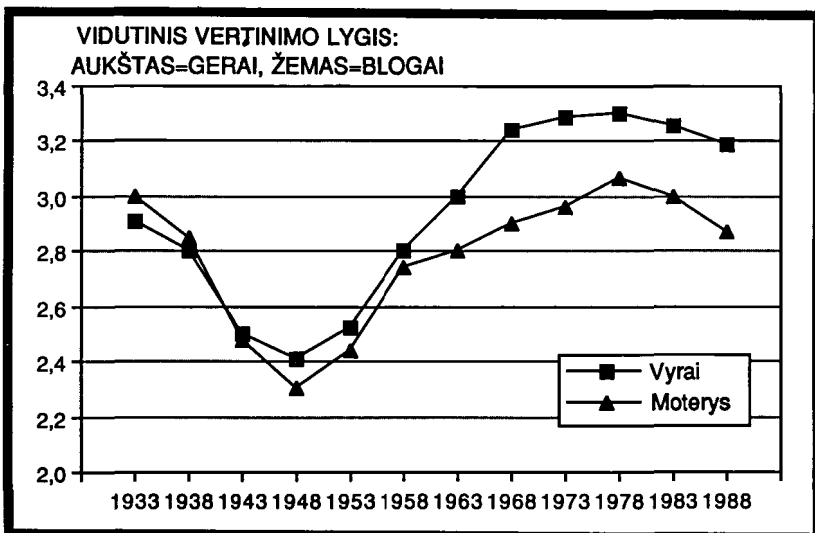
Brėžinys 9.12 Požiūris į politinius klausimus: skeptiškumo laipsnis pagal gyvenamąją vietą

požiūrį į savo gyvenimo laikotarpius. Tačiau, nepaisant to, tokia žmonių samprata apie savo pačių gyvenimą yra galiojantis gyvenimo sąlygų rodiklis. 9.13 brėžinyje pavaizduota moterų ir vyrų gyvenimo kreivė. Atrinkti respondentai yra penkiasdešimt penkių - šešiasdešimt penkių metų amžiaus. Respondentai turėjo įvertinti kiekvienų penkių metų gyvenimo atkarpas, kurios mūsų brėžinyje yra apytikriai pritaikytos kalendoriniams metams.

Matome daug ką sakantį vaizdą. Vertinimo vidurkių kreivė rodo, jog 55-65 metų amžiaus respondentai prisimena karo ir pirmuosius pokario metus kaip labai sunkų laikotarpį. Šeštame-septintame dešimtmetyje padėtis palaiapsniui gerėja, tačiau aštuntajame dešimtmetyje kreivė krinta žemyn. Brėžinys liudija apie stagnaciją ir apie vystymąsi į blogąją pusę maždaug nuo 1980 ir vėliau. (Pagrindinis vaizdas, kurį matome 9.13 brėžinyje yra tyrime taip pat papildytas vyresnių ir jaunesnių, nei 55-65 metų amžiaus respondentų atsakymais.) Tačiau pastebime įdomų skirtumą tarp vyrų ir moterų. Bendrai paėmus, moterų vertinimas gyvenimo cikle yra prastesnis,

Brėžinys 9.13 Savo gyvenimo vertinimas. 55-65 metų amžiaus respondentai 1990 metais

negu vyrų, bent jau po šeštojo dešimtmečio vidurio. Atrodo, jog Lietuvos moterims teko išgyventi daugiau sunkumų, negu Lietuvos vyrams.

Parodyti, kokie pakitimai gyventojų nuomonėje ir nusiteikime įvyks naujoje politinėje situacijoje, susiklosčiusioje po 1991 metų rudens, gali tiktai tyrimai, kurie seks po šios mūsų apžvalgos.

10 skyrius

Pagrindiniai gyvenimo sąlygų tyrimo klausimai ir sociologinės apžvalgos

Per pastaruosius du dešimtmečius mokslinėje literatūroje bei visuomeniniuose debatuose žymiai dažniau tapo vartojamos tokios sąvokos, kaip: "socialiniai rodikliai", "sociologinė apskaita", "gyvenimo sąlygų tyrimas" ar "socialinės apžvalgos". Ir iš tiesų, augantis šios srities tyrinėtojų skaičius ne sykį paliudijo apie tikrą mokslininkų judėjimą už "socialinius rodiklius". Tačiau specifinės šių sąvokų reikšmės gali skirtis įvairiuose kontekstuose. Nepaisant to, pagrindinė šios srities problema lieka ta pati. Tai atskirų individų, grupių ir visos visuomenės gyvenimo gerbūvio ir kokybės matavimas bei analizė.

Pirmoji *Lietuvos Socialinė Apžvalga* yra sudaryta *Gyvenimo sąlygų tyrimo 1990* pagrindais. Aiškindami apžvalgos sukūrimo priežastis, mes taip pat išvardinsime keletą motyvų, kodėl būtent šiuo regionu buvo ypatingai susidomėta. Be to aptarsime kai kurias gyvenimo lygio matavimo problemas, o taip pat jų sprendimus, siūlomus mokslinėje literatūroje. Kai kurie šių sprendimų patvirtino ankstesniųjų gyvenimo sąlygų tyrimų Skandinavijos šalyse esmę, o taip pat - visuminį Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimą.

Aptardami šiuos klausimus, daliname juos į dvi dalis. Pirma, mūsų darbas apima konceptualias problemas, susietas su aprašomosios socialinės apskaitos sistemos vystymu. Tai reiškia būdus *apspręsti ir aprašyti gyvenimo lygį* bei gyvenimo sąlygų skirtumus tarp gyventojų.

Antra, mes atidžiau tiriamo klausimus, tiesiogiai susijusius su ilgalaikiais tyrimo tikslais: bendros analitinės sistemos sudarymas ateities sociologinei apskaitai. Pagrindinis dalykas čia - *suprasti* įvairių socialinių rodiklių pakitimus laiko bėgyje ir *paaiškinti* skirtumus tarp jų. Tačiau tai svarbu tik tokiu atveju, jei paskui pirmąjį Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimą vėliau seks kiti. Šiame skyriuje mes pagrįdėms remsimės ankstesniųjų gyvenimo tyrimų Norvegijoje ir Švedijoje patyrimu, turėdami galvoje Lietuvos situaciją.

Kodėl ir kaip auga susidomėjimas socialiniais rodikliais bei apskaita

Atskirų gyventojų bei visos valstybės gerbūvio pagrindiniai ir plačiausiai naudojami rodikliai tradiciškai yra ekonominiai faktoriai: asmeninės pajamos ir bruto nacionalinių pajamų. Tačiau ekonomistai ginčijasi, ar, griežtai sprendžiant, ekonominė statistika yra patikima matuojant gerbūvio lygį. Bet iki šiol ji tebėra pagrindinis sociologinės informacijos šaltinis tiek vienos šalies ribose, tiek lyginant gyvenimo lygį tarp keletos šalių. Pagrindinė to priežastis yra tai, kad šią statistiką nesunku surinkti ir apdoroti, o be to, tiek gyventojai, tiek politikai mano, jog šie duomenys yra daugumoje atvejų teisingi.

Tačiau paskutinioji sociologų karta išvystė įvairesnius socialinių duomenų pritaikymo būdus. Patikrinta ir kita ekonominių socialinių rodiklių vertė - jų *poveikis politiniams vyriausybės sprendimams*. Europoje britų ekonomas Mišanas (1969) savo pirmuose darbuose pažymėjo "neigiamą išorinių efektų" didėjimą (pvz. aplinkos užterštumas dėl transporto ir gamyklų veiklos). Šie faktoriai rodo, kad vien tik ekonominių davinių neužtenka, priimant politinius sprendimus. Jis tvirtina, jog kai ekonominiai rodikliai nebegali atspindėti visuomenės ir atskirų individų gerbūvio, nebėra jokių garantijų, kad laisvosios rinkos jėgos veda prie gerbūvio optimumo. Taigi, "negatyvių netiesioginių efektų" augimas ekonomikoje sąlygoja

pataisytos bei papildytos duomenų rinkimo sistemos būtinybę. Šis faktorius pasirodė esąs aktualus tiek planinio tipo ekonomikai, vadovaujamai iš centro, ir turėtų būti svarbus šalims, norinčioms pakeisti savo ekonominę struktūrą iš planinės į laisvąją rinką.

Toliau, neskaitant išorinių ir netiesioginių ekonominių faktorių, buvo iškeltas klausimas, ar ekonomika bei socialinė politika pasiekė nužymėtuosius gerbūvio tikslus, tuos, kuriuos randame Skandinavijos šalių visuotinio gerbūvio idėjoje. Daugelyje sričių šioms šalims trūko - ir iki šiol trūksta - patenkinamos *informacijos, kuri parodytų, kokia buvo padaryta pažanga* (jei ji apskritai buvo). Tokiu būdu naujos duomenų rinkimo sistemos poreikis kyla iš neigiamų ekonominių bei gyvenimo sąlygų reiškinų srityse, kurios anksčiau nebuvo atspindimos tradicinėje statistikoje. Apibendrinant galima pasakyti, kad duomenų prireikė dviejose srityse:

1. Lygybės rodikliai tarp atskirų individų ir visuomenės grupių svarbiuose gyvenimo aspektuose.

Tokiose srityse kaip politinė įtaka, pasitikėjimas tarp žmonių, sveikata, išsilavinimas, laisvalaikis, vaikų auginimo sąlygos ir pan., trūko duomenų, galinčių palyginamai aprašyti atskirų individų bei grupių padėtį visuomenėje. Tam tikra lygybė tarp piliečių šiose šalyse yra savaime suprantamas idealas šiuolaikinėje visuotinio gerbūvio koncepcijoje. Ilgą laiką buvo manoma, jog Skandinavijos šalys vystosi link didesnės lygybės tarp individų. Tačiau šio teiginio teisingumo neįmanoma patikrinti, vadovaujantis vien tik tradicine statistika. Bet iš kitos pusės - negalima nustatyti kaip keičiasi atskirų (žemiausiųjų ir aukščiausiųjų) gyventojų grupių santykis ir sąlygos visuomenėje, kuria linkme vystosi visuotinio gerbūvio valstybė, kaip kinta sveikatos apsaugos, lavinimosi sąlygos ir t.t., remiantis tik iš konkretaus gyvenimo surinktais duomenimis. Taigi, trūksta objektyvios *informacijos ir apie atskirus individus bei grupes tam tikru laiko momentu, ir palyginamųjų duomenų apie visuomenės vystymąsi per ilgesnį laiką.* Tai neleidžia susidaryti bendro vaizdo apie specifinius politinius tikslus bei idealus, liečiančius piliečių lygybę visuomenėje.

2. Galimybių lygybės rodikliai

Nors ši sritis yra susijus su aukščiau aprašytais problemomis, ją taip pat verta panagrinėti atskirai. *Lygybės* sąvoka dažniausiai siejasi su gėrybių paskirstymu ir vartojimu duotu laiko momentu, tuo tarpu *galimybių lygybės* sąvoka reiškia atskirų individų bei grupių sugebėjimą *pakeisti* savo sąlygas per ilgesnį laiką. Paprastas klausimas, užduodamas sociologų, tiriančių socialinį mobilumą, iliustruoja šią veiklos sritį. Tai: 1) kokios yra vaikų, kilusių iš skirtingų socialinių sluoksnių, galimybės pasiekti tą patį arba aukštesnį sluoksnį, tapus suaugusiais? 2) ar galutinė socialinė padėtis yra iš anksto apspręsta pradinės?

Sąvokos "lygybė" ir "galimybių lygybė" nebūtinai eina kartu. Visuomenėje įmanomas toks reiškinys: gėrybių paskirstymo lygybė yra pasiekta, bet galimybių lygybės išsivystymo lygis yra palyginus žemas. Skandinavijos šalyse politikai daugiausiai dėmesio skyrė paskirstymo lygybės didinimui, manydami, jog galimybių lygybė seks automatiškai. Tačiau po kurio laiko paaiškėjo, kad galimybių lygybė yra toli gražu ne savaiminis reiškinys. Tuomet padidėjo poreikis informacijos, kuri padengtų netradiciškas, nesusijusias su gėrybių paskirstymu, sritis. Kitaip nebūtų galima aprašyti visuomenės ir jos vystymosi. Pavyzdžiui, vienas tikslų turėtų būti: *piliečių gyvenimo bėgyje pasiekiamą socialinę padėtį neturi būti apspręsta to socialinio sluoksnio, kuriame jie gimė*; kitas - žmonių išsilavinimo lygis neturi priklausyti nuo jų tėvų išsilavinimo.

Kad išmatuoti lygybę ir galimybių lygybę, reikia dviejų rūšių informacijos.

Pirma, reikalinga *aprašomoji* duomenų apie atskirus individus ir grupes apskaitos sistema. Ji parodytų jų padėtį visuomenėje, lyginant vienus su kitais, ir remiantis gėrybių paskirstymo bei suvartojimo faktoriais, o taip pat jų galimybes pakeisti šią padėtį. Tokio tipo informacija skaitoma vienu pagrindinių faktorių, vystant bendrą sociologinės apskaitos sistemą. Problemas, susijusias su bendros apskaitos sudarymu, aptarsime skyriuje "Aprašomoji apskaitos sistema".

Antra, reikalinga *analitinė* sistema *kryptingiems socialiniams pasikeitimams* per ilgesnį laiką tyrinėti. Ja vadovautusi politikai priimdami naujus nutarimus ir naudodami visuomenės lėšas. Šitoki vystymąsi - kas taip pat yra ilgalaikis Norvegijos gyvenimo sąlygu tyrimų tikslas - mes aptarsime skyriuje "Bendra sociologinės apskaitos sistema ilgesniam laikui".

Aprašomoji apskaitos sistema

Apskaitos sistema, kuri leidžia aprašyti individų bei grupių palyginamąją "vertę" konkrečiu laiko momentu, yra pirmas svarbus žingsnis link bendros sociologinės apskaitos sistemos. Kad ją žengti, reikia išspręsti visą eilę teorinių ir praktinių problemų. Pačios svarbiausios mokslinės-teorinės problemos čia yra:

1. Konceptualus požiūris

Ką reiškia sąvokos individo ar grupės žmonių "gerbūvis", "gyvenimo lygis" ir "gyvenimo sąlygos"? Daugiausia dėmesio buvo skirta tokiam gerbūviui, kuris yra susijęs su įvairių gėrybių/lėšų paskirstymu. Britų sociologas Titmusas savo klasikiniame darbe (1958), kurio idėjos turėjo daugiausiai įtakos Norvegijos ir Švedijos gyvenimo lygio tyrimams, apibrėžia sąvoką "gyvenimo lygis" kaip

... individo sugebėjimą valdyti tokias gėrybes kaip pinigai, žinios, fizinė ir psichinė energija, santykiai su kitais asmenimis, saugumas ir t.t., kurių pagalba individas kontroliuoja ir sąmoningai keičia savo gyvenimo sąlygas (Johansson, 1972:12).

Taigi, tai yra visiškai logiška strategija abibrėžti žmonių gerbūvį ar gyvenimo lygį, remiantis gėrybių paskirstymu. Gėrybės savo ruožtu gali būti pageidautinos vienos arba kaip priemonė įsigyti kitų gėrybių, arba ir viena, ir kita.

Kita, alternatyvinė, strategija yra paremta *subjektyviais* žmonių duomenimis apie gerbūvį ir gėrybių suvartojimą. Nesunku sutikti, jog ir šie gyvenimo aspektai yra aktualūs tyrinėjams. Tačiau šią informacijos sritį yra žymiai sunkiau tyrinėti tiek teoriškai, tiek praktiškai. Pavyzdžiui, kaip susumuoti daugelio žmonių subjektyvius davinius apie gerbūvį?

Dėl šių priežasčių buvo pasirinkta pirmoji strategija - aprašyti individo bei kolektyvo gerbūvį, *pirmiausia* remiantis gėrybių paskirstymu ir, mažiau, subjektyviais duomenimis apie gerbūvį bei gėrybių suvartojimą.

2. Duomenų matavimo kriterijai

Kokią strategiją naudoti, *palyginant* individų ir grupių gerbūvį, yra sudėtinga problema. Dažniausia mes susiduriame su tuo, jog visuomenė niekada nefunkcionuoja idealiai, trūksta tam tikro laipsnio lygybės tarp piliečių, tarp daugelio grupių egzistuoja galimybių nelygybė. Todėl vienas svarbiausių tikslų yra sumažinti tą nelygybę, arba bendro gėrybių paskirstymo būdu, arba proporcingai žeminant kai kuriuos standartus. Buvo pasiūlyta veiksminga strategija tokiems skirtumams sumažinti. Jos esmė - aprašyti silpnąsias visuomenės grupes, atsižvelgiant į *nebuvimą* tų gėrybių, kurių turi kitos grupės. Daugiausia dėmesio skiriama labai neturtingiems žmonėms, gyvenantiems prastose sąlygose, su žemu išsilavinimu, neturintiems jokios įtakos politiniams sprendimams ir pan. Tokia strategija taip pat reiškia, jog individų gyvenimo sąlygos nusakomos terminais "*blogas gyvenimas*" arba, kaip kontrastas tam, "*geras gyvenimas*". Svarbi tokios terminologijos vartojimo priežastis yra ta, jog žymiai lengviau nustatyti, kokie reiškiniai sudaro blogas gyvenimo sąlygas ar didelį lėšų/gėrybių trūkumą įvairiose gyvenimo srityse, negu nustatyti, koks gėrybių gausėjimas ar kokios sąlygos turėtų būti idealios.

3. Bendras indeksas?

Buvo pasiūlyta nustatyti *bendrą gyvenimo lygio indeksą*, kuris atliktų tą pačią funkciją, kaip ir tradiciniai bruto nacionalinio produkto

matavimai. Šis pasiūlymas kol kas nesusilaukė didelio pritarimo. Netgi po keleto gyvenimo sąlygų tyrimų Skandinavijoje sociologai vis vien linkę naudotis *daugiamasteliniu* tyrinėjimo bei apskaitos būdu.

Kodėl šitaip yra, paaiškinsime vėliau, pasakodami apie diskusiją liečiančią bendros sociologinės apskaitos sistemą. Dabar būtų galima pabrėžti, kad pats svarbiausias tikslas visuose gyvenimo lygio ir socialinių rodiklių tyrimuose yra išanalizuoti, kaip specifiniai visuomenės gyvenimo komponentai yra *susipynę* su kitais komponentais. Tokiu būdu daugiamastelinis metodas yra būtinas, norint palengvinti sudėtingą ir įvairiarūšę analizę.

4. Kokie yra gerbūvio komponentai?

Apibendrinant, galima pasakyti, kad naudojamos dvi *kriterijų* rūšys, sudarant specialų gerbūvio komponentų rinkinį: *politinis veiksmingumas* ir *mokslinė svarba*. Į pastarąją pagrindė žiūrima dėl jos indėlio į socialinio kintamumo bei stabilumo teoriją. Šie du kriterijai nebūtinai atstoja vienas kitą. Pavyzdžiui, keletas tyrimų Norvegijoje parodė, kad kai kurie šeimyninio gyvenimo aspektai turi daugiausia įtakos vaikų mokyklos lankymui, o tai yra vienas svarbių duomenų socialinio kintamumo teorijai. Tačiau, nepaisant to, šio tyrimo rezultatų politinis veiksmingumas yra ribotas, nes priimta manyti, jog šeimos institucija - net ir Norvegijos visuomenėje - yra už politinės įtakos ir reguliavimo ribų. Ankstesniuose gyvenimo lygio tyrimuose viena pagrindinių užduočių buvo surasti šių dviejų kriterijų - politinio veiksmingumo bei mokslinės svarbos - tarpusavio pusiausvyrą tose srityse, kur jie neatstoja vienas kito. Ši strategija taip pat buvo naudota planuojant Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimą 1990.

Mokslinė literatūra siūlo įvairius *gerbūvio komponentų* rinkinius tiek individų, tiek grupių gerbūviui aprašyti. Plačiausiai naudojami (imant bendriausias kategorijas) yra ekonominis pajėgumas, politinė įtaka, visuomeninė bei etninė gėrybė, sveikata, išsilavinimas ir gerbūvio siekių motyvavimas.

Aukščiau aprašytą diskusiją apie pirmą pakopą, sudarant aprašomąją sociologinės apskaitos sistemą, galima apibendrinti

sekančiai. Gerbūvį arba gyvenimo lygį reikia suvokti bei aiškinti individualių bei kolektyvinių gėrybių požiūriu. Toliau, individus ir grupes reikia aprašyti, remiantis gėrybių trūkumu, lyginant su kitais, didžiausią dėmesį skiriant visuomenės silpniesiems. Iš to matome, jog gerbūvį reikia aprašyti daugiamastelinio būdu, tuo pat metu analizuojant atskiras dalis, kad parodyti sąryšį tarp skirtingų visuomenės gyvenimo komponentų. Šiuos komponentus reikia atrinkti, atsižvelgiant į politinio veiksmingumo ir mokslinės svarbos kriterijus.

Per pirmuosius dvidešimt tokių studijų metų Skandinavijoje šie pagrindiniai požiūriai, žinoma, su kai kuriais pakeitimais, sukūrė tvirtą pagrindą duomenų rinkimui, analizei ir moksliniams bei visuomeniniams debatams. Galima tikėtis, kad šios gairės taip pat nužymės pagrindinę kryptį sociologinėms apžvalgoms Lietuvoje.

Bendra sociologinės apskaitos sistema ilgesniam laikui

Gyvenimo lygį tyrinėjantys mokslininkai iš esmės sutinka, jog sudaryti plačią aprašomąją sociologinės apskaitos sistemą, remiantis tyrimais, kurie apima ir netradicines statistikos sritis, yra reikšmingas žingsnis. Tačiau nuomonės skiriasi, kalbant apie tai, kas yra *ilgalaikis ir galutinis tikslas* darbe su socialiniais rodikliais. Trumpai tariant, galima išskirti *dvi kryptis*.

Pirmąją randame ankstesniuose JAV socialinių rodiklių tyrimuose. Jie pabrėžia, jog socialinis rodiklis gali būti apibrėžiamas kaip statistika tiesioginiam normatyviniam interesui, į kurį įeina trumpi, turiningi ir objektyvūs vertinimai apie sąlygas pagrindinėse visuomenės gyvenimo srityse. Socialinis rodiklis yra tiesioginis gerbūvio matavimo vienetas, kuris, kisdamas "teisinga" kryptimi, kai kiti rodikliai lieka nepakitę, parodo, jog padėtis gerėja: žmonės gyvena geriau. Tačiau statistiniai duomenys apie policininkų ar gydytojų

skaičių negali būti socialiniai rodikliai, o duomenys apie sveikatą bei nusikalstamumą visuomenėje yra socialiniai rodikliai.

Daugelis mano, jog toks metodas yra ribotas. Sociologai ypač pabrėžia, jog socialinius rodiklius reikia suvokti kaip bendresnės sistemos dalį, t.y. kaip sudedamuosius taip vadinamo visuomeninės sistemos modelio komponentus. Šie komponentai gali būti psichologinio, ekonominio, demografinio ar ekologinio pobūdžio, ir turi būti susikaupę per ilgesnį laiką.

Galima sakyti, jog šie du metodai skiriasi vienas nuo kito tuo, kad *pirmasis pagrinde matuoja galutinę išdavą, o antrasis - ir galutinę išdavą, pvz. sveikatos būklę, ir indėlių į pačius proceso faktorius, pvz. ligoninių bei gydytojų skaičių, ir taip pat analizuoja šių faktorių tarpusavio ryšį. Pirmasis metodas daugiausia dėmesio skiria rezultatams, antrasis - taip pat indėliams bei procesui, sąlygojusiems šiuos rezultatus. Pastarajam metodui sveikata reiškia tik vieną komponentą didesniame visuomeninės sistemos modelyje. Arba, kitaip tariant, pirmasis metodas tiria socialinių procesų *produktą*, tuo tarpu antrasis - *socialinės produkcijos funkciją*. Antruoju atveju norima ne vien nustatyti visuomenės būklės diagnozę, bet taip pat išsiaiškinti, kokie reiškiniai sąlygojo tą būklę. Tai savo ruožtu padeda mums nustatyti tos ligos gydymo būdą.*

Paskutiniai tyrimai Skandinavijos šalyse neakcentavo šio mūsų aprašyto skirtumo. Atrodo, kad prieita išvados, jog antrasis metodas (tiriantis socialinės produkcijos funkciją) tinka ilgalaikiai perspektyvai. Vadinasi, dirbama ir su galutinėmis statistinėmis išdavomis, ir su socialinės produkcijos funkcijomis.

Iš to kyla svarbus klausimas: kokioje teorinėje ir metodologinėje sistemoje vyksta šis ilgalaikės perspektyvos darbas? Šioje srityje norvegų sociologų mąstymas yra paveiktas ankstesniųjų Džeimso S. Kolemano (1971) darbų, kur jis siūlo sistemą, panašią į indėlių-išdavų analizės sistemą ekonomikoje. Kolemanas pažymėjo, jog visi socialiniai procesai vyksta tam tikroje *institucinėje srityje*, kaip šeima, darbinė veikla, mokykla, vietinė visuomenė, teisėtvara. Jis pasiūlė analizuoti duotų gėrybių, pvz. šeimyninės santarvės, įvairių asmeninių

gėrybių/lėšų, santykių tarp vietinės visuomenės narių, darbo vietų, prekių ir t.t. *pavertimą* kitomis tos paties tipo gėrybėmis duotose institucijose arba taip vadinamomis *veiksmų sritimis*. Kiekvienoje veiksmų srityje galima apspręsti įvairių gėrybių produkcijos funkciją. To pavyzdžiu gali būti švietimo sritis, kurioje mokslininkai per paskutiniuosius metus parodė sąryšį tarp padėties besimokančioje šeimoje, jo fizinės būklės, mokytojo/dėstytojo sugebėjimais ir mokslo įstaigos lankymu. Šis metodas leidžia gyvenimo lygio tyrimams tapti daugiau *politiškai orientuotais* ir tuo pačiu padeda pagrindus taip vadinamiems disciplinos tyrimams.

Šios apžvalgos veiksmingumas

Aukščiau aprašyta diskusija rodo, ką galima pasiekti, sistemingai kartoiant gyvenimo lygio tyrimus ir įvedant jų duomenis į kitus statistinius šaltinius. Toks vystymasis - nuo aprašomosios apskaitos sistemos sudarymo iki bendros sociologinės apskaitos sistemos įvedimo - yra visų Norvegijos ir Švedijos pastangų tikslas per pastaruosius 20 metų. Tačiau dar ne viskas padaryta šioje srityje, nors yra pastebima pažanga. Tai matome lygindami pirmąjį norvegiškąjį gyvenimo lygio tyrimą 1973-ais metais (Universitetsforlaget, 1976) su paskutiniąja socialine apžvalga (SSB, 1989), pagrįsta keletos tyrimų ir kitos statistikos duomenimis. Palaipsniui apžvalgos ėmė skirti daugiau dėmesio pasikeitimų analizei per ilgesnį laiką ir suvokti priežastinius ryšius tarp įvairių išdavų ir juos apsprendžiančių faktorių.

Būtent tokioje perspektyvoje reikia vertinti pirmąją lietuviškąją socialinę apžvalgą, pagrįstą Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimu 1990. Šią apžvalgą pagrįs sudaro įvairių gyvenimo sąlygų aprašymai duotu laiko momentu. Mes taip pat naudojome papildomą statistiką, kur įmanoma, ir komentavome galimus pakitimus. Taip pat atitinkamai analizavome galimus priežastinius ryšius bei siūlėme gyvenimo sąlygų įvairovės aiškinimus. Kintamiesiems, kuriems buvo galima rasti atitinkamus duomenis Norvegijos gyvenimo sąlygų tyrimuose,

sudarėme palyginimo lenteles, rodančias santyki tarp padėties Lietuvoje ir Skandinavijos šalyse. Šis darbas, atliktas tikintis, jog mūsų analizė bus nauja ir vertinga dabartinės Lietuvos visuomenės apžvalga, kuri taip pat padės pagrindus tolimesniems tyrimams ir politiniams sprendimams.

11 skyrius

Pagrindinis informacijos šaltinis: gyvenimo sąlygų tyrimas 1990

Šis skyrius pasakoja pagrindinį tyrimą, naudotą šioje apžvalgoje. Čia aprašoma atrankos procedūra ir klausimyno struktūra, o taip pat aptariama neto ir bruto atrankos bruožai. Parodyta, jog atrankos rezultatai yra pakankamai reprezentatyvūs statistiniu požiūriu. Atrinktų gyventojų struktūra šiek tiek skiriasi nuo duomenų apie gyventojus pagal lyties, amžiaus ir tautybės pasiskirstymą. Šie skirtumai nėra labai dideli, juos taip pat galima pagrįstai paaiškinti.

Kaip atlikta atranka

Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrimas 1990 buvo pagrįstas dviejų pakopų tikimybės atranka tarp 18 metų ir vyresnių Lietuvos gyventojų. Tiksliau tariant, buvo atrinkti gyventojai, kurie yra Lietuvos piliečiai, turintys teisę balsuoti respublikos rinkimuose 1990 rudenį.

Tokiu būdu suaugusieji gyventojai tapo prieinamais tyrimui. Taigi, strategija buvo vykdyti atranką iš *žinomų gyventojų*, o nesinaudojant kitomis mažiau tiksliais procedūromis, kaip atsitiktinis adresų rinkimas įvairiuose rajonuose.

Prieš rinkimus respublika buvo padalinta į 141 rinkimines apygardas. Kiekvieną apygardą sudarė maždaug dvidešimt tūkstančių potencialių rinkėjų. Pirmojoje pakopoje buvo atsitiktinai atrinkta 51

apygarda. Antroje pakopoje iš kiekvienos šių apygardų išrinktas atsitiktinis skaičius piliečių, kuris buvo proporcingas teisėtų rinkėjų apygardoje skaičiui. Jų suma sudarė 2.510 apklausiamųjų.

Klausimynas

Klausimyno sudarymas pagrįstas pagrindinėm direktyvom, kurias aprašėme prieš tai sekusiame skyriuje. Tai reiškia, jog, neskaitant būtinų pataisymų, jis buvo sudarytas pagal ankstesnius Norvegijos ir Švedijos tyrimus, o ypač daug buvo vadovautasi 1987 metų Norvegijos gyvenimo sąlygų tyrimu. Rezultatas yra unikalus socialinių sąlygų tarp Lietuvos ir Skandinavijos palyginimo šaltinis.

Kaip jau įrodyta, gyvenimo sąlygų tyrimai turi išmatuoti skirtingus socialinio ir ekonominio gyvenimo komponentus. Klausymyne pažymėti kai kurie jų, iš viso 14 pagrindinių kategorijų. Iš viso buvo užduota 158 klausimai. Šalia klausimų, reikalaujančių būtinos informacijos apie respondentą ir apklausėjo situaciją, klausymyne yra šios kintamųjų kategorijos:

1. Butų/namų sąlygos, aplinka

Šioje dalyje klausiama apie žmonių butų sąlygas ir aplinką gyvenamojoje vietoje. Šių klausimų tikslas yra gauti respondento buto/namo tipo aprašymą, jo plotą, nuosavybės formą, ir, jei įmanoma, apytikrę jo vertę. Buvo taip pat paklausta apie potencialias problemas ir sunkumus, susijusius su butų sąlygomis.

2. Užsiėmimas, darbo sąlygos

Klausimams apie užsiėmimą ir darbo sąlygas yra skirta palyginus daug vietos. Šiame skyriuje užfiksuotas dalyvavimas apmokamame darbe. Mes paklausėme apie liaudies ūkio šaką, kurioje respondentas dirba, tarnybinių apklausiamąjo padėčių darbovietėje, nuosavybės formą ir pan. Mes taip pat sudarėme keletą klausimų apie sąlygas darbo vietoje ir įvairius respondento atliekamo darbo bruožus.

3. Fizinės darbo sąlygos

Šioje plačioje kategorijoje yra užfiksuoti tokie fiziniai sunkumai, kaip triukšmas, dulkės, blogas apšvietimas, didelių svorių kilnojimas, ir t.t. Taip pat pažymėti tokie subjektyvūs faktoriai kaip stresai, įtampa ir pan. Kita klausimų grupė yra apie respondento įtaką savo asmeninei darbo situacijai ir darbovietės sprendimams, nuo kurių ji priklauso.

4. Sutuoktinio/-ės darbas

Jei respondentas yra vedęs/ištekėjusi arba gyvena kartu su vyru/moterimi kaip santuokoje, užduoti tie patys klausimai apie jo/jos darbo sąlygas, o taip pat apie laisvo laiko kiekį, kurį pora praleidžia kartu.

5. Santaupos

Kaip ir ankstesniuose Skandinavijos tyrimuose, taip ir lietuviškajame, ištirti taupymo įpročiai, t.y. ar žmonės iš viso kaupia santaupas, dėl ko, ir ko jie tikisi iš savo santaupų vertės ateityje.

6. Išsilavinimas

Šioje dalyje pavaizduotas respondento formalusis išsilavinimas Lietuvos lavinimosi sistemoje, kartu su papildomu lavinimusi suaugusiems, susietu su darbu ar kitais tikslais.

7. Namų ruošos, priežiūros darbas

Šiame skyriuje aprašomas įvairaus pobūdžio darbas respondento namuose: kiek laiko skiriama namų ruošai, ir kas ją atlieka.

Klausimyne nemažai vietos užima pagalba žmonėms, kurie patys negali atlikti kai kurių funkcijų, t.y.: vaikų, ligonių ir senų žmonių priežiūros organizavimas šeimoje.

8. Prekių/buitinių paslaugų vartojimo sąlygos

Šie klausimai yra apie respondentų galimybes įsigyti įvairių gėrybių bei pasinaudoti paslaugomis, o taip pat apie prekių ir paslaugų kokybę. Kadangi Lietuvoje per pastaruosius metus susiklostė gana neįprasta

situacija prekių ir paslaugų gavimo atžvilgiu, įtraukėme klausimus apie laiką, praleistą laukiant eilėse.

9. Saugumas ir prievarta

Šis skyrius padeda susidaryti vaizdą apie tai, kiek Lietuvos gyventojai jaučiasi saugūs savo kasdieniniame gyvenime. Užduoti klausimai, ar respondentas nukentėjo nuo prievartos, fizinės jėgos vartojimo ar grasinimų.

10. Laisvalaikis

Šiame skyriuje mes aptariame žmonių laisvalaikį ir klausiame apie įvairaus pobūdžio laisvalaikio veiklą. Taip pat užduota klausimų apie faktorius, trukdančius respondentui užsiimti mėgiama veikla.

11. Materialinė padėtis

Šalia klausimų apie algą užduota visa eilė apie respondento turimas gėrybes, nuosavybę, vertybinius popierius ir paveldėtą turtą. Toliau seka klausimai apie galimas respondento ekonomines problemas, kurias jis patyrė paskutiniųjų dvylikos mėnesių laikotarpyje.

12. Sveikatos būklė

Šioje klausimyno dalyje randame klausimus apie susirgimus, jų vyravimą bei pasiskirstymą tarp Lietuvos gyventojų. Priedo įtraukta eilė klausimų apie ligų pasekmes ir apie galimybes gauti vaistų bei medicininių paslaugų.

13. Socialinis kontaktas

Skandinavijos tyrimuose pastebėtas augantis susidomėjimas neformaliais socialiniais kontaktais bei santykiais. Šiame skyriuje pavaizduotas pats paprasčiausias informacijos tinklas: užduodami klausimai apie kontaktus su šeima, draugais ir kaimynais, o taip pat labiau organizuoti platesni socialiniai kontaktai.

14. Visuomeninė nuomonė ir dalyvavimas politikoje

Paskutinėje dalyje klausiama apie respondento požiūrius į įvairius socialinius ir politinius klausimus. Mes norime nustatyti politinius interesus, požiūrius apie lygybę, Vyriausybę, korupciją ir pan., bei paties respondento asmeninės įtakos politikai vertinimą.

Apklausa

Daugiausia apklausų buvo pravesta 1990 metų rugsėji ir spalį. Iš viso dirbo maždaug 50 apklausėjų. Kiekvienoje apygardoje buvo paskirtas seniūnas, atsakingas už apklausėjų darbo suderinimą, tikrinimą ir taisymą. Apklausėjų personalas perėjo specialią apmokymo programą. Kiekvienas apklausėjas privalėjo skambinti duotiems respondentams arba lankytis pas juos mažiausiai tris kartus, jei ryšio su respondentu nepasiekta iš pirmo karto.

Iš pradžių buvo nutarta praveisti apklausą žymiai anksčiau tais pačiais metais, bet reikėjo ją atidėti dėl vykstančio konflikto, įskaitant prekybos blokadą, tarp centrinės sovietinės valdžios ir Lietuvos. Nepaisant dar vis neatslūgstančios įtampos ir sunkios padėties Lietuvoje pasibaigus blokadais, mes nusprendėme pradėti apklausos procesą.

Neapdirbti duomenys buvo įvesti į elektroninę sistemą Vilniuje. Informaciją iš kiekvieno užpildyto klausimyno perkėlėme į personalinį kompiuterį, naudojantis SPSS PC+ programos atskiru Data Entry moduliu. Po pirmo apdorojimo Data Entry programoje Vilniuje duomenys buvo atvežti į Oslo, kur buvo "išvalyti" ir paruošti analizei. Vėliau šių duomenų rinkinį mes perduosime Norvegijos Socialinių Duomenų Tarnybai (NSD), kur jie bus įvesti į archyvus tolimesniam naudojimui.

Nedalyvavimas/išvykimas ir galutinė atranka

Atrinktų respondentų bruto buvo 2510 individų. Iš viso apklausta 2287 žmonių. Tokiu būdu dalyvavimo apklausoje procentas buvo labai aukštas 91.4%. Šis rezultatas pasiektas daugiausiai dėl gerai kvalifikuoto ir puikiai dirbusio apklausos personalo, tiek pačių apklausėjų, tiek pagrindinių organizatorių. Jų pastangas iliustruoja šis faktas: daugiau devynių procentų visų respondentų buvo apklausta po keturių ir daugiau apsilankymų.

Toks didelis dalyvavimo procentas yra taip pat aiškintinas tuo, jog sudarant klausimyną, buvo įdėta daug valandų sunkaus darbo tam, kad jis būtų logiškas ir lengvai suprantamas. Taip pat reikia pridurti, jog klausimynas sudarytas rusų ir lietuvių kalbomis. Matosi, kad tai sąlygojo aktyvų rusų tautybės respondentų dalyvavimą (žr. žemiau).

Iš 2510 respondentų bruto 217 žmonių nedalyvavo apklausoje dėl įvairių priežasčių. Pačios svarbiausios jų yra išvardintos 11.1 lentelėje.

Lentelė 11.1 Nedalyvavimas. Vyrų ir moterų pagal pateiktą priežastį, procentais

	Viso	Vyrų	Moterų
Respondentas atsisako	24.2	24.2	23.9
Neįmanoma susirišti	14.4	12.2	15.9
Respondentas serga	8.8	11.2	6.8
Respondentas darbe	4.3	6.1	2.3
Nerasta gyvenamoji vieta/namas	6.7	5.2	9.1
Nėra namuose/kelionė/atostogos	5.2	5.1	5.7
Kitos priežastys	36.4	35.7	36.4
Viso	100	100	100
Bendras skaičius	186	98	88

Trūksta duomenų: 31

Tarp tų, kurių nepavyko apklausti, dažniausia priežastis yra jo ar jos atsisakymas dalyvauti apklausoje. Šią priežastį pateikia maždaug kas ketvirtas nedalyvavusiųjų. Su kai kuriais (apie 14 procentų) negalima buvo susirišti, netgi kai respondento gyvenamoji vieta buvo nustatyta, tuo tarpu kitų (beveik 7 procentą) buvo išvis neįmanoma surasti pagal duotą adresą. Maždaug 5 procentai buvo užregistruoti kaip išvykę į tarnybinę kelionę ar atostogų. Kitos priežastys buvo apklausos objekto mirtis, išvykimas dirbti ar nuolatiniam gyvenimui į užsienį, ir t.t.

Tarp nedalyvusiųjų apklausoje pastebime šiokių tokių skirtumą pagal lytį. Kaip ir tikėtasi, sunkiau susirišti su vyrais, nes jie dažnai yra darbe. Vyrai taip pat pateikia ligos priežastį maždaug dvigubai dažniau už moteris, tuo tarpu dažniau sunku surasti ar sužinoti moterų, o ne vyrų gyvenamąją vietą. Taip pat reikia pažymėti, kad iš 217 nedalyvusiųjų apklausoje apie 31 trūksta duomenų šiuose kintamuosiuose - Priežastis ar Lytis - todėl jų negalėjome įtraukti į 11.1 lentelę.

Iš rinkiminių sąrašų vardų ir pavardžių galime nustatyti respondento lytį daugumoje atvejų, kaip parodyta 11.1 lentelėje. Taigi, atsitiktinai atrinktų asmenų lytį galime nustatyti iš anksto, net jei apklausėjas ir nebuvo susirišęs su respondentais. Tai padeda šiame kintamajame palyginti su pasiskirstymu pagal lytį bruto (pirminėje) atrankoje, nedalyvavusius apklausoje (tuos, kurie dėl įvairių priežasčių neatsakė į klausimus), neto atranką (tuos, kurie atsakė) ir Lietuvos gyventojus, nuo 18 metų ir vyresnius. 11.2 lentelėje pateikti rezultatai.

Lentelė 11.2 Bruto atranka, nedalyvavimas, neto atranka ir visi gyventojai (18 metų ir vyresni) pagal lytį. Moterys, procentais

Bruto atranka	Nedalyvavimas	Neto atranka	Visi gyventojai
56.0	48.0	56.7	53.9

11.2 lentelė rodo, jog bruto atrankoje moterų proporcija yra šiek tiek didesnė (2.1 procento), negu tikėtasi, lyginant su bendra gyventojų struktūra. Tačiau šios atrankos dydžio taip vadinamas tikrumo lygis

yra 95 procentai ir turėtų sudaryti maždaug +/- 2 procentus statistinės paklaidos, o tikrumo lygiui, kuris yra 98 procentai, paklaidos procentas turėtų būti +/- 2.3 procento. Taigi, pastebėta didesnė nei tikėtasi moterų proporcija bruto atrankoje yra priimtina statistinės paklaidos ribose.

Taip pat reikia pabrėžti kitą reiškinį. 11.2 lentelės procentinis santykis yra pagrįstas individualiais, kurių lytį mes tikrai žinome. Tačiau yra 61 respondentas (2.4 procento), kurio duomenų šiame kintamajame trūksta bruto atrankoje. Tai rodo, jog paklaidos rėmus dar galima plėsti, turint galvoje trūkstamus duomenis apie lytį. Taigi, nėra akivaizdžių stebėjimų, kurie privestų mus prie išvados, jog tarp Lietuvos gyventojų bendros struktūros ir tyrimo bruto atrankos matomi sistemingi skirtumai pagal lytį.

Reikia pridurti (nesigilinant į detales), jog vyrų proporcija yra aukštesnė tarpe tų, su kuriais susirišti reikėjo dviejų skambučių ar daugiau, negu tų, kurie buvo apklausti iš pirmo karto. Tai atitinka pastebėtą faktą, kad tarp nedalyvavusių apklausoje yra daugiau vyrų. Šiuo atžvilgiu buvo lengviau atlikti moterų, o ne vyrų apklausą. (Siūlomą šio reiškinio aiškinimą rasite žemiau). Tokių faktorių rezultate pasiskirstymas pagal lytį neto atrankoje yra šiek tiek nukrypęs nuo pasiskirstymo bruto atrankoje.

Matome taip pat keletą kitų įdomių tendencijų, lygindami neto atranką su paskutiniaisiais duomeniniais apie Lietuvos gyventojus. 11.3 ir 11.4 lentelėse parodytas pasiskirstymas pagal amžių ir tautybę.

11.3 lentelė rodo, jog neto atrankoje palyginus mažai jaunų žmonių (tarp 18 ir 29 metų) ir gana didelė proporcija vidutinio amžiaus respondentų.

Viena šio pavyzdžio dalis gali būti aiškinama mažiausiai *dviem priežastimis*. Pirma, faktas, jog daug jaunų žmonių *studijuoja ar dirba kitur*, nei užregistruotoje gyvenamojoje vietoje. Antra, tuo laikotarpiu Lietuvos jaunuoliai, kurių centro vyriausybė reikalavo atlikti karinę prievolę sovietų armijoje, slapstėsi, gyveno ne namuose, norėdami *išvengti rinkimo į armiją*. Šis paaiškinimas galioja todėl, kad daugiau vyrų, nei moterų nedalyvavo apklausoje, kaip jau sakyta aukščiau.

Priedo galima įsivaizduoti, jog už formaliai pateiktų priežasčių slypi ši tikroji nedalyvavimo priežastis. Jeigu šis jaunų vyrų nedalyvavimo paaiškinimas yra pagrindinis ir galiojantis, tai ir dalyvavusių apklausoje jaunų vyrų proporcija turi būti mažesnė. Tolimesnė analizė įrodo, kad taip ir yra. Iš jaunesnių nei 25 metų respondentų net 62% yra merginos. Taigi, neatrodo, jog žemesnė jaunų žmonių proporcija aiškinama klaidingai šių dviejų faktorių pagalba (vienai studijuoja kituose miestuose, kiti slapstosi nuo kariuomenės).

Lentelė 11.3 Pasiskirstymas pagal amžių neto atrankoje lyginant su visais gyventojais. Procentais

Amžiaus kategorija	Neto atranka	Visi gyventojai
18-29 metai	20.4	25.8
30-49 metai	40.8	36.1
50-69 metai	30.5	28.1
70 metų ir daugiau	8.3	9.5

Trūksta duomenų: 95

Lietuvos gyventojų struktūra susideda iš keletos įvairių tautybių žmonių, nors lietuvių kilmės žmonių yra neabejotina dauguma. 11.4 lentelėje matome pasiskirstymą pagal tautybes neto atrankoje lyginant su oficialiaja Lietuvos statistika.

Pagrindinis neto atrankos vaizdas yra toks, kaip ir bendras visų gyventojų: lietuviai yra skaitlingiausia grupė, antra pagal didumą - rusai, o toliau seka lenkai.

Atrankoje matoma lietuvių tautybės dominavimo tendencija, o kitos tautybės, ypač lenkų, yra palyginus labai neskaitlingos. Tai galima paaiškinti sekančiai. Devintajame dešimtmetyje augo nacionalinis judėjimas Lietuvoje, o 1990 metai pasižymėjo keletu svarbių įvykių ir manifestų (žr. taip pat 1 ir 9 skyrius). Todėl nenuostabu, jog respondentai, oficialiai užregistruoti rinkiminiuose sąrašuose kaip nelietuviai, kurių vienas iš tėvų yra lietuvių tautybės, sakosi esą

lietuviai. Šis aiškinimas pagrįstas tuo faktu, jog būti lenku Lietuvoje nėra pats populiariausias dalykas dėl istorinių priežasčių, bent jau tam tikru laikotarpiu ir kai kuriuose respublikos rajonuose. Tai paaiškintų žemą lenkų tautybės žmonių dalyvavimą apklausoje. Kitas panašiai argumentuotas paaiškinimas būtų tai, kad lenkai dėl įvairių priežasčių skeptiškai žiūri į Lietuvos vyriausybę ir todėl nenoriai dalyvauja tyrimuose. Nepaisant šių tendencijų, kurios turi logiškus paaiškinimus, kitų tautybių santykis yra gana artimas bendrai gyventojų struktūrai.

Lentelė 11.4 Tautybė. Neto atranka ir visi gyventojai. Procentais

Tautybė	Neto atranka	Visi gyventojai
Lietuvis(-ė)	83.2	79.6
Rusas(-ė)	7.9	9.4
Lenkas(-ė)	4.5	7.0
Žydai(-ė)	0.5	0.3
Baltarusis(-ė)	1.2	1.7
Ukrainietis(-ė)	1.0	1.2
Kita	0.6	0.8
Nepateikta	1.0	-

Prie jau paminėtų skirtumų, tolimesni tyrimai rodo, jog neto atrankoje yra daugiau žmonių su aukštesniu išsilavinimu, negu bendroje gyventojų statistikoje. Tai normalus reiškinys, žinomas iš daugelio tyrimų. Tačiau išsilavinimo kategorijos, naudotos tyrime, nėra tiesiogiai palyginamos su naudotomis oficialiojoje Lietuvos statistikoje. Todėl sunku nusakyti tikslų nukrypimo dydį.

Apskritai analizėms pateikta atranka neverta ypatingų priekaištų. Nors bruto atrankoje yra šiek tiek didesnė moterų proporcija, nukrypimas yra leidžiamos statistinės paklaidos ribose. Kitus skirtumus, rastus neto atrankoje, tai pat galima paaiškinti istorinių bei politinių tyrimo sąlygų atžvilgiu. Tačiau vis vien svarbu atsiminti šiuos neatitikimus toliau aiškinant šios apžvalgos rezultatus.

Literatūra

- CSB - Centrinis Statistikos Biuras. 1939
Anuarie Statistique de la Norwege 1938. Oslo: Centrinis Statistikos Biuras
- CSB - Centrinis Statistikos Biuras. 1989
1989 Social Survey 1989 (Norway). Oslo: Centrinis Statistikos Biuras
- Centrinis Statistikos Biuras - Kaunas 1939
Annuare Statistique de la Lithuanie (Lietuvos statistikos metraštis 1938 m.).Kaunas: Centrinis Statistikos Biuras
- Doganas, Matėjus ir Dominika Pelasi 1984
How to compare nations. New Jercsey: Chatman House Publishers, Inc.
- Kolemanas, Džeimsas 1971
Resources for Social Change. New York: Wiley
- Kohn, Melvin L. (Ed.) 1989
Cross-national research in sociology. London: Sage/ASA
- Misiūnas, Romualdas J. ir Reinas Taagepera.1983
The Baltic states: Years of dependence 1940 - 1980 London: Hurst
- Ramsøy, Natalija Rogoff 1974
Norwegian society. Oslo: Universitetsforlaget/Scandia Books
- Rauchas, Georgas von 1974
The Baltic states: Years of independence: Estonia, Latvia, Lithuania 1917 - 1940. London: Hurst
- Titmusas, Ričardas A. 1958
Essays on the Welfare State. London: Allen And Unwin
- Zinkus, Jonas 1986.
Lithuania. An encyclopedic survey. Vilnius: Encyclopedia Publishers
- Øyen, Else (Ed.) 1990
Comparative methodology. London: Sage/ISA

GARANTUOTAS PASLAPTIES IŠLAIKYMAS

GYVENIMO SĄLYGŲ TYRIMAS 1990

Sveikil

Mano vardas Aš dirbu " Lietuvos gyvenimo sąlygų tyrime 1990".

Mes rašėme Jums anksčiau ir pranešėme, kad norėtume apsilankyti pas Jus. Mes kreipiamės į Jus, kadangi mums reikalingas Jūsų dalyvavimas tiriant Lietuvos piliečių gyvenimo sąlygas. Šiai užduočiai įvykdyti mes išrinkome 2500 piliečių, kurie atsakys į mūsų tyrimo klausimus anketoje.

Šie 2500 žmonės buvo atrinkti tokiu principu, kad sudarytų Lietuvos "miniatiūrą". Todėl nepaprastai svarbu, kad visi atrinktieji atsako į anketos klausimus. Jei kas nors iš jų nedalyvauja, Lietuvos gyvenimo sąlygų plane susidaro "baltos dėmės". Tas sąlygoja nepilną ir neteisingą įspūdį apie Lietuvos piliečių gyvenimą.

Būtent dėl to yra labai svarbu, kad į klausimus atsako ne kas kitas, bet Jūs. Taip mes gausime gerą statistinį rezultatą, ir Jūsų pagalba mums yra tiesiog nepakeičiama.

Tačiau surinkta medžiaga bus skelbiama tik skaičiais ir lentelėmis. Todėl visa mūsų surinkta informacija bus griežtai laikoma paslapyje. Nei vienas Jūsų pateiktų duomenų neturės Jums jokios neigiamos įtakos ateityje. Visi dirbantieji su medžiaga garantuoja paslapties išlaikymą.

Mes manome, kad šie klausimai bus įdomūs ir Jums, nes jie liečia svarbias Jūsų gyvenimo puses, Jūsų kasdienybę.

GARANTUOTAS PASLAPTIES IŠLAIKYMAS

GYVENIMO SĄLYGŲ TYRIMAS 1990

Atrankos nr. 1-3
Rajono nr. 4-7
Apklauso objekto (AO) nr. 8-11

Apklauso objekto (AO) lytis

12
1 =Vyr.
2 =Mot.

INFORMACIJA TELEFONU

13
1 Su AO galima susiršti telefonu: _____ / _____ Apklausojo nr. 14-16
Kodas Abonento nr.
2 Su AO negalima susiršti telefonu
3 Nežinau, negaliu sužinoti _____
Apklausojo pavardė

17 - 20
 Pirmojo pokalbio(bandymo susiršti) data
Diena Mėnuo

A. GYVENAMASIS RAJONAS (AO NUOLATINIS ADRESAS):

21
1 Mažai apgyventas rajonas
Tankiai apgyventas rajonas su:
2 200 - 1 999 gyventojų
3 2 000 - 19 999 gyventojų
4 20 000 - 99 999 gyventojų
5 100 000 ar daugiau gyventojų

B. JEIGU SU AO SUSIRŠTA KITU ADRESU, NEI AO SĄRAŠE

22
1 Su AO susiršta laikinu adresu
2 Su AO susiršta nauju nuolatinu adresu

*Adresas: _____

Rinkiminė apylinkė: _____

23-25

C. POKALBIS AR BANDYMAS SUSIRŠTI SU AO

26
 Kartų susiršta/
bandyta susiršti telefonu

27
 Kartų apsilankyta AO adresu

D. PAŽYMĖKIT ĮVYKUSIĄ APKLAUSĄData, kada įvyko apklausa 28 - 31
Diena MėnuoVal. Min.
Apklausa prasidėjo 33 - 36ir tęsėsi iki 37 - 40
viso minučių 41 - 44Ar dėl apklausos laiko buvo susitarta iš anksto?
32

- 1 Taip, telefonu
 2 Taip, apsilankius AO adresu
 3 Ne, nebuvo susitarta iš anksto

NEDALYVAVIMAS/IŠVYKIMASData, kada užregistruotas nedalyvavimas/išvykimas 45 - 48
Diena Mėnuo

NEDALYVAVUS ĮRAŠOMA AO VARDAS IR PAVARDĖ:

 49 - 56)Kas informavo apie nedalyvavimo/išvykimo priežastį?
57

- 1 AO
 2 AO SUTUOKTINIS(-Ė)/SUGYVENTINIS(-Ė)
 3 AO SŪNUS/DUKTĖ
 4 AO TĖVAS/MOTINA
 5 KITI
 6 NIEKAS

NEDALYVAVIMO/IŠVYKIMO PRIEŽASTYS(PAKARTOTINO DARBO ATVEJU PAŽYMIMA NAUJA NEDALYVAVIMO PRIEŽASTIS)

58-59

- 00 AO atsisako dalyvauti
 02 Kiti atsisako AO vardu
 10 AO serga(trumpalaikiai)
 12 AO serga(ilgalaikiai)
 20 Liga/mirties atvejis AO šeimoje
 30 AO išvykęs, atostogose ar pan.
 31 AO išvykęs dirbti, į tarnybinę kelionę ar pan.
 32 AO išvykęs mokytis, studijuoti ar pan.
 33 Su AO neįmanoma susirišti
 40 AO adresas/namas nebuvo rastas
 70 Kita
 80 AO miręs
 90 AO išvykęs nuolatiniame gyvenime užsienį
 94 AO išlaikomas valst. įstaigos
 95 Kita

PASKAITYKITE :

Iš pradžių norėtume papasakoti apie mūsų apklausos metodą. Visi klausimai, kuriuos aš užduosiu, yra šioje anketoje. Svarbu, kad visi, kas dalyvauja tyrime, gauna tuos pačius klausimus, užduotus tuo pačiu būdu ir ta pačia eilės tvarka. Mums tai būtina tam, kad gauti gerą Jūsų atsakymų statistinį rezultatą. Žinoma, sunku sudaryti tokius klausimus, kurie vienodai tiktų visiems. Bet mes būsime labai dėkingi, jei Jūs atsakysite kuo pilniau ir tiksliau, nors ir būtų klausimų, kurie Jums atrodo netinkami.

VISKĄ PAŽYMI APLKLAUSEJAS

60-61

#1.a. Jūsų gimimo metai: 19

#b. Jūsų gimimo vieta: **ĮRAŠYKITE ĮSKAITOMAI**

VALSTYBĖ: _____

62 - 64

65 - 67

RESPUBLIKA: _____

68 - 71

MIESTAS/RAJONAS: _____

#c. Jūsų tautybė:

72

- 1 LIETUVIS(-Ė)
- 2 RUSAS(-Ė)
- 3 LENKAS(-Ė)
- 4 ŽYDAS(-Ė)
- 5 BALTARUSIS(-Ė)
- 6 UKRAINIETIS(-Ė)
- 7 KITA

BUTŲ/NAMŲ SĄLYGOS, APLINKA

#2.a. Iš pradžių turime keletą klausimų apie butų, gyvenimo sąlygas ir pan.

Kiek metų Jūs laukėte galimybės įsigyti/pasistatyti dabartinį Jūsų butą/namą?

73 - 76

METŲ MĖN.

#b. Kokiam name Jūs gyvenate?

77

- 1 VIENKIEMIS AR KAIMO NAMAS (SU ŪK.PASTATAIS AR PAN.)
- 2 LAISVAI IŠDĖSTYTAS (STOVINTIS MAŽIAUSIAI PER PUSĘ METRO NUO ARTIMAUSIO NAMO) NAMAS VIENAI ŠEIMAI
- 3 NAMAS, SUJUNGTAS SU KITAIŠ NAMAIS (BENDRA TERASA IR PAN.)
- 4 VERTIKALIAI PADALINTAS NAMAS DVIEM ŠEIMOM
- 5 HORIZONTALIAI PADALINTAS NAMAS DVIEM ŠEIMOM
- 6 KITOKS NAMAS, TURINTIS NE DAUGIAU DVIEJŲ AUKŠTŲ
- 7 BLOKINIS NAMAS AR KITOKS, TRIJŲ AR DAUGIAU AUKŠTŲ
- 8 ĮMONĖS PASTATAS, DIRBTUVĖ AR PAN.
- 9 VIEŠBUTIS, PENSIONATAS, SENELIŲ NAMAI, VAIKŲ NAMAI, KAREIVINĖS AR KITOKIO BENDRABUTINIO TIPO PASTATAS

#3. Kokiu būdu Jūs esate namo/buto savininkas(-ai)?

PARODYKITE KORT NR. 1.

78-79

- 01 BENDRABUTIS, LOVOS TIPO -----> **6.**
02 BENDRABUTIS, BUTO TIPO -----> **6.**
03 BENDRABUTIS, KAMBARIO TIPO -----> **6.**
04 KAMBARIO NUOMA -----> **6.**
05 ATSKIRO BUTO NUOMA -----> **6.**
06 ATSKIRO NAMO NUOMA -----> **6.**
07 VALSTYBINIS BUTAS -----> **6.**
08 BUTAS, SKIRTAS APTARNAUJANČIAM PERSONALUI (KIEMSARGIUI, ŪKVEDŽIUI AR PAN.) -----> **6.**
09 KITA -----> **6.**
10 KOOPERATINIS BUTAS (GYVENTOJŲ NUOSAVYBĖ) -----> **4.**
11 INDIVIDUALUS NAMAS (GYVENTOJŲ NUOSAVYBĖ) -----> **4.**
-

Šie klausimai gali Jums atrodyti netinkami, todėl mes būsimė dėkingi, jei Jūs suapvalinsite kainą iki artimiausių tūkstančių rublių.

4. Kokią nustatytumėt savo buto/namo kainą, jei dabar galėtumėte jį parduoti privačioje rinkoje?

80 - 84

PARDAVIMO VERTĖ RUB.

85

- 1 UŽKRYŽIUOKITE ČIA, JEI DĖL KAINOS LABAI ABEJOJATE
2 SUNKU NUSTATYTI KAINĄ
3 ATSIŠAKAU SKELBTI KAINĄ
-

5. Kiek Jums teko užmokėti už Jūsų dabartinį butą/namą?

IŠ KURIŲ PIRMINĮ ĮNAŠĄ SUDARĖ:

86 - 90

RUB.

PILNA KAINA:

91 - 95

RUB.

#6. Kiek moka gyventojas(-ai) [mėnesį] už komunalines paslaugas (apšildymą, elektros energiją, telefoną, dujas ir pan.)?

[KLAUSIMĄ TAIP PAT ATSAKO GYVENANTYS BENDRABUČIUOSE BEI NUOMUOTOJAI

96 - 98

99-100

MĖNESINIS MOKESTIS: RUB. KAP.

#7. Kokiu skaičiumi kambarių gyventojas(-ai) naudojasi savo bute/name? Neskaitykite vonios, virtuvės, prieangio ir mažų patalpų (mažesnių už 6m²)?

101-102

KAMBARIŲ SKAIČIUS

JEI AO GYVENA BENDRABUTYJE AR NUOMUOJASI KAMBARĮ(-IUS) (ŽR. INSTRUKCIJĄ), UŽKRYŽIUOKITE ČIA:

103

1

#8. Ar yra bute/name:

	TAIP	NE	
	1	2	
Tualetas?	☐	☐	104
Vonia ar dušas?	☐	☐	105
Virtuvė, mažiausia 6m ² ?	☐	☐	106
Centrinis apšildymas?	☐	☐	107

Įvestas karštas vanduo?

108

- 1 TAIP, NUOLAT NAUDOJAMAS
2 TAIP, NENUOLAT NAUDOJAMAS (KARTAIS ATJUNGIAMAS)
3 NE, NĖRA
-

#9. Ar Jūs savo namuose galite naudotis:

	TAIP	NE	
	1	2	
Šaldytuvu?	☐	☐	109
Indų plovimo mašina?	☐	☐	110
Skalbimo mašina? (TAIP PAT BENDROMIS SKALBIMO PATALPOMIS)	☐	☐	111
Telefonu?	☐	☐	112
Televizoriumi?	☐	☐	113
Video aparatūra?	☐	☐	114
Terasa, balkonu ar pan?	☐	☐	115
Dienraščių/žurnalu (PRENUMERATA, LAISVAS PARDAVIMAS)?	☐	☐	116

#10. Ar kuris nors gyvenamųjų kambarių Jūsų bute/name yra:

	TAIP, VISI	TAIP, KAI KURIE	NE, NĖRA	
	1	2	3	
Drėgnas?	☐	☐	☐	117
Šaltas, sunkiai apšildomas?	☐	☐	☐	118
Pereinamas?	☐	☐	☐	119

#11.a. Ar Jūs paprastai savo name/bute kenčiate nuo:

	TAIP	NE	
	1	2	
A. Triukšmo iš kaimyninio namo/buto, laiptinės, vandentiekio vamzdžių ar pan?	☐	☐	120
B. Triukšmo iš gatvės, kelio?	☐	☐	121
C. Triukšmo nuo geležinkelio?	☐	☐	122
D. Triukšmo nuo léktuvų?	☐	☐	123
E. Triukšmo nuo pramonės įmonių veiklos?	☐	☐	124

#b. Ar Jūs šalia savo namų paprastai kenčiate nuo:

	TAIP	NE	
	1	2	
A. Dulkių, nemalonaus kvapo, išmetamų dujų?	☐	☐	125
B. Dūmų, dulkių ar pan. nuo pramonės ir pan. šaltinių?	☐	☐	126
C. Nemalonaus kvapo nuo pramonės ar pan. šaltinių?	☐	☐	127

Toliau seka keletas klausimų apie Jūsų šeimą ir visus, gyvenančius Jūsų namuose.

#12. Kokia Jūsų dabartinė šeimyninė padėtis?

128

- 1 NEVEDEŠ (NEIŠTEKĖJUSI)VIENIŠAS -----> **13.a.**
- 2 VEDEŠ/IŠTEKĖJUSI
- 3 GYVENANTIS(-I) KARTU NESUSITUOKUS
- 4 NAŠLYS/NAŠLĖ
- 5 NEGYVENANTIS(-I) SU ŽMONA(VYRU)
- 6 IŠSISKYRĖS(-USI)

13.a. UŽDUODAMAS AO, KURIS(-I) YRA NEVEDEŠ(NEIŠTEKĖJUSI) IR NETURI SUGYVENTINIO(-ĖS)(ŽR. KLAUS.11 IR 12). KITI PEREINA PRIE KLAUS. 13b.

Ar Jūs kada nors esate gyvenęs(-usi) su moterimi/vyru nesutuokęs(-usi)?

129

- 1 NE -----> **15**
- 2 TAIP

b. Mes norėtume turėti pilną apžvalgą periodų, kada Jūs gyvenote santuokoje arba su sugyventiniu(-ne). Jei Jūs buvote vedęs arba gyvenote kartu ne vieną kartą, pradėkite, prašom, nuo pirmosios Jūsų santuokos arba bendro gyvenimo.

GYVENIMAS KARTU NE SANTUOKOJE

SANTUOKA

	PRADĖTA GYVENTI KARTU	IŠSI- SKIRTA	NEIŠSI- SKIRTA	SUSITUOKTA SU SUGY- VENTINIU, (-E)	SANTUOKOS PRADŽIA	IŠSI- SKIRTA	NEIŠSI- SKIRTA
1K.	130-131 19 ☐ ☐ METAI	132-133 19 ☐ ☐ METAI	134 1 ☐	135 1 ☐ ----->	136-137 19 ☐ ☐ METAI	138-139 19 ☐ ☐ METAI	140 1 ☐
2K.	141-142 19 ☐ ☐ METAI	143-144 19 ☐ ☐ METAI	145 1 ☐	146 1 ☐ ----->	147-148 19 ☐ ☐ METAI	149-150 19 ☐ ☐ METAI	151 1 ☐
3K.	152-153 19 ☐ ☐ METAI	154-155 19 ☐ ☐ METAI	156 1 ☐	157 1 ☐ ----->	158-159 19 ☐ ☐ METAI	160-161 19 ☐ ☐ METAI	162 1 ☐
4K.	163-164 19 ☐ ☐ METAI	165-166 19 ☐ ☐ METAI	167 1 ☐	168 1 ☐ ----->	169-170 19 ☐ ☐ METAI	171-172 19 ☐ ☐ METAI	173 1 ☐

#14. Mes norėtume gauti pilną informaciją apie asmenis, gyvenančius Jūsų namuose. Šeimos nariais mes paprastai laikome tuos asmenis, kurie nuolat gyvena Jūsų namuose ir mažiausiai vieną kartą per dieną maitinasi kartu. Asmenys, nuolat gyvenantys namuose, bet šiuo metu išvykę (pvz. dirbti ar studijuoti), taip pat skaitosi šeimos nariais. **JEI KURIS IŠ JŲ LAIKINAI IŠVYKĘS, UŽRYŽIUOKITE LANGELĮ "IŠVYKUSIŲJŲ" SKILTYJE.**

ŠEIMOS NARIO NR.	VARDAS	GIMIMO METAI	GIMINYSTĖS RYŠYS SU AO	LAIKINAS IŠVYKIMAS DIRBTI AR MOKYTI
01	AO: _____	174-175 19 ☐ ☐	176-177 0 1	178 ☐
02	_____	179-180 19 ☐ ☐	181-182 ☐ ☐	183 ☐
03	_____	184-185 19 ☐ ☐	186-187 ☐ ☐	188 ☐
04	_____	189-190 19 ☐ ☐	191-192 ☐ ☐	193 ☐
05	_____	194-195 19 ☐ ☐	196-197 ☐ ☐	198 ☐
06	_____	199-200 19 ☐ ☐	201-202 ☐ ☐	203 ☐
07	_____	204-205 19 ☐ ☐	206-207 ☐ ☐	208 ☐
08	_____	209-210 19 ☐ ☐	211-212 ☐ ☐	213 ☐
09	_____	214-215 19 ☐ ☐	216-217 ☐ ☐	218 ☐
10	_____	219-220 19 ☐ ☐	221-222 ☐ ☐	223 ☐

GIMINYSTĖS KODAS

02 SUTUOKTINIS(-Ė)	09 ŽENTAS/MARTI
03 SUGYVENTINIS(-Ė)	10 SENELIS(-Ė)
04 SŪNUS/DUKTĖ	11 ANŪKAS(-Ė)
05 PO-(I)-SŪNIS/PO-(I)-DUKRĖ	12 KITAS GIMINĖ
06 BROLIS/SESUO	13 NUOMUOJANTIS GYVENTOJAS(-A)
07 TĖVAS/MOTINA	14 NAMŲ DARBININKAS(-Ė)
08 UOŠVIS(-IENĖ)	15 KITAS

15. KLAUS. 15.-17. UŽDUODAMI, JEI NAMUOSE YRA BENT VIENAS VAIKAS, GIMĘS 1980-90 (KL. 14.). KITI PEREINA PRIE KLAUS. 18.

Dabar turime keletą klausimų apie vaikus Jūsų butyje.

ĮRAŠYKITE VAIKŲ, GIMUSIŲ 1980-90, SKAIČIŲ

224-225

Ar kuris nors iš vaikų(visi) yra prižiūrimas(-i) kitų globėjų - ne tėvų?

226

1 NE -----> **17.**

2 TAIP

16.a. Kaip Jūs organizuojate vaiko(-ų) priežiūrą, kai jis(jie) prižiūrimi kitų, ne tėvų?
PARODYKITE KORT 2. IR PRADEKITE NUO MAŽIAUSIOJO VAIKO

b. Kiek maždaug Jūs mokate per mėnesį už tokio tipo vaikų priežiūrą?

PAŽYMĖKITE VAIKŲ GIMIMO METUS ČIA:

227-228 237-238 247-248

19 19 19

1 1 1

GIMINĖS/PAŽŪSTAMI, NEMOKAMAI

229 239 249

IŠLAIDOS

PER MĖN.

257 - 260

RUB.

GIMINĖS/PAŽŪSTAMI, MOKAMAI

230 240 250

NAMŲ DARBININKAS(-Ė),
 PRAKTIKANTAS(-Ė), AUKLĖ

231 241 251

261 - 264

RUB.

DIENINĖ AUKLĖ

232 242 252

265 - 268

RUB.

ŠEIMYBINIS/KOOPERATINIS

233 243 253

269 - 272

RUB.

VAIKŲ DARŽELIS

VAIKŲ DARŽELIS (6 IR DAUGIAU
 VAL. PER DIENĄ)

234 244 254

273 - 276

RUB.

VAIKŲ DARŽELIS (MAŽIAU NEI 6
 VAL. PER DIENĄ)

235 245 255

277 - 280

RUB.

PRAILGINTOS DIENOS GRUPĖ

236 246 256

281 - 284

RUB.

285

PRIŽIŪRIMŲ VAIKŲ SKAIČIUS

17. UŽDUODAMA, JEI NAMUOSE YRA BENT VIENAS VAIKAS, GIMĘS 1980-88. KITI PEREINA PRIE KL. 18.

Toliau seka keletas klausimų apie vaikų žaidimo teritoriją.

JEIGU ŠEIMOJE YRA KELETAS 1-10 METŲ AMŽIAUS VAIKŲ, UŽDUOKITE KLAUS. b. NAUDOKITE DUOMENIS VAIKO, KURIO GIMIMO DIENA YRA ANKSCIAUSIAI METUOSE (ŽIEMĄ ARBA PAVASARĮ). (ŽR. INSTRUKCIJĄ)

286 - 289

ĮRAŠYKITE VAIKO GIMIMO METUS ČIA:

IŠ PRADŽIŲ ATSAKYKITE Į KLAUSIMUS STULPELYJE a. JEI ATSAKYMAS TEIGIAMAS, PEREIKITE PRIE STULPELIO b., O KL.7-10 - PRIE STULPELIO c.

b. Ar dažnai naudojasi

(vaiko vardas) vieta žaidimams?
 DAUG VIDU- MAŽAI
 TINIŠKAI

a. Ar yra šalia namų:

290
 1. Nuosavas sodas, kiemas? 1 TAIP → 1 2 3 291
 2 NE

292
 2. Bendras kiemas, įrengtas kaip vaikų žaidimų aikštelė? 1 TAIP → 293
 2 NE

294
 3. Ar yra apskritai kiemo teritorija? 1 TAIP → 295
 2 NE

Ar yra šalia namų:

4. P - aikštelė, pėsčiųjų takas ar gatvė/kelias, kur būna mažai transporto? 296
 1 TAIP → 297
 2 NE

c. Ar reikia pereiti gatvę/kelią, kad patekti į žaidimų vietą?
 TAIP NE
 1 2

298
 5. Važinėjama gatvė/kelias su šaligatviu? 1 TAIP → 299 300
 2 NE

301
 6. Bendra pievelė arba žalias plotas? 1 TAIP → 302 303
 2 NE

304
 7. Nedidelė žaidimų aikštelė su smėlio dėže, sūpynėmis ar pan? 1 TAIP → 305 306
 2 NE

307
 8. Didelis žaidimams įrengtas plotas? 1 TAIP → 308 309
 2 NE

310
 9. Kalnelis rogutėms ar čiuzinėjimo takas? 1 TAIP → 311 312
 2 NE

313
 10. Natūrali, gamtinė žaidimų teritorija, parkas ar pan? 1 TAIP → 314 315
 2 NE

UŽSIĖMIMAS, DARBO SĄLYGOS

#18. Dabar pereisime prie klausimų apie Jūsų darbą.

Ar praėitą savaitę Jūs dirbote apmokamą darbą, trukusį ne mažiau vienos valandos?

316

1 TAIP -----> **20.**

2 NE

19. Ar Jūs turite apmokamą darbą, kuriame Jūs nebuvote arba nuo kurio buvote laisvas perėitą savaitę?

317

1 NE -----> **56.**

2 TAIP

20. Kiek valandų per savaitę Jūs paprastai dirbate savo pagrindinį darbą? Įskaičiuokite, prašom, ir apmokamus viršvalandžius, bei su Jūsų pagrindine profesija susijusį papildomą darbą namuose.

318 - 320

VAL. PER SAVAITĘ

321

1 PAPRASTAI NETURIU APMOKAMO DARBO -----> **56.**

JEI AO DARBO LAIKAS YRA LABAI NEPASTOVUS, APSKAIČIUOKITE VIDUTINĮ DARBO LAIKĄ IR UŽKRYŽIUOKITE ČIA:

322

1 LABAI NEPASTOVUS DARBO LAIKAS

VIDUTINIS DARBO LAIKAS

323 - 325

VAL. PER SAVAITĘ

21. Kokioje liaudies ūkio šakoje Jūs dirbate? *PARODYKITE KORT. NR.6*

326

1 ŽEMĖS, MIŠKŲ ŪKIS, ŽVEJYBA, MEDŽIOKLĖ

2 KALNAKASYBA, DARBAS SU NAUDINGOSIOMIS IŠKASENOMIS

3 SUNKIOJI/LENGVOJI PRAMONĖ

4 ELEKTROS ENERGIJOS, DUJŲ, VANDENS TIEKIMAS

5 NAMŲ/MONIŲ STATYBA

6 APTARNAVIMO SFERA

7 TRANSPORTAS, SANDĖLIAVIMAS IR RYŠIŲ SISTEMA

8 FINANSINĖ, DRAUDIMO VEIKLA, NUOSAVYBĖS PIRKIMO/PARDAVIMO TARPININKAVIMAS, MENEDŽERIO VEIKLA

9 VALSTYBINĖS, SOCIALINĖS AR PRIVAČIOS PASLAUGOS

22. Ar tai valstybinė įstaiga/įmonė, kolektyvinis/tarybinis ūkis,privataus asmens firma, bendra(2 ir daugiau šalių) įmonė, bendrovė/kompanija, akcinė bendrovė?

327

- 1 VALSTYBINĖ ĮMONĖ/ĮSTAIGA
- 2 KOLEKTYVINIS ŪKIS
- 3 TARYBINIS ŪKIS
- 4 KOOPERATYVAS
- 5 PRIVATAUS ASMENS FIRMA
- 6 BENDRA ĮMONĖ
- 7 AKCINĖ BENDROVĖ/ĮMONĖ
- 8 KITA

23. Kokia Jūsų pagrindinė profesija šioje darbe?

PAGR. PROFESIJA: ĮRAŠYKITE ĮSKAITOMAI

328 - 331

PROFESIJOS KODAS(ĮRAŠOMAS TYRIMO CENTRE)

24. Ar Jūs turite pajamas duodantį darbą šalia Jūsų pagrindinės profesijos šiuo metu? (PATEIKITE PILNĄ APRAŠYMĄ)

332

- 1 NE -----> **26.**
- 2 TAIP

25. Kiek maždaug valandų per savaitę Jūs dirbate šį pagalbinį darbą?

333-334

VAL. PER SAVAITĘ

JEI DARBO LAIKAS YRA LABAI NEPASTOVUS, APSKAIČIUOKITE VIDUTINĮ DARBO LAIKĄ IR UŽKRYŽIUOKITE ČIA:

335

- 1 LABAI NEPASTOVUS DARBO LAIKAS
VIDUTINIS DARBO LAIKAS
336-337
 VAL. PER SAVAITĘ

26. Ar Jūs savo pagrindinėje profesijoje dirbate kaip darbo įstaigos savininkas, etatinis darbuotojas ar kaip šeimos narys?

338

- 1 SAVININKAS -----> **33.**
- 2 ETATINIS DARBUOTOJAS
- 3 ŠEIMOS NARYS

27. Ar bendras Jūsų darbo laikas per savaitę patenkina Jus pilnai, ar trumpesnis/ilgesnis darbo laikas patenkintų Jus labiau?

Mes manome, kad algos didėjimas/mažėjimas taip pat priklauso nuo darbo laiko.

339

- 1 DABARTINIS DARBO LAIKAS MANE PILNAI PATENKINA
 - 2 TRUMPESNIS DARBO LAIKAS PATENKINTŲ MANE LABIAU
 - 3 ILGESNIS DARBO LAIKAS PATENKINTŲ MANE LABIAU
-

28. Kiek Jūs maždaug gaunate algos savo pagrindinėje profesijoje per mėnesį? Nurodykite algą, neišskaičiuodami mokesčių ir pan., o taip pat galimą viršvalandžių apmokėjimą.
JEI AO DARBAS APMOKAMAS KITOKIU BŪDU (PVZ. VERTIMAI, MAŠINISTĖS DARBAS PER PUSLAPĮ IR PAN.), UŽKRYŽIUOKITE LANGELĮ b.

UŽPILDYKITE SKILTIS **a.** IR **b.** PAGAL TAI, KAS LABIAU TINKA

340 - 343

a. RUB. PER MĖN.

344

b.

JEI AO SUNKU ATSAKYTI DĖL LABAI NEPASTOVIOS ALGOS, APSKAIČIUOKITE VIDUTINĘ ALGĄ IR UŽKRYŽIUOKITE ČIA:

345

1 LABAI NEPASTOVI ALGA VIDUTINĖ ALGA PER MĖN.

346 - 349

RUB.

KLAUS.29-55 LIEČIA AO PAGRINDINĘ PROFESIJĄ

Toliau seks klausimai apie Jūsų pagrindinę profesiją

29. Ar Jūs turite kurį nors išių privalimų savo darbe?

	TAIP 1	NE 2	NEŽINAU 9
Dalinai apmokamas butas ar piniginė parama butui įsigyti	☐	☐	☐ 350
Įstaigos/įmonės automobilis asmeniniam naudojimuisi	☐	☐	☐ 351
Piniginė parama automobilio išlaidoms (garažui)	☐	☐	☐ 352
Nemokamas naudojimasis telefonu	☐	☐	☐ 353
Nemokamas ar dalinai apmokamas transportas į darbą	☐	☐	☐ 354
Nemokama įstaigos/įmonės poilsiavietė	☐	☐	☐ 355
Galimybė ar garantija gauti paskolą/kreditą	☐	☐	☐ 356
Nemokama arbata ar maistas darbo vietoje	☐	☐	☐ 357
Prekės ir įvairios paslaugos sumažintomis kainomis.	☐	☐	☐ 358
Dalinai apmokamos kelionės į užsienį	☐	☐	☐ 359
Nemokamas gyvybės ar nelaimingų atvejų draudimas	☐	☐	☐ 360
Papildoma pensijos dalis išmokama darbo įstaigos	☐	☐	☐ 361
Talonas įvairioms prekėms įsigyti	☐	☐	☐ 362

30.a. Ar Jūs dirbate kokio nors pobūdžio vadovaujama darba? T.y., ar Jūs vadovaujate kitiems suaugusiems asmenims, apmokote juos, nusprenžiate, kokio pobūdžio darbą jie turi dirbti ar pan.?

363

2 NE → **33.**

1 TAIP

b. Ar kuris(kurie) nors iš Jūsų vadovaujamųjų asmenų turi darbo pavaldinių pats(patys)?

364

1 TAIP

2 NE

31.a. Ar Jūsų pareigos yra paprasto etatinio darbuotojo, darbo vadovo/meistro, grupės vadovo, skyriaus vedėjo, darbo įstaigos vadovo pavaduotojo ar darbo įstaigos(-ų) vadovo/direktoriaus?

365

- 1 PAPRASTAS DARBUOTOJAS
- 2 DARBO VADOVAS/MEISTRAS
- 3 GRUPĖS VADOVAS
- 4 SKYRIAUS VEDĖJAS
- 5 DARBO ĮSTAIGOS VADOVO PAVADUOTOJAS
- 6 ĮSTAIGOS/ĮMONĖS VADOVAS/DIREKTORIUS

b. Maždaug keliems asmenims Jūs tiesiogiai(betarpiškai) vadovaujate?

366

- 1 VIENAM
- 2 DVIEM
- 3 3 - 4
- 4 5 - 8
- 5 8 - 12
- 6 12 - 15
- 7 15 - 19
- 8 20 - 24
- 9 25 IR DAUGIAU

32.a. Ar iš Jūsų reikalaujama, kad Jūs pats(patį) įgyvendinate savo idėjas ir planuojate svarbias darbo užduotis?

367

- 1 TAIP
- 2 NE

b. Įstaigose ir įmonėse dažnai priimami sprendimai, svarbūs tolimesnei jų veiklai, pvz., paslaugų/prekių užsakymas, darbuotojų(etatų) skaičius, ekonominis planavimas, ir pan. Ar Jūs kokių nors būdu(tiesiogiai ar kaip konsultantas) dalyvaujate tokio nutarimo priėmime?

368

- 1 TAIP
- 2 NE

Taip pat sekantys klausimai yra apie Jūsų pagrindinę profesiją (KLAUS.33-55)

33. Kokia paprastai yra Jūsų darbotvarkė?

PARODYKITE KORT.NR.3

369-370

- 01 DIENINIS DARBAS(TARP 06:00 IR 18:00)
 - 02 DARBAS PRASIDEDA ANKSČIAU ĮPRASTINIO DIENOS LAIKU(PRIEŠ 06:00) IR BAIGIASI ĮPRASTINIU LAIKU
 - 03 DARBAS PRASIDEDA ĮPRASTINIU DIENOS LAIKU, BET BAIGIASI VĖLIAU ĮPRASTINIO LAIKO
 - 04 PASTOVUS VAKARO DARBAS (TARP 18:00 IR 22:00)
 - 05 PASTOVUS NAKTINIS DARBAS (TARP 22:00 IR 06:00)
 - 06 2 PAMAINŲ DARBAS
 - 07 3 PAMAINŲ DARBAS
 - 08 3 PAMAINŲ DARBAS, TRUNKANTIS 1 PARĄ
 - 09 BUDĖJIMAI, DARBAS PAKAITOMIS
 - 10 KITOKIA DARBOTVARKĖ
-

34. Ar Jums dėl darbo tenka nakvoti ne namie? Jei taip, kiek tai sudarė naktų paskutiniųjų 12 mėnesių laikotarpyje?

371

- 1 NE, NETEKO NAKVOTI NE NAMIE -----> **37.**
2 14 AR MAŽIAU NAKTŲ -----> **37.**
3 15-60 NAKTŲ
4 DAUGIAU, NEI 60 NAKTŲ
-

35. Kiek laiko ištaisai Jūs būnate išvykęs(-usi)? darbo reikalais/komandiruotojė?

372

- 1 1-2 DIENAS IŠ EILĖS
2 3-4 DIENAS
3 1 DARBO SAVATĘ
4 1-2 SAVAITES
5 DAUGIAU, NEI 2 SAVAITES
6 LABAI ĮVAIRIAI
-

36. Ar Jūs nakvojate ne namie todėl, kad per toli važiuoti iki darbo vietos, kad darbo vieta yra kilnojama, pvz. traukinys, laivas, lėktuvas ar darbo specifika reikalauja dažnai važinėti?

373

- 1 PER DIDELIS ATSTUMAS
2 KILNOJAMA DARBO VIETA
3 TOKIA DARBO SPECIFIKA
4 KITA
-

37. Ar Jūs turite nuolatinę darbo/darbo pradžios vietą?

374

- 1 NE -----> **39.**
2 TAIP
-

38. Kiek laiko Jums paprastai užima kelionė nuo namų iki darbovietės/darbo pradžios vietos? Laukimo laikas, bei prarastas laikas dėl blogo susisiekimo transportu turi būti įskaičiuotas.

375-377

MIN

JEIGU KELIONĖS LAIKAS SKIRTINGAS ĮVAIRIAIS METŲ LAIKAIS, PRIKLAUSO NUO TRANSPORTO RŪŠIES AR METŲ LAIKO, SKAITYKITE TIK DAŽNIAUSIAI VARTOJAMĄ TRANSPORTO PRIEMONĘ IR METŲ LAIKĄ TARP BALANDŽIO IR RUGSĖJO MĖN.

FIZINĖS DARBO SĄLYGOS

39. Ar Jūs darbe paprastai kenčiate nuo:

	TAIP	NE
	1	2
A. Skersvėjo?	☐	☐ 378
B. Aukštos temperatūros (virš 30°C)?	☐	☐ 379
C. Šalčio (žemiau 10°C)?	☐	☐ 380
D. Drėgmės, vandens?	☐	☐ 381
E. Metalų, akmenų dulkių?	☐	☐ 382
F. Svilėsių, dūmų?	☐	☐ 383
G. Tirpiklių garų?	☐	☐ 384
H. Kitaip užteršto oro?	☐	☐ 385
I. Stiprių sukrėtimų, vibracijos?	☐	☐ 386

40. Ar Jūs paprastai dirbate:

	TAIP	NE
	1	2
A. Prie blogo apšvietimo?	☐	☐ 387
B. Blogai vėdinamose patalpose?	☐	☐ 388
C. Pavojingame aukštyje atvira ore?	☐	☐ 389
D. Su pavojinga aparatūra/mašinomis?	☐	☐ 390
E. Su rūgštimis ar kitomis édančiomis medžiagomis?	☐	☐ 391
F. Su lengvai užsidegančiomis ar sprogstančiomis medž.??	☐	☐ 392
G. Su kitomis pavojingomis cheminėmis medž.??	☐	☐ 393

41.

	TAIP	NE
	1	2
A. Ar Jums tenka kasdien sunkiai kilnoti darbe?	☐	☐ 394
B. Ar Jums tenka kasdien dirbti susilenkus, persisukus ar kitokioje nepatogioje padėtyje?	☐	☐ 395
C. Ar dirbant Jums tenka daryti daug vienodų, pasikartojančių judesių?	☐	☐ 396
D. Ar jūsų darbas toks, kad po darbo dienos Jūs jaučiatės fiziškai išsekęs(-usi)?	☐	☐ 397
E. Ar Jums tenka kasdien labai susitepti, pvz. tepalais, dažais?	☐	☐ 398

42. Ar Jums tenka kasdien kilnoti svorį, didesnį, nei 20 kg? Jei taip, kaip dažnai?

399

- 1 NE
2 TAIP, 1-4 KARTUS PER DIENĄ
3 TAIP, 5-19 K. PER D.
4 TAIP, MAŽIAUSIAI 20 K. PER D.
-

43. Ar Jūs paprastai kenčiate nuo triukšmo darbe?

400

- 1 NE -----> **45.**
2 TAIP
-

44. Kaip dažnai darbe būna toks triukšmas, jog reikia stovėti šalia kolegos ir rékti jam į ausį, norint, kad Jus išgirstų?

401

- 1 Kasdien, 1/2 darbo laiko ir daugiau
2 Kasdien, mažiau 1/2 darbo laiko
3 Kartais, bet ne kasdien
4 Retai arba niekada
-

45. Kiek Jūs pats(-i) galite nustatyti savo darbo tempą? Ar tai pilnai, dalinai ar mažai priklauso nuo Jūsų?

402

- 1 PILNAI
2 DALINAI
3 MAŽAI
4 NEPRIKLAUSO
-

46. Kiek Jūs pats(-i) galite nustatyti savo darbo užduočių atlikimo tvarką dienos bėgyje? Ar tai pilnai, dalinai ar mažai priklauso nuo Jūsų?

403

- 1 PILNAI
2 DALINAI
3 MAŽAI
4 NEPRIKLAUSO
-

47. Kokias jūs turite galimybes:

A. Pats(patį) nuspręsti, kada baigiasi Jūsų darbo diena

←	1	2	3	4	5	→	
	☐	☐	☐	☐	☐		404
	JOKIŲ GALIMYBIŲ	MAŽAI GALIMYBIŲ	KAI KURIAS GALIMYBES	GANA DAUG GALIMYBIŲ	LABAI PLAČIAS GALIMYBES		

B. Pats(patį) nuspręsti, kaip ir kokia tvarka atlikti kasdienes darbo užduotis

←	1	2	3	4	5	→	
	☐	☐	☐	☐	☐		405
	JOKIŲ GALIMYBIŲ	MAŽAI GALIMYBIŲ	KAI KURIAS GALIMYBES	GANA DAUG GALIMYBIŲ	LABAI PLAČIAS GALIMYBES		

C. Turėti įtakos darbo aplinkai

←	1	2	3	4	5	→	
	☐	☐	☐	☐	☐		406
	JOKIŲ GALIMYBIŲ	MAŽAI GALIMYBIŲ	KAI KURIAS GALIMYBES	GANA DAUG GALIMYBIŲ	LABAI PLAČIAS GALIMYBES		

D. Turėti įtakos kasdieninei savo bei darbovietės darbo/poilsio tvarkai

←	1	2	3	4	5	→	
	☐	☐	☐	☐	☐		407
	JOKIŲ GALIMYBIŲ	MAŽAI GALIMYBIŲ	KAI KURIAS GALIMYBES	GANA DAUG GALIMYBIŲ	LABAI PLAČIAS GALIMYBES		

48. Ar atsitinka taip, kad Jūs turite tiek daug darbo, jog situacija tampa įtempta ir nervinga? Jei taip, kaip dažnai?
408

- 1 Kasdien, daugiau, nei pusę darbo laiko
- 2 Kasdien, mažiau, nei pusę darbo laiko
- 3 Kartais, bet ne kasdien
- 4 Retai arba niekada

49. Ar Jūs išgyvenate savo kasdieninį darbą kaip psichinį krūvį? Jei taip, ar labai stipriai, ar vidutiniškai?
409

- 1 TAIP, LABAI
- 2 TAIP, VIDUTINIŠKAI
- 3 NE

50. Ar Jums tenka darbe kentėti nuo pašaipų/patyčių?
410

- 1 TAIP, DAŽNAI
- 2 TAIP, RETKARČIAIS
- 3 NE, BEVEIK NIEKADA

51. Ar Jusų darbo užduotys labai, šiek tiek ar mažai įvairios?

411

- 1 LABAI ĮVAIRIOS
2 SKIRIASI
3 MAŽAI SKIRIASI
4 VIENODOS

52. Ar manote, kad Jūsų darbe pakankamai, per daug ar per mažai įvairumo?

412

- 1 PER DAUG ĮVAIRUMO
2 PAKANKAMAI
3 PER MAŽAI

53. Ar Jums tenka dirbti šeštadieniais ar sekmadieniais įprastiniame darbo mėnesio laikotarpyje? Jei taip, kiek šeštadienių ir kiek sekmadienių?

1

- 413 NE, NEI ŠEŠTADIENIAIS, NEI SEKMADIENIAIS
414 TAIP, ŠEŠTADIENIAIS ----->
416 TAIP, SEKMADIENIAIS ----->
418 TAIP, IR ŠEŠTADIENIAIS, IR SEKMADIENIAIS ----->
- 415 SKAIČ. PER MĖN.
417 SKAIČ. PER MĖN.
419 SKAIČ. PER MĖN.

54. Ar Jūs galite gauti laisvadienių, neskaitant įprastinių šventinių dienų?

TAIP

NE

1

2

- su atidirbimu? 1 2 420
- be atidirbimo? 1 2 421
- išlaikant apmokėjimą be atidirbimo? 1 2 422

55. Ar Jūs manote, kad Jums gresia pavojus prarasti darbą dėl įstaigos/įmonės likvidavimo ar etatų mažinimo artimiausiais metais?

423

- 1 TAIP, DĖL LIKVIDAVIMO, ETATŲ MAŽINIMO -----> **57.**
2 TAIP, DĖL KITŲ PRIEŽASČIŲ -----> **57.**
3 NE -----> **57.**

56. Kuriais metais Jūs paskutinį kartą turėjote apmokamą darbą, trukusį ne mažiau 6 mėnesių iš eilės?

424-425

- 19 METAI -----> **57.**

426

- 1 NIEKADA NETURĖJAU APMOKAMO DARBO, TRUKUSIO MAŽIAUSIAI 6 MĖNESIUS IŠ EILĖS -----> **58.**

57. JEI AO ATSAKĖ J KLAUS. 56 - 1984 AR ANKSČIAU, PEREIKITE PRIE KLAUS. 58

Kiek skirtingų darboviečių Jūs turėjote paskutiniųjų 5 metų laikotarpyje (nuo 1985 iki 1990 imtinai)?

427-428

- SKAIČIUS

#58. Ar Jūs turėjote kokio nors pobūdžio apmokamą darbą 1989 metais?
JEI "NE"; PARODYKITE KORT.NR.4 PRIEŠ UŽKRYŽIUODAMI LANGELĮ 2

429

- 1 NE -----> **61.**
2 TAIP

59. Kiek iš viso mėnesių Jūs dirbote apmokamą darbą 1989 metais? Įskaičiuokite taip pat darbą, pažymėtą šioje kortelėje.
PARODYKITE KORT.NR.4

430

- 1 1/2 MĖNESIO AR MAŽIAU
2 1/2 - 2 MĖNESIUS
3 3 - 4 MĖN.
4 5 - 6 MĖN.
5 7 - 8 MĖN.
6 9 MĖN. AR DAUGIAU

60. Ar buvo periodų, kai Jūs buvote atleistas(-a) neapmokamų atostogų be Jūsų sutikimo?

431

- 1 TAIP
2 NE

61. Ar buvo periodų 1989 metais, kai Jūs neturėjote darbo ir ieškojote jo per darbo paskirstymo įstaigas, skelbimus ar kitaip, arba laukėte atsakymo į pareiškimą įdarbinimo įstaigoje? Čia turimas galvoje tokio darbo ieškojimas, kur Jūs įdarbinamas(-a) tuojau pat.

432

- 1 TAIP
2 NE

62. UŽDUODAMAS AO, KURIS ATSAKĖ "TAIP" Į KLAUS. 60. ARBA 61. KITI PEREINA PRIE KLAUS. 63.

Kiek savaičių iš viso Jūs ieškojote darbo ar buvote ne savo noru atleistas(-a) 1989 metais? Įskaičiuokite taip pat laiką, kai Jūs laukėte atsakymo į pareiškimą iš įdarbinimo įstaigos.

433-434

SAVAIČIŲ SKAIČIUS -----> **64.**

63. Ar Jūs buvote bedarbiu(-e) paskutiniųjų 5 metų laikotarpyje (nuo 1985 iki 1990 imtinai)?

435

- 1 NE -----> **66.**
2 TAIP

64. Kiek kartų Jūs buvote bedarbiu(-e) per paskutinius 5 metus?

436-437

KARTŲ

65. Kiek iš viso mėnesių Jūs buvote bedarbiu(-e) per paskutinius 5 metus?

438-439

MĖNESIŲ

#66. Ar kuris nors šių aprašymų tinka Jums?

PARODYKITE KORT.NR.5

	NE 2	TAIP 1
A: GAUNU IŠTARNAUTO LAIKO PENSIJĄ	☐	☐ 440
B: GAUNU PERSONALINĘ PENSIJĄ	☐	☐ 441
C: GAUNU VIENIŠO ASMENS PENSIJĄ (KAI NESURINKTAS DARBO STAŽAS)	☐	☐ 442
D: GAUNU PENSIJĄ, NETEKUS MAITINTOJO (NAŠLĖS/NAŠLIO PENSIJĄ)	☐	☐ 443
E: GAUNU ŽALOS ATLYGINIMĄ/PAŠALPĄ RYŠIUM SU SULUOŠINIMU DARBO VIETOJE/PROFESINIŲ SUSIRGIMU (PAŠALPA INVALIDUMO ATVEJU NESISKAITO)	☐	☐ 444
F: GAUNU INVALIDUMO PENSIJĄ	☐	☐ 445
G: LANKAU MOKYKLĄ, STUDIJUOJU, PAPERSTAI 10 VAL. PER SAVAITĘ	☐	☐ 446
H: ŠIUO METU ESU BEDARBIS(-Ė) JAU 3 MĖN. IŠ EILĖS	☐	☐ 447
I: ATLIEKU KARINĘ AR PRIVALOMĄ CIVILINĘ TARNYBĄ	☐	☐ 448
J: GAUNU VALSTYBINĘ SENATVĖS PENSIJĄ	☐	☐ 449

UŽDUODAMAS AO, ATSAKUSIAM "TAIP" Į KLAUS. 66.J KITI PEREINA PRIE KLAUS. 71.

67.a. Kuriais metais Jūs išėjote į pensiją?

450 - 453

METAI

b. Kokioje liaudies ūkio šakoje Jus dirbote prieš tai, kaip išėjote į pensiją? PARODYKITE KORT. NR.6

454-455

- 01 ŽEMĖS, MIŠKŲ ŪKIS, ŽVEJYBA, MEDŽIOKLĖ
02 KALNAKASYBA, DARBAS SU NAUDINGOSIOMIS IŠKASENOMIS
03 SUNKIOJI/LENGVOJI PRAMONĖ
04 ELEKTROS ENERGIJOS, DUJŲ, VANDENS TIEKIMAS
05 NAMŲ/IMONIŲ STATYBA
06 APTARNAVIMO SFERA
07 TRANSPORTAS, SANDĖLIAVIMAS IR RYŠIŲ SISTEMA
08 FINANSINĖ, DRAUDIMO VEIKLA, NUOSAVYBĖS PIRKIMO/PARDAVIMO TARPININKAVIMAS,
09 VALSTYBINĖS, SOCIALINĖS AR PRIVAČIOS PASLAUGOS
10 KITA

c. Kokia buvo Jūsų pagrindinė profesija šiame darbe?

456-458

PAGR. PROFESIJA: _____

(KODAS ĮRAŠOMAS TYRIMO CENTRE)

68. Kokius privalumus Jūs asmeniškai turite kaip pensininkas(-ė)?

459-460

- 01 RAMYBĖ MATERIALINIŲ ATŽVILGIU, UŽTIKRINTOS REGULIARIOS PAJAMOS
- 02 KITOKIE MATERIALINIAI PRIVALUMAI
- 03 NEREIKIA VAŽINĖTI DARBO REIKALAIS/Į KOMANDIRUOTES, GALIU GYVENTI NAMIE
- 04 NEREIKIA DIRBTI, TURINT PRASTĄ SVEIKATĄ
- 05 NEREIKIA DIRBTI SUNKAUS, NERVINGO DARBO
- 06 NEREIKIA DIRBTI, TURIU RAMYBĖ/POILSĮ
- 07 GALIU BŪTI PATS SAU PONAS, ORGANIZUOTI SAVO LAIKĄ, KAIP MAN PATINKA
- 08 TURIU DAUGIAU LAIKO ĮVAIRIAI VEIKLAI
- 99 NEŽINAU
- 11 KITA
- 12 JOKIŲ PRIVALUMŲ

69. Kokios yra neigiamos pusės, būnant pensininku(-e)?

461

- 1 MATERIALINIAI SUNKUMAI/MAŽESNĖS PAJAMOS
- 2 TRŪKSTA ĮPRASTOS DARBO APLINKOS/BENDRAVIMO SU KOLEGOMIS
- 3 TRUKSTA KASDIENINIO DARBO/PAREIGŲ
- 4 JAUČIUOSI VIENIŠAS(-A)
- 5 LAIKAS PRAILGSTA/NUOBODŽIAUJU, ESU PASYVUS(-I)
- 6 KITA
- 8 NEGALIU PASAKYTI NIEKO NEIGIAMO
- 9 NEŽINAU

70. Jei Jūs dabar apžvelgtumėte visus privalumus ir visa neigiamas puses, ar galėtumėte įvertinti savo, kaip pensininko(-ės) padėtį kaip geresnę, nei anksčiau, maždaug tokia, kaip ir anksčiau, ar blogesnę, nei anksčiau.

462

- 1 GERESNĖ PADĖTIS
- 2 TOKIA, KAIP IR ANKSČIAU
- 3 BLOGESNĖ, NEI ANKSČIAU
- 9 NEŽINAU

SUTUOKTINIO(-ĖS) DARBAS

71. UŽDUODAMAS AO, KURIS YRA VEDEŠ(IŠTEKĖJUSI) AR TURI SUGYVENTINĮ(-Ę). KITI PEREINA PRIE KLAUS.75.

Ar Jūsų sutuoktinis(-ė)/sugyventinys(-ė) šiuo metu turi apmokamą darbą, kurį jis(ji) dirba mažiausiai 1 valandą per savaitę?

463

- 1 NE -----> **75.**
 - 2 TAIP
-

72. Kokioje liaudies ūkio šakoje jis/ji dirba? *PARODYKITE KORT. NR.6*

464-465

- 01 ŽEMĖS ŪKIS, ŽVEJYBA, MEDŽIOKLĖ
02 KALNAKASYBA, DARBAS SU NAUDINGOSIOMIS IŠKASENOMIS
03 SUNKIOJI/LENGVOJI PRAMONĖ
04 ELEKTROS ENERGIJOS, VANDENS, DUJŲ TIEKIMAS
05 NAMŲ/IMONIŲ STATYBA
06 APTARNAVIMO SFERA
07 TRANSPORTO, SANDĖLIAVIMO, RYŠIŲ SISTEMA
08 FINANSINĖ, DRAUDIMO VEIKLA, NUOSAVYBĖS PIRKIMO/PARDAVIMO TARPININKAVIMAS
09 VALSTYBINĖS, SOCIALINĖS AR PRIVAČIOS PASLAUGOS
10 KITA
-

73. Kiek valandų per savaitę jis/ji paprastai dirba? Įskaičiuokite taip pat apmokamus viršvalandžius, papildomą darbą namie, susijusį su jo/jos pagrindine profesija ir galimą pagalbinių darbų šalia pagr. profesijos.

466-468

VAL. PER SAVAITĘ

JEI SUTUOKTINIO(-ĖS)/SUGYVENTINIO(-ĖS) DARBO LAIKAS YRA LABAI NEPASTOVUS, APSKAIČIUOKITE VIDUTINĮ DARBO LAIKĄ IR UŽKRYŽIUOKITE ČIA:

469

1 LABAI NEPASTOVUS DARBO LAIKAS

VIDUTINIS DARBO LAIKAS

470-472

VAL. PER SAVAITĘ

74. UŽDUODAMAS, KAI IR AO, IR JOJOS SUTUOKTINIS(-Ė)/SUGYVENTINIS(-Ė) TURI APMOKAMĄ DARBĄ (ŽR. KLAUS. 18.-19.), KITI PEREINA PRIE KLAUS. 75.

Mus domina, kaip Jūsų sutuoktinio(-ės)/sugyventinio(-ės) darbo laikas ir laisvalaikis sutampa su Jūsų paties/pačios. Ar Jūsų sutuoktinis(-ė)/sugyventinis(-ė) dirba kuriuo nors metu, kai Jūs pats/pati nedirbate? Jei taip, kiek maždaug valandų per savaitę?

473

- 1 NE
2 TAIP, 1-9 VAL. PER SAVAITĘ
3 TAIP, 10-19 VAL. PER SAV.
4 TAIP, 20-29 VAL. PER SAV.
5 TAIP, 30 IR DAUGIAU VAL. PER SAV.
-

SANTAUPOS

#75.a. Ar Jūs turite santaupų?

474

- 1 NE
2 TAIP

UŽDUODAMAS AO, ATSAKUSIAM TEIGIAMAI

b. Ar Jūs esate tikras(-a), kad Jūsų santaupų vertė išliks nepakitus artimiausių 5 metų laikotarpyje?

475

- 1 TAIP, VISIŠKAI TIKRAS(-A)
2 TAIP, PAKANKAMAI TIKRAS(-A)
3 NE, ŠIEK TIEK ABEJOJU
4 NE, MANAU, VERTĖ ŠIEK TIEK KRIS
5 NE, MANAU, VERTĖ SMARKIAI KRIS
9 NEŽINAU

c. Ar manote panaudoti savo santaupas akcijoms pirkti ar kaip nors kitaip investuoti jas į pramonę?

476

- 1 TAIP, PAGRINDE TOKIO TIPO INVESTAVIMUI
2 TAIP, DALINAI
3 NE
9 NEŽINAU
-

LAVINIMASIS

#76. KOKS YRA IŠSILAVINIMAS:

	JŪSŲ 477	JŪSŲ TĖVO 478	JŪSŲ MOTINOS 479
PRADINIS	1 ☐	1 ☐	1 ☐
NEBAIGTAS VIDURINIS	2 ☐	2 ☐	2 ☐
PROFESINĖ-TECHNINĖ MOKYKLA	3 ☐	3 ☐	3 ☐
VIDURINIS	4 ☐	4 ☐	4 ☐
TECHNIKUMAS	5 ☐	5 ☐	5 ☐
NEBAIGTAS AUKŠTASIS	6 ☐	6 ☐	6 ☐
AUKŠTASIS	7 ☐	7 ☐	7 ☐
KITAS	8 ☐	8 ☐	8 ☐

#77. Ar Jūs 1989 metų laikotarpyje dalyvavote kokio nors profesinio lavinimosi, kvalifikacijos kėlimo ir pan. programoje? Jei taip, ar tai vyko darbo ar nedarbo metu?

1

- 480 TAIP, DARBO METU
481 TAIP, NEDARBO METU
482 NE
-

83. Kiek daug reikia dėmesio, priežiūros ar pagalbos pastarajam?

JEI TAI DAUGIAU, NEI 1 ASMUO, NAUDOKITE DUOMENIS TO, KURIAM LABIAUSIAI REIKALINGA PRIEŽIŪRA AR PAGALBA.

498

- 1 PRIEŽIŪRA AR PAGALBA VISĄ PARĄ
2 PRIEŽIŪRA AR PAGALBA VISĄ DIENĄ
3 PRIEŽIŪRA AR PAGALBA KAI KURIUOSE DALYKUOSE VISĄ DIENĄ
4 KITOKIA PRIEŽIŪRA AR PAGALBA DAUGIAU, NEI 1 VALANDĄ PER DIENĄ
5 KITOKIA PRIEŽIŪRA AR PAGALBA MAŽIAU, NEI 1 VAL. PER DIENĄ
-

#84. Ar Jūs teikiate reguliarią nemokamą pagalbą savo giminėms, draugams, kaimynams? Čia turima galvoje praktinė pagalba namų ruošoje, ligonių, invalidų, senelių bei vaikų priežiūra.

1

- 499 NETEIKIU JOKIOS REGULIARIOS PAGALBOS -----> **86.**
500 PRIEŽIŪRA/PAGALBA GIMINĖMS
501 PRIEŽIŪRA/PAGALBA DRAUGAMS, KAIMYNAMS
502 PRIŽIŪRIU GIMINIŲ VAIKUS
503 PRIŽIŪRIU DRAUGŲ/KAIMYŲ VAIKUS
-

85. Maždaug kiek valandų per savaitę sudaro toks pagalbos teikimas?

504-505

VALANDŲ PRAKTINĖS PAGALBOS PER SAV.

506-507

VALANDŲ VAIKŲ PRIEŽIŪROS

#86. Ar Jūsų šeima gauna kokią nors nemokamą pagalbą iš giminų, draugų, kaimynų pusės? Čia turima galvoje ir praktinė pagalba namų ruošoje ir ligonių, senelių, invalidų bei vaikų priežiūra.

1

- 508 NEGAUNA JOKIOS REGULIARIOS PAGALBOS -----> **88.**
509 PRIEŽIŪRA/PAGALBA IŠ GIMINIŲ PUSĖS
510 PRIEŽIŪRA/PAGALBA IŠ DRAUGŲ PUSĖS
511 GIMINĖS PRIŽIŪRI MŪSŲ VAIKUS
512 DRAUGAI/KAIMYNAI PRIŽIŪRI VAIKUS
-

87 Maždaug kiek valandų per savaitę sudaro tokia Jūsų šeimai teikiama pagalba?

513-514

VALANDŲ PRAKTINĖS PAGALBOS/PRIEŽIŪROS

515-516

VAL. VAIKŲ PRIEŽIŪROS

PREKIŲ/BUITINIŲ PASLAUGŲ VARTOJIMO SĄLYGOS

#88. Ar pirkdami naują prekę Jūs gaunate pilną informaciją apie tai, kad prekė atitinka saugumo technikos ir sveikatos apsaugos reikalavimus?

517

- 1 TAIP, DAUGUMOJE ATVEJU
2 TAIP, KARTAIS
3 NE, BEVEIK NIEKADA
-

#89. Ar Jūs galite suremontuoti nekokybišką naują prekę garantiniame remonte?

518

- 1 TAIP, DAUGUMOJE ATVEJŲ
2 TAIP, KARTAIS
3 NE, BEVEIK NIEKADA
-

#90. Ar nusipirkę nekokybišką prekę turite galimybes:

a. gražinti prekę ir gauti pinigus

519

- 1 TAIP, BEVEIK VISADA
2 TAIP, KARTAIS
3 NE, BEVEIK NIEKADA

b. gauti atgal pinigus, negrąžinant prekės

520

- 1 TAIP, BEVEIK VISADA
2 TAIP, KARTAIS
3 NE, BEVEIK NIEKADA
-

#91. Ar paskutiniųjų metų laikotarpyje buvo atsitikę taip, kad valstybinėje ar vartotojų kooperacijos prekybos sistemoje, turėdami pinigų, negalėjote nusipirkti:

	TAIP, DAŽNAI 1	TAIP, KARTAIS 2	NE 3	
A. MĖSOS IR ŽUVIES GAMINIŲ	☐	☐	☐	521
B. PIENO IR PIENO PRODUKTŲ	☐	☐	☐	522
C. DARŽOVIŲ IR VAISIŲ	☐	☐	☐	523
D. DUONOS IR DUONOS GAMINIŲ	☐	☐	☐	524
E. VAISTŲ, MEDICINOS PREKIŲ	☐	☐	☐	525
F. DRABUŽIŲ	☐	☐	☐	526
G. ELEKTROS PREKIŲ	☐	☐	☐	527
H. STATYBINIŲ MEDŽIAGŲ	☐	☐	☐	528
I. SKALBIMO PRIEMONIŲ	☐	☐	☐	529
J. PARFUMERIJOS, KOSMETIKOS GAMINIŲ	☐	☐	☐	530

#92.a. Ar paskutiniųjų metų laikotarpyje buvo atsitikę taip, kad valstybinėje ar vartotojų kooperacijos paslaugų sistemoje turėdami pinigų, negalėjote pasinaudoti šiomis būtinėmis paslaugomis?

	TAIP, DAŽNAI 1	TAIP, KARTAIS 2	NE 3	
A. SUTAISYTI AUTOMOBILĮ	☐	☐	☐	531
B. SUREMONTUOTI BUTĄ	☐	☐	☐	532
C. SUTAISYTI/ATNAUJINTI BALDUS	☐	☐	☐	533
D. PASISIŪTI DRABUŽIUS	☐	☐	☐	534
E. IŠSKALBTI BALTINIUS/DRABUŽIUS, IŠVALYTI CHEMINIAM VALYME	☐	☐	☐	535
F. SUTAISYTI ELEKTRONINĘ APARATŪRĄ	☐	☐	☐	536
G. SUTAISYTI BUITINĘ TECHNIKĄ	☐	☐	☐	537
I. PASINAUDOTTI KITOMIS BUITINĖMIS PASLAUGOMIS	☐	☐	☐	538

b. Kiek vidutiniškai valandų per savaitę Jūs paprastai praleidžiate eilėse pirkdamas(-a) prekes ar laukdamas(-a) buitinių paslaugų?

539-541

VAL. PER SAVAITĘ

C. Kokį maždaug procentą viso šeimos biudžeto sudaro pinigai, išleidžiami maisto produktams?

542-543

%

#93. Koks maždaug yra atstumas tarp

Jūsų gyvenamosios vietos ir:

	a. artimiausios maisto produktų parduotuvės 544	b. vaikų mokyklos 545	c. pašto 546	d. artimiausios autobuso/ troleibuso stotelės 547
MAŽIAU 250 M	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐
250 - 500 M	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐
501 - 1 000 M	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐
NUO 1 IKI 2 KM	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐
2 - 3 KM	5 ☐	5 ☐	5 ☐	6 ☐
4 - 5 KM	6 ☐	6 ☐	6 ☐	6 ☐
6 - 10 KM	7 ☐	7 ☐	7 ☐	7 ☐
DAUGIAU, NEI 10 KM	8 ☐	8 ☐	8 ☐	8 ☐

SAUGUMAS IR PRIEVARTA

#94. Šių klausimų pagalba mes norime sužinoti kaip dažnai žmonės kenčia nuo prievartos(fizinės jėgos naudojimo) ar nuo grasinimų prievarta.

Ar 1989 metų laikotarpyje Jums teko nukentėti nuo...

PERSKAITYKITE ALTERNATYVAS a.-c. JEI ATSAKYMAS "TAIP", PAKLAUSKITE "KIEK KARTŲ". JEI AO ATSAKO "NE" PEREIKITE PRIE KITŲ KLAUSIMŲ.

a. Prievartos(fizinės jėgos naudojimo), sąlygojusio žymes kūne ar kūno žalą?	548		Kiek kartų? 549-550
1	☐ TAIP ----->	SKAIČ.	☐
2	☐ NE		
b. Prievartos, nesąlygojusios žymių kūne ar kūno žalos?	551		552-553
1	☐ TAIP ----->	SKAIČ.	☐
2	☐ NE		
c. Grasinimų, tokių, kurių Jūs ištikrųjų išsigandote?	554		555-556
1	☐ TAIP ----->	SKAIČ.	☐
2	☐ NE		

#95. Ar Jus paskutiniuoju metu bijote nukentėti nuo prievartos ar grasinimų?

Ar Jūs dėl to labai nerimaujate, šiek tiek ar esate ramus(-i)?

GATVĖJE 557	VIEŠOSE VIETOSE 558	NAMUOSE 559
1 ☐ LABAI	1 ☐ LABAI	1 ☐ LABAI
2 ☐ ŠIEK TIEK	2 ☐ ŠIEK TIEK	2 ☐ ŠIEK TIEK
3 ☐ RAMUS(-I)	3 ☐ RAMUS(-I)	3 ☐ RAMUS(-I)

#96. Ar jūs pastaruoju metu jaučiate diskomfortą dėl paaštrėjusių tarpnacionalinių santykių?

	TAIP, STIPRIAİ 560	TAIP, ŠIEK TIEK 561	NE 562
DARBE	1 ☐	1 ☐	1 ☐
GYVENAMOJAJE VIETOJE	2 ☐	2 ☐	2 ☐
VIEŠOSE VIETOSE	3 ☐	3 ☐	3 ☐

LAISVALAIKIS

#97. Laisvalaikiu mes vadiname tą laiką, kai Jūs nesate darbe, neužsiėmęs(-usi) namų ruoša, vaikų priežiūra ar pan. Laisvalaikis gali būti ištisinis ar su pertraukomis.

Kiek dienų per savaitę Jūs paprastai turite 2 valandas ištisinio laisvalaikio? Įskaičiuokite ir darbo, ir šventines dienas.

563

DIENŲ

JEI AO SUNKU ATSAKYTI DĖL LABAI ĮVAIRIAUS LAISVALAIKIO IŠ SAVAITĖS Į SAVAITĘ, APSKAIČIUOKTE VIDUTINĮ LAISVALAIKĮ.

VIDUTINIS LAISVALAIKIS

564

DIENŲ PER SAVAITĘ

#98.a. Laisvalaikį galima išnaudoti įvairiai. Kuris iš šių aprašymų labiau tinka Jums?

I. Yra daug dalykų, kuriems aš skiriu savo laisvalaikį, bet sunku nurodyti, kuris jų man yra ypatingai svarbus

565
1 -----> **99.**

II. Yra dalykų, kurie mane ypatingai domina, yra labai svarbūs man ir kuriems aš paprastai skiriu visą savo laisvalaikį

2

b. Kokia tai veikla? Nurodykite svarbiausią Jūsų užsiėmimą: _____
UŽRAŠYKITE ATSAKYMUS. UŽDUOKITE KLAUS.C IR PO TO D KIEKVIENAM DALYKUI ATSKIRAI.

c. Ar galėtumėt pasakyti, kad Jums kas nors trukdo užsiimti _____ tiek, kiek Jūs to norėtumėte?
(dalyko pavadinimas)

d. Kurios iš šių kliūčių yra didžiausios? (PERSKAITYKITE KLIŪTIS)

VEIKLA:

TRUKDO

566

1 TAIP -----> 567-568

2 NE

PAGRINDINĖS
KLIŪTIES
NR. (ŽR. KORT.NR.7)

- 1 Prasta/nekokybiška laisvalaikio veiklos pasiūla
- 2 Prastas susisiekimas transportu, sunku nuvykti
- 3 Per brangu, trūksta lėšų
- 4 Sveikatos problemos
- 5 Surištas(-a) vaikų ar kitų asmenų priežiūra
- 6 Trūksta energijos
- 7 Per daug užsiėmęs(-usi) kitais neatidėliotinais darbais
- 8 Per mažai vietos namie
- 9 Trūksta partnerio(-ių), su kuriuo(-ais) galėčiau dalyvauti laisvalaikio veikloje
- 10 Sunku surasti ištisinio laisvo laiko, ramybės
- 11 Kitokios kliūtys

#99. Ar Jums būna nuobodu, laisvalaikis prailgsta?

569

1 TAIP

2 NE

9 NEŽINAU

#100. Dabar turime klausimų apie tai, kaip dažnai Jūs užsiimate įvairia laisvalaikio veikla. Kaip dažnai Jūs veikėte žemiau išvardintus dalykus paskutiniųjų 12 mėnesių laikotarpyje?

JEI BŪTINA, PERSKAITYKITE ATSAKYMŲ ALTERNATYVAS.

KARTŲ PER PASK. 12 MĖN.

	0	1-2	3-9	10-20	21-39	40 IR DAUGIAU	
	1	2	3	4	5	6	
a) Ėjau ilgus atstumus pėstute ar slidėmis miške/kainuose	☐	☐	☐	☐	☐	☐	570
b) Kitaip mankštinausi, sportavau, buvau aerobikos užsiėmimuose	☐	☐	☐	☐	☐	☐	571
c) Ėjau pasivaikščioti, išskylavau gamtoje, uogavau/grybavau	☐	☐	☐	☐	☐	☐	572
d) Buvau išvykęs žvejoti	☐	☐	☐	☐	☐	☐	573
e) Išskylavau valtimi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	574
f) Išskylavau dviračiu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	575
g) Stebėjau sporto varžybas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	576
h) Ėjau į kiną	☐	☐	☐	☐	☐	☐	577
i) Ėjau į šokių, diskoteką	☐	☐	☐	☐	☐	☐	578
j) Ėjau į restoraną/kavinę, pan.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	579
k) Dalyvavau privačioje šventėje, ėjau į svečius	☐	☐	☐	☐	☐	☐	580
l) Ėjau į teatrą/operą	☐	☐	☐	☐	☐	☐	581
m) Buvau klasikinės muzikos koncerte	☐	☐	☐	☐	☐	☐	582
n) Buvau džiazo/engvosios muzikos koncerte	☐	☐	☐	☐	☐	☐	583
o) Buvau dailės parodoje	☐	☐	☐	☐	☐	☐	584
p) Buvau muziejuje	☐	☐	☐	☐	☐	☐	585
q) Dalyvavau pamaldose/tikinčiųjų susirinkime/šventėje	☐	☐	☐	☐	☐	☐	586
r) Dainavau chore, grojau orkestre, kaimo kapeloje	☐	☐	☐	☐	☐	☐	587
s) Savarankiškai skambinau muzikos instrumentu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	588
t) Buvau užsiėmęs kitokia kūrybine veikla pvz. eilėraščių/prozos rašymas, tapymas, piešimas, skulptūra, mėgėjų teatras, meninis audimas, medžio drožinėjimas, rankdarbiai ir pan.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	589
u) Užsiiminėjau savo hobi, pvz. fotografavimas, pašto ženklai, medžio tekinimas ir pan.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	590

#101. Kiek maždaug knygų Jūs perskaitėte per paskutiniųjų 12 mėn. laikotarpį? Vadovėlių ir knygų, susijusių su Jūsų profesija, studijavimas nesiskaito.

591

- 1 NEI VIENOS
2 1-2
3 3-4
4 5-9
5 10-19
6 20 AR DAUGIAU

MATERIALINĖ PADĖTIS

#102. Ar Jūs ar kas nors Jūsų šeimoje turi:

JEI "TAIP", PAKLAUSKITE "KIEK"

Kiek automobilių?

- A) Motociklą arba mopedą?
B) Garažą?
C) Kempingo namelį, autopriekabą?
D) Jachtą, (motorinę) valtį?

TAIP

1

NE

2

592

593

594

595

E) Automobilį?

596

1

2

TAIP ----->

NE ----->

597

SKAIČIUS

104.

103. UŽDUODAMAS, JEI ATSAKYTA "TAIP" Į KLAUS. 102.E. KITI PEREINA PRIE KLAUS. 104.

Ar galėtumėte nurodyti, kokia būtų Jūsų lengv.automobilio(-ų) kaina, jei dabar norėtumėte jį(juos) parduoti?

598-600

BENDRA KAINA

000 RUB.

601

- 1 UŽKRYŽIUOKITE ČIA, JEI DĖL KAINOS LABAI ABEJOJATE
2 NEGALIU NUSTATYTI KAINOS
3 ATSIŠAKAU NURODYTI KAINĄ
4 ŠEIMA TIK NAUDOJASI AUTOMOBILIU, BET TAI NE ŠEIMOS NUOSAVYBĖ

#104. Ar šeimos nuosavybėje yra sodyba/vasaros/sodo namas, ar šeima yra šio namo savininkė kartu su kitais žmonėmis, ar Jūs nuomujatės vasaros/sodo namą ar kitokių būdų naudojatės juo atostogų metu?

602

- A. PAPRASTAI NUOMUOJAMĖS NAMĄ
B. NAUDOJAMĖS NAMU, NENUOMUODAMI
C. NETURIME NUOSAVO NAMO, NESINUOMUOJAME,
D. NETURIME GALIMYBIŲ NAUDOTIS KITOKIU BŪDU

1

2

3

4

E. ŠEIMA YRA NAMO SAVININKĖ

1

2

TAIP -----> **106.**

NE

F. ŠEIMA YRA NAMO SAVININKĖ KARTU SU KITAIŠ

1

2

TAIP -----> **106.**

NE

105. UŽDUODAMAS, JEI ŠEIMA TURI NAMĄ SAVO NUOSAVYBĖJE ARBA YRA NAMO SAVININKĖ KARTU SU KITAIS (ŽR. KLAUS. 104.). KITI PEREINA PRIE KLAUS. 106.

Ar galėtumėte nurodyti Jūsų vasaros/sodo namo kainą, jei dabar norėtumėte jį parduoti? Galite suapvalinti kainą iki tūkstančių rublių.

605-607

BENDRA KAINA

000 RUB.

608

- 1 UŽKRYŽIUOKITE ČIA, JEI DĖL KAINOS LABAI ABEJOJATE
- 2 NEGALIU NUSTATYTI KAINOS
- 3 ATSAKIAU NURODYTI KAINĄ

#106. Ar Jums (arba Jūsų sutuoktiniui(-ei) teko kada nors gauti didesnį palikimą ar dovaną: pinigų, vertybinių popierių, namo/buto/vasaros namo, dailės kūrinių, baldų ar pan., kurių bendra vertė būtų sudariusi mažiausiai 1 000 rublių gavimo momentu?

LOTERIJOS IR KITI LAIMĖJIMAI NESISKAITO JEIGU JŪS ESATE GAVĘ DIDESNĮ PALIKIMĄ AR DOVANĄ NE VIENĄ KARTĄ, NAUDOKITE PASKUTINIOJO GAVIMO DUOMENIS.

GAUTAS DIDESNIS
PALIKIMAS/DOVANA

609

kuriais metais
gavote palikimą/dovaną?
610-611

AO PATS

- 1 TAIP ----->
- 2 NE

METAI

JEI AO YRA/BUVO VEDĖS(IŠTEKĖJUSI):

612

613-614

AO SUTUOKTINIS(-Ė)

- 1 TAIP ----->
- 2 NE

METAI

#107. UŽDUODAMAS, JEI AO ARBA JOJOS SUTUOKTINIS(-Ė) YRA GAVĘ PALIKIMĄ/DOVANĄ

TAIP,
VISA

TAIP,
DALĮ

NE

a. Ar Jūs gavote visą/dalį dabartinio

1

2

3

Jūsų buto/namo kaip palikimą, dovaną?

615

b. UŽDUODAMAS, JEI AO TURI SODO/VASAROS NAMĄ

Ar Jūs gavote visą/dalį dabartinio Jūsų

sodo/vasaros namo kaip palikimą, dovaną?

616

d. UŽDUODAMAS, JEI AO ARBA JOJOS SUTUOKTINIS(-Ė) GAVO PALIKIMĄ 1980 METAIS ARBA VĒLIAU:

Mus domina bendra vertė Jūsų palikimo, kurį Jūs gavote 1980-1990 laikotarpyje. Kokia maždaug buvo vertė tos piniginės sumos ir vertybinių popierių, ir kokia buvo vertė tos nejudamos nuosavybės, kurią Jūs po to (galbūt) pardavėte. Nurodykite vertę gavimo momentu.

BENDRA VERTĖ, GAUTA 1980-1990

617 - 619

PINIGAI, VERTYBINIAI POPIERIAI

000 RUB.

620

- 1 NESU GAVĖS PINIGŲ/VERTYBINIŲ POPIERIŲ
- 2 NEATSIMENU
- 3 ATSAKIAU NURODYTI VERTĘ

621 - 623

(VĒLIAU PARDUOTA) NEJUDAMA NUOSAVYBĖ

000 RUB.

624

- 1 NESU GAVĖS NEJUDAMOJĄ NUOSAVYBĖS
- 2 NEATSIMENU
- 3 ATSAKIAU NURODYTI VERTĘ

#108. Ar buvo atvejų pereitų metų bėgyje, kad šeima turėjo materialinių sunkumų su įprastinėmis išlaidomis maistui, transportui, buto nuomai ir pan? Ar tai atsitikdavo dažnai, kartas nuo karto, labai retai ar niekada neatitikdavo?

625

- 1 TAIP, DAŽNAI
 2 TAIP, KARTAS NUO KARTO
 3 TAIP, LABAI RETAI ----> **110.**
 4 NE, NIEKADA ----> **110.**

109. Jeigu Jūs dabar apžvelgtumėte savo šeimos materialinę padėtį per paskutiniuosius 12 mėn., ar galėtumėte atsakyti, ar buvo atsitikę taip, kad...

	NIEKADA	1-2 KARTUS PER METUS	DAŽNOKAI BET NE KIEKVIENĄ MĖNESĮ	VIENA AR KELIS KARTUS PER MĖN.
A. Dėl blogos materialinės padėties kreipėtės į ką nors pagalbos, negalėdami išmokėti įprastinių mokesčių (pvz. buto)? Ar tai atsitikdavo dažnai, retai ar niekada?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐ 626
B. Neturėjote lėšų apšildyti gyvenamuosius kambarius žiemos metu (iki 18-20°C)?	☐	☐	☐	☐ 627

JEI BŪTINA, PAKARTOKITE ATSAKYMŲ ALTERNATYVAS

ar atsitikdavo, kad dėl lėšų stygiaus:

C. Negalėjote pasikviesti į namus svečių, nors ir labai norėdami?

628

D. Negalėjote aplankyti savo giminių/ draugų kituose miestuose/rajonuose?

629

E. Negalėjote valgyti mėsos, žuvies ar daržovių pietums dažniau, nei porą kartų per savaitę?

630

#110.

A. Ar dėl blogos materialinės padėties negalėjote išvažiuoti atostogų paliekant gyvenamąją vietą perėjais metais?

TAIP 1 NE 2 631

B. Ar materialinė padėtis buvo tokia, kad Jūs didžiąją metų dalį negalėjote daryti tokių neplanuotų išlaidų, kaip remontas (vandentiekio avarijai įvykus ar pan.), sudarusių maždaug 50 rub.?

632

SVEIKATOS BŪKLĖ

Toliau mes pereisime prie klausimų apie Jūsų sveikatą.

#111. Kaip jūs vertinate savo dantų būklę?

633

- 1 VISI SAVI IR NETAISYTI DANTYS AR TIK KELETAS TAISYTI
 2 VISI SAVI DANTYS, BET DAUG TAISYMŲ IR PLOMBŲ
 3 LIKĘ KELETAS AR NEDAUG SAVŲ DANTŲ/NAUDOJU PROTEŽĄ
 4 SAVŲ DANTŲ NELIKĘ, NAUDOJU PROTEŽĄ

#112. Susirgus(jeigu Jūs susirgite) ar paprastai būnate(būsitate) gydomas/gydotės(gydysitės):

634

- 1 NAMUOSE -----> **114.**
2 NESIGYDAU -----> **114.**
9 NEŽINAU -----> **114.**
3 LIGONINĖJE

113 Kokias Jūs turite galimybes gydotis ligoninėje?

635

- 1 TURIU GALIMYBIŲ, PRAKTIŠKAI NEREIKIA LAUKTI
2 TURIU GALIMYBIŲ, BET REIKIA PALAUKTI
3 MAŽAI GALIMYBIŲ, REIKIA LABAI ILGAI LAUKTI
4 PRAKTIŠKAI NETURIU JOKIŲ GALIMYBIŲ
9 NEŽINAU

#114. AR MOKATE UŽ GYDYMĄ

636

- 1 PILNAI
2 DALINAI
3 GAUNATE NEMOKAMAI
9 NEŽINAU

#115. AR MOKATE UŽ VAISTUS

637

- 1 PILNAI
2 DALINAI
3 GAUNATE NEMOKAMAI
9 NEŽINAU

#116. Ar Jūs esate chroniškas ligonis, kenčiate nuo ilgalaikės ligos, avarijos/nelaimės pasekmių ar esate koku nors kitu būdu fiziškai nepilnavertis?

Pažymėkite taip pat tuos atvejus, kurie Jums pačiam atrodo neverti dėmesio.

638

- 1 NE -----> **118.**
2 TAIP
-

117. Kokio tai pobūdžio negalavimas?

PAGALBINIAI KLAUSIMAI:

a. Ar galite aprašyti tai išsamiau?

b. Ką apie tai sako gydytojai?

c. Kurioje kūno dalyje yra Jūsų negalavimas?

ATVEJO NR. IŠSAMUS LIGOS/
SUŽALOJIMO/ NEGALAVIMO
APRAŠYMAS

Kada Jūs
susirgote/
buvote sužalotas

01 _____

640-642

LIGOS KODAS: (IRAŠOMAS TYRIMO CENTRE)

02 _____

644-646

LIGOS KODAS: (IRAŠOMAS TYRIMO CENTRE)

03 _____

648-650

LIGOS KODAS (IRAŠOMAS TYRIMO CENTRE)

04 _____

652-654

LIGOS KODAS (IRAŠOMAS TYRIMO CENTRE)

05 _____

656-658

LIGOS KODAS (IRAŠOMAS TYRIMO CENTRE)

06 _____

660-662

LIGOS KODAS (IRAŠOMAS TYRIMO CENTRE)

07 _____

664-666

LIGOS KODAS (IRAŠOMAS TYRIMO CENTRE)

639

- 1 PO 1989 BIRŽELIO
2 TARP 1986-1989
3 ANKSČIAU, NEI 1986
9 NEATSIMENU

643

- 1 PO 1989 BIRŽELIO
2 TARP 1986-1989
3 ANKSČIAU, NEI 1986
9 NEATSIMENU

647

- 1 PO 1989 BIRŽELIO
2 TARP 1986-1989
3 ANKSČIAU, NEI 1986
9 NEATSIMENU

651

- 1 PO 1989 BIRŽELIO
2 TARP 1986-1989
3 ANKSČIAU, NEI 1986
9 NEATSIMENU

655

- 1 PO 1989 BIRŽELIO
2 TARP 1986-1989
3 ANKSČIAU, NEI 1986
9 NEATSIMENU

659

- 1 PO 1989 BIRŽELIO
2 TARP 1986-1989
3 ANKSČIAU, NEI 1986
9 NEATSIMENU

663

- 1 PO 1989 BIRŽELIO
2 TARP 1986-1989
3 ANKSČIAU, NEI 1986
9 NEATSIMENU

#118. PARODYKITE KORT.NR.8. JEI AO ATSAKÉ "NE" | KLAUS. 116, ARBA JEIGU AO NEATSIMENA DAUGIAU LIGOS ATVEJŲ.

Ar Jūs sergate kuria nors ligų, išvardintų šioje kortelėje?

667

1 NE -----> **120.**

2 TAIP

118. Kokio tai pobūdžio susirgimas?

ATVEJO NR. IŠSAMUS LIGOS/SUŽALOJIMO/NEGALAVIMO APRAŠYMAS

08 _____

669-671

LIGOS KODAS ((RAŠOMAS TYRIMO CENTRE)

09 _____

673-675

LIGOS KODAS ((RAŠOMAS TYRIMO CENTRE)

Kada Jūs susirgote/
buvote sužalotas?

668

1 PO 1989 BIRŽELIO

2 TARP 1986-1989

3 ANKSČIAU, NEI 1986

9 NEATSIMENU

672

1 PO 1989 BIRŽELIO

2 TARP 1986-1989

3 ANKSČIAU, NEI 1986

9 NEATSIMENU

#120. Ar Jums tenka nuolat vartoti vaistus dėl kokios nors lėtinės/ar ilgalaikės ligos?

676

1 NE -----> **122.**

2 TAIP

121. Kokia tai liga?

ATVEJO NR. IŠSAMUS LIGOS/SUŽALOJIMO/NEGALAVIMO APRAŠYMAS

10 _____

678-680

LIGOS KODAS ((RAŠOMAS TYRIMO CENTRE)

11 _____

682-684

LIGOS KODAS ((RAŠOMAS TYRIMO CENTRE)

Kada Jūs JO
susirgote/
buvote sužalotas?

677

1 PO 1989 BIRŽELIO

2 TARP 1986-1989

3 ANKSČIAU, NEI 1986

9 NEATSIMENU

681

1 PO 1989 BIRŽELIO

2 TARP 1986-1989

3 ANKSČIAU, NEI 1986

9 NEATSIMENU

122. UŽDUODAMAS AO, KURIS TURI MAŽIAUSIAI VIENA SUSIRGIMĄ. KITI PEREINA PRIE KLAUS. 126.

Ar Jūsų liga, sužalojimo pasekmės ar kitoks fizinis nepilnavertiškumas apriboja Jūsų gebėjimą dirbti (APMOKAMĄ DARBĄ, NAMŲ RUCOSI DARBĄ, MOKYKLOS LANKYMĄ/STUDIJAS) labai, šiek tiek ar visai neapriboja?

685

- 1 TAIP, LABAI
2 TAIP, ŠIEK TIEK
3 NE, NEAPRIBOJA
-

123. Ar dėl chroniškų susirgimų/kitokio fizinio nepilnavertiškumo Jums:

	TAIP, LABAI	TAIP, ŠIEK TIEK	NE
	1	2	3
A) sunku judėti namuose ar naudotis namų įranga?	☐	☐	☐ 686
B) sunku savarankiškai judėti išėjus iš namų?	☐	☐	☐ 687
C) sunku naudotis visuomeniniu transportu?	☐	☐	☐ 688
D) sunku aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime (draugijos, jv. susivienijimai)?	☐	☐	☐ 689
E) sunku aktyviai dalyvauti kitokioje laisvalaikio veikloje?	☐	☐	☐ 690
F) sunku komunikuoti ar kalbėtis su kitais žmonėmis?	☐	☐	☐ 691
G) buvo sunku gauti norimą išsilavinimą ar pradėti mokytis?	☐	☐	☐ 692
H) buvo sunku surasti darbą, kurį Jūs galėtumėte dirbti?	☐	☐	☐ 693

124. Mes norėtume sužinoti, kaip Jūs pats vertinate šias ligas/kitokį fizinį nepakankamumą, apie kurį Jūs papasakojote. Ar tai turi stiprų poveikį Jūsų kasdieniniame gyvenime? Turima galvoje visokio tipo poveikį: skausmus, baimę, galimybių apribojimą.

694

- 1 TAIP
2 NE -----> **126.**
-

124. Kurios tai ligos iš Jūsų išvardintųjų? Jeigu jų yra keletas, pradėkite nuo tos, kuri labiausiai trukdo Jums kasdieniniame gyvenime.

1.KLAUS.NR.	695-697 ☐ ☐ ☐	ATVEJIS NR.	698-699 ☐ ☐
2.KLAUS.NR.	700-702 ☐ ☐ ☐	ATVEJIS NR.	703-704 ☐ ☐
3.KLAUS.NR.	705-707 ☐ ☐ ☐	ATVEJIS NR.	708-709 ☐ ☐
4.KLAUS.NR.	710-712 ☐ ☐ ☐	ATVEJIS NR.	713-714 ☐ ☐

#126. Toliau mes užduosime keletą klausimų apie Jūsų fizines funkcijas, regėjimą bei klausą. Mes manome, kad šie klausimai liečia būtent tas problemas, su kuriomis Jūs susiduriate šiuo metu.

Ar Jūs galite be ypatingų sunkumu lipti laiptais(aukštyn ir žemyn)?

715

- 1 TAIP
2 NE
-

#127. Ar galite bė ypatingų sunkumų eiti palyginus greitu tempu 5 minutes?

716

- 1 TAIP
2 NE
-

#128. Ar galite bė ypatingų sunkumų nešti 5 kilogramų svorį nedidelį atstumą, pvz. 10 metrų?

717

- 1 TAIP
2 NE
-

#129. Ar galite bė sunkumų skaityti laikraščio tekstą(JEI BŪTINA, SU AKINIAIS)?

718

- 1 TAIP
2 NE
-

#130. Ar galite bė sunkumų girdėti viską, kas pasakoma įprasto pokalbio metu mažiausiai su dar 2 asmenimis (JEI BŪTINA, SU KLAUSOS APARATU)?

719

- 1 TAIP
2 NE
-

131. UŽDAUODAMAS, JEI Į KLAUS. 126.-130. YRA MAŽIAUSIAI VIENAS ATSAKYMAS "NE" ARBA JEI PAŽYMĖTAS MAŽIAUSIAI VIENAS SUSIRGIMAS KLAUS. 117.-121.

Ar Jūs galite bė kitų pagalbos atlikti Jūsų kasdienesius darbus?

	TAIP 1	NE 2
Kasdienio vartojimo prekių ir maisto produktų supirkimas?	☐	☐ 720
Buto/namo tvarkymas, valymas?	☐	☐ 721
Apsirengimas ir nusirengimas?	☐	☐ 722
Giminių ir draugų lankymas Jūsų mieste/rajone?	☐	☐ 723

#132. Toliau mes norėtume užduoti keletą klausimų apie tam tikrus negalavimus paskutiniųjų 6 mėnesių laikotarpyje. Ar paskutiniųjų 6 mėn. laikotarpyje Jums tekdavo dažnai, kartais ar niekada...

PERSKAITYKITE

PASKUTINIŲJŲ 6 MĖN. LAIKOTARPYJE

	DAŽNAI 1	KARTAIS 2	NIEKADA 2
A) Kentėti nuo stipraus širdies plakimo, nors Jūs prieš tai nedirbote energijos, įsitempimo reikalaujančio darbo?	☐	☐	☐ 724
B) Būti nervingam(-ai), irzliam(-ai), neramiam(-ai), kentėti nuo baimės?	☐	☐	☐ 725
C) Jaustis, slogiai, depresyviai, praradus norą bė ką veikti?	☐	☐	☐ 726

133. UŽDUODAMAS AO, ATSAKIUŠIAM MAŽIAUSIAI Į VIENĄ KLAUS. 132. A-C DALĮ "DAŽNAI" ARBA "KARTAIS". Ar šie negalavimai sąlygojo sumažėjusį gebėjimą dirbti ar bendrauti su kitais žmonėmis? Ar tai labai, vidutiniškai ar mažai trukdė Jums?

727

- 1 LABAI
2 VIDUTINIŠKAI
3 MAŽAI

SOCIALINIS KONTAKTAS

#134. Ar būna nesusipratimų/konfliktų tarp Jūsų ir Jūsų:

	TĖVŲ 728	ARTIMIAUSIŲ KAIMYŲŲ 729	DRAUGŲ 730	KOLEGŲ/ DARBO DRAUGŲ 731	PAVALDINIŲ, VADOVŲ 732
DAŽNAI	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐	1 ☐
RETKARČIAIS	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐	2 ☐
BEVEIK NIEKADA	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐	3 ☐
KLAUS. NETINKA AO	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐	4 ☐

#135. Mes norėtume sužinoti, kiek ilgai Jūs gyvenote su savo tėvu ir motina, iki suaugusio amžiaus ir vėliau. Čia turima galvoje du atvejai: 1) išvykimas iš namų, sulaukus pilnametystės; 2) mirties atvejis arba šeimos suirimas.

a. Iki kokio amžiaus Jūs gyvenote pas savo motiną?

733-734

AMŽIUS

735

- 1 VISĄ LAIKĄ GYVENU PAS MOTINĄ
2 NIEKADA NEGYVENAU PAS MOTINĄ

b. Iki kokio amžiaus Jūs gyvenote pas savo tėvą?

736-737

AMŽIUS

738

- 1 VISĄ LAIKĄ GYVENU PAS TĖVĄ
2 NIEKADA NEGYVENAU PAS TĖVĄ

#136. Ar gyvi Jūsų tėvai šiuo metu?

739

- 1 NE -----> **138.**
2 TAIP, ABU
3 TAIP, TĖVAS
4 TAIP, MOTINA

137.a. Kaip dažnai Jūs matotės su savo tėvais/tėvu/motina?

740

- 1 GYVENU KARTU SU TĒVAIS
- 2 BEVEIK KASDIEN
- 3 MAŽDAUG KAS SAVAITĖ, BET NE KASDIEN
- 4 MAŽDAUG KAS MĒNESĮ, BET NE KIEKVIENĄ SAVAITĖ
- 5 KELETĄ KARTU PER METUS, BET NE KIEKVIENĄ MĒNESĮ
- 6 REČIAU, NEI KIEKVIENUS METUS
- 7 TURITE KONTAKTĄ TELEFONU:

b. kaip dažnai?

MAŽDAUG KASDIEN	MAŽDAUG KAS SAVAITĖ, BET NE KASDIEN	MAŽDAUG KAS MĒNESĮ, BET NE KAS SAVAITĖ	RETAI ARBA NIEKADA
1	2	3	4
☐	☐	☐	☐ 741

#138.a. Jeigu Jūs turite brolių/seserų, kaip dažnai Jūs matotės su jais?

742

- 1 NETURIU BROLIŲ/SESERŲ
- 2 BEVEIK KASDIEN
- 3 MAŽDAUG KAS SAVAITĖ, BET NE KASDIEN
- 4 MAŽDAUG KAS MĒNESĮ, BET NE KIEKVIENĄ SAVAITĖ
- 5 KELETĄ KARTŲ PER METUS, BET NE KIEKVIENĄ MĒNESĮ
- 6 REČIAU, NEI KIEKVIENUS METUS
- 7 TURITE KONTAKTĄ TELEFONU:

b. kaip dažnai?

MAŽDAUG KASDIEN	MAŽDAUG KAS SAVAITĖ, BET NE KASDIEN	MAŽDAUG KAS MĒNESĮ, BET NE KAS SAVAITĖ	RETAI ARBA NIEKADA
1	2	3	4
☐	☐	☐	☐ 743

139. UŽDUODAMAS, JEI AO GIMĖS 1958 METAIS AR ANKSČIAU. KITI PEREINA PRIE KLAUS. 140.

Ar turite vaikų, vyresnių, nei 16 metų, gyvenančių ne namuose? Jei taip, kaip dažnai Jūs matotės su jais?

744

- 1 NETURIU VAIKŲ/VAIKŲ, NEGYVENANČIŲ NAMUOSE
- 2 BEVEIK KASDIEN
- 3 MAŽDAUG KAS SAVAITĖ, BET NE KASDIEN
- 4 MAŽDAUG KAS MĒNESĮ, BET NE KIEKVIENĄ SAVAITĖ
- 5 KELETĄ KARTŲ PER METUS, BET NE KIEKVIENĄ MĒNESĮ
- 6 REČIAU, NEI KIEKVIENUS METUS
- 7 TURITE KONTAKTĄ TELEFONU:

b. kaip dažnai

MAŽDAUG KASDIEN	MAŽDAUG KAS SAVAITĖ, BET NE KASDIEN	MAŽDAUG KAS MĒNESĮ, BET NE KAS SAVAITĖ	RETAI ARBA NIEKADA
1	2	3	4
☐	☐	☐	☐ 745

#140.a. Ar Jūs turite gerų draugų savo mieste/rajone/apylinkėje, neskaitant Jūsų šeimos narių?

746

- 1 TAIP
2 NE → 141.
9 NEŽINAU → 141.

b. Kaip dažnai Jūs matotės su jais?

747

- 1 BEVEIK KASDIEN
2 MAŽDAUG KAS SAVAITĘ
3 MAŽDAU KAS MĖNESĮ, BET NE KIEKVIENĄ SAVAITĘ
4 KELETĄ KARTŲ PER METUS, BET NE KIEKVIENĄ MĖNESĮ
5 REČIAU, NEI KARTĄ PER METUS

#141. Ar yra Jums artimų žmonių, su kuriais Jūs galite atvirai pasikalbėti, neskaitant Jūsų šeimos narių?

748

- 1 NE
2 TAIP, DARBO VIETOJE
3 TAIP, KAIMYNYSTĖJE
4 TAIP, IR KAIMYMYSTĖJE, IR DARBOVIETĖJE
5 TAIP, KITUR
9 NEŽINAU

#142. Kiek šeimų/pavienių žmonių savo kaimynystėje/darbe Jūs pažįstate taip gerai, kad kartais lankotės(svečiuojatės) vieni pas kitus?

Kaimynystėje

749

Darbe

750

NEI VIENO	1 ☐	1 ☐
1	2 ☐	2 ☐
2	3 ☐	3 ☐
3 - 4	4 ☐	4 ☐
5 AR DAUGIAU	5 ☐	5 ☐

#143. Kaip dažnai Jūs draugystės pagrindu bendraujate su savo:

KAIMYNAIS

751

KOLEGOMIS

752

A. BEVEIK KASDIEN	1 ☐	1 ☐
B. MAŽDAUG KAS SAVAITĘ, BET NE KASDIEN	2 ☐	2 ☐
C. MAŽDAUG KAS MĖNESĮ, BET NE KIEKVIENĄ SAVAITĘ	3 ☐	3 ☐
D. KELETĄ KARTŲ PER METUS, BET NE KIEKVIENĄ MĖNESĮ	4 ☐	4 ☐
E. REČIAU, NEI KARTĄ PER METUS	5 ☐	5 ☐
-

#144. Sekantys mūsų klausimai yra apie Jūsų socialinį aktyvumą. Mes turime galvoje aktyvų bendradarbiavimą ar kitokį sambūvį su žmonėmis. Jeigu Jūsų dalyvavimas susivienijimuose/draugijose apsiriboja tik parašu, pinigine parama ar pasyviu stebėjimu, tokio tipo veikla nesiskaito.

Ar Jūs pastarųjų metų laikotarpyje aktyviai dalyvavote vietinės visuomenės veikloje?

	PAGAL GYVENVIETĘ	PAGAL DARBOVIETĘ
	753	754
A. Pramoginėje ar kultūrinėje veikloje?	1 ☐ TAIP 2 ☐ NE	1 ☐ TAIP 2 ☐ NE
	755	756
B. Sporto ar kitokioje laisvalaikio veikloje?	1 ☐ TAIP 2 ☐ NE	1 ☐ TAIP 2 ☐ NE
	757	758
C. Visuomeninėse talkose?	1 ☐ TAIP 2 ☐ NE	1 ☐ TAIP 2 ☐ NE
	759	760
D. Visuomeninėse akcijose?	1 ☐ TAIP 2 ☐ NE	1 ☐ TAIP 2 ☐ NE
	761	762
E. Rinkliavose?	1 ☐ TAIP 2 ☐ NE	1 ☐ TAIP 2 ☐ NE
	763	764
F. Kitokioje visuomeninėje veikloje?	1 ☐ TAIP 2 ☐ NE	1 ☐ TAIP 2 ☐ NE

#145.a. Ar Jūs esate kurių nors žemiau išvardintų organizacijų ar susivienijimų narys?

PASKAITYKITE IŠ EILĖS ORGANIZACIJŲ/SUSIVIENIJIMŲ PAVADINIMUS. JEI "TAIP", UŽDUOKITE KLAUS. b. IR c. JEI "NE", PEREIKITE PRIE KITOS ORGANIZACIJOS.

b. Ar Jūs manote esąs aktyvus, vidutiniškai aktyvus ar palyginus pasyvus narys?

c. Ar tai vietinės reikšmės organizacija, kurios veikloje pagrindę dalyvauja tos vietos/raiono/apskritis gyventojai?

	A. NARYSTĖ		B. AKTYVUMAS			C. AR TAI VIETINĖS REIKŠMĖS ORGANIZACIJA, AR RAJONO/CENTRO ORG., AR IR VIETINĖS IR RAJONINĖS REIKŠMĖS ORG.		
			LABAI AKTYVUS	VIDUTINIŠKAI AKTYVUS	PALYGINUS PASYVUS	VIET. ORG. 1	RAJON. ORG. 2	IR VIET., IR RAJ. ORG. 3
		765	1	2	3	1	2	3
A. Profesinės sąjungos	1	☐ TAIP --> ☐	☐	☐	☐ 766	☐	☐	☐ 767
	2	☐ NE						
B. Susivienijimas žmonių, dirbančių vienoje pramonės/ekonomikos ar pan. šakoje		768						
	1	☐ TAIP --> ☐	☐	☐	☐ 769	☐	☐	☐ 770
	2	☐ NE						
C. Politinė partija (taip pat politinė jaunimo/moteryų organizacija)		771						
	1	☐ TAIP --> ☐	☐	☐	☐ 772	☐	☐	☐ 773
	2	☐ NE						
D. Religinė (taip pat jaunimo/moteryų organizacija)		774						
	1	☐ TAIP --> ☐	☐	☐	☐ 775	☐	☐	☐ 776
	2	☐ NE						
E. Sporto sąjunga, susivienijimas		777						
	1	☐ TAIP --> ☐	☐	☐	☐ 778	☐	☐	☐ 779
	2	☐ NE						
F. Moteryų organizacija, kaimo moteryų sąjunga, namų šeimininkių susivienijimas		780						
	1	☐ TAIP --> ☐	☐	☐	☐ 781	☐	☐	☐ 782
	2	☐ NE						
G. Sveikatos apsaugos organizacija, Raudonojo Kryžiaus organizacija		783						
	1	☐ TAIP --> ☐	☐	☐	☐ 784	☐	☐	☐ 785
	2	☐ NE						
H. Jaunimo, pensininkų, tėvų komitetas/susivienijimas		786						
	1	☐ TAIP --> ☐	☐	☐	☐ 787	☐	☐	☐ 788
	2	☐ NE						
I. Muzikantų susivienijimas, choras, orkestras, teatro grupė		789						
	1	☐ TAIP --> ☐	☐	☐	☐ 790	☐	☐	☐ 791
	2	☐ NE						
J. Namų/buty statybos kooperatyvas, nuomotojų susivienijimas		792						
	1	☐ TAIP --> ☐	☐	☐	☐ 793			
	2	☐ NE						
K. Savanoriškas vietos/kaimo/raiono gyventojų susivienijimas		794						
	1	☐ TAIP --> ☐	☐	☐	☐ 795			
	2	☐ NE						
L. Bendrų interesų grupė, gamtos apsaugos draugija		796						
	1	☐ TAIP --> ☐	☐	☐	☐ 797			
	2	☐ NE						
M. Kiti susivienijimai ar organizacijos		798						
	1	☐ TAIP --> ☐	☐	☐	☐ 799	☐	☐	☐ 800
	2	☐ NE						

146. UŽDUODAMAS AO, KURIS YRA PROFESINIŲ SĄJUNGŲ, PRAMONĖS ŠAKOS DARBUOTOJŲ, ĮMONĖS DARBUOTOJŲ SUSIVIENIJIMO NARYS. ("TAIP" ATSAKYTA Į KLAUS. 145.a. ARBA b.). KITI PEREINA PRIE KLAUS. 148.

Jūs papasakojote, kad esate profesinių sąjungų, pramonės šakos darbuotojų, įmonės darbuotojų susivienijimo narys. ar per paskutiniųjų 12 mėnesių laikotarpį Jūs dalyvavote kokiame nors šio susivienijimo susirinkime? Jei taip, keliuose?

- 801
1 TAIP
2 NE
- 802-803
 SUSIRINKIMŲ SKAIČIUS PER PASKUTINIUS 12 MĖNESIŲ
-

147. UŽDUODAMAS TIEMS, KURIE YRA POLITINIŲ PARTIJŲ NARIAI (ATSAKYTA "TAIP" Į KLAUS. 145.c.). KITI PEREINA PRIE KLAUS. 149.)

Jūs papasakojote, kad esate politinės partijos narys. Ar per paskutiniųjų 12 mėnesių laikotarpį Jūs dalyvavote kokiame nors šios partijos susirinkime? Jei taip, tai keliuose susirinkimuose?

- 804
1 TAIP
2 NE
- 805-806
 SUSIRINKIMŲ SKAIČIUS PER PASKUTINIUS 12 MĖNESIŲ
-

#148. Ar Jūs per paskutiniuosius 12 mėnesių dalyvavote kokiame nors veikloje, kad pavėiktai politinius nutarimus? Skaitosi tik veikla, nesusijusi su aukščiau išvardintomis politinėmis ir visuomeninėmis organizacijomis.

- | | TAIP
1 | NE
2 |
|-----------------------------|--------------------------|------------------------------|
| Parašų rinkimas? | ☐ | ☐ 807 |
| Mitingas? | ☐ | ☐ 808 |
| Darbo trukdymas/streikas? | ☐ | ☐ 809 |
| Mokesčių mokėjimo boikotas? | ☐ | ☐ 810 |
| Kitokia veikla? | ☐ | ☐ 811 |
-

#149.a. Jeigu Jūs norėtumėte parašyti kreipimąsi į aukštesnįjį valdžios organą, ar galėtumėte pats(-i) suformuluoti jį?

- 812
1 TAIP -----> 150.
2 NE

b. Ar Jūs žinote asmenį/įstaigą, kuri galėtų padėti Jums tokiu atveju?

- 813
1 TAIP
2 NE
-

PRAMOGŲ/LAISVALAIKIO ORGANIZAVIMAS

150.a. Ar yra Jūsų mieste/rajone

JEI TAIP, UŽDUOKITE KLAUS. b.

-Susirinkimų patalpos,
miesto/rajono kultūros
namai ar pan.?

		TAIP...KARTŲ						
		NIEKADA	1-2	3-9	10-20	21-39	40 IR DAUGIAU	
814		1	2	3	4	5	6	
1	TAIP ---->	☐	☐	☐	☐	☐	☐	815
2	NE							
9	NEŽINAU							

UŽDUODAMAS, JEI AO GIMĘS 1967 AR VĒLIAU

- Jaunimo klubas, lais-
valaikio klubas?

		TAIP...KARTŲ						
		NIEKADA	1-2	3-9	10-20	21-39	40 IR DAUGIAU	
816		1	2	3	4	5	6	
1	TAIP ---->	☐	☐	☐	☐	☐	☐	817
2	NE							
3	NEŽINAU							

#151. Kiek ilgai Jūs gyvenate šioje vietoje?

- 818
- 1 MAŽIAU 1 METŲ
 - 2 1-4 METUS
 - 3 5-9 METUS
 - 4 10-19 METŲ
 - 5 20 AR DAUGIAU METŲ
 - 6 GYVENU ČIA NUO GIMIMO

#152. Yra įvairūs žmonių skirstymai į grupes pagal jų gaunamas pajamas.

Taip pat egzistuoja didesnis ar mažesnis skirtumas tarp įvairių pajamų grupių Jūsų respublikoje. Ką Jūs pats(patį) manote apie pajamų skirtumus šalyje/respublikoje šiandien apskritai?

	1	2	3	4	5	
←	☐	☐	☐	☐	☐	→ 819
	SKIRTUMAS TARP GRUPIŲ TURĖTŲ BŪTI ŽYMIAI MAŽESNIS	SKIRTUMAS TARP GRUPIŲ TURĖTŲ BŪTI ŠIEK TIEK MAŽESNIS	DABARTINIS GRUPIŲ PASI- SKIRSTYMAS YRA TINKAMAS	SKIRTUMAS TARP GRUPIŲ TURĖTŲ BŪTI ŠIEK TIEK DIDESNIS	SKIRTUMAS TARP GRUPIŲ TURĖTŲ BŪTI ŽYMIAI DIDESNIS	

VISUOMENINĖ NUOMONĖ

#153. Apie žemiau išvardintus klausimus Lietuvoje egzistuoja skirtingos nuomonės. Kokia yra Jūsų nuomonė kiekvienu šių atvejų?

a. Moterys diskriminuojamos vyrų atžvilgiu

← 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 ----- 5 → 820

NIEKADA LABAI RETAI KARTAIS DAŽNOKAI LABAI DAŽNAI

b. Vyriausybė laiko paslapyje svarbią informaciją, kuri turėtų būti viešai paskelbta

← 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 ----- 5 → 821

NIEKADA LABAI RETAI KARTAIS DAŽNOKAI LABAI DAŽNAI

c. Vyriausybė nepatenkinamai/neefektyviai atlieka savo užduotis/pareigas

← 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 ----- 5 → 822

NIEKADA LABAI RETAI KARTAIS DAŽNOKAI LABAI DAŽNAI

d. Oficialiosios valdžios atstovai ima kyšius

← 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 ----- 5 → 823

NIEKADA LABAI RETAI KARTAIS DAŽNOKAI LABAI DAŽNAI

e. Tik atskiros interesų grupės gali priversti parlamentą ir vyriausybę įgyvendinti tokias idėjas, kurios šiaip niekada nebūtų įgyvendintos

← 1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 ----- 5 → 824

NIEKADA LABAI RETAI KARTAIS DAŽNOKAI LABAI DAŽNAI

#154. Kaip apsikritai Jūs esate suinteresuotas(-a) politika?

825

- 1 LABAI SUINTERESUOTAS
2 GANA SUINTERESUOTAS
3 MAŽAI SUINTERESUOTAS
4 VISIŠKAI NESUINTERESUOTAS
-

#155. Dabar aš perskaitysiu Jums keletą pasisakymų, kuriuos galima dažnai išgirsti kasdieniniame gyvenime. Pažymėkite prie kiekvieno iš jų, ar Jūs su tuo sutinkate, ar ne.

a. Planuoti ateičiai yra beprasmiška, nes vis vien beveik niekas nepavyksta/neišsipildo
826

- 1 SUTINKU
2 NESUTINKU
3 NEŽINAU

b. Politika yra tokia sudėtinga ir užpainiota, kad tokiems žmonėms kaip aš, sunku susigaudyti, kas tai apskritai yra
827

- 1 SUTINKU
2 NESUTINKU
3 NEŽINAU

c. Aš, kaip paprastas žmogus, galiu, žinoma, balsuoti, bet iš esmės neturiu jokios įtakos politiniams sprendimams
828

- 1 SUTINKU
2 NESUTINKU
3 NEŽINAU

d. Tai, ką žmogus pasiekia savo gyvenime, priklauso visų pirma nuo aplinkybių jo šeimoje ir auklėjimo sąlygų
829

- 1 SUTINKU
2 NESUTINKU
3 NEŽINAU

e. Visas žmogaus gyvenimas priklauso pagrįdė nuo sėkmės ir atsitiktinumų
830

- 1 SUTINKU
2 NESUTINKU
3 NEŽINAU

GYVENIMO KREIVĖ

#156. Jeigu Jūs dabar pergalvotumėte visą savo gyvenimą su sėkmėmis ir nelaimėmis, su kilimais ir kritimais, ar galėtumėte bendrais bruožais pažymėti šioje lentelėje, kaip jūs gyvenote?

	831	832	833	834	835	836	837	838	839	840	841	842	843	844	845	
LABAI GERAI																1
GERAI																2
PATENKINAMAI																3
NELABAI GERAI																4
BLOGAI																5
AMŽIUS	0	5	10	15	20	25	30	35	40	45	50	55	60	65	70	

#157. Mes žinome, kad daugelis Lietuvos gyventojų šeimų nukentėjo nuo deportacijų ir žudynių Stalino valdymo laikotarpyje. Suprantama, ne visiems vienodai lengva atsakyti į tokius klausimus, bet mes būtume labai dėkingi, jei Jūs pateiktumėte kaip galima tikslesnę ir išsamesnę informaciją.

Ar kas nors iš Jūsų artimiausiųjų/giminių buvo deportuotas(-), įkalintas(-), žuvęs(-ę)/nužudytas(-i) Stalino valdymo laikotarpyje, jei taip, kas(kurie).

	DEPORTUOTAS	ĮKALINTAS	ŽUVĘS/NUŽUDYTAS
A) Senelis	1 ☐	2 ☐	3 ☐ 846
B) Senelė	1 ☐	2 ☐	3 ☐ 847
C) Tėvas	1 ☐	2 ☐	3 ☐ 848
D) Motina	1 ☐	2 ☐	3 ☐ 849
E) Brolis	1 ☐	2 ☐	3 ☐ 850
F) Sesuo	1 ☐	2 ☐	3 ☐ 851
G) Sūnus	1 ☐	2 ☐	3 ☐ 852
H) Duktė	1 ☐	2 ☐	3 ☐ 853
I) Vyras/žmona	1 ☐	2 ☐	3 ☐ 854

Gudmundas Hernes ir Knudas Knudsenas

LIETUVOS

GYVENIMO SALYGOS

Sociologinis tyrimas

Lietuvos respublikos atsiskyrimas nuo Sovietų Sąjungos ir reikšmingi pasikeitimai, neįtikėtina greitai praūžę Pabaltijo respublikose, iliustruoja šią istorinę pereinamojo laikotarpio dramą, kuri vis dar vystosi Rytų Europoje.

Atgimstančios tautos gyvenimo pradžioje ši knyga yra bendra Lietuvos realijų apžvalga vystymosi iš senosios į naująją santvarką laikotarpiu. Ši apžvalga pagrįsta reprezentatyviaja suaugusiųjų respublikos gyventojų atranka 1990 metais. Tai yra apžvalginis pagrindinių gyvenimų sričių tyrimas, nagrinėjantis socialinio ir ekonominio gyvenimo sąlygas bei kintamumą. Tyrimas apima tokias sritis kaip: gyventojai, sveikata, išsilavinimas, darbo užimtumas ir darbo sąlygos, pajamos ir ekonominiai resursai, namų/butų sąlygos, socialiniai kontaktai bei laisvalaikio veikla, nusikalstamumas, socialiniai konfliktai ir visuomeninė nuomonė.

Knyga sukūrė: profesorius Gudmundas Hernes, FAFO mokslinės dalies vedėjas, šiuo metu Norvegijos Mokslo ir Švietimo ministras ir profesorius Knudas Knudsenas, FAFO mokslinis bendradarbis, bendradarbiaujant su FAFO moksliniu bendradarbiu Karlu-Andersu Bilstadu ir FAFO moksliniais bendradarbiais Vutautu Žiūku bei Rasa Žiburkute.

Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas, Vytautas Landsbergis kartu su FAFO vedėjais Terje Rød Larsenu ir Gudmundu Hernes FAFO institute 31.08 1990

FAFO - SOTECO apžvalga

ISBN: 82-7422-075-7

Norvegijos Profesinių Sąjunga
sociologijos mokslo ir tyrimo centras

Fossveien 19 N-0551 Oslo

Tlf. (02) 71 60 00